

**Видання здійснено
за підтримки
Чоловічого закритого Клубу
Коломийців (Коломия),
а також за інституційної
підтримки
Міжнародного Фонду
“Відродження” (Київ)**

РЕДАКЦІЯ ЧИСЛА

Тарас Возняк
(головний редактор)
Іван Монолатій
(редактор числа)
Микола Савчук
Ірина Магдиш
Олесь Пограничний
Михайло Москаль

Особлива подяка Роману Кочержуку

за надані графічні матеріали
із серії «Мое місто»

Валерію Ковтуну

за коломийські поштівки
із приватної колекції

В окремих статтях збережено
правопис оригіналу

Адреса редакції:
e-mail: info@ji.lviv.ua
www.ji-magazine.lviv.ua
www.ji.lviv.ua

© Редакція журналу «І», 2010

Вступ до Коломиї

Кожне місто, як і людина, має долю. Таку чи іншу, щасливу чи не щасливу, але свою, неповторну.

Сьогодні Коломия задовольняється тим, що у суспільній свідомості є центром *Гуцульщини*, хоча насправді є центром *Покуття*. А в адміністративному сенсі всього лиш районним центром, що для Коломиї з її історією та амбіціями явно замало. Та долю важко переробити.

От, скажімо, княжий Галич зібгався навіть не у звичайне місто, а селище. Ціле щастя, що національний історико-архітектурний заповідник не дає йому взагалі деградувати до села.

Дивну роль центру Гуцульщини з Коломиєю ділить не тільки сусідній Івано-Франківськ/Станиславів, але й вже зовсім непричетний Львів. Все залежить від віддалі, з якої бачать регіон.

Дивно, що ніхто не говорить про Львів як про столицю *Бойківщини*. Про *Лемківщину* і говорити годі – вона, на жаль, розчинилася на нашій історико-культурній мапі.

Зрештою, дещо прижмуривши око, і сама Коломия по-

годжується на таку роль. Музей «Гуцульщина», Коломийський академічний український драматичний театр ім. І. Озаркевича з явним гуцульським минулим...

Гуцульщина дійсно є чи не найколеритнішим етнографічним регіоном України. Недаремно саме вона отримала велетенську літературу як українською, так і іншими мовами.

Отож *киптар* на Коломиї не випадковий.

Разом з тим, Коломия мала і певні інші аспірації. Як-от – не без того, щоб свого часу поконкурувати із Станиславом. Особливо, коли йшлося про справи торгіві – тобто істотні. А історично і Коломия, і Львів, і Станиславів були ланками одного великого торгового шляху з Німецьких земель до Волощини і Османської Порти.

Коломия пробувала закріпитися і як адміністративний центр, однак даліше староства чи повітового центру не піднялася. Занадто близько була *Волощина* і все та ж *Османська Порта*.

Певні шанси могли бути, коли Галичина 1772 року відійшла до *Австрійської імперії*. Частина галицького

Поділля (як не дивно це звучить) ще якихось кілька десятиліть разом з Тернополем опинилися в складі *Російської імперії*, отож був шанс стати центром якогось особливого адміністративного утворення, що об'єднало б південне Тернопілля та Покуття.

Але це все – проектування імовірного минулого. Остаточно велику кар'єру Коломиї підкосила, як завжди, бюрократія – адміністративним центром – циркулом – австрійська влада зробила Станиславів. Що означало, що всі рішення прийматимуться там, так само, як і всі грошові потоки, разом з усім, що з цим пов'язано, стікатимуться до Станиславова. А за ними й чиновництво, і файні пані, й інтелігенція і т. д.

Тим не менше, Коломия стоїчно тримала і «тримає форму». Причому конкурувати із штивним, загонистим Станиславовом ой як важко. Тим не менше, коломийці попередніх генерацій уперто ходили до своєї гімназії, носили часом занадто тісні *аниуги* і *кравати* і навіть *помпки з підколінками* (але хто тепер пам'ятає про писк моди 1930-х років). Високого етикету до тепер дотримуються у своєму *Чоловічому закритому клубі коломийців*. Зрештою, такий Клуб за своїм антуражем може втерти носа не те що Івано-

Франківську, але й Львову. У Коломиї таки мусиш «тримати форму». І в переносному, і у буквальному сенсі – без порядного фрака та метелика до *Клубу коломийців* не поткнешся. А декому приписано бути навіть із шаблею... Як тут не згадати роман *«Дон Жуан з Коломиї»* відомого галицько-німецького патріота *Леопольда Ріттнера фон Захер-Мазоха*.

Але це жарти. Насправді Коломия є містом, бо важко говорити про нього поблажливо – «містечко», – яке дійсно, і то успішно, протистоїть провінціалізації. Сама архітектоніка міста, так як і архітектоніка Стрия чи Дрогобича, позиціонують Коломию як місто з претензією. Значною мірою ця претензія реалізована. Бо ж мало яке місто може похвалитися тим, що у ньому мешкав майбутній цісар *Карл фон Габсбург*, а майбутня пані цесарева *Зіта Марія дель-Грасіє Адельгонда Мікаела Рафаела Габріела Джузеппіна Антонія Луїза Аньєза Бурбон-Пармська* ходила на ринок! Ви можете собі уявити, як достойна дама з таким довжелезним іменем і не менш довжелезним хвостом сукні вибирала на ринку свіжу городину до столу бравого капітана, майбутнього імператора Австрії та короля Угорщини і Богемії! Що цьому може протиставити, скажімо, Львів?

Але мало місто і свою чудесну українську, польську, німецьку і жидівську історію. Це неначе було кілька міст, які в нашому баченні ніби і не перетинаються. Однак, це не так. І жидівська, і польська, і руська, і німецька Коломия жили навіть не поруч, а разом. Що ми і хотіли показати цим числом журналу. Бо спадкоємцями цієї, такої різноманітної Коломиї є всі ті, хто відчуває себе хоч трішечки коломийцем. Принаймні, для нас важливо, щоб у вухах сучасних коломийців прошелестіли й дивні імена людей, які свого часу не лишень мешкали в Коломиї, але й її творили.

Тарас Возняк

Vstup do Kolomyji

Kožne misto, jak i ľudyna, maje doľu. Taku čy ynšu, ščaslyvu čy ne ščaslyvu, ale svoju, nepovtornu.

Šohodni Kolomyja zadovolňajeťša tym, ščo u suspilnij svidomosti je centrom *Huculščyny*, xoča naspravdi je centrom *Pokutt'a*. A v administratyvnomu sensi všoho lyš rajonnym centrom, ščo dľa Kolomyji z jiji istorijeju ta ambicijamy javno zamalo. Ta doľu vaľko pererobyty.

Oť, skaľimo, kňazyj Halyč zibhavša navit' ne u zvyčajne misto, a selyšče. Čile šťast'a, ščo nacional'nyj istoriko-arxitekturnyj zapovidnyk ne daje jomu vzhali dehraduvaty do sela.

Dyvnu roľ centru Huculščyny z Kolomyjeju dylť ne til'ky susidnij Ivano-Frankivsk/Stanyславiv, ale j vže zovsim nepryčetyj Lviv. Vse zaležyť vid viddali, z jakoji bačat' rehion.

Dyvno, ščo nixto ne hovoryť pro Lviv jak pro stolyču *Bojkivščyny*. Pro *Lemkivščynu* i hovoryty hodi – vona, na žal', rozčynylaša na našij istoriko-kul'turnij mapi.

Zreštoju, deščo pryžmuryvšy oko, i sama Kolomyja pohodžu-jeťša na taku roľ. Muzej «Huculščyna», Kolomyjskyj akademičnyj ukrajinskyj dramatyčnyj teatr im. I. Ozarkevycy z javnym huculšskym mynulym...

Huculščyna dijsno je čy ne najkolorytnišym etnografičnym rehionom Ukrajiny. Nedaremno same vona otrymala veletensku literaturu jak ukrajinskoju, tak i ynšymy movamy.

Otoť *kyptar* na Kolomyji ne vypadkovyj.

Razom z tym, Kolomyja mala i pevni ynši aspiraciji. Jakot – ne bez toho, ščob svoho času pokonkuruvaty iz Stanyславovom. Osoblyvo, koly jšloša pro spravy torhovi – toťto istotni. A istorično i Kolomyja, i Lviv, i Stanyславiv byly lankamy odnoho velykoho torhovoho šľaxu z Nimečyx zemel' do Vološčyny i Osmanškoji Porty.

Kolomyja probuvala zakripyťša i jak administratyvnyj centr, odnak daľše starostva cy povitovoho centru ne pidňalaša. Znadto blyľko bula *Vološčyna* i vse ta Ź *Osmanška Porta*.

Pevni šansy mohly buty, koly Halyčyna 1772 roku vidijšla do *Avstrijskoji imperiji*. Častyna halyčkoho Podill'a (jak ne dyvno ce zvučyť) šče jakyxoš kiľka dešatylit' razom z Ternopolem opynyľša v skladi *Rosijskoji imperiji*, otoť buv šans staty centrom jakoho osoblyvoho administratyvnoho utvorenňu, ščo

ob'jednalo b pivdenne Terno-pill'a ta Pokutt'a.

Ale ce vse – proektuvannu imovirnoho mynuloho. Ostatočno velyku kar'jeru Kolomyji pidkosyla, jak zavždy, bjurokratija – administratyvnym centrom – cyrkulom – avstrijska vlada zrobyla Stanyславiv. Ščo označalo, ščo vsi rišennu pryjmaty- muťša tam, tak samo, jak i vsi hrošovi potoky, razom z usim, ščo z cym pov'jazano, stikaty- muťša do Stanyславova. A za nymy j čynovnyctvo, i fajni pani, j intelihencija i t. d.

Tym ne menše, Kolomyja stojično trymala i «trymaje formu». Pryčomu konkuruvaty iz štyvnym, zahonystym Stanyславovom oj jak vaľko. Tym ne menše, kolomyjci poperednix heneracij uperto xodyly do svojeji himnaziji, nosyly časom z nadto tisni *ancuhy* i *kravaty* i navit' *pompky* z *pidkolinkamy* (ale xto teper pam'jataje pro pysk mody 1930-x rokiv). Vysokoho etyketu do teper dotrymu- juťša u svojemu *Čolovičomu zakrytomu klubi kolomyjciv*. Zreštoju, takyj Klub za svojim anturažem moťe vterty nosa ne te ščo Ivano-Frankivsku, ale j Lvovu. U Kolomyji taky musyť «trymaty formu». I v perenosnomu, i u bukval'nomu sensi – bez pořadnoho fraka ta metelyka do *Klubu kolomyjciv* ne potknešša. A dekomu prypysano buty navit' iz šableju... Jak tut ne zhadaty roman «*Don Žuan z Ko-*

lomyji» vidomoho halyčko-nimeckoho patriota *Leopol'da Rittera fon Zaxer-Mazoxa*.

Ale ce žarty. Naspravdi Kolomyja je mistom, bo važko hovoryty pro ňoho poblažlyvo – «mistečko», – jake dijsno, i to uspišno, protystojit' provincializaciji. Sama arxitektonika mista, tak jak i arxitektonika Stryja čy Drohobyča, pozycionujuť Kolomyju jak misto z pretenzijeju. Značnoju miroju ča pretenzija realizovana. Bo ž malo jake misto može poxvalytyša tym, ščo u ňomu meškav majbutnij cisar *Karl fon Habsburh*, a majbutňa pani cisareva *Zita Marija del-Hracie Adel'honda Mikaela Rafaela Habriela Džuzepina Antonija Lujiza Anjeza Burbon-Parmška* xodyla na rynek! Vy možete sobi ujavty, jak dostojna dama z takym dovželeznyim imenem i ne menš dovželeznyim xvostom sukni vybrala na rynku svižu horodynu do stolu bravoho kapitana, majbutného imperatora Avstriji ta korol'a Uhorščyny i Bohemiji! Ščo čomu može protystavyty, skažimo, Eviv?

Ale malo misto i svoju čudessnu ukrajínsku, polšsku, nimecku i žydivšku istoriji. Ce nenačebulo kil'ka mist, jaky v našomu bačenni niby i ne peretynajut'ša. Odnak, ce ne tak. I žydivška, i polška, i ruška, i nimečka Kolomyja žyly navit' ne poruč, a razom. Ščo my i xotily pokazaty cym čyslom žurnalu. Bo spad-

kojemčamy cijěji, takoji riznomanitnoji Kolomyji je vsi ti, xto vidčuvaje sebe xoč trišečky kolomyjcem. Prynajmni, dl'a nas važlyvo, ščo u vuxax sučasnyx kolomyjciv prošelestily j dyvni imena ľudej, jaky svoho času ne lyšeň meškaly v Kolomyji, ale j jiji tvoryly.

Taras Vozňak

- Корамичли гиледа -

1/ Хоремо ваи мурд хазару.
Не забегито ваи се зрари,
мои наикраице мурд бибити:
Корамич,
бери мурда тиз гиледа,
му ва пинди му у вади:
то за зрари то дараи.

Рефр В Корамич гиледа рудови
мурд ии Кети на бери
не забегито тилик брарти и у лубови
ет мурд мурд у вади.
Корамичли гиледа мурови
у Корамич ваи пинди /реф/
Берофити ваи хуви дронтови
не тигдаваинее пинди мурови /и/
и пиндианте, мои амур не свайнер /и/
зрарито уеи ваи Канит -
2/ Рази Стефиз, Ваи и Мира
Замовице в Командира
Замовице тиз бовани; Оксана
Траи и мурд не дараиноти и на тилик чиндироти
Го тилик ваи амур е. Рефр

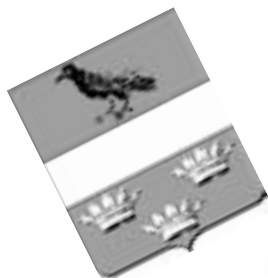
Микола Савчук	8	Коломия-місто
Іван Монолатій		Цісарська Коломия
	22	Забудова Коломиї
	28	Уряд і урядники в Коломиї
	32	Господарка, побут, одяг у Коломиї
	36	Нафта і інші промисли Коломиї
	40	Військо у Коломиї
	44	Залізниця і вокзал у Коломиї
	48	Церкви і душпастирі у Коломиї
	56	Пам'ятники Коломиї
	60	Парки Коломиї
	62	Гebreї Коломиї
	66	Поляки Коломиї
	68	Німці Коломиї
	72	Вірмени Коломиї
	74	«Коломийський Боян»
	76	«Вечірки» і «вечерниці» у Коломиї
	80	Коломийська цісарська кухня
	84	Славні гості Коломиї
Тарас Возняк	98	Гebreйський світ Коломиї
Некролог	112	Миколи Ковбасюка
Леопольд Ріттер фон Захер-Мазох	114	Коломийський Ринок
Альфред Маріл	118	Нарис про моє життя
Станіслав Вінценз	122	Балагули
Шолом-Алейхем	140	Діалог у Галичині
Коломийський хронограф	144	Листопад 1918-го
Іван Монолатій	148	Цісарщина як підмурівок української Коломиї
Микола Савчук	156	Масони в Коломиї
Микола Грибик	162	Шляхами Івана Богдана
Микола Савчук	166	Уявні персонажі конкретного міста
Василь Ключар	174	Сільські лики міського простору
Корнелій Юрисків	180	Клуб, який закладає традицію
Микола Савчук	186	Ода Театральній вулиці
Іван Монолатій	188	Мої шкільно-гімназійні роки
Василь Нагірний		Проходи Середмістям
	194	Вулиця Валова
	198	Ідоли на задвірках пам'яті
	202	У серці міста
Іван Монолатій		Коломийський довідник
	208	Посли від Коломиї до рахйсрату Австрії
	210	Почесні громадяни міста Коломиї у 1859–1907 рр.
	214	Ремесла і ремісники Коломиї у 1912 р.
	220	Дрібні промисли Коломиї у 1912 р.
	226	Де і що можна було купити у Коломиї у 1912 р.
	232	Славні випускники славної Коломийської гімназії за 1892–1918 рр.

Микола Савчук

коломия. ратуша

КОЛОМИЯ-МІСТО

Микола Савчук

Історики вважають, що найбільші міста Європи засновані перед 1300 роком. Отож стверджуємо, що наша Коломия, хоч і не мегаполіс, проте одне з найстаріших європейських міст. Уперше вона згадується 1241 року у Галицько-Волинському літописі. У тих кількох літописних рядках ідеться про конфлікт між Данилом Галицьким і боярами щодо володіння коломийським солеварним промислом.

Тепер важко уявити, що саме сіль була стратегічним продуктом і обмінним крамом наших предків. Фактично аж до 1772 року коломийську історію та історію навколишніх сіл можна вважати соляною. У Коломії були склади солі, через неї перевозили сіль в інші краї, навіть торгівців солі по всій Україні називали коломийцями. Від них і розсіялися нашою землею Коломийці, Коломийченки й Коломийчуки.

Існує низка версій, гіпотез і припущень походження назви Коломия, серед них і такі:

1. У індоевропейських мовах є низка населених пунктів з коренем «кол», значення якого наразі ніхто ще не розтлумачив. Можливо, це якесь популярне слово прадавніх племен або ж сама назва тих племен? Маємо справу з чимось дуже давнім і поки що нез'ясованим.

2. Слово «коломийє» у хорватській мові означає глибоку вимивину, наповнену водою, що цілком імовірно з двох причин. На великих теренах Галичини до X ст. жили й панували білі хорвати, аж доки їх не відсунули на Балкани інші слов'янські племена. А по-друге, перша Коломия лежала над самим Прутом, який її заливав та перетворював міські дороги на твань.

Щодо поширених у краєзнавстві версій про походження Коломії від «римської колонії» чи від «угорського князя Коломана», то вони не витримують критики. Археологічні знахідки

в підколомийських селах і в самій Коломії свідчать про те, що тут мешкали люди задовго до приходу в Європу угрів (мадярів), а з Римом просто існували торговельні зв'язки. Та й нема таких слів, як «коломия», ані в латинській мові, ані в угорській. І нема поблизу інших міст чи сіл угорського або латинського походження. Натомість маємо Шоломию у Львівській області, а Коломийщину – аж у Київській.

Хоч Коломия вперше згадується 1241 року, археологічні знахідки свідчать, що вже у 10–11 ст. тут мешкали слов'янські племена, мабуть, білі хорвати. Власне давні міста, як і Коломия, лежали на берегах рік, які служили їм шляхами сполучення. Існував цілий оборонний комплекс на ріках Прут і Дністрі. Місто починалося як фортеця.

Сучасна Коломия вже третя. Перша простягалася над лівим берегом Пруту, приблизно від нинішнього парку ім. Т. Шевченка до вул. Карпатської. Там мала стояти перша церква, а водночас і цвинтар, а також Спаський монастир. Над Прутом височів мурований домініканський монастир і замок з валами, збудований ще у часи Галицько-Волинського князівства. Це перше місто часто підмивав бурхливими гірськими водами Прут, однак найбільшої шкоди завдавали тій Коломії ворожі напади й облоги, аж доки страшного 1589 року турки з татарами не зруйнували місто вщент. Відгомін жакливі події навколишній люд пам'ятав ще три століття потому.

З тієї першої Коломії нам відомо лише кілька імен: останній війт міста – українець на прізвище Воронько чи Воронко (1398 р.), студент Ягайлонського університету Іван Григорович (1424 р.), містянин Іван Шпак (1574 р.), першовідкривач Америки Іван Богдан та золотарі Фабіан і Габес Каспар (кін. XVI – поч. XVII ст.).

Після упадку Галицько-Волинської держави (кін. XIV ст.) наш край опинився у складі Польської держави, а Коломия – в центрі історичних подій. За неї постійно боролися між собою поляки і молдовани та волохи.

Зважаючи на важливу роль Коломиї як стратегічного військового і торговельного міста, у 1395 році польський король Ягайло надав Коломиї герб, у 1405 році – Магдебурзьке право.

Однак, незважаючи на приналежність до відомої в Європі держави, Коломия не знаходила від неї захисту, бо турки з татарами й далі нищили її, аж доки знову не стерли з лиця землі. У давніх хроніках за 1624 рік написано, що наше місто «з ґрунту знесене».

Пам'ятаючи про ворожі примхи Пруту, влада вирішила посунути Коломию на північ і відновити на новому місці замок. Тепер на цьому кутку вулиці Валова, Гетьмана Мазепи, Замкова, А. Міцкевича, П. Козланюка. У королівській люстрації за 1616 рік надibuємо опис цього замку, що був оточений частоколом, валами і глибокими ровами з водою.

Місто чимраз більше утверджувалося, розросталося, і коли Галичину в 1772 році забрала Австрія, тут уже панував мир і спокій. Власне цісарську добу Коломиї прийнято вважати найсприятливішою, оскільки європейська монархія-імперія давала великі релігійні, національні й демократичні права, на відміну від інших окупаційних режимів. Відтоді бере початок нинішня, третя, Коломия.

За новим адміністративно-територіальним поділом Австрії у 1853 році Коломия стала окружним містом, щось на зразок нинішнього обласного центру. Таким вона залишалася до кінця австрійського панування.

Третій Коломиї не потрібно було ані домініканського монастиря, ані замку, тому їх розібра-

ли. Натомість архітектори й будівельники створили нове середмістя. Ратуша, Народний дім, Святомихайлівська церква, музеї, залізничний вокзал, гімназія, костели, синагога – це все цісарська Коломия. Відкриття звичайних і фахових шкіл, гімназій, прокладання доріг і колій, перші водогони і гасове освітлення, перші підприємства і заповнені європейським товаром крамниці – це все цісарська Коломия. Перші громадські організації і партії, перші віча й вибори – це все цісарська Коломия. Десятки періодичних видань, листівки, книжки, концерти, виставки – це все цісарська Коломия. Толеранція міжнаціональних стосунків і мирне співжиття різних народів – це все цісарська Коломия.

Упорядковане і поступове місто зазнало, на жаль, великих потрясінь у Першу світову війну (1914–1918). Короткочасне існування ЗУНР повернуло Коломию у лоно України. Міжвоєнний період (1919–1939) став блідою копією цісарської Коломиї. Місто вже не мало того будівельного розмаху, що за Австрії, а національні права польська влада топтала. Це породило політизацію українського міського люду, а потім вилилося у безкомпромісну боротьбу під проводом УВО та ОУН.

Совєтські періоди залишили по собі багато трагічних сторінок і досі нерозв'язаних проблем. Поглибила їх Друга світова війна (1939–1944), яка знищила коломийських мешканців на війнах, в концтаборах і в Шепарівському лісі. На щастя, за Коломию не велося великих боїв і її історичне середмістя вціліло. Після війни виникла нова суспільна ситуація. Були заборонені громадські організації й товариства, політичні партії й греко-католицька церква, а сотні мешканців міста заслано на сибірську каторгу. Про героїчну боротьбу ОУН і УПА Москва забороняла говорити, натомість насаджу-

вала ленінську ідеологію. Місто розбудовувалося великим темпами, хоча не мало свого якісного виміру. Коломия з культурно-освітнього центру перетворилася на промислово-військовий, з суворим ідеологічним характером та репресивною машиною. Край цьому поклала проголошена 1991 року незалежність України.

Велика заслуга у збереженні коломийської історії та поширенні слави про Коломию належить Комітету коломиян (1981–2008), який діяв у США й Канаді і видав дві вартісні книжки про наше місто: «Над Прутом у лузі» (Торонто, Канада, 1962) та «Коломия й Коломийщина» (Філадельфія, США, 1988).

Популярними були історико-краєзнавчі телепередачі В. Нагірного «Місто кола».

Навіть у тих містах, де панували свої, час од часу повставав народ, а що вже казати про Коломию, яка шість століть разом з усією Галичи-

ною перебувала в чужих руках! У 1648 році згаданий Ф. Горбаш (Федь Горбань), аби врятувати честь Коломиї, привів до неї козаків полковника Топоровського, які на півроку встановили в Коломиї українську владу. Правда, згодом для нього це скінчилося стратою і відтоді Коломия тривалий час залишалася містом страчених повстанців. У 1745 році в Коломиї польська влада знущалася з бездиханного тіла О. Довбуша. 1878 року у Коломиї знайшли свій кінець останні карпатські опришки Драгири. Через 67 років у середмісті енкаведисти на пострах українцям стратили на шибениці підпільника ОУН І. Майданського на псевдо ІМА.

Під час Весни народів (1848 р.) в Коломиї швидко організували перше українське військово-формування в Галичині – Народну гвардію, яка крокувала під синьо-жовтим прапором та для якої розробили майже 40 зразків команд

рідною мовою. У період ЗУНР (листопад 1918 – травень 1919) до УГА з Коломиї влилися: 24-й полк ім. Гетьмана П. Дорошенка, 36-й полк ім. Гетьмана І. Мазепи, 2-й гарматний полк та кінна сотня ім. Ю. Федьковича. Саме в Коломиї формувався Гуцульський курінь УГА (1918).

У 1920-і – 1930-і роки особливо політично активною була молодь, яка вливалася до лав підпільної Української Військової Організації, а згодом Організації Українських Націоналістів. У 1940-і – 1950-і діяли Коломийський Окружний провід ОУН та 21-й (Коломийський) тактичний відтинок УПА, а в Коломийській СШ № 2 вела роботу підпільна молодіжна організація «Воля або Смерть!». Чимало уродженців міста зі зброєю в руках воювало за незалежність України, страждало за неї, вірило в її будучину. Ці мрії від кінця 1980-х стали дійсністю.

Живою легендою героїчного покоління 1940-х залишається М. Симчич – сотенний УПА «Кривоніс» – почесний громадянин Коломиї. А погруддя С. Бандері, пам'ятник героям національно-визвольної боротьби, книжки М. Андрусяка «Брати грому» та «Брати вогню» – стали патріотичними символами сучасної Коломиї.

У 1485 році на околиці міста король Польщі Казимир Ягайлончик IV приймав присягу вірності господаря Молдови та Волощини Іштєфана Великого. Отже Коломия стала місцем міжнародного договору. Вдруге такого рівня зустріч відбулася тут 3 липня 2002 року, коли прем'єр-міністри Польщі (Л. Міллер) та України (А. Кінах) обговорювали проблеми співробітництва.

Цісар Франц Йосиф I двічі приїжджав до Коломиї (1851 та 1880 рр.), його престолонаслідник і останній імператор великої держави

Карло з дружиною Зітою гостили в Коломиї 1912 року. А 19 червня 2007 року коломийці вітали їхнього нащадка – 95-річного Отто фон Габсбурга – останнього європейця цісарської крові.

До Коломиї приїжджали керівники Польської держави міжвоєнного періоду (Ю. Пілсудські, Е. Ридз-Смігли, І. Мосьціцькі).

На відміну від більшості українських міст, Коломия постійно фігурувала на європейських картах. Вже 1513 року на мапі, яка побачила світ у французькому місті Страсбурзі, ми надибуємо й Коломию (Colomia). Відтак її здебільшого помилково писали як Colonia (Колонія). Саме так згадує її легендарний англійський капітан і колонізатор Д. Сміт у своїх спогадах з 17 ст.

У 4-томнику подорожніх нарисів, які побачили світ німецькою мовою наприкінці 18 ст. у м. Нюрнбергу, Б. Гакет не оминув і Коломиї. Про наше місто оповів європейцям англійський капітан Е. Спенсер, який, подорожуючи Галичиною 1836 року, змушений був заночувати в Коломиї. У 1866 році з'явилася друком німецькомовна повість «Дон Жуан з Коломиї», яку написав австрійський письменник Л. Р. фон Захер-Мазох. Чехам розповів про Коломию етнограф Ф. Ржегорж, опублікувавши в журналі «Светозор» свій прихильний нарис. Це саме він 1899 року, востаннє відвідавши Коломию, розплакався на прощання. У 1906 році відомий єврейський письменник Шолом-Алейхем, емігруючи до США, чотири дні гостював у Коломиї, внаслідок чого з'явилося його веселе оповідання «То брехня!», герой якого – коломийський єврей. Про здібного єврейського хлопця пише Г. Полянкер у книжці «Пекар з Коломиї». Серед героїв роману «Міст на Дрині» нобелівського лавреата І. Андрича

є коломиєць. Мимохить описує коломиїського вояка чеський письменник Я. Гашек у всесвітньо відомому романі «Пригоди бравого вояка Швейка». Японці довідалися про Коломию з книжки Р. Турянського «Зустріч з батьківщиною по довгій розлуці» (Токіо-Футубаша, 1996). Найновішу книжку про наше місто видала 2006 року англійською мовою Е. Лінден під назвою «Підсумки роботи й непорозумінь».

На честь міста своєї гімназійної юности П. Зварич на поч. ХХ ст. заснував поблизу місцевості Вегревіл (Канада) крамницю, пошту і школу, назвавши їх магічним словом «Коломия». Такими вони ввійшли в канадську історію.

Однак найбільше ми пишаємося Іваном Богданом, який 1608 року приплив до Америки. Він був першим представником України, який ступив на територію Нового Світу.

Найстарішою коломиїською церквою є Благовіщенська (16 ст.). Трохи молодша за неї церква святого Йосафата (18 ст.), а також церква Святого Михаїла (19 ст.). Богомільні коломиїці – греко-католики моляться у величній катедрі Спаса Преображення, у церквах святого Михаїла, святого Йосафата, Миколая чудотворця, Святих апостолів Петра й Павла. Православні Київського Патріархату вшановують Господа у трьох церквах, а Московського патріархату – у двох. У Коломії є ще Молитовні доми, до яких сходяться протестанти. Римо-католицька громада молиться у костелі Св. Ігнатія Лойоли на вул. І. Франка, який Українська держава повернула громаді, а вірні оновили його, встановили у ньому орган, правлять урочисті меси. Російськомовні мешканці Коломії приходять до церков Благовіщення та в Миколаєво-Успенського Собору. Євреї відреставрували стару синагогу «Єрусалим» на вул. Пекарській, при

якій проводять своє релігійне й громадське життя. Німці відвідують кірху.

Великою подією для вірних коломиїців стала звістка про те, що серед священиків УГКЦ є владики Симеон (Лукач), Іван (Слезюк) та о. Омелян Ковч, які навчалися в Коломиїській гімназії.

Широковідомою в середовищі галицьких католиків залишається ікона Коломиїської Божої матері, оригінал якої зберігається в Польщі, а копія – в коломиїському костьолі.

Незважаючи на те, що місто має три музеї, коломиїці під словом музей мають на увазі один музей – Коломиїський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Йосафата Кобринського на вул. Театральній, 25.

Музей і сам будинок музею – це дві окремі речі, які слід розрізняти. Найперше йдеться про громадську і патріотичну ініціативу наших предків. Українці міста у 1880-і роки придбали ділянку землі під забудову Народного дому, свого роду культурологічної, а почасти торговельної й політичної установи. Треба схилити голови перед організаторами цього проекту, що базувався на чесності проводу та жертвовності люду. Восени 1881 року провідні діячі Коломиїщини підписали заклик скласти датки на будівлю Народного дому. У 1887 році вони створили «Інститут «Руський Народний Дім» – товариство, яке мало провадити організаційну роботу. Його діяльність пожвавив греко-католицький парох у с. Мишині о. Й. Кобринський. Незабаром коломиїські інженери Л. Бекер та Н. Кричковський виконали проект Народного дому та кошторис робіт – 300 тис. золотих рейнських (величезна на той час сума!). І 10 вересня 1892 року гуцули з навколишніх сіл привезли до Коломії величезне річкове каміння на фундамент Народного дому. Від вересня 1895

року велися будівельні роботи під наглядом Н. Кричковського, 1898 року за роботами наглядає лвівський архітектор Т. Раклюк, а 1899-го – коломийський інженер Равський. Так була завершена велика праця. Правда, збудовано лише 1/3 від запланованого, адже мав бути в Народному домі ще й великий театр!

Головний сподвижник цієї народної будови о. Й. Кобринський кілька місяців не дожив до урочистого відкриття у 1901 році. У Народному домі велося активне культурно-освітнє життя коломийців. У 1936 році тут з ініціативи іншого Кобринського – Володимира відкрили музей Гуцульщини. Відтоді цей музей став основною ланкою Народного дому, аж доки не заповнив його цілком, а в наш час перетворився на колекцію старожитностей не лише гуцулів, але й покутян. Музей володіє багатющою збіркою (приблизно 50 тис. одиниць зберігання). Він добре знаний не лише в Україні, але й за кордоном.

Поруч з музеєм є Народний дім, але насправді Народний дім – це музей, а сучасний Народний дім – це колишня Щаднича каса. Так воно все заплутано тепер.

Хоч музей «Писанка» – це відділ (на правах музею) Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття, усе ж від часу свого відкриття (2000) він став символом Коломиї і трохи затьмарив славу свого «батька». Музейна скарбниця нараховує понад 12000 писанок, і не лише українських.

У 1990 році Коломия збагатилася ще одним культурним закладом – Музеєм історії міста. Це було давньою мрією місцевих краєзнавців і потребою часу. Крок за кроком музей міцнішав, поповнював свої фонди, здобував собі прихильників і тепер це добре впорядкована і широко знана установа, яка нараховує 23922

одиниці зберігання. У музеї шукають слідів своїх предків поляки, євреї, німці.

Саме приміщення Музею історії міста на вул. Р. Шухевича, 80 збудоване 1875 року і є одним з найкращих у Коломиї. Колись тут містилася повітова рада, а згодом – різні служби. У 2000 році будинок відреставрували та впорядкували.

Найдавніший коломийський монумент, який уцілів – це пам'ятник видатному польському поетові А. Міцкевичу в міському парку. Йому виповнилося 110 років.

У Коломиї є погруддя Т. Шевченка в парку його імені, бюст батька Січей К. Трильовського в парку його імені, погруддя Провідника ОУН С. Бандери на пл. Привокзальній, пам'ятник першому Президенту України М. Грушевському на подвір'ї гімназії, пам'ятник борцям за волю України на пр. В. Чорновола, пам'ятник полеглим воякам в період ЗУНР на польському цвинтарі, пам'ятник невідомому солдату на площі Героїв, пам'ятний знак на місці єврейського цвинтаря на вул. С. Петлюри, пам'ятний комплекс воїнам-інтернаціоналістам, погруддя письменника Мирослава Ірчана на Вічевому майдані, пам'ятний знак на місці, де стояв бюст Т. Шевченка, зруйнований російськими військами 1914 року, та найвищої мистецької якості монумент Т. Шевченку в середмісті.

Окремішньо стоять камені-скульптури, які встановлені влітку 2000 року після симпозіуму скульпторів.

До пам'ятних християнських знаків належать придорожні хрести, хрест на пам'ять про Чорнобильську трагедію, скульптура Матері Божої на бульварі Лесі Українки та статуя «Божя мати з дитятком» у музеї «Писанка» (автор обидвох – Р. Захарчук).

На історичному коломийському некрополі (вул. Карпатська) є низка надгробків високої мистецької вартости, зокрема бюст видатного актора М. Бенцяля (1891–1938) роботи відомого українського скульптора С. Литвиненка. Є тут також поховання стрільців УГА, родинні склепи Білоусів, Біберовичів, Чайковських, відомих коломийських акторів, педагогів, священників.

Громадське життя давньої Коломиї проявлялося і в діяльності різних партійних осередків, товариств, організацій. Саме в Коломиї ще 1874 року виникло одне з перших у Галичині добровільних товариств «Общество им. М. Кач-

ковського». Через три роки заіснувала філія Товариства «Просвіта», у 1880 році – перше в Галичині літературно-драматичне товариство, згодом Українське Педагогічне Товариство, «Родина», «Громада», Жіночий кружок, Взаїмна Поміч Українського Вчительства, «Січ» та ін. У 1898 році в Коломиї діяло 20 зареєстрованих українських громадських організацій, а були ж ще і єврейські, і польські, і німецькі! У 1925 році в місті нараховувалися 53 офіційні громадські організації, з них лише чотири – українські. У міжвоєнний період наймасовішими міськими організаціями вважалися «Просвіта», «Рідна Школа», «Відродження», «Каменярі»,

Союз українок, «Сокіл», «Луг», «Громада», УПТ. Партійне життя представляли радикали й селяроби, УНДО й ФНС, підпільна УВО, а згодом ОУН.

Коломия згадується вперше у контексті виробничих проблем. Сіль була білим золотом, у місті її складували та обкладали митом. Вигідне розташування Коломиї сприяло її економічному процвітання. У 1443 році тут згадуються ремісничі майстерні, у 1560-і роки в місті наховувалося 10 різних фахів, у яких працювало 207 ремісників; пекло хліб 150 пекарів, більше, ніж у самому Львові. Стабільно працювали боднарський і гончарний цехи, містяни займалися городництвом, хліборобством, садівництвом, пасічництвом, рибальством.

Від середини XIX ст. почався бурхливий промисловий розвиток міста, особливо після введення в експлуатацію залізничного маршруту Львів – Чернівці (1866), який пролягав через Коломию. У 1864 році Коломия вже мала друкарню, у 1870-ті тут існувало вісім винокурень, п'ять невеликих шкіряних фабрик, лісопильні, цегельні, багато гончарських майстерень, був фотограф. Згодом з'явилися два потужні млини. Найпростіший сільськогосподарський реманент продукувала фабрика машин і відливня Біскупських. Місто з дерев'яного перетворювалося на кам'яне й муроване. Виросли головні міські споруди, через середмістя їздив потяг, виходило багато часописів і книжок. Запрошував на фільми кінотеатр, грали вистави, був музей, пошта, телеграф. Перед Першою світовою війною Коломия перетворилася на промисловий центр Покуття й Гуцульщини, відомий у Європі.

По війні поволі відроджувалося виробництво, ставали до ладу нові підприємства. Далеко за межами краю були відомі килими-макати та

покривала фірми М. Горовіц, у 1937 році фабрика Біскупських виготовила понад 2000 січкарень, 276 віялок, 33 водяні помпи та ін. Коломийські кооператори відправляли продукцію з місцевої сировини в Європу. Виросли новобудови, спроектовані за європейськими й американськими зразками. Заможні містяни мали власні автомобілі, а в 1938 році в Коломиї – 241 телефонний номер.

У літературному контексті Коломия фігурує ще 1574 року, коли наш далекий предок Іван Шпак заборгував за книжки львівському друкареві Федоровичу (Федорову) 24 талари. З цього випливає, що вже тоді коломийці мали інтерес до друкованого слова. Особливий книжковий бум почався від 1864 року, коли брати Федір та Михайло Білоуси заклали першу в теперішніх районних центрах друкарню. Книговидавничий процес тривав до 1943 року. За приблизними підрахунками, упродовж 1864–1943 років у Коломиї або з позначкою «Коломия» побачило світ 1500 книжок і брошур.

У 1865 році в Коломиї стала виходити перша в теперішніх районних центрах України українська світська газета «Голось Народный». Свого часу найдовговічнішим українським часописом була коломийська газета «Русская Рада» (1871–1912). Відомим у усьому українському світі вважався журнал «Жіноча доля» (1925–1939). У дорадянський період в Коломиї виходило понад 90 українських газет і журналів та майже 30 іншомовних часописів.

З появою друкарні в Коломиї зародився літературний рух. Так, ще наприкінці 1864 року Ф. Білоус, М. Кульчицький та М. Левицький зав'язали літературне товариство, а 1880 року тут виникло літературно-драматичне товариство. У міжвоєнний період в Коломиї жили і творили талановиті письменники А. Чай-

ковський та І. Вільде, автори книжок П. Франко, Д. Николишин, І. Зубенко, О. Кисілевська, М. Матвій-Мельник та ін.

Якщо ви любитель театру, то, безперечно, знаєте, що саме в Коломії 1848 року вперше в Галичині створилася аматорська театральна труппа, яка відіграла кілька вистав. Ініціатором цієї творчої справи став місцевий священник о. Іван Озаркевич. Як пишуть тогочасні газети, це викликало неабияку реакцію і на кожній п'єсі глядачі вщерть заповнювали зал. Відтоді Коломия упродовж століття залишалася театральним містом. При навчальних закладах і читальнях тут активно діяли аматорські гуртки, жоден галицький мандрівний театр не оминав Коломії. Кожен коломийський письменник чи вчитель пробував себе як драматург, а кожен службовець і студент – як актор. Саме на коломийській сцені 1900-го року вперше в Галичині львівський театр Товариства «Українська бесіда» під орудою Й. Стадника подарував глядачам «Кармен». У Коломії прожили велику частку свого життя і тут відійшли у вічність корифеї галицького театру – подружжя Біберовичів. На коломийській сцені раптово помер талановитий актор 47-річний М. Бенцаль.

Перший кіносалон ще в 1910-і роки відкрив у Коломії викладач Школи деревного промислу В. Дзюбинський. Після Першої світової фотограф А. Кіблер відкрив звуковий кінотеатр. У 1920-і роки в Коломії працювали два кінотеатри.

На жаль, за всю історію Коломії ще ніхто достеменно не вивчив і не описав її архітектурного ансамблю. Ми навіть не знаємо більшості будівничих, що залишили нам свої прекрасні творіння. Опинившись біля ратуші, станьте собі під буд. № 1 на пл. Відродження і зосереджено та мрійливо киньте оком навколо. Ви по-

бачите фрагмент ратуші, церкву св. Миколая, великий терен середмістя, а також бруківку, яка нагадує справжні європейські вулиці. Трохи вище, під № 4 відчиніть двері і зазирніть у коридор, аби відчувати подих XIX ст. Можете навіть добутися на другий поверх і побачити старі ковані поруччя та внутрішній дворик. На вул. Театральній, 44 є знаменитий балкон «Три хлопчики», під яким можна сфотографуватися. На пр. В. Чорновола, 8 міцно тримаються за стіни ошатні металеві балкончики, там є будинок – ровесник Першої світової війни. В кінці проспекту під № 51 ви побачите незвичну для нашого краю будівлю, в якій поєднані дерево з цеглою. Це улюблений від Англії до Швейцарії європейський стиль, який у Коломії представлений невеличкими двома будиночками, а також далеко імпозантнішим Молодіжним центром. Світ коломийських лоджій уособлює лоджія на вул. Й. Кобринського, 8, а світ вітражів – вітражі в Музеї історії Коломії. Щодо балконів, то вони особливо майстерні на пр. В. Чорновола, 49 та на розі вул. І. Головацького і пр. В. Чорновола, хоча це окрема велика тема.

То тут, то там з коломийських фасадів і дверей на вас споглядатимуть дерев'яні й кам'яні леви, а власне, лев'ячі голови, які є символами сили, могутності Галичини. Деякі будівлі прикрашені масками. Знаючий подорожник може вчитати в Коломії цілу поезію дверей, оздоблених різноманітними символами.

Чи не найдавнішим ремеслом на Коломийщині було гончарство. Ще 1661 року в Коломії організували гончарний цех, а 1875 року в місті відкрили державну Гончарну школу, яка опановувала відомі тоді в Європі техніки випалювання й оздоблення глини. Місто тривалий час було центром гончарства, а коломийська кераміка знайшла своє місце в національному кераміч-

ному просторі. На Світовій виставці в Парижі (1900) Гончарна школа за свої вироби отримала срібну медаль. У той час відомим у кераміці вважався «стиль коломийський».

Здавен у Коломій знали золотарство, хоча до нас не дійшли вироби стародавніх ювелірів. Однак один із них, Фабіан Коломийський, був відомим львівським золотарем XVII ст., а другий, Габес Каспар Коломийський, від 1591 року був цехмістром львівського золотарського цеху.

Загальновизнаним є гуцульське мистецтво, а гуцули й Коломия – це поняття невіддільні. Тим-то ще 1892 року передові люди свого часу створили в Коломій першу в Україні школу національної (гуцульської) різьби – науковий варстат Гуцульської промислової спілки. Це дало поштовх до відкриття в Коломій державної Школи деревного промислу (1894 р.), яка готувала високого рівня фахівців, хоча нехтувала національними різьбярськими традиціями. Нині вироби учнів і вчителів Гончарної школи та Школи деревного промислу складають оригінальну колекцію Коломийського музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського.

Чи не вперше серед провінційних міст Галичини Коломия показала твори своїх митців на відомих Етнографічній та Господарсько-промисловій виставках (1880), а згодом на Виставі домашнього промислу (1912). У 1884 році в міському казино відбулася виставка коломийських малярів. Відтоді професійні художники влаштовують показ своїх творів. Подією для міста стала виставка творів учнів школи видатного художника О. Новаківського (1930 р.).

Безперечно, коломийці здавен кохалися в співі: народному й церковному. При храмах злагоджено виводили мелодії хори, у XIX ст.

згадується перший грамотний регент Залуцький. У 1895 році виникло товариство «Коломийський Боян» для плекання національного сольного й хорового співу та інструментальної музики. Оскільки за Австрії кожен коломийський інтелігент мав за плечима якщо не Відень, то Краків чи Львів, то, крім основного фаху, на чомусь грав або добре співав. Так, відомий адвокат Роман Ставничий у 1920-і – 1930-і роки був диригентом «Бояна», який забезпечував головні коломийські імпрези. В дорадянський період на коломийській сцені співали світові солісти опери С. Крушельницька, М. Голинський, М. Менцинський, тут вітали велета національної музики М. Лисенка.

До Коломій спорт зайшов з Європи. У 1912 році учитель М. Книш організував у гімназії спортивний гурток. У 1920-і брати Ватаманюки створили першу футбольну дружину, яка належала до спортивного товариства «Хортиця», а відновлений Пласт сформував ще одну команду копаного м'яча – «Довбуш». Головним популяризатором нових видів спорту в 1920-і роки був викладач гімназії П. Франко, який відродив осередок «Сокола» з легкоатлетичною, копаного м'яча, шаховою, баскетбольною, боксерською, лижною, і тенісною секціями. У 1925 році створено футбольну секцію і того самого року коломийські футболісти вперше вийшли на грище у червоно-зелених формах. Наступного року відбувся перший коломийський чемпіонат міста з футболу, в якому команда «Сокола» тріумфально перемогла, а 1938 року на футбольному чемпіонаті Галичини в Стрию коломийці посіли друге місце.

Коломия здобула собі славу столиці «білого спорту», себто великого тенісу. Вражала коломийська школа на чемпіонаті Галичини з тенісу 1934 року, коли Л. Чайківський, С. Могильни-

цька та Р. Сельський завоювали майже всі перші місця й призи. Згодом Л. Чайківський став чемпіоном Австрії і грав за її збірну на «Приз Девіса», а вчорашній гімназист А. Стефуранчин двічі ставав чемпіоном України зі спортивної ходьби (1940-і).

Упродовж 1934–1939 рр. в Коломиї активно діяли спортивні товариства «Довбуш» і «Луг» (1938–1939 рр.). Душею «Довбуша» був спортсмен і каскадер-самородок Ю. Чопановський. Діяли секції хокею (гаківки), лижного спорту та інші. Чемпіоном Галичини і рекордсменом з плавання в довільному стилі став коломиєць В. Каськів.

Коломийські школи здавен існували при церквах. Перша писемна згадка належить до 1778 року, коли тут відкрили німецько-єврейсь-

ку школу. У 1811 році заіснувала державна Голловна Окружна школа, 1861 року – 4-класна гімназія з німецькою мовою викладання, а 1873-го – Вища школа дівоча. Шкільництво й освіта назагал – справа проблемна, оскільки в цій галузі, як в жодній іншій поставали національні прагнення місцевого люду і тому велася постійна боротьба за право української мови в українській школі. У 1900 році австрійська влада дозволила відкрити ще одну гімназію, з українською (руською) мовою викладання. Відтоді українська Коломийська гімназія, як і Коломия назагал, до 1939 року, а також у період німецької окупації була відомим навчальним закладом у Галичині. Тут голосно заявили про себе такі державні заклади, як Школа деревного промислу (1894–1939),

Pozdrowienie z Kolomyi.
Gruss aus Kolomea.

Ratusz — Rathaus. — Rynek — Ringplatz.

Гончарна (1875–1914), Торговельна (1926–1939, 1942–1944), Шевська (1903–1935), Реміснична (1941–1944) школи. Крім них, різні національні меншини, товариства і приватні особи відкривали свої школи. У період ЗУНР (1918–1919) та у липні – серпні 1941-го тут вишколювали майбутніх українських військовиків Старшинські школи.

У 1835 році в Коломії збудували Окружну лікарню (тепер це навчально-виховний комплекс на вул. Січових Стрільців). Тривалий час головним її лікарем працював З. Левицький, з ініціативи якого 1905 року збудували повітовий шпиталь, званий у народі Великою лікарнею.

Коломії пощастило, бо, як кожне древнє місто, воно лежить на ріці і зветься ця ріка Прутом. Витікає вона аж з-під Говерли і тягнеться своєю 40-кілометровою водяною стрічкою через Коломийщину на Буковину. Колись нею сплавляли ліс і навіть плавали невеликі судна. Ще донедавна чайкою-перевозом до Коломії їздили мешканці Нижнього Вербіжа, Кийданча й Княждвора. Міст на Пруті, як щось значуще, фігурує на давніх світлинах і листівках, а нинішній міст-красень додає ріці та й самій Коломії більшого шарму.

Місто також помережане річечками й потічками, яким важко протистояти епосі сміття. І все ж їх живе плетиво ви можете углядіти поміж доріг, хідників і будівель. Це Чорний Потік, Радилівка, Косачівка і Коломийка. Ваблять своїм водяним спокоєм міські озера.

Багато коломийських гостей пам'ятають наше трав'янисто-листяне місто. Це зелене царство творять скверики, парки, садки, поодинокі дерева й кущі. Безперечно, ми вдячні предкам, які залишили нам два найкращі парки з цісарської доби. Найдавніший з них, який носить ім'я К. Трильовського, заклав з власної

ініціативи магістрат ще в першій половині XIX ст. Тодішня підпаркова площа становила 10 га. Незабаром на берегах р. Радилівки забуяли своїм віттям клени, дуби, буки, граби, ялини, сосни, а також заморські сріблясті клени, повстисті липи, бархат амурський, дуб червоний, гледичія триколючкова. Родом з тих літ і гінкго дволопатево, яким досі пишаються природолюби. У цьому парку є пам'ятник А. Міцкевичу і бюст К. Трильовського та кілька скульптурних композицій на тему фауни. Безперечно, парк доживає свій вік і зеленими верхами помахує друзям-деревам, що ростуть ген-там, над Прутом.

Директор Коломийської гімназії Ю. Скупнівч у 1897 році купив за власні кошти 3 га землі в лугах і там зі своїми гімназистами наполегливою працею перетворили невжитки на парк. Посадили місцеві породи (клени, дуби, каштани, липи та ін.), а також привезені (горіх чорний, клен Любеля, клен гостролистий), які прикрашали радіальні алеї парку. Його досі називають Студентським, хоч офіційно – це парк ім. Т. Шевченка, оскільки тут від 1940-х років стоїть погруддя Кобзаря.

Найбільшим скарбом Коломії є її люди. Тих, що відійшли, ми пам'ятаємо й вшановуємо, з тими, що живуть – приятелюємо, тим, що житимуть після нас, маємо залишити впорядковане й гарне місто.

Небагато українських міст може пишатися такими славними уродженцями, як Коломия. Її вуличками робили свої перші кроки видатний художник і поет Святослав Гординський, визначний діяч ОУН, редактор і видавець Зиновій Книш, відомі композитори Анатоль Кос-Анатольський і Олександр Козаренко, дипломати Ігор Довганюк і Олег Тимофіїв, професори Володимир Паньків, Ярема Якуб'як і Богдан

Луканюк, доктори наук Сергій Бездідько і Роман Бобрик, сотник УСС Омелян Левицький і сотник УГА Роман Левицький, архітектор Лідія Баб'юк-Юзків, громадський діяч Кирило Кахникевич і отаман УГА Ярослав Біберович, видатний етнограф Антін Онищук і піаністка Дарія Каранович-Гординська, футболіст Сергій Турянський і журналістка Ольга Бабій, актриса Оксана Батько і художник Богдан Божемський, музикознавець Василь Витвицький і актор Роман Біль, мандрівник Роман Турянський і математик Богдан Гречук, художниця Марта Базак. За кордоном прославилися професор Оттавського університету в Канаді В. Кисілевський, професор Карлового університету в Чехії Я. Баб'юк, відомий художник у Росії Ю. Арсенюк, журналіст у Німеччині Б. Осадчук, скрипаль у Канаді Ю. Кречковський, солістка Вроцлавської опери В. Ватутіна.

Щоправда, деякі з них лише народилися в Коломиї, а жили й формувалися поза рідним містом. І все ж у своїх інтерв'ю чи спогадах вони не забували місця свого народження і гордо та правдиво наголошували, що вони не звідки-небудь, а з самої Коломиї.

Ще 1860 року опублікував свого відомого вірша «Коломия» учитель І. Глібовицький, возвеличуючи рідне місто. Описуючи місцеві принади, автор звертається до читача:

*Як мні, брате, в тім не віриш.
Іди, спробуй, а сам змириш –
Що не лож це, не обман:
Що лиш зветься коломийське,
Все так красне, чародійське,
А здорове – хоч до ран.*

В кінці великого твору І. Глібовицький зізнається, що він дуже щасливий, оскільки «в Коломиї тій любимій» і він «Божий світ уздрів», а тому «там умерти би-м хотів!». І такий коломийський патріотизм досі притаманний його синам і донькам. Вже в наші дні відомі випадки, коли діаспоряни-коломийці заповідають поховати себе саме в Коломиї, а не в далекій Америці чи Канаді.

Можна написати велику книжку про тих видатних людей, які навчалися, працювали чи мешкали в Коломиї. Тому повірте – видатних осіб, пов'язаних з нашим містом, ще ніхто не зарахував, хоч список ведеться уже 17 років.

Оскільки в Коломиї від XIV ст. мешкали представники різних націй, то вони теж мають гроно своїх видатних коломийських уродженців. Євреї, наприклад, назвуть вам світової слави американського віолончеліста Е. Фосермана, видатного актора А. Гранаха, письменників І. Мангера і Мельцера, поляки – співачку О. Табачник та актора Є. Новака, професорів Е. Вайгеля, Р. Левицького, З. Горбового, Г. Цьолкош-Лупінову, австріяки – лондонського архітектора Яна Шелепету, який був одним з проєктантів Сіднейського театру.

іван. МОНОЛАТІ

КОЛОМІЯ. ВІЛЛА

забудова
КОЛОМІЇ

іван
monolatiy

У XVII–XVIII ст. Коломия, як і майже всі українські міста, ділилася на дві частини – чотирикутне місто, оточене валами, й передмістя. Земляний вал був настільки широким, що на ньому стояли хати, мешканців яких називали «валянами». Посередині міста вирізнялася Ринкова площа, в центрі якої стояла кам'яна ратуша, навколо – дерев'яні ятки (одночасно майстерні й крамниці) шевців та різників. Чотири ряди будинків, які оточували ринкову площу, називалися «періями» (так називали також протилежні сторони вулиць). Ринкові будинки будували з цегли або з дерева; в останньому випадку мурованими були тільки «верхні й нижні склепи» на фасадному боці будинків. Від рогів ринку під прямим кутом розходилися головні вулиці міста. Інші вулиці перетинали їх також, найчастіше в перпендикулярному напрямі. Переважали дерев'яні будинки. У більшості втрачених нині міських актових книг при записі угод про продаж і заставу будинків чітко розрізняються хати («халупи»), середні доми («доми») і «великі будинки» з різними господарськими прибудовами («домівства»). Хати передмістя стояли на огорожених плотами «загородах», відведених під городи й садки.

Виняток могли становити лишень деякі споруди оборонного і сакрального призначення (ратуша після 1616 р., будинок війта (?), коломийський мурований замок XVII ст., монастир отців-домініканців (після 1650 р.), парафіяльний римо-католицький костюл Діви Марії (1788). Ще наприкінці XVII ст. місто, яке відвідав ірландський вчений О'Коннор Бернард, зафіксоване як «побудоване на пагорбі над річкою Прут ... дерев'яне...». Житлові споруди в тогочасній Коломиї, яка стояла на протилежному правому березі р. Чорний потік, можливо,

будували паралельно до Пруту, вікнами до річки та запрутянських лісів. Такий тип забудови сприяв формуванню вулиць, адже з люстрації 1565–1566 рр. знаємо про принаймні три основні вулиці: Лелову, Снятинську та «за ринком» (дехто із науковців вважає останню «заринком»).

Після відбудови міста в XVII ст. назви вулиць були вже новими: Староміська, Старогончарна, Старолазнична, Старозаконна, Стара дорога. У XVI–XVII ст. існували ще вулиці, назви яких свідчили про перевагу ремісничого населення: Гарбарська, Цегельняна, Фірманська, Бондарська, Фарбярська, Кравецька, Млинська, Ткацька, Мулярська, Шклярська, Рибаська, Шевська, Пекарська, Різняна, Столярська.

У XVIII – 40-х рр. XIX ст. могло бути приблизно 74 вулиці. У назвах коломийських вулиць кінця XVIII – початку XIX ст. знаходимо вплив тодішньої топографії: Коротка, Мала, Крута, Вузька, Шкарпова (укр. відповідник Похила, Схил), Сходова, Піша, Круча, В'їздова, Тісна, Стрімка, Промінна, Сліпа, Ламана, Проста, Відкрита, Поперечна, Скісна, Широка, Довга, Мокра. Поруч з ними є низка назв, які несуть історичне забарвлення: Валова, Замкова, Кринична, Джерельна, Окопи Староцвинтарні, Малий Ринок, Мнихівка (укр. відповідник Чернеча), Костельна.

1865 р. пожежа знищила давню ратушу і велику частину навколишніх будинків на пл. Ринок. До того ж пожежі постійно руйнували коломийські будівлі в 1871, 1880, 1886, 1888 рр., – тим самим пришвидшуючи розбудову та перебудову міста. Для місцевої влади це означало не тільки додаткову можливість наведення порядку в місті, але й зайвий раз наголосити на серйозних намірах привести його архітектуру в загальноімперські рамки. Тому 1877 р. на розі

площі звели нову ратушу, а посеред ринку «місто збудувало блок домів для погорільців». Відтоді в Коломиї почали з'являтися муровані кам'яниці, поступово витісняючи старі дерев'яні будівлі.

Вважається, що першою кам'яною спорудою цивільного призначення нового часу став будинок на сучасній вул. Гетьмана Івана Мазепа, 4. Його збудували 1789 р., дещо змінивши 1811 р. У ньому містилася «Головна окружна польсько-німецька школа», директором якої в 1824–1856 рр. був меценат «Русалки Дністрової» Микола Верещинський. За іншими джерелами, на поч. XIX ст. лише три будинки на пл. Ринок були мурованими.

Мапа міста від 1815 р. засвідчує, що тогочасна Коломия розбудовувалася за радіально-кільцевою композицією. У примітках до неї йшла мова про те, що будинки, позначені на карті, збудовані впродовж XVII–XVIII ст. Відомо, що до поч. XIX ст. східні околиці міста, так зване Снятинське передмістя, майже не забудовувалися, а західна частина міста (між нинішніми просп. М. Грушевського та вул. О. Довбуша) мала небагато будівель. Тоді стояли переважно дерев'яні будинки, і лише три з них, на ринку, – муровані. Майже всі будівлі міста належали братам Багінським і Р. Курцвайлю. Сильно забудованими були лише гебрійська вулиця поблизу «Великої» синагоги і Снятинське передмістя: тільки до вул. Валової. В інших передмістях будинки зазначалися зрідка. Південна межа міста в XVII–XVIII ст. відсунулася на північ, за штучну водойму – млинівку (що в районі нинішньої вул. Староміської), а північна була забудована лише до вул. Валової.

Більшість міських осель покривали гонтами чи соломою, що спричинювало неодноразові пожежі. З коломийських газет XIX ст. відомо,

що 1871 р. за одну ніч в гебрійському кварталі згоріло 27 будинків, на Снятинському передмісті – 4 будинки; 1880 р. – 40 гебрійських будинків в околиці синагоги за одну ніч; 1886 р. – 11 будинків; 1888 р. – на Надвірнянському передмісті спалахнула велика пожежа, яку вітер переніс на іншу частину міста і цілком згоріло 16 будівель. Коломийська газета «Руская Рада» 1886 р. повідомляла, що в Коломиї є понад 6 000 будинків, які за розпорядженням міської влади мали бути покриті бляхою і мурованими димарями.

Від середини XIX ст. Коломия стала активно розбудовуватися. Під впливом так званого віденського ренесансу містобудівничий акцент переноситься на формування адміністративно-ділового центру з великими і гарними будівлями. У середмісті зникають маленькі хатини, натомість з'являються муровані дома. У зв'язку з цим і постала потреба впорядкувати місто. 1878 р. міський уряд знизив на 50% податок на будівництво кам'яниць протягом 20 років. Це заохотило власників, і впродовж згаданого року в Коломиї виросло 12 мурованих будинків. На панорамних світлинах коломийського фотографа Ю. Дуткевича з останніх десятиліть XIX ст. бачимо середмістя, в'язницю, суд, кірху німців-лютеранів, староство, залізничний двірць, військові касарні. Виростає чудовий Народний дім (1892–1900), щаднича каса (1892), ратуша (1877), гончарна школа (1891), гебрійський шпиталь та притулок, єзуїтський костел, гімназія, приміщення фінансового уряду, Свято-михайлівська церква та ін., які до поч. XX ст. остаточно сформували адміністративно-культурний і діловий центр міста, зафіксований на поштівках того часу.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. зростає кількість вулиць, назви яких свідчать про про-

мисловий розвиток Коломиї: Залізнична, Газова, Колійова, Підторова, Перетята, Долішня, Горішня, Глибока, Збіжева, Фільварочна, Базарова, Городова, Серпова, Сільська, Ділова, Пільна. Загалом, майже 90 назв коломийських вулиць на той час були пов'язані з польською історією та з прізвищами діячів польської культури, понад 20 – названі іменами святих і лише 6 – прізвищами українців: Грінченка, Котляревського, Куліша, Лисенка, Шашкевича і Шевченка.

Тогочасна коломийська преса звертала постійну увагу міській владі на те, що місто неохайне, забруднене, заболочене, а свині вільно прогулюються Коломисю, забігаючи іноді до помешкань. «Gazeta Kołomyjska» 1890 р. писала: «Наше місто славиться як одне з найбільш нечистих міст у Галичині. ... вулиці дуже заболочені й занедбані, а на додаток того, їх риють і занечищують свині, які бродять скрізь вулицями міста, навіть і в центрі, цілими табунами та залазять до помешкань і завдають шкоди».

1897 р. розпочато прокладання хідників – спочатку плиткою вимостили вулицю в напрямі від ратуші вздовж західного крила та до приміщень нинішнього торгового комплексу «Коломиянка». Тоді ж у центрі стали будувати перші канали, дощові стоки, підземні тунелі, про які в місті ще й досі ходять різні легенди й перекази. Лише 1927 р. головну площу, а також низку центральних вулиць, забрукували чорним тесаним каменем. 1893 р. магістрат зажадав від забудовників належної уваги до впровадження електрики, властиво – підтримати електрифікацію матеріально. Наприкінці XIX ст. в Коломиї спалахнули нафтові світильники, які згодом замінили газовими; 1900 р. збудована газовня і того ж року на вулицях уже світило 270 ламп із запланованих 420.

Не зайво нагадати, що саме за австрійського періоду, надзвичайно багатого і продуктивного на нові ідеї й мистецькі витвори, у нашому місті були зведені такі монументальні споруди, які й нині визначають спільне й відмінне в європейському розвитку Коломиї: ратуша з дзигарем (1877) (нині – Коломийська міська рада), староство (1860-ті рр.) (нині – Коломийське територіальне медичне об'єднання), Український народний дім (1902) (нині – Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського), Щаднича каса (1892) (нині – Народний дім), повітова рада (1890-ті рр.) (нині – музей історії міста Коломиї), окружна фінансова дирекція (1897) (нині – ЗОШ № 9), гімназія (1875) (нині – ЗОШ № 1 ім. В. Стефаника), руська церква святого архистратига Михаїла з дзигарем (1855–1873) (нині – греко-католицька парафіяльна церква св. арх. Михаїла), костел отців-єзуїтів (1897–1898) (нині – римо-католицький парафіяльний костел), школа сестер урсулянок (1899) (нині – Коломийська гімназія ім. М. Грушевського), залізничний двірець (1866, 1898, 1902) (тепер – залізничний вокзал), міська бурса (після 1870-х рр.?) (тепер – прокуратура Коломийського району), міська лікарня – «великий шпиталь» (1903), (нині – Коломийська ЦРЛ), школа барона Гірша (зустрічаються різні варіанти написання – «Барона Гірша») (1896) (нині – ЗОШ № 8), каварня «Roma» (1896) (нині – ресторан «Карпати»), готель «Галіція» (1870-ті рр.) (нині – «Гастроном «Коломиянка»»), численні житлові квартали середмістя (сучасні проспекти Михайла Грушевського, В'ячеслава Чорновола; площі Відродження, Тараса Шевченка; Вічевий майдан; вулиці Валова, Театральна, Гетьмана Івана Мазепи, Романа Шухевича, Січових стрільців, Михайла Драгоманова, Адама

Міцкевича; бульвар Лесі Українки), військові казарми.

Для приїжджих у місті почали зводити готелі. Оскільки ще 1836 р. за спогадами англійського капітана Е. Спенсера перші коломийські готелі – корчми з заїздами, виглядали доволі непривабливо, місцеві багаті розпочали будувати такі заклади європейського типу. Вже 1877 р. в Коломії нараховувалося дев'ять готелів. Власником готелю найвищого розряду «Центральна каварня» у ті часи був гебрей А. Розерман. Цей готель стояв на нинішній вул. Театральній, 17. На його першому поверсі відчинили ресторан «Рота». Готель був і на нинішньому просп. В. Чорновола. Так, у буд. № 14, 15 містився готель «Галіція», де можна було й перекусити та заграти в більярд. Польський етнограф Оскар Кольберг, перебуваючи 1880 р. у нашому місті, так описує місцеві готелі: «Зрештою є здоровий, дякувати Богу, мешкаю у жидівському готелі на ринку з новим пам'ятником Карпінському, їм у казино в ратуші, де є ціла сметанка світу (кавалерського) Коломій, ... кухня тут не є зла, є також: більярд, читальня, що нараховує до 20 газет і часописів».

На початок ХХ ст. власник гебрей Х. Бар перейменував готель «Галіція» на «Белле-вує». У буд. №№ 2, 3, який межує нині з просп. М. Грушевського, постояльцям здавали покої у готелі «Народний», який згодом перейменовали на «Гранд-отель» (власниця Р. Бар). У ньому навіть замешкували музики мандрівного афро-американського джаз-бенду. У середмісті стояв готель з однойменним рестораном «Брістоль». Були й малі приватні готелі гебрейських багатів Фрідмана та Спербера, а також готелі «Буковина», «Маркус і Аделя». Відомо, що 1897 р. «англійський» готель з трактирнею відкрив коломийський українець Іванчук.

За різними даними, 1913 р. в Коломії відвідувачів і гостей міста запрошували чотири готелі, власниками яких були гебреї.

Наприкінці ХІХ ст. в коломийських часописах і документах з'являються повідомлення про будівництво замиських будинків – вілл. Збереглося зображення відомої коломийської вілли, в «огороді Цісельських», на теперішній вул. Староміській, де колись протікала млинівка. Інший будинок, на тогочасній вул. Євангелицькій (тепер – вул. Б. Хмельницького), призначався для австрійського архієпископа Карла Франца Йосифа та архикнягині Зіти. До наших днів він також не зберігся, бо сама вілла була зруйнована під час розширення виробничих площ заводу «Коломиясільмаш» і будівництва бомбосховища.

Доволі відомими в Коломії були вілли «Вільгельміна», «Емілія» та «Герміна» – на тій самій вулиці Хмельницького, які збереглися й досі (буд. №№ 48, 50, 52). Усі вілли – це будинки нових типів, в яких використано нові конструкції, яким надано художнього вигляду, хоч їхні фасади декоровані ще давніми, звичними мотивами.

Від середини ХІХ ст. у місті з'явилися два вежові годинники – дзигарі: на Святомихайлівській церкві (1865) та міській ратуші (1877). Обидві системи віденського типу, механізми приводяться в рух за допомогою чавунних багатокілограмових гирих, які висять на п'ятиметрових сталевих тросах. Тягарі-гирі щоденно підіймали за допомогою спеціальної корби. Відомо, що для обслуговування дзигарів лише 1877 р. тут працювало п'ять дзигармайстрів, а 1913 р. – вже десять. Прикро, що сьогодні коломийський ратушевий дзигар часто показує не ту годину, а дзигар на Святомихайлівській церкві УГКЦ роками стоїть зіпсутим, чекаючи на нового мецената.

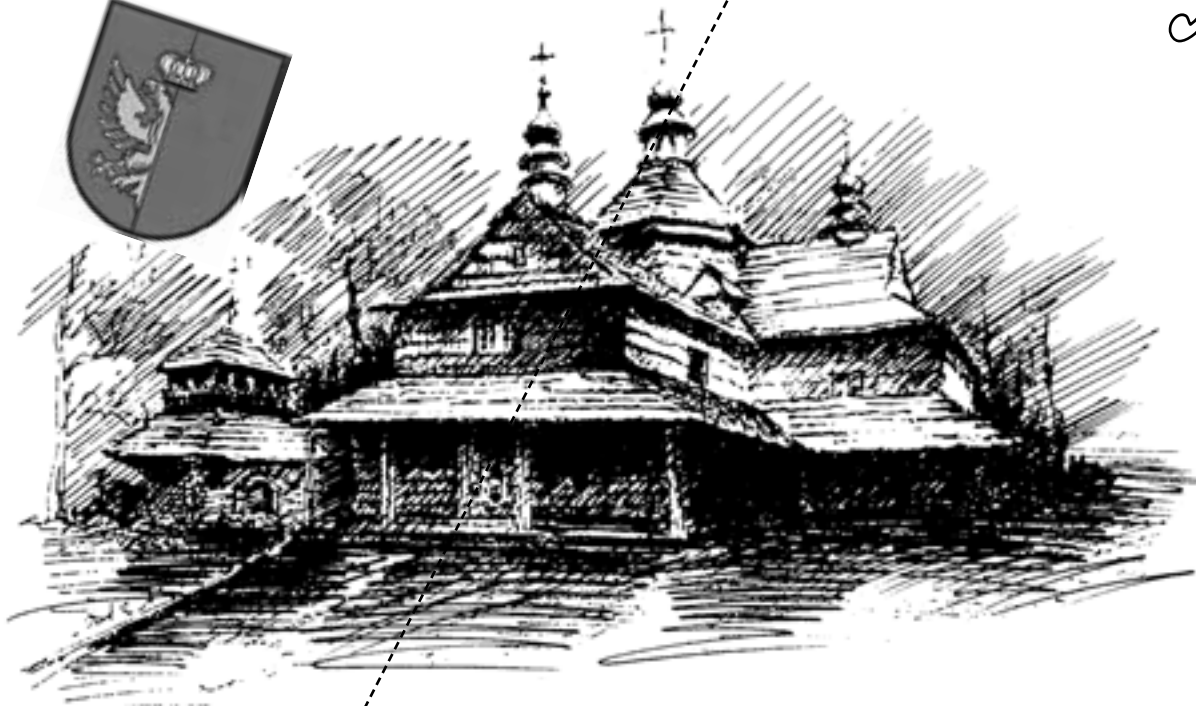
іван. монолатіу

коломия. церква благовіщення

уряд
і урядники
в коломії

іван
monolcity

Після входження Галичини до складу Австрії у червні 1772 р. перед новою владою постало завдання впорядкувати чинну на території нової провінції мережу міст і містечок.

За адміністративним поділом, проведеним 1781 р., Коломия і територія сучасної Коломийщини входили в Станиславську округу (циркул, дистрикт) Королівства Галичини та Володимирії з центром у Львові. Ним заправляв начальник з чотирма комісарами. Однак лише на короткий час Коломия частково втратила свої колишні функції повітового центру.

У 1811 р. австрійська адміністрація створила Коломийську округу, яка співпадала з межами давнього повіту. Ця округа охоплювала 15 міст і містечок, а також 204 села з населенням 157 617 осіб. Остаточні політично-територіальні відносини унормувалися 1815 р., коли Східна Галичина була поділена за рішеннями Віденського конгресу. Так було утворено Бережанську, Жовківську, Золочівську, Коломийську, Львівську, Перемишльську, Самбірську, Стрийську, Станиславівську, Тернопільську, Чортківську і Ясельську округи.

Урядовий декрет від 13 травня 1784 р. надавав великого значення колишнім королівським містам, до складу яких було віднесено і Коломию. Коломийських містян звільняли від панщинязних повинностей, а міський устрій формувався подібно до австрійських міст. Польська шляхта за підтримки нових володарів і далі зберігала панівне становище в соціальному й економічному житті міста. У Коломії організовувалася Рада (магістрат), яка складалася з чотирьох радників (бургомістрів). До компетенції Ради належали управління міськими маєтками, адміністрація, поліція, міська «лава»

(суд) з 4-7 членів для вирішення справ про опікунство, цивільних і карних справ.

Адміністративна влада, як і раніше, належала магістратові, до якого входили представники патриціїв та середніх містян. Вибори до магістрату відбувалися з дозволу старости і в його присутності. Збіднілі містяни (плебеї) не мали права брати участі у голосуванні. Порядок виборів та судочинства визначав власник міста (від 1772 до 1789 р. – Еварист Анджей граф Куропатніцькі, каштелян буський і белзький, кавалер орденів Білого Орла і св. Станіслава, академік краківський і замойський; від 1789 р. – Мишко Рафал граф Холонєвські, дідич і кавалер ордену св. Станіслава). Відомо, що 1793 р. коломийським хорунжим був посол на сойм граф Рафал Людвік Абданек Скарбек.

Відповідно до величини доходу міста, коломийський магістрат складався з більшої або меншої кількості осіб, серед яких найважливішою й найкраще оплачуваною був синдик. Завданням такого урядовця, який повинен був мати юридичну освіту, було полегодження усіх міських справ і, передусім, фінансових. Другим після синдика був міський касир, а після нього – касовий контролер. Вони обидва мусили скласти в циркулярному уряді відповідну присягу. Був ще й голова міста – бурмистр – та це була функція безкоштовна й без значення. Тому дуже часто головою міста був саме синдик. Окрім цих осіб, були ще писарі, возні, поліціанти, сторожі – вони залежали від величини міських прибутків. Якщо ж місто мало власне судівництво, то з-поміж містян обиралися кілька лавників. Свої функції вони виконували безкоштовно.

Міська та окружна влади Коломії того часу були репрезентовані, переважно польськими

шляхтичами, австрійськими німцями або германізованими чехами.

Представників українського населення в міському управлінні майже не було. На керівні посади обирали переважно поляків та гебреїв, а деколи – німців і австрійців. 1773 р. війтом Коломиї був Коречновський, а бурмистром – В. Піскозуб.

У 1787 р. Коломия разом з прилеглими селами перейшла у власність Австрійської держави. Від 1805 р. в місті почало діяти камеральне управління, яке складалося з контролерів, правників, писарів, бухгалтерів, канцеляристів, лікарів. До складу окружного управління в Коломиї входили крайсгауптман (староста), протоколіст, бухгалтер, реєстратор, канцеляристи, драгуни. До складу камерального управління містом входили контролери, юристи, писарі, бухгалтери від заробітної платні й фінансування, канцеляристи, лікарі.

Для закріплення нових політичних і адміністративних традицій, внесених у життя Коломиї за австрійського панування, було запроваджено інститут почесних громадян міста, який передбачав формальну процедуру вручення спеціального диплома. Документально відомо, що від 1859 до 1907 рр. рада міста надала це звання 35 особам польського і німецького походження, і лише одному українцю. Це були, зокрема, земельні магнати і власники нафтових копалень, бурмистри і повітові старости, римо-католицькі достойники і польські гімназійні професори, посли до Галицького сойму, вищі військові чини, намісники й урядники намісництва у Львові, маршалки Галицького сойму і президенти повітової ради.

1858 р. Коломия і території коломийського округу перейшли у власність дирекції Народного банку у Відні, а від 1 липня 1862 р. –

«з усіма правами і обов'язками, особливо з правом пропінанцій, млином і патронату» перейшли у власність громади міста на підставі окремої угоди.

Згідно з австрійською статистикою, 1862 р. у Коломийській окрузі налічувалося 24 139 осіб римо-католицького віросповідання, 223 485 осіб греко-католицького віросповідання, 1 546 осіб римо-вірменського віросповідання, 33 греко-православних, 28 вірмено-православних, 597 лютеран, 704 реформованих євангелістів, 1 унітарій, 31 195 гебреїв.

Для політичного та адміністративного управління 1867 р. створили Коломийський повіт на чолі зі старостою і центром у Коломиї. У віданні повітової адміністрації – староства (Bezirk-Hauptmannschaft) були всі справи, крім судових. Староста тепер очолював тільки міський суд. Між радою і судом точилася постійна боротьба за владу, а це негативно впливало на економічний розвиток міста. Крім того, рада на свій розсуд розпоряджалася підприємствами міста та його земельними угіддями, роздаючи їх в оренду бурмистрам, ксьондзам, купцям, лихварям. Внаслідок такої діяльності, міські землі переходили у приватну власність гебрейської купецько-лихварської верхівки.

Зазвичай піднесення Коломиї для австрійського уряду мало, насамперед, економічне значення. З переходом Галичини до складу Австрії пожвавився економічний розвиток Коломиї, а сама вона стала одним з найважливіших, адміністративних та промислових центрів краю, поряд з такими містами, як Львів, Перемишль, Тернопіль, Ярослав.

В останній чверті XIX ст. питання віднесення населених пунктів до розряду міст було вирішено на законодавчому рівні. Це відбулося через надання окремим населеним пунктам так

званих міських статутів, за якими організовувалося міське самоуправління. 1889 р. у Східній Галичині статути міст офіційно отримали 19 найважливіших населених пунктів: Броди, Бережани, Бучач, Дрогобич, Городок, Жовква, Золочів, Коломия, Перемишль, Самбір, Снятин, Станиславів, Сокаль, Стрий, Сянок, Тернопіль, Тереховля, Яворів, Ярослав. 1896 р. статути міст (дещо інші за змістом порівняно зі статутами 1889 р.) отримали ще 82 населених пункти краю. Отже, якщо додати Львів, який ще від 1870 р. користувався власним статутом, наприкінці XIX ст. загальна кількість міст на території Східної Галичини становила 102.

Суттєво збільшилося населення міста внаслідок масової міграції до Коломиї з приміських гмін. Напередодні Першої світової війни Коломия була третім за чисельністю населення містом Східної Галичини – Львів (206 тис. у 1910 р.), Перемишль (54 тис.), Коломия (43 тис.), а далі йшов Дрогобич (35 тис.), Тернопіль (34 тис.), Станиславів (33 тис.) та Стрий (31 тис.).

іван. МОНОЛАТІ

КОЛОМІЯ. ГОТЕЛЬ «ПИСАНКА»

господарка
побут, одяг
у КОЛОМІЇ

ivcın
monolatty

Коломия, як і переважна більшість тогочасних міст Галичини, впродовж попередніх століть була аграрним містечком. Основна частина населення жила з сільського господарства. Цьому відповідали одяг та побут містян.

Звичайним вихідним одягом коломийських середньозаможних містян були жупан, поверх якого міг одягатися кунтуш, пояс, штани, чоботи, рідше черевики, бараняча шапка. Ознакою належності до міського стану вважалися жовті або червоні чоботи й жупан. Тому ремісник, який хотів стати цеховим підмайстром, мусив справити собі або отримати від майстра жупан, чоботи, іноді також пояс, шапку, пару сорочок з лляного або конопляного полотна. Звичайно, жупани багатіїв дуже відрізнялися від жупанів незаможних ремісників. Якщо жупани багатіїв виготовляли з дорогого сукна, іноді з срібним шитвом, а часом з шовкової тканини, наприклад, з рожевого атласу, то жупани бідноти – з грубого сукна, «паклаку». Основним жіночим одягом ще у XVIII ст. була юпка – верхній каптаник з рукавами. Під юпку надягали корсет без рукавів, який був також з яскравого сукна, а у бідних – з конопляного «личака». Спідниці в багатьох були з дорогих італійських, французьких, а також східних шовкових матеріалів (табіну, китайки, атласу) або дорогого сукна. У менш заможних – спідниці з дешевих вовняних тканин (камлоту, каламайки, гарасу, крумрасу) або й з личака.

Заможні містянки носили поясне вбрання, плаhti, виткані із дорогих вовняних, шовкових, золотих ниток, а зверху – фартушок, часто вишитий гладдю, як сорочка. Верхній одяг шляхтянок і заможних городянок різноманітний: сукня, байбарак, каптан, ковтан, жупан, кунтуш, капота, футерко, шуба. Улюбленим верх-

нім одягом містянок і шляхтянок була сукня. Прикраси у заможних жінок були дуже дорогими і розкішними. Крім одягових прикрас – гудзиків, мережив, шнурів, вишивки, у жінок були поширені накладні прикраси: пояси, намисто, сережки, персні, браслети, розмаїті канаки (шнурок з перл або дорогоцінного каміння), фаворки (кольорові стрічки), розкішні коміри із перлів.

Міська біднота і особливо передмістяни (якщо вони не були членами цеху) зазвичай носили одяг дуже близький до селянського: сіряки з грубої вовняної тканини (сірячини) білого, чорного, сірого або коричневого кольору. В одязі передмістян було також багато елементів народного вбрання – солом'яні брилі, «ходаки» з волової шкіри, плетені личаки. Назагал, менш заможні мешканці міста і передмістяни своїм одягом були подібними до селян, тоді як багате і середнє містянство переважно носило одяг майже як у шляхти.

Традиційними видами господарської діяльності коломийців з давніх-давен були хліборобство, скотарство, рибальство і бджільництво. Однак найголовнішим завжди залишалося хліборобство, до якого належали городництво з садівництвом.

Городництвом займалися переважно жінки: готували насіння, зберігали його взимку, пророщували навесні, відтак вирощували розсаду і засаджували нею городи. У місті культивували капусту, цибулю, часник, моркву, буряки, квасолу. Згодом почали садити картоплю і соняшник.

Зерно на борошно та крупи переробляли здебільшого у млинах. У Коломії ще з XVI–XVII ст. стояли два водяні млини, до яких привозили воду з Пруту.

Разом із хліборобством розвивалося скотарство. У кожному дворі, якщо дозволяли майнові умови, тримали корів, волів, овець, свиней, коней, різноманітну птицю. Майже в кожного господаря були кури, качки, гуси, індики. У середмісті й на околицях Коломиї вабили око сади, де росли різні сорти яблук, груш, слив, вишень. Містяни також рибалили у притоках Пруту, які вздовж і впоперек перетинали Коломию. Багато хто з містян любив посидіти на березі Пруту. Рибу ловили вудкою з саморобним гачком та примітивними підсадками. Упродовж віків коломийці полювали у навколишніх лісах на зайців, лисиць, вепрів, диких кіз. Більшість міських господарств цілком забезпечували себе продуктами харчування і деякими речами домашнього вжитку.

Із входженням Галичини до складу Австрійської імперії однією з основних цілей тодішнього владного режиму було поліпшення економічного та соціального розвитку цієї провінції, яка й справді перебувала в крайній занедбаності. Щоб підняти рівень сільськогосподарського виробництва, австрійський уряд сприяв поселенню на галицьких землях німецьких, австрійських і чеських колоністів, від яких місцеве населення переймало найновіші на той час аграрні технології, а також освоювало методи вирощування, переробки та застосування нових сільськогосподарських культур, таких як конюшина, люцерна, тютюн, цикорій тощо. З кінця XVIII ст. основною харчовою культурою села і міста стала картопля.

З поміж ремесел найпоширенішими були кравецька, кушнірська, шевська, ткацька, бондарська, гончарська, різницька, хлібопекарська, деревообробна, металообробна, будівельна, побутова галузі. Давні ремісничі промисли і надалі об'єднувалися у цехи. Численні групи ста-

новили ткачі, шевці, кушнірі. Окрему групу ремісників становили столярі, трачі, дігтярі, ріпники і гонтарі. Група гонтарів була нечисленною і не входила до жодного з цехів.

Значну роль у житті міста відігравали представники побутових ремесел: лікарі, аптекарі, прислуга, цирульники.

У середині XIX ст. в Коломиї працювали 53 шевці, 39 кравців, 27 столярів, 28 різників, 24 гончарі, 22 ковалі, 18 пекарів, 13 колодіїв, 11 бляхарів, 10 бондарів, 10 мулярів, дев'ять кушнірів, сім грабарів, сім поворозників, шість сідлярів, шість склярів, п'ять ткачів, п'ять годинників, п'ять музикантів, п'ять миловарів, чотири токарі, чотири ножники, чотири фарбарі, чотири слюсарі, чотири капелюшники, три ситники, три котлярі, три золотники, три мосяжники, три палітурники, три модельєри, два ліхтарники, два каменярі, по одному фотографу, перукареві й олійникові. Загалом ремісників налічувалося 355 осіб.

За австрійських часів економічне життя Коломиї стало впорядкованішим. Згідно з імператорськими патентами від 1773, 1778 і 1786 рр., спрямованими на одержавлення солі, соляні маєтки перейшли з приватної власності у державну.

З початком XIX ст., а особливо з другої його половини, більшого значення набуває внутрішня і зовнішня торгівля. За таких умов Коломия знову завойовує статус торговельного центру.

Ще на початку XVIII ст. один із очевидців писав: «Здається, нема більшого міста на Русі як Коломия над річкою Прутом, де була б така сила торговельного люду з різних сторін і країв. Тут можна побачити волохів, угрів, поляків, греків, московитів, вірменів, жидів, циганів, турків, литовців. Видається тут вавилонське скопище торгівців з цілого світу – і так день

в день, рік в рік». Від 1776 р. і, ймовірно, аж до Першої світової війни (1914) в Коломиї ярмарки відбувалися 12 разів на рік: на святих молодців; на Григорія Богослова; на Полікарпа Мученика; у день перед Стрітінням; за три дні до Благовіщення; на святого Василя Мученика; в Провідний понеділок, на святого Єремії; третього дня перед Вознесінням, на святої Теодозії Мучениці; день перед святом Петра, на святого Давида; день перед Успенням святої Анни, на святих Романа й Давида; на свято Пресвятої Богородиці; день перед святом Івана Євангелиста, на святої Євфросинії Преподобної; за три дні до святого Дмитрія; на свято Якова Апостола; за свято Варвари Мучениці.

Як повідомляли тогочасні джерела, експортно-імпортна торгівля перебувала у руках місцевих гебрейських купців та лихварів.

Поширеною стає практика експорту збіжжя та горілки в Городенківський, Чортківський, Заліщицький, Снятинський і частину Станіславівського повітів; м'яса – до Відня; яєць – до Прусії; перцю – до Львова. Натомість до Коломиї, на потреби міста і повіту, імпортували з Одеси різноманітні «колоніальні» товари, а також сушену рибу.

Торгівля деревом і будівельними матеріалами (гонтами, латами) забезпечувала потреби міста і повіту, а також иноземних замовників. У лютому 1844 р. коломийський купець Й. Геккер переправив Дністром до Одеси 826 дерев'яних коліс, 465 готових дерев'яних будинків, що були виготовлені у Коломиї за спеціально заготовленими болгарськими ескізами. Туди ж направили карпатського дерева на 52 судна, 3984 ц. вовни, 9450 штук мила, 3865 бочок фарби, 948 бочок поташу, 1100 ц. паперу, 2500 ц. солі, 10 парових машин.

У другій половині XIX ст. місто стало важливим центром експорту. З Коломиї вивозили муку в Чернівці, Сучаву, Ясси; скло і сірку – у Чернівці і Сучаву; пшеницю – до Єзуполя; жито – в Краків та Прагу; квасоллю, боби, горох – у Краків, Відень, Гамбург і Берлін. Лишень за червень – грудень 1876 р. з Коломиї транспортували залізницею збіжжя, борошна, насіння, овочів, м'яса, яєць, худоби, шкір, меду, вина та глиняного посуду на мільйони фунтів і золотих ринських.

іван. МОНОЛАТІЙ

КОЛОМІЯ, МУЗИЧНА ШКОЛА

нафта.
І ІНШІ
ПРОМИСЛИ
КОЛОМІЇ

іван
monolcity

Від середини XIX ст. австрійська держава розпочала промислову експлуатацію нафтових родовищ у с. Слободі Рунгурській неподалік Коломиї. Римо-католицький ксьондз Ян Бадені у своїй книжці «*Między słowianami*» описував це село того часу так: «...трохи звертаємо і, прихована досі, постає в цілій своїй красі галицька Пенсільванія, галицьке Баку, говорячи без перебільшення, славна Слобода Рунгурська. Оригінальне поселення... Мимоволі вже на перший погляд на думку спадає Америка, її міста, що виростають з блискавичною швидкістю серед недоторканих лісів і складаються більшою мірою з фабричних труб, аніж із житлових будинків. Долиною біжить потік, що перетинається кількома кладками, бо думати про мости немає часу і сенсу. До потоку з обох боків ледь схиляються численні безіменні, неначе вирізьблені, пагорби, що займають величезний простір. На них – ліс сотень бурильних веж. Пробиваючись між ними, ще не рушений людьми бір, що простягається далеко-далеко, поки сягає око, ніби пробує змагатися з шумом машин та зі скреготом пил».

На території села в урочищах Сухому, Лази, Читураш здавна на поверхню землі витікала ропа. Місцеві мешканці використовували її в господарстві, зокрема для змашування возів, продавали. У «*Kalendarzu polskim i ruskim na rok 1753*» професор Краківського університету Якуб Неговецькі пише про «оливу з Рунгур на Покутті», яку збирали ложками і використовували для лікування шлункових хвороб.

Більші поклади нафти вперше виявлено тут 1771 р. при поглибленні соляної шахти. Упродовж 100 років з цієї шахти, що мала глибину 24 м. збирали ропу в кількості близько 100 кг на добу. Тому деякі дослідники вважають, що

саме з 1771 р. і саме зі Слободи Рунгурської бере початок нафтовий промисел в Україні, хоча застосований тоді спосіб збирання не можна назвати промисловою експлуатацією. У 1775 р. тут було уже сім криниць завглибшки від 25 до 70 м.

Промислові нафтові розвідки в Слободі Рунгурській почалися 1862 р., а перша свердловина (шиба) з'явилася лише через 10 років. 1875 р. тут було вже декілька шиб, але збирали ропу й далі вручну. Праця була нелегкою і небезпечною. Внаслідок вибухів газу та обривання канатів траплялися смертельні випадки, особливо багато робітників загинуло під час вибуху 1874 р. Виявлення ж великих запасів нафти і початок промислового видобутку датуються 1879 р., коли до цієї справи взявся поляк Станіслав Щепановські. Відтоді видобуток і переробка ропи набули великого розмаху. Слобода Рунгурська, Печеніжин і Коломия стали вогнищами промислу і торгівлі нафтою.

Розширення нафтових копалень потребувало вкладення додаткових коштів і добрих фахівців, яких у Галичині на той час не було. Тому до слобідських родовищ, спочатку на запрошення власників копалень, а згодом і з власної ініціативи, почали з'їжджатися інженери та інші, охочі до прибутків канадці, французи й англійці, які, як пише у свої книзі згаданий ксьондз Бадені, «черпали повними долонями з відкритих скарбниць покутської землі». Потрапивши сюди без копійки в кишені, вони невдовзі ставали мільйонерами. З іноземцями, що працювали на слобідських копальнях і мешкали хто в Слободі, а хто в Коломиї, пов'язаний вислів «англієць з Коломиї», або «англік з Коломиї». Так говорили спочатку про тих англійських спеціалістів, які приїжджали з Коломиї в справах до Львова та інших міст, а згодом

стали називати всіх, хто одягом і манерами наслідував иноземців. Пов'язують цей вислів і з геологом Вілленсухом, який, на відміну від інших, не повернувся на батьківщину, а залишився до кінця життя в нашому місті. Сьогодні на коломийському польському цвинтарі можна побачити могили Джона Мак Інтоша (4.02.1828 – 24.02.1890, Слобода) і дружини Джорджа Мак Інтоша Амелії (23.10.1857 – 2.08.1889, Коломия).

З місць добування сировину до Сопова, Коломиї та Печеніжина перевозили дерев'яними підводами. Для її обробки були побудовані кустарні дистилярні (в Коломиї – дві, в Сопові й Печеніжині – по одній), в яких способом перегонки з нафти одержували гас – світильну олію, яка мала великий попит на ринку. Найбільшою з них у 1890-их рр. була печеніжинська: «Сотні, тисячі бочок, наповнених біло-жовтою рідиною, розходяться звідси щодня у різні куточки світу».

Дистилярні були ще доволі примітивними й недосконалими, а тому трохи згодом, зі збільшенням обсягів виробництва, відкриттям нових родовищ та розвитком техніки і використанням двигунів внутрішнього згорання, головну увагу спрямовували на виробництво бензину. У зв'язку з цим виникла потреба спорудити досконаліший, ніж дистилярня, нафтоперегінний завод, який звели 1899 р. У 1912 р. на ньому працювало 75 осіб.

1913 р. найбільшою коломийською дистилярнею була рафінерія нафти і фабрика стеаринових і парафінових свічок Крісса Еліаша і Спілки, на якій було три парові котли і працювало 70 робітників. Аналогічне підприємство І. Фрідмана пропонувало власного виробництва стеаринові, костельні й столові свічки, наф-

ту, бензин, ропу для моторів і опалення, різноманітні мастила та асфальт.

Транспортували ропу зі Слободи до дистилярень спочатку возами, що було надто дорогого і незручно. Шлях перевезення ропи відомий тогочасний письменник Юліян Турчиньскі описував так: «...Я виїхав з товаришем з місця нашого побуту Станиславова залізницею до Коломиї, де ми стали о 8 годині ранку. Проїшовши місто і міст на Пруті, повернули гостинцем на Печеніжин і до Слободи Рунгурської, нової нашої Каліфорнії. Вже ціла дорога тут вказувала, що наближаємося до місцевості охопленої нафтою, бо траплялися фіри за фірами, які везли бочки, наповнені ропою, до дистилярень в Печеніжин і Коломию».

Із збільшенням видобутку нафти назріла нагальна потреба в удосконаленні її перевезення. І надінспектор Львівсько-Чернівецької залізниці Людвік Вежбицькі запропонував проект локальної лінії від Коломиї до Печеніжина і Яблунова. Цей проект був підтриманий С. Щепановским, який добре розумів користь від такої залізниці, бо, ще працюючи в Британському міністерстві в справах Індії, розробляв план будівництва залізниць у цій колонії. Вони себе виправдали. Тому Щепановський, маючи такий досвід і сам будучи зацікавленим у якнайдешевшому і легшому перевезенні ропи, створив консорціум для спорудження запроєктованої Вежбицьким залізниці й заручився фінансовою підтримкою віденської фірми «M. Biedermann & Co». Запроєктовану спочатку лінію продовжено до Слободи Рунгурської і Княждвора. Прокладала залізницю фірма «Lindheim & Co» з Відня під керівництвом інженера Рудольфа Матковського упродовж семи місяців і завершила 1886 р. Поруч із залізничною станцією в Слободі Рунгурській було встановлено вели-

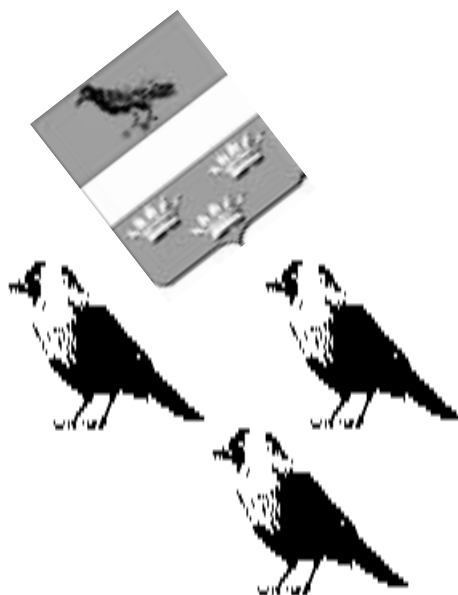

ку цистерну, до котрої трубами з кожної шиби самопливом надходила ропа, а звідти перепомпували її в спеціальні залізничні цистерни і відправляли до рафінерій. Відгалуження на Яблунів на той час не було збудовано. Залізниця пройшла через центр Коломиї і стала характерною особливістю міста, що доповнювала його неповторне обличчя, а також створила перший у Галичині паровий трамвай.

Розвивалися й інші підприємства. 1870 р. в Коломиї нараховувалося п'ять невеликих шкіряних фабрик, вісім винокурень, лісопильні. Цегельні заводи повіту виробили 1750 тис. штук цегли, черепиці й кахлів, а 24 гончарі – 100 тис. штук глиняних горщиків. Разом з повітом, у Коломиї працювало 150 ткацьких верс-

татів, які виробляли грубе сукно з вовни, полотно з льону і конопель. Найбільшим (до поч. XX ст.) серед підприємств текстильної промисловости у галицькій провінції була коломийська фабрика гебрея «Геллер і сини», на якій 1912 р. працювало 150 осіб.

Крім названих підприємств, наприкінці XIX – на поч. XX ст. у місті діяли водяні млини: два «американські» й кілька звичайних, продукція яких щорічно становила 60000 ц. До початку Першої світової війни найбільшими за обсягами та технічним устаткуванням були млини гебреїв Гольдберга, пізніше, напередодні Першої світової війни, Мойсея Гартенберга (на нинішній вул. Староміській) і Якоба Байдафа (в районі теперішнього залізничного вокзалу).

іван монолатій

коломия. церква св. михайла

ВІЙСЬКО
У КОЛОМІЇ

іван
monolcity

В усі часи Коломия була адміністративно-територіальною одиницею і важливим торговельним та стратегічно-військовим населеним пунктом. 1788 р. в Коломії вже був полк, що мав казарму (тут їх називали «касарнями», від нім. *die Kaserne* – казарма) і на околицях міста конюшні.

Коломийці могли й воювати в рядах галицько-французького війська під час подій франко-австрійської війни 1809 р., оскільки Станіславівський циркул, до якого належала тогочасна Коломийщина, з чоловічим населенням 111 372 особи мав зібрати на війну 1 637 рекрутів.

У складі Коломийського полку гуцули і покутяни брали участь в історично відомій «Битві народів» під Ляйпцігом 1813 р. Згодом ці події знайшли відгук у дуже популярному вірші коломийського священика і поета о. Луки Данкевича під назвою «Нема як наша Коломия!», уперше опублікованому 1867 р. у коломийському календарі «Покутянин»:

*Тямиш, брате, як з-під Липська гордого француза
Гонили ми як якого небудь боягуза.
Як ми гнали слід за ними аж до їх столиці,
Як смотріли на нас радо діви-молодиці.
Ми розбіглись по Парижу, як по полю вівиці.
Коломийку вигравали собі на сопівці.
Та й летіли гадки наші аж до Коломій,
Де нас стригли у рекрути, зняли хрести з шиї.
Тямиш брате, як ми стали в Парижі столиці,
Як по ринку ми співали «Довбуша» і «Гриця»?
Як розбіглися по місті, мов по плаю вівиці,
Коломийки вигравати скочно на сопівці?
Споминали про ватаги та про полонини,
Про пивниці Довбушеві та про гори сині.
Та й чи тямиш, побратиме, пана капітана,*

*Та ось того гренадира, з Жаб'його Івана?
Пан капітан було, мовить: «Уважайте діти!
І помрете – стільки дива не будете зріти.
Тут палати, як Бескиди, дома – як палати,
Як мурашки тії люди, а які в них хати?
Верхи церков велетенських блистять, як зірніці.
Від золота та брильянтів мерехтять крамниці.
Цей чудесний город панський сто плугів не зоре,
Глянь на місто – остовнієш, дійсне чудо – море!».
А Іван, вояк хоробрый – козак заведія,
Здвиг плечима, таки, каже, краще Коломия!*

Завдяки воякам, які поверталися з військового відбутку до Коломій і в довколишні села проникали іншомовні слова. Вони хвалилися перед містянами і односельцями своєю «цимбалізацією» (себто цивілізованістю), розказуючи, як їх закликали до «бефелю» (Befehl, нім. – наказ), давали гроші на «клянігкайти» (Kleinigkeit, нім. – дрібничка), як вони мали «рошток» (Rasstag, нім. – день відпочинку), стояли на «шальваху» (Schildwache, нім. – стійка) і як їм якогось паздерніка (pazdiernika, польск. – жовтня), давали фляйш із кнохами (Fleisch mit Knochen, нім. – м'ясо з кістками).

1848 р., внаслідок певної короткочасної лібералізації державного курсу Габсбургів, в Коломії створили перше українське військово-формування. Згодом цей «руський» (коломийський) полк австрійського князя Парми брав участь в австро-італо-французькій війні 1859 р. На початку 1850 р. Коломия урочисто вітала перших вояків полку Парми під командуванням Г. Латенера. Коломийський парох о. Іван Озаркевич відгукнувся на цю подію віршем «Слово до воинов австрійських князя Парми ландверов баталіону і повернувших з брани угорской до Коломій на дні 16 януарія 1850 произнесено» і того ж року опублікував його

у віденському часописі «Вістник». Участь коломийського полку в угорських кампаніях 1849 р. мала тривалий розголос і ще в 1860-ті рр. якийсь Гермоген Перконосний, мандруючи до Чернівців, записав у Коломії таку коломийку:

*Коломия – місто наше, Коломия – слава,
З Коломії на війну йшла «Парма» православна.
А та «Парма» православна, то регімент жвавий,
Гей на танець йшли легіні з Прейсом в бій кєрвавий.
Хоча Прейси-черевачі лутіші гєри мали,
Таки ми їх під Травтенав добре проганяли.
Тож і цісар, наш пан милий, казав бефель дати,
Що він «Парму» все при собі в Відні рад би мати.*

1877 р. в Коломії квартирують 4 і 5 батальйони 24 піхотного полку резервної команди і 66-й батальйон крайової оборони (ляндверу) під назвою «Коломия». 24 піхотний полк 1902 р. на коротко перекинули до Львова, а в місті тимчасово квартирував 95-й Чортківський полк. 1901 р. в Коломії нараховувалося 1 860 військових.

Напередодні Першої світової війни в Коломії квартирували 4-й та 5-й батальйони 24 піхотного полку (Infanterie Regiment); кінний полк (Dragant Regiment); один відділ кінного полку Альфреда князя Віндіні-Гретц; відділ кінного полку Кароля V Леопольда, князя Льотаринзького і Бар; 66-й батальйон «Коломия» піхотного полку ляндверу, а згодом цілий піхотний полк (K. u. K. Landwiler infanterie Regiment Nr. 36); 36-та окружна команда ополчення; 7-й кінний полк архикнязя Карла Франца.

Що ж до армійських будівель, то для потреб австро-угорської армії в Коломії було збудовано добротні приміщення: казарми, полігони, склади й конюшні, більшість з яких служить і досі. У казармах на теперішній вул. А. Чайковського містився 66-й батальйон «Коломия»

піхотного полку ляндверу (згодом – 36 піхотний полк), утворений у 1889–1901 рр. Штаб полку спочатку перебував у Станиславові, а потім в Коломії. Згодом, за часів ЗУНР на основі цього формування було утворено 36-й полк ім. Гетьмана Івана Мазепи, вояки якого уславилися в боях з польськими загарбниками і більшовиками в 1918–1920 рр.

1912 р. в Коломії у складі VII кінного полку ніс військову службу архикнязь Карл Франц Йосиф (спочатку як ротмістр, а з осені 1912 р. як майор), який користувався популярністю серед українців Галичини. Сучасники оцінювали його як «розумного і енергійного діяча», прихильного до українців з намірами «відбудови великої Української держави». У квітні 1912 р. коломийці на теперішній пл. Відродження урочисто зустрічали престолонаслідника Карла Йосифа, який переїздив з Відня до Коломії на постійне місце проживання. У травні того ж року місцева преса згадувала, що містяни тепло приймали високих осіб, які, у свою чергу, висловили лояльність до українського національного руху і рішуче відкинули шовіністичні заяви місцевих поляків. Його дружина Зіта сама робила закупи на коломийському ринку. Згадують, що, завершивши службу, ерцгерцог Карл прикрасив місто, подарувавши дві вілли (які були збудовані до приїзду Кароля і Зіти) двом милим косівським панянкам. Пізніше, в час Першої світової війни, 19 квітня 1915 р. місто, після звільнення від російських військ, знову відвідали архикнязь Карл Йосиф та архикнягиня Зіта.

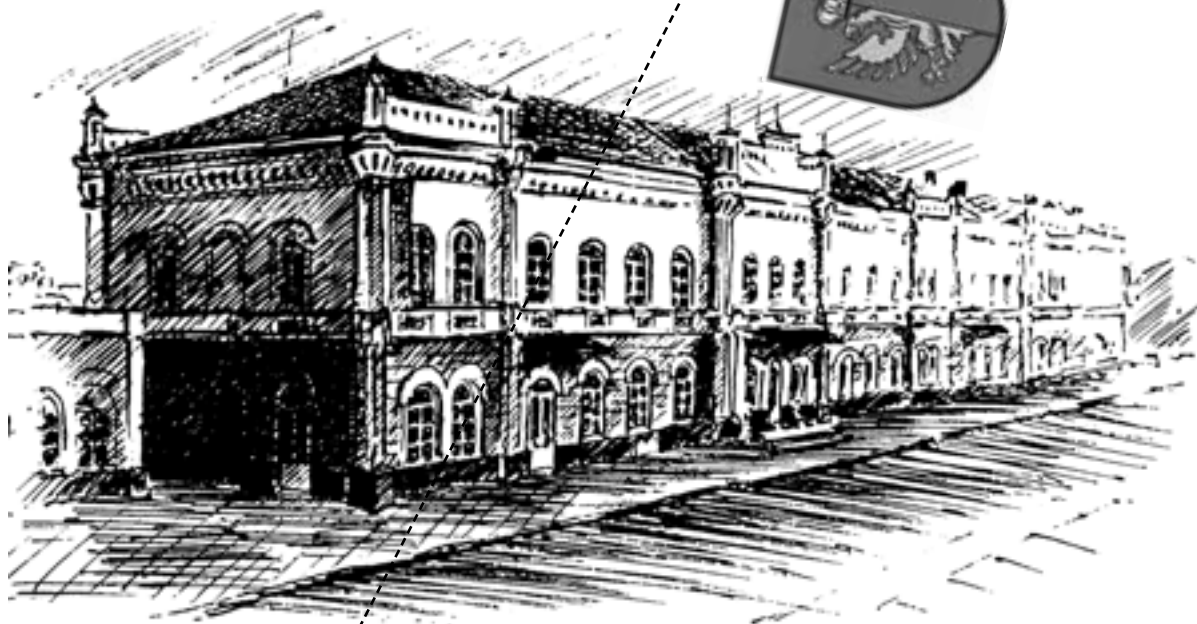

іван монолатій

КОЛОМІЯ, ВОКЗАЛ

залізниця
і вокзал
у коломії

іван
монолатій

У нових політико-адміністративних умовах уряд Австрії, для якого економічна доцільність східних провінцій була одним з першочергових державних завдань, розпочав упорядкування старих і будівництво нових шосейних шляхів та прокладання поштового зв'язку. Для цього в 1790–1815 рр. збудували дорогу з твердим покриттям від Стрия до Станиславова, Коломиї, Кутів, Снятина, Чернівців; пошта до міста потрапляла зі Львова через Галич і Станиславів, а також з Чернівців через Снятин.

Однак швидкість транспортних сполучень гальмував тягловий транспорт, який до кінця XIX ст. залишався єдиним засобом пересування. Усі переїзди та перевезення здійснювали верхи на конях і на возах, запряжених волами або кіньми. Із зародженням промисловости (друга половина XIX – поч. XX ст.) в місті з'являються поодинокі автомобілі, власниками яких були великі іноземні підприємці й місцеві землевласники.

Новий етап у економічному розвитку Коломиї почався після вступу у дію 1866 р. залізниці Львів-Чернівці, а 1866 р. – Львів-Букарешт. Розробки нафти в Слободі Рунгурській, а в Мишині, Стопчатові й Джурові – бурого вугілля спричинило прокладання 1886 р. в напрямку Печеніжина й Слободи залізничної гілки. Від часу побудови залізничних шляхів у Коломиї та навколишніх селах побільшало дрібних підприємств, цехів, майстерень, зросло лісопилне та цегельне виробництво, нових висот досягла торгівля.

Важливість міста як стратегічного транзитного пункту та сировинної бази стало поштовхом до будівництва австрійською адміністрацією залізничної гілки Львів – Ходорів – Станиславів – Коломия – Чернівці. Будівельні

роботи розпочали навесні 1865 р., а вже влітку 1866 р. закінчили. За цей час збудували залізницю, яку фінансував англійський банкір Дж. Брессей, від Львова до Чернівців, завдовжки 670 км. Одночасно з прокладанням колії в місті почали споруджувати залізничний вокзал, чи двірць.

Якщо признати рацію Богумілові Грабалью, котрий писав, що Середня Європа сягає аж туди, де можна надибати дуже схожі, характерні, у віденському стилі побудовані вокзали, то коломийський вокзал є яскравим доказом того, що Середня Європа простягається аж сюди.

Приміщення залізничного вокзалу здали в експлуатацію наприкінці серпня 1866 р. Тодішня періодика відзначала, що «споруда двірця архітекторам вдалася» і що вона є «однією з кращих у Галичині». Першого вересня 1866 р. урочисто відкрили Львівсько-Чернівцьку «Цісарсько-королівську привілейовану залізницю імені Карла Людовика». Новому сполученню Львів – Чернівці тодішні газети надавали великого значення. «Gazeta Lwowska» писала: «Щойно прокладена лінія через Ходорів, Станиславів, Коломию до Чернівців проходить через землі багаті на худобу, зерно і корисні копалини ... Акціонери одержать великі дивіденти...». Приміщення вокзалу виявилось затісним, а тому 1867 р. його розширили. Ще одна реконструкція відбулася 1898 р., а згодом, 1902 р. добудовано ще одне крило. З цього приводу «Gazeta Kołomyjska» зазначала: «Нарешті Коломия дочекалася нового двірця».

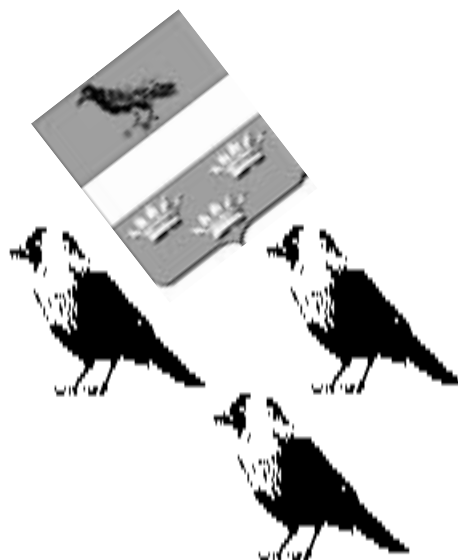
Зчаста коломийський вокзал був очевидцем офіційних візитів високопосадовців. Так, 15 вересня 1880 р. через його залу в Коломию виходив австрійський імператор Франц Йосиф I.

У пам'яті старожилів, а ще у численних фотознімках, збереглися спогади про Коломию як

про місто, через центр якого проходила залізниця. Вона проіснувала вісім десятиліть: від 1887 до 1968 року. Лінія вузькоколійки тяглася від залізничного вокзалу, через центр Коломиї (повз саму ратушу), до Пруту. Потяг, переїхавши мостом, повертав праворуч. Подолавши з десяток кілометрів, він гальмував у Слободі, в урочищі Ропи, де видобували нафту. Цю локальну залізницю («локальку») будували англійські інженери, які перед тим споруджували подібні залізниці в Індії та інших британських колоніях. У побудові залізниці брали участь робітники з Коломиї, Сопова, Печеніжина. Перший потяг у напрямку Слободи рушив 15 листопада 1886 р. Через місто потяги рухались повільно, виконуючи одночасно роль парового трамваю. Часто кондукторові доводилося виходити з потяга, щоб розганяти з колії людей та домашніх тварин. Коломийською вузькоколійкою транспортували лісоматеріали, нафту, горючину, макулатуру, ковалівське вугілля. Пасажирські вагони перевозили до Коломиї сільських людей.

Ще й нині збереглися соковиті оповіді про те, як містом їхав паротяг, гуркочучи так, що здригалися всі довколишні будівлі, і викидаючи клапті густої масної сажі, яка обсідала все довкола, в тому числі й стіни ратуші. Неподалік ратуші була зупинка: машиніст ішов пити гальбу бочкового пива, яким торгували на ринку, а тим часом пасажир (здебільшого селянин з довколишніх сіл, які приїздили торгувати) всідався зі своїми бесагами у потяг, щоб дістатися додому.

Ulica ewangelicka. — Villa Arcyksięcia Karola Franciszka Józefa
za czas pobyt. w Kołomyji

іван. монолатіу

коломия. собор преображення

церкви
і душпастирі
у коломії

іван
монолатіу

Коли саме спорудили перший храм візантійського обряду в Коломії, поки що встановити не вдалося. Відомо, що рівнозначним з відновленням Галицької православної єпископії М. Грушевський вважав призначення намісником львівських, галицьких, кам'янецьких, снятинських і коломийських округів Я. Гдашинського з правом візитації церков і створення архимандритства. Уже 1530 р. православні містяни отримали дозвіл заснувати монастир. Можливо, про цей монастир йшлося у покрainіх записках «Тріоді Цвітної», які засвідчували передачу цієї богослужбової книги до Коломії: «Сію книгу глаголемную Тріюдь Цвітную, предал до монастиря коломийського Благовіщення Пресвятої Богородиці до храму отцу Венедикту Ступницькій ігумен богословский львовский за своє отпущеніє гріхов 1687 року». Коломийський монастир (заснований 1610 р.) належав до відомої обителі православ'я – Манявського скиту, а поруч нього розміщувалась зведена 1587 р. Благовіщенська (помилкова назва – Спаська) церква з дзвіницею, яка збереглася до наших днів.

Як відомо, Благовіщенська церква пережила реставрації 1648 і 1767 рр., перебудову 1845 р. Храм, на жаль, не зберіг первісного вигляду, бо був побудований прямокутником у плані, а після перебудов став хрестоподібним у плані. Насправді дерев'яна українська церква Благовіщення Пречистої Діви, а також цвинтар поблизу неї, була збудована 1751 р. і містилася на території сучасного Вічевого майдану. Після того, як церква у 1830-х рр. згоріла, цвинтар і навколишні ґрунти стали поступово занепадати і згодом, як наголошує сучасник, «через не увагу русинів нехристи цілком обсіли цей ґрунт». З тих причин, стараючись привернути

увагу коломийців до того місця, «де наші протці стільки добра від Бога випросили», «де колись Богові Русь славу віддавала, а нині в ХІХ столітті, бур'яни ростуть», як писала коломийська газета «Руська рада», 1909 р. там поставили кам'яний хрест, на якому зберігся напис: «Сей хрест поставлено на місці старої церкви (з 1751 р.) Благовіщення Пр[ечистої] Діви в серпні 1909». Згодом його перенесли на цвинтар на нинішню вул. Карпатську. Правдоподібно, що починаючи від 1818 р. монастирська церква на т. зв. Монастирку (на місці колишнього монастиря на нинішній вул. Карпатській) має назву Благовіщення Пресвятої Діви.

Коломийський Благовіщенський монастир згадується й у реєстрі православних ігуменів від 1724 р. Відомо, що монастир 1744 р. ліквідували.

Давню історію має парафія та церква св. архистратига Михаїла. Можливо, храм був збудований у ХVІ–ХVІІ ст., однак відомостей про це немає. Знаємо, що напровесні 1730 р. він був головною руською церквою в Коломії. Прихід церкви становили здебільшого коломийські містяни та мешканці довколишніх сіл. Парафіяльні метричні книги засвідчують, що парохом був Павло Филипович, його співслужителями – українські священники Іван Чернятинський (можливо, з с. Чернятина), Григорій Сопівський (мабуть, з с. Сопова), а парафіянами – коломийці з прізвищами Шепетюк, Лехник, Шаманович, Яремчук, Залуцький, Кичак, Левицький, Зозуляк, Хом'як, Дашкевич, Гринюк, Кукурба, Слободян, Стадниченко, Пазюк, Абрам'юк; прізвиськами – Пастух, Старець, Міняйлюк, Мельник, Тесля, Тихий, Ходек, Коваль, Винник, Римар, Маляр, Ткач, Пахолок; чужинці – Циган, Словен, Москаль; селяни – з Воскресінців, Ключева, Сопова, Перерова, Черня-

тина, Балинців; містяни – з Коломиї, Калуша, Хотимира, Самбора, Винників (? , первісна, до 1594 р., назва міста Жовкви; невідомо, про який населений пункт йшлося) та ін. Ці відомости заперечують поширене твердження, що коломийська парафія св. Михаїла в 40-х рр. XVIII ст. налічувала тільки 20 осіб. Пізніше, 1855 р., на місці давнього польського домініканського монастиря постала нова Святомихайлівська церква.

До речі, у газеті «Руська рада» є згадка про українську церкву Воскресіння, яка стояла колись на місці, де тепер каплиця, що поблизу церкви св. Михаїла; її, стару й напівзруйновану, розібрав о. Іван Озаркевич, який правив тут до 1853 р. Після нього парохами були о. Гнат Левицький (правив у 1854–1857 рр.) і о. Лука Данкевич (1857–1867 рр.).

Останній був не лише духовною особою, а й помітною фігурою в літературному житті краю. Ще в 1848-1849 рр. він очолював «Руську раду» в Стрию. Саме о. Л. Данкевичу належить ініціатива заснування у Коломиї українського літературного товариства. Львівська газета «Слово» повідомляла, що «дня 14 (26) грудня 1863 р. зав'язалося в Коломиї працею п. директора гімназії Теодора Білоуса давно вже намічуване літературне руське товариство». Метою товариства було поширення просвіти між коломийськими українцями.

Будівництво храму св. арх. Михаїла розпочалося 1854 р. стараннями громадсько-культурного діяча, коломийського пароха Івана Озаркевича. Оскільки цей рік був особливо важливим для нашого міста, подаємо розлогішу характеристику нашого міста і його округи.

Іконостас та образи в Святомихайлівській церкві малювали угорський художник Мікльош та український – Корнило Устиянович. Від 1885

до 1892 рр. на вимогу громадськості міста церкву оформлював митець Валеріан Крицінський (1852–1929).

Упродовж 1 листопада 1901 р. і 1 серпня 1902 р. завідателем коломийської парохії і катедральною чоловічої гімназії у Коломиї був о. Григорій Хомишин – майбутній ректор Львівської та Станиславівської греко-католицьких семінарій, єпископ Станиславівської єпархії і блаженний мученик УГКЦ.

На час призначення до Коломиї о. Г. Хомишин вже був сотрудником при катедральному храмі в Станиславові, де дуже швидко зазнав слави як палкий проповідник, сповідник, організатор братств та релігійних товариств, дбайливий господар церкви. Сам єпископ Юліян Куїловський, бачачи ревність молодого священика, після року душпастирства надсилав його на богословські студії до Відня, де той, навчаючись кілька років та набираючись досвіду, працює при Віденській греко-католицькій церкві св. Варвари.

Згадують, що о. Г. Хомишин не без тривоги переїхав на душпастирство до Коломиї, але завдяки своєму переконанню «всеціло віддатися праці над релігійним вихованням парохіян – своїх вірних йому повірених, бо тільки той, хто має належно вироблене поняття про Бога і хто Його любить, зможе бути добрим громадянином».

Два роки душпастирства в Коломиї були важкими, але й успішними. Оскільки тодішній пересічний інтелігент до церкви майже не ходив, подекуди навіть не признавався до релігії, священиком погорджували, з ним поводитись, як із нижчим не тільки з погляду інтелігентності, але й через брак у нього політично-партійної позиції.

Зазвичай тогочасна коломийська інтелігенція під час богослужень сідала до лавок, та, наприклад, д-р Дудикевич разом із дружиною, зрозумівши, що отець завідатель є непересічною людиною, любив приходити на науки та ставати посеред простого селянства і слухати. Цей приклад позитивно впливав на селянство ще й тим, що в нього зростало довір'я не тільки до Церкви, але й до українського адвоката чи лікаря, практикуючого християнина. Поступово зникало й упередження до священника, а слава про гарні проповіді отця завідателя розійшлася широко, що отці-єзуїти з коломийської парохії «дивилися заздрісним оком на о. Григорія, бо ...вже руська інтелігенція не приходить до нас, бо мають свого проповідника».

Правдивим тріумфом о. Г. Хомишина були великопісні реколекції. Хоч він зовсім не розраховував на численних слухачів і навіть не виходив на проповідницю, лише проповідував «з царських врат» і без епітрахіля, на його превелике здивування, на вечірню прийшло так багато людей, що отець був змушений вийти на проповідницю.

Число вірних збільшувалося, слухати проповіді приходили навіть поляки. Тому особливим видався день, на який о. Г. Хомишин окремо запросив і їх. Таке запрошення усіх заінтригувало, тому церква була наповнена так, що багато людей стояло надворі. Усі були впевнені, що проповідь буде патріотичною і, можливо, навіть образливою для поляків. Та розчарування всіх було величезним, бо темою проповіді стало терпіння Ісуса Христа і людей, любов і милосердя Боже. Вже до того багато людей шанували свого отця завідателя, але відтепер майже не було такого, хто, вислухавши ту науку, був байдужим до Церкви і священника.

За коломийський період діяльності о. Г. Хомишин заснував у місті товариство Апостольства молитви, розпочав Католицьку Акцію в формі допомоги потребуючим та відвідування хворих вдома та в лікарнях. 1902 р. він залишив Коломию і переїхав до Львова, а 8 травня 1904 р. його було іменовано та 19 червня інтронізовано четвертим і останнім Станиславівським греко-католицьким єпископом.

До Коломиї, уже як станиславівський єпископ, Григорій Хомишин приїхав 23 жовтня 1906 р., в ході 15-денної місії, яку провадив також і в Пістині, Вижньому Березові, Стопчатові, Печеніжині, Мишині, Корничі, Делятині та Надвірній. У Коломиї він відвідав українську державну чоловічу гімназію, де познайомився з учительським складом, а опісля на запрошення директора гімназії Софрона Недільського прийняв вітання гімназистів: урочисту промову учня С.Федюка, пісню гімназійного хору та на закінчення багатоголосе «Многая літа».

Стосовно ж побуту галицького духівництва XVIII ст., то священник «своєю інтелігентністю і положенням товаришським дуже мало різнився від селян ... Разом працював з ними в полі, разом увечері йшов до корчми, разом пив і бився, разом гуляв на весіллях, разом сумував на похоронах ...», через що «чоловік, себе шануючий, вважав для себе за приниження стати священником».

Така тенденція характерна і для Коломиї, адже чи не вся знать і містяни були римо-католиками або гебреями. І все ж галичанам були ближчі традиційні західноєвропейські цінності, а тому, як стверджують, «українець з Коломиї міг легше порозумітися з поляком з Ряшева, ніж із росіянином з Воронежа». Образно кажучи, греко-католики мали православне обличчя,

римо-католицьке громадянство і просвічену австрійську душу.

На сторожі батьківської віри і національної культури у коломийських українців завжди стояли церковні братства і товариства. Перші з них, можливо, існували при церквах Преображення Господнього і св. архистратига Михаїла ще в XVI–XVIII ст. Тільки за часів австрійського панування діяльність чоловічого «Братства святого Архистратига Михаїла» (засн. 1864 р.), жіночого «Братства Пресвятої Родини, присвячене святий Назаретській родині» (засн. 1900 р.), священничого «Братства святого апостола Петра» (засн. 1910 р.) стала ефективнішою й впорядкованішою з юридичної точки зору.

Зокрема в статуті братства св. Михаїла зазначалося: «Братство св. Арх. Михаила есть церковным стоваришенієм парохіянъ русских мѣста Коломыи имѣющее на цѣли: а) наблюдать норовственность въ обще – б) поддерживать и скрѣпляти обрядъ греческой каф. заведеніємъ хорального пѣнія, в) имѣти старанность о порядку и оукрешенію церкви, г) помогати оучающейся молодежи оубогой оумѣщенной въ здѣшнемъ заведеніи певцевъ церковныхъ, складками и всякими возможными дозволенными средствами». Для найбідніших верств учнівської молоді братство утримувало бурсу (з фонду пароха приміського села Корнича Маркелія Кульчицького). Її приміщення збудували, мабуть, після 1867 р.

Однак найпомітніший слід в історії братств Коломиї залишило «Братство Пресвятої Родини», в яке входили переважно жінки – парафіянки церкви св. Михаїла. Братство було суто міським. У 1905–1955 рр. воно, за нашими підрахунками, гуртувало 720 осіб, у тому числі 718 жінок, двох чоловіків; 717 з них були українками, одна – росіянкою; по одній жінці

з сіл Княждвора і Дятківців; п'ятеро жінок пізніше виїхали до Америки. Братство проіснувало до 9 вересня 1955 р.

Цікаво, що для релігійного, культурного та економічного розвитку Коломиї особливе значення могло мати відкриття єпископства 1885 р., підкреслюючи цим давні духовні й культурні традиції нашого міста. Однак, врешті, центром нової греко-католицької єпархії було проголошено Станиславів. Аж 31 жовтня 1993 р. відбулася інтронізація владики кир Павла Василика (1926–2004) на новоутворену Коломийсько-Чернівецьку єпархію УГКЦ.

Помітний слід у церковному житті міста кінця XVIII – початку XX ст. залишила і римо-католицька Церква, яка об'єднувала поляків, а подекуди – німців та українців. У 1775 р. (за іншими даними – 1788 р.) за проектом відомого італійського архітектора Б. Меретина (Мереттіні, Мердерера) в стилі бароко будують величний парафіяльний римо-католицький костіол Діви Марії (нині – греко-католицька парафіяльна церква св. Йосафата Кунцевича). З польської мініатюри відомо, що це був великий кам'яний собор, стіни якого чітко членувалися на яруси й були прикрашені пишним архітектурним декором, вікна великі й витягнуті по вертикалі. У 1830 р. храм частково згорів, майже цілком було знищено його зовнішній вигляд. Під час відбудови костюлу, що тривала аж до 1895 р., значно змінено його зовнішній вигляд та інтер'єр, спрощено декоративну пластику фасадів, зменшено різні кам'яні деталі та скульптуру головного фасаду.

На поч. XX ст. до костюлу належали 600–800 містян. До коломийської парафії римо-католиків належали 22 села з приблизно 11 тис. вірних. У пам'яті коломийців цей храм був

відомий як «простонародний», тобто такий, до якого ходили люди прості, часто дуже бідні, сподіваючись на небесне покровительство Діви Марії. У костьолі висів чудотворний образ Пресвятої Діви Марії, або «Коломийської Божої Матері», вивезений 2 квітня 1946 р. Петронелею Коссовською і Зузанною Переймою до Польщі.

Другим костьолом нового періоду Коломій став костьол отців-єзуїтів, зведений у 1896–1897 рр. в псевдоготичному стилі на нинішній вулиці Івана Франка. Резиденція єзуїтів вважалася не лише важливим осередком катехизації та освіти, але й латинізації та ополячення коломиїців.

Історія будівництва нового костьолу цікава і повчальна. Так, 1887 р. коломиїці-латинники надіслали листа до церковної влади з проханням спровадити до міста єзуїтів для місійної праці, а також побудови костьолу. Угоду про будівництво храму підписали 19 серпня 1895 р. Будова мала мати 45 метрів завдовжки і 22 завширшки. Її обіцяли звести за чотири роки. Планувалося, що костьол відвідуватимуть 22 тисячі парафіян з самої Коломиї та околиць. Наріжний камінь костьолу отців єзуїтів посвячено 2 серпня 1896 р., у день святого Ігнатія – покровителя однойменного ордену. Будували храм за ескізами інженера Н. Кжичковського, проєктанта Народного дому в Коломиї. Кошторис будови виносив 48540 золотих ринських. Будівництво костелу завершено 31 жовтня 1897 р. Вже 12 грудня священник Голабек з дозволу римо-католицького архієпископа Львова Моравського посвятив дзвони. Під час урочистостей були присутні 72 пари «чесних батьків» міста, які пожертвували на потреби храму 582 золотих ринських. Коломиянка Л. Михалевська подарувала костьолу «пушку

срібла» (наповнену срібними монетами торбинку), отець-ректор з Добромишля В. Баудіс пожертвував срібну посудину, в якій виставляють святі дари; робітниці братства святого Йосифа – килим, а сестри-бенедиктинки зі Львова – тканину для престолу. Відразу ж після відкриття костьол отців-єзуїтів стали називати «панським», на відміну від парафіяльного. Тобто таким, прихід якого становили середні та вищі прошарки польського суспільства. При храмі діяли різні церковні братства, отці-єзуїти володіли величезною книгозбірнею стародруків, нотними виданнями.

До 1895 р. духовну працю серед католиків західного обряду виконували священники окремого коломийського деканату (від 1880 р.), а згодом їх доповнили ченці ордену єзуїтів. При парафіяльному костьолі існували «Братство капличне» (засн. 1861 р.) і товариство взаємної допомоги мешканців Коломиї «Jutrzenka» («Ранкова зоря») (засн. 1875р.). У костьолі отців-єзуїтів на поч. XX ст. діяли товариства «Святої вервиці», «Найсвятішого серця Ісуса і Марії», «Товариство під опікою св. Йосифа для працівників фабрик у Коломиї» та ін.

Осібно від католицьких парафій стояли організовані релігійні общини німецьких поселенців, які виникли тут, мабуть, ще у середньовіччі, а наприкінці XVII ст. фіксуються їхні муровані кірхи. Переконливим свідомством їхньої присутності в релігійному житті регіону було існування, на ґрунтах колишньої монастирської юрисдикції Мечиківка в колонії Багінсберг (1818–1940 рр.) євангельського реформованого пасторату. До нього належали протестанти Августдорфа, Константи́нівки, Милькусдорфа, Нойдорфа, Ситанерівки, Бредтгайму. Для духовних потреб місцевих протестантів у 1873–1875 рр. багінсберці звели цегля-

но-кам'яний молитовний будинок (тепер – греко-католицька церква і парафія св. Миколи Чудотворця на вул. С. Петлюри).

З найдавніших часів наше місто було й своєрідним місцем перетину християнського та гебрейського світів, а коломийці – свідками колоритної поліфонії взаємин християн та визнавців Мойсесової віри.

Найдавніші коломийські синагоги будували з дерева чи мурували. Хоча, як свідчать джерела, синагоги в близьких від Коломиї Печеніжині та Гвіздці були дерев'яними, оскільки саме так зберігався їхній зв'язок з місцевим християнським дерев'яним будівництвом, а дерево було основним будівельним матеріалом. Люстраційна комісія 1616 р., визначаючи терени під міську забудову, вказала й місце синагоги (тепер – інкубаторна станція на вул. Я. Оренштайна). Наприкінці XVIII ст. було перебудовано й так звану велику синагогу, зображення якої, на жаль, збереглося лише на давніх поштівках.

У XVIII ст. коломийська гебрейська громада відіграла значну роль у поширенні хасидизму – ідей свободи вибору, відповідальності перед Богом і сумлінням. Засновник хасидизму приблизно у 1730-х рр. відвідав місцевого рабина Месгяма бен Ешея. Побіч цього, у Коломиї в 1756–1759 рр. міг проповідувати Якуб Франк – лідер сабатіанства в Галичині та на Поділлі, наймасовішого гебрейського месіанського руху другої половини XVIII ст.

іван монолатій

коломия, єпархія

пам'ятники
КОЛОМИЇ

ivan
monolatiy

23 вересня 1877 р. з ініціативи голови громадського комітету коломийських поляків, історика та етнографа Л. Вайгеля (1842–1905) в урочищі Косачів, де, за переказами, в 1485 р. стояв трон польського короля Казимира IV Ягайлончика, якому складав присягу молдовський господар Штефан III Великий, було встановлено пам'ятний обеліск з написом: «Тут, на цьому місці, 1485 році Казимир Ягайлончик, король польський, великий князь литовський, приймав присягу вірності від Стефана, господаря волоського».

16 вересня 1880 р., після святкового богослужіння в римо-католицькому парафіяльному костелі й проповіді священника М. Мартіна з нагоди ювілею видання збірки польського поета і драматурга Францішека Карпінські (1741–1825), уродженця с. Голоскова, нинішнього Коломийського р-ну, на пл. Ринок йому поставили пам'ятник. Відкриття збіглося в часі з етнографічною виставкою. Пам'ятник Ф. Карпінські виготовив професор «Школи красних наук» у Кракові В. Годомські. Відтоді нова площа отримала назву площі Карпінського (існує інша версія – пл. Ринок була поділена й перейменована 1931 р., а не 1880 р.; тоді площею Карпінського названо сучасну пл. Шевченка, а площею Пілсудського – теперішню пл. Відродження). Згодом російські війська, які 15 вересня 1914 р. вступили в Коломию, знищили пам'ятник Ф. Карпінському і Т. Шевченкові (який стояв приблизно на місці теперішнього пам'ятного знака на пл. Шевченка).

5 червня 1898 р. у середмісті Коломиї відбувся урочистий похід поляків, українців і гебреїв з нагоди 100-річчя від дня народження генія польської нації А. Міцкевича, а відтак – відкриття в міському парку його пам'ятника. На

урочистостях були присутні місцева польська влада, гості з Чернівців, Станиславова, Тернополя, Львова та Снятина, кількост польських селян з Ценяви і Великої Кам'янки, нинішнього Коломийського р-ну, робітники з мишинської і ковалівської копалень.

1911 р. на фасаді Народного дому (тепер – Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини і Покуття ім. о. Йосафата Кобринського) було встановлено пам'ятну дошку відомому українському письменникові і громадсько-культурному діячу, греко-католицькому священнику о. Маркіяну Шашкевичу (1811–1843). Він вважався у Галичині символом українського просвітництва і національного відродження. Ініціаторами цього заходу стали національно свідомі коломийці, які домоглися в магістраті, щоб до 100-річчя від дня народження діяча «Руської трійці» гідно вшанувати його пам'ять. Пам'ятну дошку плоскої форми чотирикутника виготовили з чорного мармуру. Вона має напис: «Пам'яті Маркіяна Шашкевича поета, подвижника і вістника відродження Австрійських Русинів 1811–1911». Ця пам'ятка перестояла всі окупаційні періоди і є тепер однією з найдавніших такого типу україномовних пам'яток.

28 травня 1914 р. постав перший коломийський пам'ятник Кобзареві. Ініціаторами такого заходу стали українці, які отримали дозвіл міської влади встановити на тогочасній площі біля вул. Архикнязя Рудольфа (нинішня пл. Т. Шевченка) погруддя національного пророка. Це був скромний бюст з нетривкого матеріалу, який згодом повинен був замінити величний пам'ятник. Небуденна подія зібрала величезний здвиг коломийців, українців з Гуцульщини й Покуття, представників товариств, партій і організацій: «Січ», «Сокіл», «Просвіта», «Сільський господар»... На урочистостях співали

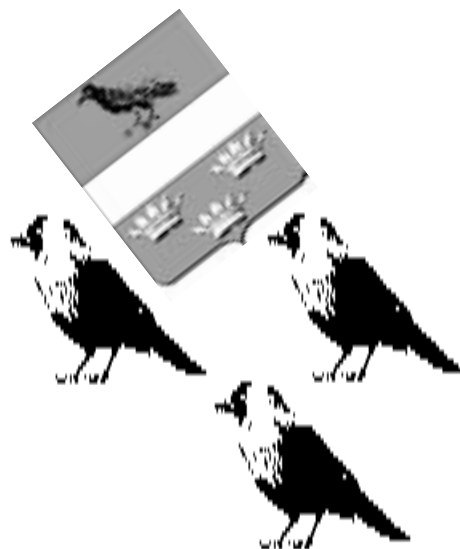
58

хорові товариства «Коломийський Боян» та «Станиславівський Боян», декламував майбутній новатор українського театру Лесь Курбас, виголошував слово Василь Стефаник. Однак простояло Кобзареве погруддя в Коломиї недовго, бо коли у перебігу Першої світової війни російські війська окупували Коломию (1914), вони знищили ненависного їм Шевченка, незважаючи на те, що вважали себе слов'янами і православними.

Коломиця. — Коломия. — Kolomea.
Gmach Sokoli. — Бульвар Соколів — Sokolienhaus.

іван монолатій

коломия. народний дім

парки
КОЛОМИЇ

іван
monolatiy

Міські парки і сади Коломиї завжди були справжніми ландшафтними комплексами для відпочинку містян, а також взірцевого садівництва. У 1870-х рр. було закладено міський парк на вул. Зелений (тепер – бульв. Лесі Українки), мабуть, це нинішній парк ім. К. Трильовського. За іншими даними, цей парк був закладений ще у першій половині XIX ст. Поступово сюди з різних регіонів привезли понад 100 видів дерев та кущів. Зелені масиви впорядковували таким чином, щоб, з одного боку, їхня декоративність і незвичайність добре проглядалася на тлі карпатських краєвидів, а з іншого – щоб за допомогою різних варіантів одного й того ж виду рослин, які різняться між собою формою чи кольором, якомога ширше розкрити багатство палітри садово-паркового мистецтва. Міський парк користувався успіхом серед містян та гостей Коломиї. 16 вересня 1880 р. тут відбувалася Етнографічна виставка, яку відвідали імператор Франц Йосиф I та архикнязь Ратнер. Міський парк ставав і місцем народних маніфестацій та віч. 30 травня 1893 р. в парку відбулося радикальне віче, на яке зійшлося понад 500 селян з Коломийського й межівних повітів. Газети повідомляли, що це віче мало великий вплив на пробудження свідомості селян. У липні того ж року тут відбулося організаційне віче радикального політичного товариства «Народна воля», на якому були присутні понад 300 осіб селян та незначне число інтелігенції. На ньому виступав з промовою Іван Франко. Тричі, 6 червня 1902 р., 28 червня 1903 р. і 12 липня 1906 р., відомий політичний діяч К. Трильовський офіційно провадив у Коломиї грандіозні «Січові свята», під час яких кількатисячні колони з музикою, в барвистих українських строях, з емблемами та прапора-

ми, з січовими піснями крокували міським парком через центр міста на зарінок над Прутом для своїх змагань.

Поблизу зарінку, над Прутом, в 1897 р. було закладено ще один міський парк – Студентський. Ініціатором його був директор польської державної чоловічої гімназії Скупневіч.

іван. МОНОЛАТІ

коломия. колишнє товариство «сокіл»

гебреї
КОЛОМІЇ

ivan
monolaty

Доволі численну національну спільноту в Коломиї становили гебреї, яких тут до вересня 1939 р. називали *жидами*. У Коломиї їхні гетта завжди були иноетнічними анклавами стосовно українських, польських, вірменських і німецьких дільниць.

Зазвичай, коломийським гебреям належав значний відсоток земельних ділянок. У їхніх руках були вся торгівля і великі грошові капітали. Відомо, що 1765 р. в Коломиї проживали 1 072 гебреї: здебільшого купці, крамарі, посередники-фактори й орендарі різних промислів, переважно солеварень.

Для підвищення ролі освіти й культури гебрейська громада 1778 р. створила гебрейську школу, що стала першим стаціонарним навчальним закладом коломийських гебреїв. Велику синагогу наприкінці XVIII ст. було перебудовано, стіни прикрашено декоративними елементами барокового стилю, а під час реставраційних робіт 1798 р. певних змін зазнав інтер'єр. Від 1787 р. при синагозі була традиційна початкова школа – хедер, де вивчали Тору і Талмуд. У 60-х рр. XIX ст. коломиянка Гулесова організувала дитячий садок для гебрейських дітей, а 1866 р. було відкрито другу початкову школу.

Статистично в 1869 р., під час офіційного перепису населення Коломиї та її околиць, було встановлено, що число гебреїв дорівнює 9 019 осіб, тоді як на 15 000 городян у 1861 р. їх налічувалося 8 300 осіб. Адміністративно-правне становище гебреїв відображала спеціально створена ізраїльська гміна, до правління якої 1876 р. входили Соломон Вісельбер, Давид Кріс та Йосиф Функенштайн.

Чимале соціальне значення в житті міста мало відкриття 34 квітня 1854 р. лікарні, збудованої на кошти гебрайської громади, в якій, як

повідомляють тогочасні джерела, було 20 лікарняних ліжок. Окрема сторінка життя коломийських гебреїв – діяльність «Будинку для старців та калік», відкритого 1898 р. на кошти ізраїльської гміни.

Релігійно-містичне життя общини проходило не лише в синагогах, але й у молитовних будинках і публічних божницях. 1872 р. тут діяло 16 божниць і 35 молитовних будинків. Раббі Нахман Зев, раббі Їцхак Себ, раббі Їцхак Таубес, раббі Гершон бен Єгуда, раббі Гілель бен Барух Ліхтенштайн, раббі Якуб бен Ефраїм Теомін – ось далеко не повний перелік коломийських рабинів XIX ст.

У другій половині XIX ст. гебреї вже становили найчисленнішу групу серед коломийців, а 1882 р. – 41,4% усього населення міста. Чисельність коломийських гебреїв зростала: 8 052 (1869 р.), 9 019 (1876 р.), 10 209 (1882 р.).

Про певне зрушення в українсько-гебрейських освітніх стосунках свідчить і те, що за переписом 1900 р. у Східній Галичині налічувалося 40 475 осіб Мойсеевої віри, які послуговувалися українською як розмовною мовою. Так, уже від 1902 р. до української гімназії в Коломиї вступають перші учні-гебреї, а 1906-го – до приватної української жіночої семінарії.

Напередодні Першої світової війни та польсько-українського конфлікту відсоток гебреїв у навчальних закладах міста помітно зростає: від 6% (в українській гімназії, 1913/14 н.р.) до 15% (українська жіноча семінарія, 1911/12 н.р.) чи навіть 34% (українська гімназія, 1920/21 н.р.). Здебільшого учні-гебреї декларували рідною українську мову, а інколи й українську національність, і це при тому, що їхні батьки мали можливість вибору між польськими та гебрейськими гімназіями і семінаріями.

Позитивну роль у розвитку української національної культури відігравали дрібні підприємці-гебреї, зокрема власники невеликих друкарень. Як правило, провінційні гебрейські друкарні у Східній Галичині мали українські шрифти і друкували значну кількість книжок та періодики українською мовою. Серед них чільне місце посідають друкарня Вільгельма Бравнера (роки існування: 1905–1923) і видавниче підприємство коломийського купця Якова Оренштайна (роки існування: 1903–1919). У друкарні першого виходили у світ науково-популярний тижневик «Поступ», часопис для народу «Хлопська правда», орган українсько-руського вчителства «Прапор», політико-економічний часопис «Право народу», євангеліцький часопис «Віра і наука», безпартійний, становий часопис «Голос дяків», селянський двотижневик «Плуг», журнал молоді літератури «Зеркало» та ін.

Засноване в 1903 р. видавництво «Галицька накладня» Я. Оренштайна (1875–1943) в анотації до свого першого видання зазначало, що «до цієї праці «Галицька накладня» приєднала собі гурт молодих українських вчених, які певно не пожалують праці для такого епохального діла». Видані Оренштайном твори Т. Шевченка, І. Франка, І. Нечуя-Левицького, Марка Вовчка, С. Руданського, П. Куліша, А. Крушельницького, С. Яричевського, Л. Гринюка, Р. Кіплінга, Л. Толстого, Л. Андрєєва, А. Франса, Б. Шоу та ін. стали загальноновизнаним внеском цього гебрейського видавця у нашу культуру.

Певним мірилом українсько-гебрейських культурних діалогів є й те, що у 90-х рр. XIX ст. гебрейські аматори влаштували в Коломії театральний гурток, актори якого поставили невеличку п'єсу «Брандлес – козак з Коломії».

У політичному житті краю гебрейська верхівка впевнено дотримувалася традиційної орієнтації на польські аристократичні кола. Система політичних партій, яку представляли гебреї Східної Галичини, що боролися за депутатські місця в райхстазі й місцевих органах влади та проти антисемітизму і юдофобства польських і українських клерикалів, складалася саме в маленьких містечках.

Сучасник-українець писав, що «життя пливло в місті трьома герметично відокремленими течіями. Українці, поляки і жиди творили щільно замкнені групи, щоб не сказати гетто. Так було на полі мовному, товариському, культурному, політичному й релігійному».

Ще 1880 р. коломийські гебреї заснували у місті осередок сіоністського руху, головою якого був Ізраель Фаденхрехт, який видавав часопис «Ісраєль» гебрейською мовою. Цікаво, що на Першому сіоністському конгресі в Базелі 1897 р. Коломию репрезентували Соломон Зінгер та якийсь Розенгехт, тоді як столицю коронного краю Львів – лише один делегат.

Згодом, 1914 р., сіоніст Л. Таубес видавав у місті часопис «Volks Zeitung». З-поміж партійних лідерів виокремлювалися невідомий нам В. Шаєр і знаний Йосиф Функенштайн, який упродовж перших десятиліть XX ст. входив до керівництва магістрату й повітової ради, був бургомістром Коломії, головою ізраїльської гміни, членом шкільної окружної ради. Значним авторитетом у витлумаченні приписів для членів громади був раббі Шмелкес Гедалі, починаючи від 1902 р. – головний рабин міста.

На початок XX ст. число гебреїв продовжувало зростати. Так, 1911 р. у Коломії разом з приміськими селами Дятківці й Шепарівці налічувалося 7 850 греко-католиків, 8 244 римо-католиків, 16 750 гебреїв (51%

населення). Для забезпечення духовних потреб такої кількості євреїв на поч. XX ст. у місті діяло 16 публічних божниць і 35 молитовних будинків. Залежно від роду занять і соціального стану вірні ходили до тієї чи іншої синагоги.

Kołomyja — КОЛОМІЯ — Kolomea
Koszary obr. kraj. 36. pułku
Казарна ц. к. оборони кр. 36. полку
Kaserne des K. K. Landw. Inf. Reg. Nr. 36.

іван монолатій

КОЛОМІЯ. КОСТЬОЛ ІГНАТІЯ ЛОЙОЛИ

ПОЛЯКИ
КОЛОМІЇ

ivcin
monolatiy

Найчисленнішою етнічною спільнотою після гебреїв були поляки. Їхній перший наплив до Коломиї і розселення в межах тогочасного міста були пов'язані з хвилею польської колонізації після загарбання у XIV ст. Галичини. Без перебільшення, польська мова, зокрема і польська культура, мали істотний вплив на коломийське життя XIV–XIX ст. Тому, посідаючи важливе місце серед низки вузлових пунктів польського світу, Коломия аж до 1848 р. не була осередком українського відродження.

Польські магнати і шляхта, великі землевласники домінували в усьому політико-економічному житті міста XIX – поч. XX ст. Органи державної виконавчої влади і самоврядування, правосуддя, управління освітою тощо перебували в руках поляків, а фактично – під контролем місцевої польської земельної аристократії. Поступово під тиском поляків відступали давні закони, а чиновники, поставлені дбати про використання в адміністрації німецької мови, само собою, переходили на польську. Відповідно, і частина українського населення, а подекуди й гебреї, особливо шкільна молодь, студенти, службовці й навіть робітники, з чисто практичних міркувань розмовляли польською мовою.

За австрійських часів поляки і далі переважали в усіх професійних групах і галузях міської економіки, крім сільського господарства.

Серед місцевих поляків спостерігався великий відсоток чиновників, які вірою і правдою служили Габсбурзькій монархії, однак мали власний запал державотворення, політичні поривання й культурні ініціативи. У 1862–1907 рр. почесними громадянами міста стали десять коломийських поляків: перший асесор Коломиї Щепан Каміньскі (1862 р.), член Коломийської

повітової ради, посол до Галицького сойму, власник земель у Джуркові Кшиштоф Богдановіч (1874 р.), коломийський староста Євгеніуш Кучковскі (1876 р.), президент Коломийської повітової ради, власник земель у Загайполі Францішек Ясінські (1876 р.), комісар Коломийського староства Юзеф Янікєвіч (1882 р.), власник копалень і рафінерій нафти у Печеніжині Станіслав Щепановскі (1885 р.), професор гімназії Леопольд Вайгель (1886 р.), радник Коломийського староства Северин Баньковскі (1897 р.), римо-католицький декан і канонік Жигмонд Павловскі (1907 р.), громадський діяч Фердинанд Павліковскі (1907 р.). Єдиним українцем, який отримав високе муніципальне відзначення, став греко-католицький священик, директор гімназії, письменник о. Амброзій Шанковський (1871 р.).

Упродовж XIX – поч. XX ст. чисельність поляків в етнічній структурі Коломиї стала назагал стабільною, однак суттєво не збільшилася. Якщо ідентифікувати римо-католиків лише з поляками (відповідно до їхнього віросповідання), можна твердити, що у 1911 р. римо-католики складали лишень 25% (8244 осіб) (у той час як гебреї – 51%, а українці – 24% населення міста із селами Дятьківці та Шепарівці).

іван монолатій

коломия, вул. мазепи

іван
монолатій

німці
КОЛОМИЇ

Найскладніше визначити точну чисельність і суспільне становище етнічних німців. Вперше вони могли з'явитися в Коломиї в потоці середньовічної міграції німецьких селян та містян на схід – у так званому Drang nach Osten (Похід на Схід). Оскільки наше місто було тоді малозаселеним і перебувало на економічно низькому рівні, руські князі, а згодом польські королі, вітали германомовних мігрантів. Вони потребували їхніх знань та вміння обробити землю, торгувати й розробляти корисні копалини, соляні копальні для того, щоб швидко «модернізуватися».

Справжню, нову сторінку в історії коломиїських німців відкрило ХІХ ст. – період масової німецької колонізації околиць тогочасного міста та навколишніх територій. Довкола Коломиї заклали колонії Маріягільф (1811), Багінсберг (1818), Славіц (Славці) (1833), Вінцентівка (1833 р.), Розенгек (1866), Флеберг (1892).

Яким же було коломиїське окружне управління в період першого активного заселення міських околиць німцями?

Першими мешканцями Багінсбергу були сім'ї Марії Ашенбрєнер, Ванеля Барімана, Антона Бауера, Георга Герштєля, Георга Дайля, Маргарєти Кальман, Йогана Кифнера, Лорєца Кікєля, Георга Лєснера, Йозєфа Лєгнера, Йогана Лєраха, Георга Ліномгєна та Венцєля Міллєра, Йозєфа Рікєля, Йогана Стєцєля, Якуба Шафгайєра та Франца Штрауба. Вжє 1900 р. Багінсберг нараховував 167 дворів з 1 245 особами.

На перших порах Вінцентівка була маленькою, на 3 лютого 1857 р. тут налічувалося 14 німецьких господарств і мешкало 127 німців, з них 73 лютерани і 54 прихильники вчення Гєльвєцїє. 1890 р. Вінцентівка нараховувала 20 господарств. А вжє 1900 р. тут у 151 господар-

стві мешкало 1 114 осіб, у тому числі українці, поляки, євреї.

Про щоденний побут німецьких колоністів з Флєбєргу Зігмунд Кольмер пише так: «Житло було досить просто обставлене, але цього було цілком достатньо для задоволення їхніх потреб. У більшій кімнаті з двома вікнами з боку двору, зазвичай, біля стіни стояли два дерев'яні ліжка, бамбетлі. Ці ліжка схожі на теперішню спальну кушетку, тільки їх виготовляли з простого дерева. Удень ці бамбетлі накривали дерев'яною кришкою і вони служили лавкою, а ввечері кришку знімали і робили ліжко, де спали діти. Поперек стояла лавка зі спинкою, перед нею був великий стіл з простими дерев'яними стільцями. Біля середньої стіни стояла ширша лавка для батьків, а в кутку була мурована піч з цегли. Біля стіни до сїней було достатньо гачків, щоб чіпати на них кухонний посуд – ополоник, цідилко, терку, качалку для тіста. З иншого боку біля вхідних дверей було місце для підставки на порцєлянові тарілки. «Велика» кімната була звичайно невеликою, але цю назву вона отримала тому, що вона була краще обставленою, туди рідко заходили і ще рідше у цій кімнаті спали. Обидва ліжка праворуч і ліворуч від вікна, що виходило на дорогу, служили передусім для того, щоби зберігати там зайві перини на посаг доньок. Численні гачки на стїнах використовували для того, аби чіпати на них вихідні святкові сукні, а в дерев'яні скрині складали білизну. Заможніші сім'ї мали вжє навіть шафу для суконь. У сїнях стояла літня пічка, инколи також тут була й полицка для щоденного посуду, який постійно потрібен був під руками, але нічого більше. Комірчину використовували влітку здебільшого як їдальню, а взимку – як спальню для дітей. У спекотні літні місяці часто відбувалося переселення з тісних кімнаток

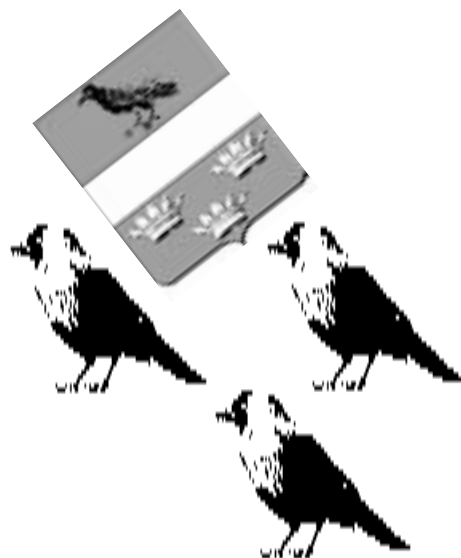
у комору, діти вважали це дуже романтичним – розбити нічний табір у коморі зверху на соломі. В останні десятиліття «кращі» господарі придбали собі навіть «міські меблі».

Коломийські німці-високопосадовці нерідко отримували звання почесних громадян міста: бурмистр Рудольф Курцвайль (1859 р., повторно в 1862 р.), керівник повітового уряду Адольф Паулі (1863 р.), президент окружного суду Ян Райнер (1876 р.), директор польсько-німецької гімназії Емануїл Вольф (1891 р.).

Попри невелику кількість людности, німецька спільнота (насамперед містяни і державні службовці) в XIX – на поч. XX ст. залишалася привілейованою і політично впливовою як представник державної нації. Німецькомовне населення Коломиї та околиць (зокрема австрійці) було, здебільшого, зайшлим, виявляло тенденцію до постійних міграцій у пошуках ліпшого застосування капіталу, високої професійної кваліфікації.

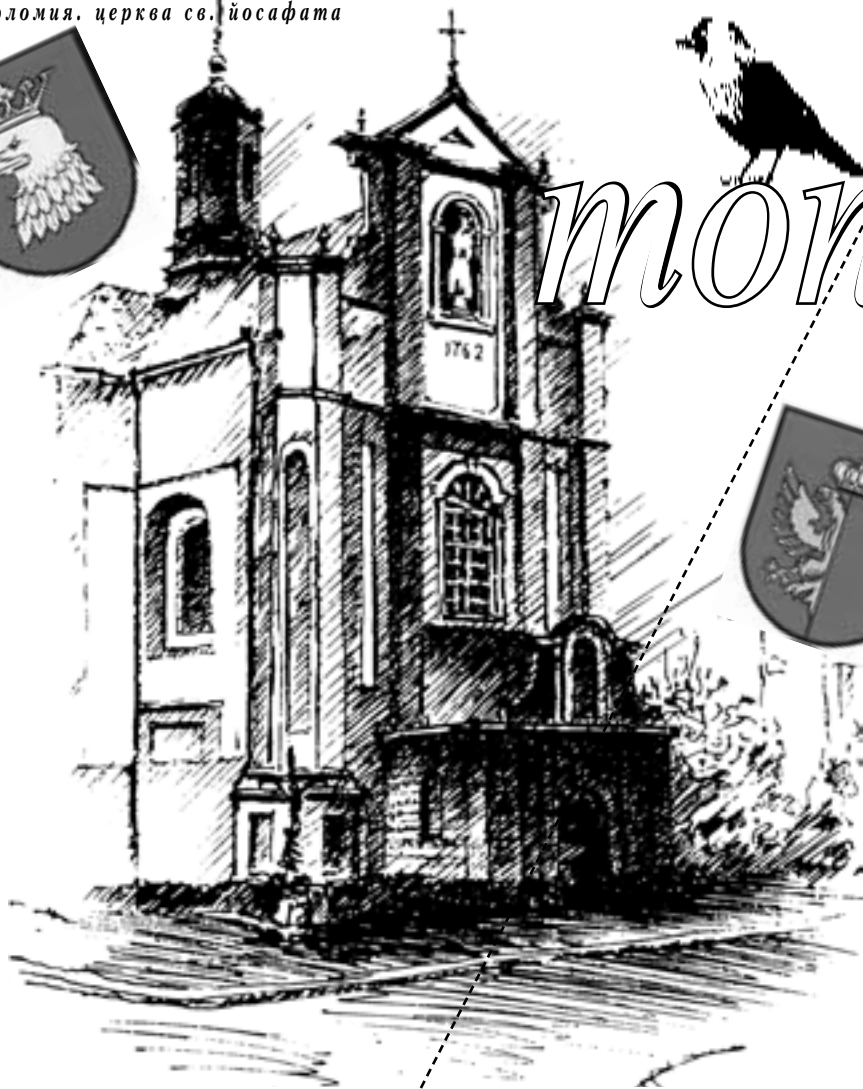
На поч. XX ст. на коломийських передмістях мешкало 2 295 німців.

іван монолатій

коломия, церква св. йосафата

іван
монолатіу

вірмени
КОЛОМІЇ

Натепер мало відомо про коломийських вірменів, які могли бути ремісниками та купцями. Вони переважно торгували привізним крамом на місцевому ринку. Вірмени могли з'явитися в Коломиї ще 1367 р., коли тут поселилося вісім вірменських родин і було створено вірменську релігійну громаду східного обряду. Після 1374 р. тут поселяється ще одна значна група вірменів, яка жила з торгівлі і ремесла. Можливо, від XVIII ст. під впливом колонізаторської політики польської влади, яка надавала заможним вірменам дворянські титули (шляхетство), відбувалося швидке злиття вірменів з поляками. До кінця XIX ст. вони вже могли цілком асимілюватися. Відомо, що в 40-х рр. XIX ст. найбільше вірменів у Східній і Західній Галичині було саме в Коломийській окрузі. Тут їх нараховувалося 5 793 осіб (щоправда, вже 1858 р. в цій окрузі було 2 087 вірменів). 1866 р. на 15 909 мешканців Коломиї припадало лишень 15 вірменів католицького віросповідання.

На етнографічній виставці 1880 р. місцеві вірмени представляли свої вироби, яких, як повідомляв Маркелій Туркавський, «небагато, до того так порозкидано по різних місцях виставки, що їх своєрідна типовість загубилася серед загальної маси», однак вони «своїми виробами закидають все Покуття».

Економічне становище вірменів було задовільним. У другій половині XIX – на поч. XX ст. вони мали лишень кілька крамниць продовольчих і промислових товарів, кравецькі й шевські майстерні. До початку Першої світової війни вірмени остаточно асимілювалися. Свого часу відомими коломийськими вірменами були: різник Аксентовіч (1900-ті рр.), дідич Якуб Гассо-Агупсовіч (1845–1917), командор ордену Франца Йосифа, посол до Галицького сойму і Райхсрату, президент повітової ради Стефан Мойса-Росохацкі (1907 р.).

іван монолаті

коломия. музей гуцульщини

іван
монолаті

«КОЛОМИЙСЬКИЙ
БОЯН»

Починаючи з другої половини XIX ст., музично-концертний рух у Коломиї став звичайним явищем повсякденного життя. Саме в цей період тут з'являється серйозна професійна база для розвитку музичного мистецтва.

Першим центром згуртування української інтелігенції, основою культурного життя міста стало музично-хорове товариство «Коломийський Боян». Товариство офіційно було засноване 1895 р. У грудні того ж року затвердили керівництво товариства, а також ухвалили статут.

Інтелігенція і громадськість міста доклали багато зусиль, аби співацьке товариство розпочало свою роботу. Ініціаторами й засновниками «Коломийського Бояна» були: Павло Ільницький, Анеля Недільська, Антонія Кульчицька, Тит Заячківський, Григорій Кульчицький, Іван Черкавський, Софрон Недільський, о. Тит Войнаровський, о. Клим Кульчицький, о. Теодозій Курп'як, Олександр Кульчицький, Рудольф Левицький, Олекса Печерський.

Першим диригентом «Коломийського Бояна» став о. Теодозій Курп'як, який працював зі співаками понад десять років. Згодом деякий час хором диригував о. Зенон Кирилович. Хор розпочав існування як аматорський колектив, але згодом, завдяки співпраці з провідними галицькими митцями, «Коломийський Боян» досяг високого професійного рівня. «Коломийський Боян» відразу розпочав активну працю над репертуаром та підготовкою різних концертів.

23 червня 1898 р. товариство організувало концерт Соломії Крушельницької – славетної оперної співачки, відомої з виступів у столичних містах Європи й Америки, та музичного товариства «Коломийський Боян». У програмі концерту були арії з опер Джузеппе Верді «Сила доли», Джоакіно Россіні «Семіраміда», роман-

си Миколи Лисенка «Тебе, моя любко єдина» та «Коли настав чудовий май». «Боян» виконував «Вулицю» Філарета Колесси, чоловічий хор співав «Наша Ганка» Заліського-Желенського.

У грудні 1903 р. Коломию відвідав Микола Лисенко. Приїзд метра відбувся у рамках тріумфального турне по Галичині й Буковині з нагоди 35-ліття його творчої діяльності. Сучасники згадували: «Коломийці вітали його велично. 16-го грудня 1903 р. увечері став рух на пероні станції. Святково прибрана громада містян з великим хвилюванням очікувала дорогого гостя. На пероні був виставлений довбезний шпалер із січовиків та гімназистів. З приїздом потягу члени комітету вивели з вагону достойного гостя... Під команду кошового печеніжинської Січі В. Мацька всі Січі віддають українському музичному кобзареві перший поклін, стоголосе «Слава!», а хористи «Бояна» та гімназисти відспівали «Многая літа»...».

17 грудня 1903 р. хор «Коломийського Бояну» під орудою о. Теодозія Курп'яка привітав Миколу Лисенка концертом. У відповідь зворушений композитор виконав свої фортепіанні твори. За спогадами онуки композитора Ради Лисенко, за зібрані під час концертів кошти Микола Лисенко відкрив музичну школу в Києві. Тепер у музеї історії міста зберігається інструмент фірми Gustav Roster, на якому грав Микола Лисенко.

іван монолатій

КОЛОМІЯ. ВІЛЛА

іван
монолатіу

«вечірки»

і

«вечерниці»
у КОЛОМІЇ

Велике значення у культурно-просвітницькому житті Коломиї мали так звані вечірки і вечерниці. Як спосіб відпочинку і дозвілля, вони були популярними в Європі ще від XVII ст. У Відні 5 лютого 1850 р. відбувся «баль слов'янський», на якому були присутні українці Галичини. Німецький термін «баль» поширився на розважальні вечори і в середовищі поляків та українців Галичини. «Вечірки» і «вечерниці» були розважально-просвітницькими заходами, які влаштовували українські коломийці ще від 60-х років XX століття.

На початку 1862 р. у Коломиї відбулися два «руські бали», доходи від яких переказано на допомогу бідним українським учням; у 1867 р. – баль на користь бідних учнів, який розпочався і закінчився коломийкою, проти чого виступили поляки та спольщені українці, заявляючи, що це «хлопський» танець.

У 1870-1880-і рр. у Коломиї вже побутують терміни «вечір», «вечерок», «вечерок з танцями», «забава», «фестин» тощо.

Із зростанням національної свідомості коломийські інтелігенти звертають увагу і на саму назву розважальних вечорів. І якщо місцеві поляки вибирають милу їхній мові «забаву», то українці зупиняються на українських «вечерницях». Первісне звучання сучасного слова «вечорниці» на Коломийщині відоме як «вечерниці». Так, газета «Руська рада» повідомляла, що в Коломиї 2 серпня 1888 р. відбулися вечерниці з танцями, які організувало «Перше літературно-драматичне товариство» за участю «академіків-вандрівників», а дохід призначався на коломийську бурсу.

Кошти від проведених заходів у Коломиї в кінці XIX — на початку XX ст. призначалися на добродійні цілі: закупівлю й будівництво

Народного дому, на коломийські бурси, на потреби товариства «Шкільна поміч», на фонд погорільців у різних місцевостях Галичини.

На початку 1890-х рр. організатори «вечерниць» уже рекомендували учасникам стиль одягу: народний або візитовий. Танцювали здебільшого під музику духового оркестру (58-го піхотного полку), а згодом – під музику джазового ансамблю.

Після заснування 1889 р. касинового товариства «Родина» пожвавилися відпочинково-розважальні вечори. Це товариство у перші роки свого існування проводило по 5-7 різноманітних заходів, а упродовж 1904-1905 рр. «Родина» організувала 20 «вечерниць з танцями», «зачарованих вечерниць», «посадкових вечерниць», «солодких вечерниць» та ін.

Особливо цікавими були «японські вечерниці», для яких аж у Токіо замовляли «оригінальні карнети з японськими малюнками, безліч барвистих лямпіонів, не меншу кількість японських вахлярів і оригінальне шатро японське». Вони відбулися 16 лютого 1905 р. Під час багатьох вечорниць організовували буфети з перекусом які, починаючи з 70-х років XIX ст. були, зазвичай, без алкогольних напоїв. Іноді коломийські українці зичили на вечорниці у поляків фортепіано.

До традиційних вечерниць належали святомиколаївські та святоандріївські, але оскільки їх організовували у піст – Пилипівку, то не грали музика. Напередодні свята Миколая «Руський жіночий кружок» або «Родина» влаштовували вечерниці для дітей, під час яких обдаровували молодиків. Такі вечерниці найчастіше відбувалися в залах касина «Ресурси», «Сокола», ощадної каси, у кімнатах товариства «Родина». На них запрошували дітей членів українських товариств, бідних та сиріт.

Традиційними були новорічні «вечерниці» в середовищі коломийських гімназистів. Для цих вечірок учасники готували маскарадні костюми. Танцювальна програма починалася з вальсу, після якого йшли мазурки, кадрили, але особливо популярною вважалася коломийка.

У 1890-і рр. в Коломиї відбулися перші «селянські вечерниці», які влаштувала філія «Просвіти», свого роду концерт і доповіді. У них взяли участь сільські хори з Балинець і Тишківців, Ілинець, теперішнього Снятинського р-ну, з смт. Печеніжина, теперішнього Коломийського району, містянські хори зі Снятина і Коломиї, а також гуцульські музики з Космача, Печеніжина й Ворохти.

Окрім розважальних «вечерниць» з танцями, дуже поширеними були «шевченківські вечерниці», якими відзначалися традиційні шевченківські роковини. На таких «вечерницях», як правило, декламували вірші Кобзаря, звучали пісні. «Шевченківські вечерниці» організовували коломийські осередки товариств «Просвіта», «Руський жіночий кружок» та ін.

Уперше в Коломиї «шевченківські вечерниці» відбулися 21 березня 1880 р. в залі казино «Ресурси». Ініціаторами стали філія «Просвіти» і «Перше літературно-драматичне товариство». Оскільки на той час важко було купити бюст Шевченка, то сцену прикрасили його портретом.

У період Першої світової війни організація вечерниць у Коломиї припинилася.

Kolomea

K. u. K. Dragoner-Baracken-Kaserne.

іван монолатій

коломия, ресторан «карпати»

іван монолатіу

КОЛОМІЙСЬКА
ЦІСАРСЬКА
КУХНЯ

Ще від XIX ст. цісарська кухня вважалася однією з кращих у тогочасній Європі. У ній передусім багато було страв із борошна. Це і рулети, і ріжки, і розмаїття печива, а також омлети з начинкою. Крім того, для цісарських земель – власне Австрії, або українських територій Галичини і Буковини, розташованих у горах (Альпи, Карпати, Бескиди), характерними були книдлі, які тут називали «нокерлн». Звісно, що вони були чужими, у порівнянні із традиційними покутсько-гуцульськими стравами українського населення.

Цісарська кухня і сьогодні дуже популярна у коломийців, які, в основній своїй масі, вже й не пам'ятають, звідки походить її назва. Щоб пересвідчитися самим, спробуйте приготувати що-небудь – не пошкодуєте. Нижче подаємо деякі давні рецепти з кухарської книжки. Ці рецепти, звісно, готували коломийці-чужинці, зокрема поляки, гебреї, німці й почасти українці.

Масляні книдлі

60 г масла, 8 ст. ложок молока, 8 ст. ложок муки, 1 яйце.

Масло добре вим'яти та збити. Муку і молоко додавати поступово, по одній ложці, тоді влити збите яйце й замісити тісто. Місити треба доти, доки тісто не перестане прилипати до миски. Якщо потрібно, додайте трохи муки. Тоді столову ложку змочити в гарячій воді й нею повкидати книдлі в окріп. Варити 5-7 хвилин. Такі книдлі – традиційний національний додаток до росолу.

Книдлі з печінки

150 г печінки, 100 г білого хліба, трохи молока, 1 яйце, по 1 ст. ложці тертої цибулі та

дрібно порізаної зелені петрушки, 2 ст. ложки тлушу, сіль, перець, мелені сухарі з булки.

Печінку дрібно нарізати або перемолоти. Цибулю й петрушку легенько обсмажити у тлущі. Білий хліб розмочити в молоці, розім'яти, додати яйце і спеції. Все добре вимішати, додати сухарі, щоб замісити книдлі. Маса має постояти пів години, тоді з неї зробити кульки. Варити в окропі 10-12 хвилин.

Маріленкнедель – абрикосові книдлі

Для тіста: 1 кг картоплі, 1 яйце, шматок завбільшки з горіх вершкового масла або тлушу, 200-250 г муки. Для начинки: абрикоси, цукор-рафінад, мелені сухарі, вершкове масло або маргарин.

Картоплю відварити, натерти на тертці, додати муку, яйце і тлуш, замісити тісто. Дошку добре посипати мукою і розкачати на ній тісто завтовшки 3 мм. Розкачане тісто розділити на квадрати такої величини, щоб на кожен квадрат можна було покласти один абрикос. А замість кісточки в кожен абрикос покласти шматок цукру. Сформувати книдлі й варити їх у підсоленій воді. Тоді відкинути на друшляк, обкачати в сухарях, посипати цукром й обсмажити. Потім знову посипати цукром і гарячими подавати до столу.

[У Коломії люблять розповідати, що архикнязь Карл, повертаючись якимось з полювання, заблукав у лісі поблизу міста. Він дуже зголоднів і був втішений, коли нарешті набрів на хатину бідного передмістянина. Дружина передмістянина розгубилася, адже дорогої їжі в хаті не знайшлося. Тоді вона спробувала спекти омлет, але, на лихо, він розламався на дві частини. Жінка дуже перелякалася, та, отямившись, склала обидва шматки омлету на тарілку й подала

до столу зі словами: «Може, Вам сподобаються ці рубчики, архикнязю?» Ще й як вони сподобались наступникові трону! Нема сумніву – омет смакуватиме й вам.].

Цісарський омлет

2 яйця, 1 ст. ложка цукру, 1 склянка муки, 1/8 л молока, 1 ст. ложка масла 1 чайна ложка родзинок, дрібочка кориці.

Молоко, яйця, цукор і муку добре вимішати. На пательні розтопити масло і обережно вилити на неї яєчну масу. Коли низ омлета підсмажиться, додати родзинки й корицю, тоді перевернути на інший бік і з допомогою двох виделок порвати омлет на шматочки, після чого засмажити так, щоб він хрустів. Посипати цукровою пудрою й можна подавати. Розраховано на одну порцію.

Коломийський нокерлн

80 г масла, 3 яйця, 30 г цукрової пудри, 30 г муки, 3 ст. ложки молока.

Соус ванільний: 2 жовтки, 1 ст. ложка картопляної муки, 80 г цукру, 1 пакетик ванільного цукру, 1/2 л молока.

Половину масла, жовтки й цукрову пудру збивати пів години, додати просіяну муку і збитий білок. Решту масла розтопити на сковороді, влити приготовлену масу, додати молоко й поставити сковороду в добре розігріту духовку. Випікають декілька хвилин при високій температурі. Коли тісто підніметься, його слід викласти на підігрітий таріль, полити ванільним соусом і подавати як десерт.

Соус приготувати так: жовтки змішати з картопляною мукою, цукром та ванільним цукром, розвести невеликою кількістю холодного молока, влити в решту кип'ячого молока й збити на паровій бані до отримання густої маси.

Гугельхупф – ванільна бабка

300 г муки, 20 г дріжджів, 1/8 л молока, 160 г вершкового масла або маргарину, 4 жовтки, 75 г цукру, 1/2 пакетика ванільного цукру, 4-5 ст. ложок родзинок, 1 ст. ложка рому, цедра пів лимона, мелені сухарі.

Дріжджі розвести в теплому молоці, додати розтоплене масло, цукор, ванільний цукор, ром, цедру лимона і наприкінці – жовтки. Додати муку і добре збити. Коли тісто легко відставатиме від миски, додати присипані мукою родзинки (тісто залишити на 1-2 доби на холоді). Тоді змащену маслом і посипану сухарями форму наповнити тістом і поставити в тепле місце, щоб тісто піросло. Випікати в духовці при середній температурі 45 хв. - 1 год. Коли бабка трохи вистигне, обережно витягти її з форми. Перед подаванням на стіл посипати цукровою пудрою.

Яблучний струдель

Гордістю кожної коломийської жінки цісарської доби вважався яблучний струдель. Його приготування потребувало неабияких здібностей, тому що тісто має бути тоненьке, як папір, і таке ніжне, щоб тануло в роті. За австрійської займанщини в Коломії зчаста вибирали наречену – містянку – за вмінням приготувати цей рулет.

Тісто: 250 г муки, 1 яйце, 2-3 ст. ложки рослинного масла, дрібка солі, 3-4 ст. ложки теплої води, кілька крапель оцту, масло або маргарин. Начинка: 800-1000 г яблук, 100 г родзинок, 100 г товченого мигдалю, 100 г мелених сухарів, 100 г цукру, 1/2 чайної ложки кориці, масло або маргарин.

Муку просіяти на дошку, додати збите яйце, жир, сіль, оцет і замісити круте тісто. Тісто не слід розкачувати, його треба брати в руки

і з силою кидати на дошку доти, доки воно не перестане прилипати до дошки та рук. Тоді взяти суху дошку, посипати її мукою й викласти тісто, скропити теплою водою і прикрити рушником. Залишити тісто на пів години. Потім тісто злегка розкачати і розтягувати руками доти, доки воно не стане зовсім прозорим. Так тоненько розкатане тісто залишити на деякий час, щоб підсохло. Тісто змастити розтопленим маслом або маргарином і 2/3 поверхні покрити начинкою. Тоді обережно згорнути струдель як рулет, міцно заліпити краї і викласти на змащений жиром лист. Скропити зверху розтопленим маслом і випікати при середній температурі 45 хвилин. Струдель слід часто скроплювати розтопленим маслом. Коли він буде готовий, посипати струдель пудрою і розрізати на шматки завтовшки 2-4 см.

Для приготування начинки: яблука почистити, дрібно нарізати або потерти на грубій тертці. Мелені сухарі з булки змішати з невеликою кількістю цукру й легенько обсмажити на вершковому маслі. Цими сухарями посипати тісто, викласти на нього начинку (яблука, родзинки та мигдаль, змішані разом), зверху посипати корицею з цукром, а тоді згорнути струдель.

На різних кулінарних конкурсах та виставках до цього часу популярним є славнозвісний віденський торт «Захер», який і нині любляють в нашому місті. Ось його рецепт:

Торт «Захер»

Тісто: 150 г шоколаду або 30 г какао, 30 г цукрової пудри, 2 ст. ложки вершків, 150 г вершкового масла або маргарину, 180 г цукру, 6 яєць, 150 г муки, 2-3 ст. ложки абрикосового джему.

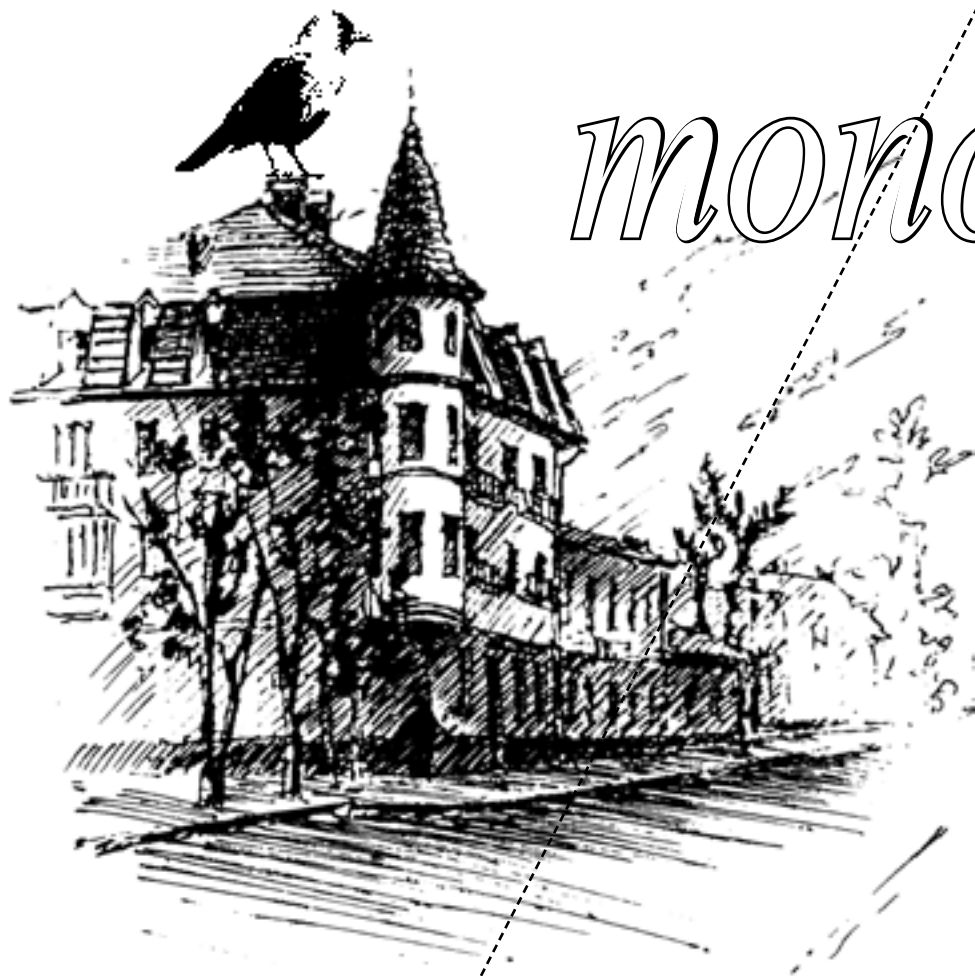
Помадка: 40 г кокосового масла, 50 г какао, 200 г цукрової пудри, 3 ст. ложки гарячої води.

Шоколад розтопити. Масло добре розтерти разом з цукром до однорідної маси, поступово додаючи 6 жовтків. Влити в масу розтоплений шоколад або какао, додати цукрову пудру і вершки. Тоді додати просіяну муку та збиті з рештою цукру білки. Білки слід доливати поступово, помішуючи основну масу. Добре вимашену жиром форму наповнити тістом. Пекти торт рівно годину при середній температурі. Коли торт охолоне, обережно перекласти на тортівницю і перемастити абрикосовим джемом. Зверху полити помадкою з кокосового масла, какао, цукрової пудри та гарячої води, яку попередньо підігріти на паровій бані.

іван монолатій

КОЛОМІЯ, ВІЛЛА

іван
монолатій

славні
гості
КОЛОМІЇ

Іван Якович Франко (1856–1916) не раз бував у Коломиї: у березні – серпні 1880 р. (1–4 березня, 5 березня–6 червня, 7–9/10 червня, 10–11, 11–13 червня, 16/17–23 червня, 29 червня, 23 серпня) – був заарештований і відбував тюремне ув'язнення; 7 жовтня 1883 р. – на кілька годин до М. Павлика у справі створення хліборобської артілі у Станиславові; 7 серпня 1884 р. – під час мандрівки українських студентів, на студентському вічі, на якому відбувся виступ І. Франка і вечірка в залі готелю «Галиція»; у першій половині липня 1893 р. – для вирішення питання про збір коштів та видання радикальних часописів і книжок; від 30 липня того ж року до 4 серпня – для участі у загальних зборах щодо заснування радикального товариства «Народна воля»; 29 жовтня того ж року – на нараду представників радикальної партії з навколишніх повітів; можливо, у травні 1894 р. – на засідання виділу товариства «Народна воля»; 19 травня 1896 р. – на радикальному вічі представників сільських громад Покуття в залі міської ратуші; у жовтні 1900 р. – у зв'язку із недугою дружини, коли супроводжував її до лікаря В. Кобринського. Востаннє в Коломиї І. Франко побував у четвер, 29 грудня 1911 р. (11 січня 1912 р.), коли, на запрошення Л. Кузьми, у залі щадничої каси відбувся літературний вечір поета. І. Франко прочитав тут свого «Мойсея».

У Коломиї твори І. Франка почали видавати 1882 р. (до 1930 р. тут надруковано 12 видань). Видавець Я. Оренштайн випустив у світ два комплекти листівок роботи митця Я. Пстрака по 10 різновидів до твору «Захар Беркут». 1916 р. «Учительська спілка» в Коломиї видала поштівку з портретом І. Франка і написом «Все, що мав у життю, він віддав для одної ідеї». На коло-

мийській ратуші та на фасаді медичного коледжу встановлено меморіальні дошки Каме-няреві, а одна з головних вулиць та Коломийський медичний коледж носять його ім'я.

Франц Йосиф I Габсбург (18.08.1830 р., год. 11.00 – 21.11.1916 р., год. 21.00), власний підданий, праправнук цісареві Марії Терезії, правнук цісаря Леопольда II, внук цісаря Франца II (I), син ерцгерцога Франца, перший джентльмен Європи, за освітою палітурник. Після зречення від престолу його стрия Фердинанда Добросердного з 8.00 год. 2.2.1848 р. Його Цісарська і Королівська Величність, апостольський король Єрусалиму, цісар Австрії, король Угорщини, Чехії, Ломбардії, Венеції, Далмації, Хорватії, Словенії, Галиції та Володимирії, Ілїрії, ерцгерцог австрійський, великий князь Трансільванії, Тоскани і Кракова, князь Лотарингії, Зальцбурга, Стирії, Каринтії, Країни, Буковини, Парми, Модени, П'яценци, Фріулі, Рагуци, Цешина, Верхньої та Нижньої Сілезії, маркграф Моравії, князь-граф Тиролю і Кобурга, і под., і под. Сам себе він називав (заповнюючи анкету перепису населення) «першим державним службовцем» з річним неоподаткованим доходом 648 216 крон і 51 галер. Монарх, який найдовше панував у Європі, «завдяки якому XIX ст. тривало 116 років і закінчилося разом з його смертю». Уже в триденному віці отримав 9-особовий двір; згідно з цісарським наказом на прогулянки їздив тільки шестикінною упряжкою. У 6-літньому віці, як наслідник трону, був підданий інтенсивному (20, а пізніше 50 годин на тиждень) навчально-виховному процесові під наглядом матері – Софії з Віттельсбахів. Знав мови – крім німецької – французьку, італійську і (меншою мірою) чеську та угорську,

а також (в залежності від політичного календаря) польську. Танцював танець Аркан, фехтував та їздив верхи. У віці 13 років отримав звання полковника драгунів; 1844 р. провів першу самостійну інспекцію 3-го полку драгунів у Брно. Часто брав участь у парадах, оглядах та навчаннях. 1848 р. був відправлений до Ломбардії на короткі канікули, де замість відпочинку взяв участь в італійській кампанії під командуванням фельдмаршала Радецького. Під впливом бойових емоцій зродилася пристрасть до нікотину. 2 лютого 1848 р. в Оломоуці – для добра своїх народів – приймає трон після свого стрія Фердинанда, в якого виникли проблеми з розумом. Через кілька днів після цього він вполює свого першого зайця (упродовж наступних шістдесяти років покладе 50 600 шт. звірини; до кінця життя ще 4400; середній річний показник становить 850 шт.). 1854 р. він одружився з небогою своєї матері Єлизаветою з Віттельсбахів (Сісі). 1859 р. всупереч габсбурзькій традиції бере на себе особисто командування 250-тисячною армією і програє італійську кампанію під Солферіно. Починає лисіти. Відмовляється дати згоду на озброєння армії карабінами, що заряджаються з казенної частини, і зазнає поразки у війні з прусами під Садовою. Виражає прихильність до клопотань польських депутатів віденського парламенту щодо допомоги засланим учасникам Січневого повстання (особисте звернення до царя призвело до звільнення навесні 1867 р. значної кількості поляків; повернувшись з Сибіру вони поселилися у Галичині). 1867 р. підтверджує автономію Галичини; 1878 р. ініціатор святкування 600-річчя панування Габсбурзького дому; поборник більш частой і більш значної участі галицьких політиків в органах влади Австро-Угорщини. 1886 р. – початок

листування з вибраною для нього цісаревою Єлизаветою подругою життя – акторкою Катериною Шратт; 1889 р. – святкування 50-річчя царювання (за участю 70 тис. дітей). 1907 р. – перша серйозна хвороба; 1908 р. – святкування 60-річчя вступу на трон (82 тис. дітей). Франц-Йосиф I не міг (за винятком «вассеркльозету» – туалету зі зливом) перемогти своєї неприязні до технічних новинок: не зносив автомобіля, ліфту, вентиляторів, телефону, друкарської машинки, військових маскувальних мундирів. Помер у Шенбруні від запалення легенів; похований у цісарських катакомбах костелу капучинів у Відні (серце).

Карл I Габсбург (1887–1922) – останній цісар Австрії, король Угорщини (як Карл IV), Галичини та Володимирії, син ерцгерцога Отто, внучатий небіж цісаря Франца Йосифа. Народився у замку Персенбойг в Нижній Австрії. В 19 років став другим за рахунком спадкоємцем трону після ерцгерцога Франца Фердинанда, вбитого 28 червня 1914 р. в Сараєво. В чині лейтенанта кавалерії 1905 р. почав військову службу в чеському селі Худержіце біля м. Стара-Болеслав, де містився 7-й драгунський полк. 1911 р. одружився з дочкою останнього герцога Пармського Роберта (по лінії пармської гілки династії Бурбонів) – Зітою де Бурбон-Парма. В 1912 р. в чині ротмістра, а згодом майора, престолонаслідник ніс військову службу в Коломії, де командував ескадроном 14-го драгунського полку. У квітні 1912 р. коломиїці на теперішній пл. Відродження урочисто зустрічали Карла I та його дружину Зіту. У серпні 1914 р. прикомандирований до Генерального штабу, на початку 1916 р. – на Італійському фронті, де командував 20-им армійським кор-

пусом. У свої 28 років, мав звання генерала кавалерії і контр-адмірала. 19 квітня 1915 р. відвідав Коломию. В серпні 1916 р. командував 1-ю армією на Румунському фронті. Через місяць після смерті імператора Франца Йосифа, 30 грудня 1916 р. коронований у Будапешті як король, а його дружина – як королева Угорщини. Від 2 грудня 1916 р. поклав на себе обов'язки верховного головнокомандувача. У травні 1917 р. відновив роботу парламенту, скликав райхсрат. На завершальному етапі війни, 11 листопада 1918р. відмовився від участі у державних справах Австрії, а 13 листопада – Угорщини (однак формального зречення престолу не було). У березні 1919 р. емігрував з сім'єю в Швейцарію, в 1921 р. – заарештований і висланий на португальський острів Мадейру, де помер 1922 р. У 2004 р. Папа римський Іван-Павло II офіційно проголосив Карла Габсбурга блаженним «за творення миру і вірність Христу у вигнанні та хворобі».

Зіта де Бурбон-Парма фон Габсбург (1892–1989) – остання імператриця Австрії, королева Угорщини, Галичини та Володимирії, дочка герцога Пармського Роберта, вдова імператора Карла I. У Коломії мешкала разом з чоловіком під час його військової служби 1912 р., приїздила у квітні 1915 р. Після розвалу Дунайської монархії жила на еміграції в Швейцарії, була вислана на о. Мадейру. Син Карла і Зіти – Отто фон Габсбург 1961 р. офіційно відмовився від претензій на австрійський престол. Після майже 60-річної перерви, в серпні 1982 р., відвідала Австрію. Померла 1989 р.

Вільгельм Франц фон Габсбург-Льотрінген (Василь Вишиваний) 10 лютого 1895 – 18 серпня 1948) – український військовий діяч, політик, дипломат, поет, австрійський архи-

князь (ерцгерцог), полковник Легіону Українських Січових Стрільців. Вільгельма Габсбурга знали в Україні як Василя Вишиваного, під ім'ям, яке йому дали українські вояки під час Першої Світової Війни. Він вважався одним з неофіційних претендентів на український трон в разі утворення монархічного ладу. Хоча він сам офіційно ніколи не проголошував своїх намірів бути українським монархом і навіть не мав до цього можливостей, Василь прославився військовими та дипломатичними здібностями, поезією і любов'ю до України.

Вільгельм фон Габсбург народився 10 лютого 1895 р. у родинному маєтку австрійських архикнязів Габсбургів-Лотаринзьких, розміщеному близько м. Пули (сучасна Хорватія) в Адріатичному морі на острові Люсін у тогочасній австро-угорській провінції Істрія.

Вільгельм фон Габсбург походив із відомого австрійського імператорського роду Габсбургів. Родинною гілкою цього роду, до якого належали батьки Вільгельма, була династія Габсбургів-Лотаринзьких.

Вільгельм Франц був наймолодшою дитиною з шести в родині Марії Терези і Карла Стефана Габсбургів-Лотаринзьких. Його братами і сестрами були Елеонора (1886–1974), Рената Марія (1888–1935), Карл Альбрехт (1888–1951), Мехтильда (1891–1966), Лео Карл (1893–1939).

Від 1905 р. Вільгельм Франц навчався у Віденському реальному училищі, яке закінчив 1912 р. Наступного року Вільгельма і його брата Лео було відправлено на навчання до військової академії в м. Вінер-Нойштадт. Окрім військової справи, Вільгельм вивчав літературу та мови, серед яких обрав вільним факультативом українську.

Його знайомство з українською культурою почалося в польському Живці, де українців не було так багато. За власної ініціативи Вільгельм подорожував Гуцульщиною інкогніто протягом 40 днів. Він мешкав разом з селянами і подорожував Карпатами. Ще в академії Вільгельм почав серйозно цікавитися українською культурою – вивчав мову, читав українських письменників, захоплювався творами Івана Франка, Федьковича, Стефаника, Шевченка та іншими. Зокрема, першою українською книжкою, з якою він ознайомився, була «Мала Історія України» М. Грушевського. Цю книжку Вільгельм прочитав ще взимку 1915 р. з допомогою одного українського солдата його сотні на прізвище Пришляк. Згодом просте зацікавлення культурою переросло в активну участь у політичному житті українців Австро-Угорщини.

У лютому 1915 р. Вільгельм Габсбург закінчив військову академію, отримав звання лейтенанта і був відправлений до 13-го полку уланів. Ця військова частина формувалася переважно з українців Золочівського повіту. У полку відбувалося подальше ознайомлення Вільгельма з українцями, до яких він виявляв неабияку прихильність. Під його командуванням та з його ініціативи сотня Вільгельма повністю українізувалася – з її складу були вилучені поляки й угорці, місце яких заступили українці. Всі вояки мали синьо-жовті відзнаки на уніформі. У війську відбулася своєрідна трансформація поглядів і свідомости Вільгельма Габсбурга: він не тільки опанував українську мову, але й почав вважати себе українцем разом зі своїми солдатами. Він заохочував підлеглих до активного національного самовизначення, стверджуючи, що «коли я признаюся до українського народу, то і вони можуть сміло це робити». Один з солдатів подарував Вільгельмові виши-

ту сорочку, яку він носив як у полку, так і поза ним. За це, а також за його патріотизм і любов до України, його прозвали Василем Вишиваним. Братерство і приємні спогади про службу з українцями Василь проніс крізь більшу частину свого життя і навіть пізніше присвятив своїм бойовим товаришам збірку віршів і підписався під нею не як Габсбург, а як Василь Вишиваний.

Під час служби на фронті Вільгельма Габсбурга нагородили декількома нагородами Німеччини і Австро-Угорщини, зокрема однією з найвищих — залізним хрестом Прусії 1 класу.

За законами Австро-Угорщини кожен член імператорської родини по досягненні 21-річного віку автоматично ставав членом сенату країни. Таким чином в 1916 р. Вільгельм Габсбург став членом парламенту і налагодив там контакти з українськими депутатами, зокрема з головою Української Парламентарної Репрезентації Євгеном Петрушевичем. Для українських політиків у Відні підтримка члена імператорської родини виявилась справжнім благословенням. За протекції архикнязя вдалося призначити міністром охорони здоров'я країни українця Івана Горбачевського.

Детальніше ознайомлення Вільгельма з українськими справами Австро-Угорщини сталося після його знайомства з одним з провідних українських політиків імперії, К. Гужковським. Гужковський був полковником австрійської армії і одним з небагатьох українців, що обіймав адміністративну посаду в Галичині. Через останнього архикнязь поступово прийшов до розуміння необхідности державного оформлення етнічних українських земель. На цьому етапі мова йшла передусім не про незалежність, а про відокремлення українських земель у складі Австро-Угорської імперії, де вони б мали

більше самоврядування і контроль над культурним життям. В цей час також відбувається перша зустріч Вільгельма Габсбурга з урядовими колами країни, зокрема головою Генерального штабу архикнязем Фрідріхом, стосовно перспективи українських проблем. Ніяких конкретних обіцянок надано не було, однак завдяки клопотанням молодого Габсбурга уряд почав звертати більше уваги на справи українців.

Згодом Вільгельм познайомився з іншими провідними українськими політиками Костем Левицьким, Євгеном Олесницьким та Миколою Васильком. Вони, безумовно, підтримували ідею утворення українського коронного краю в межах Австро-Угорської імперії, а допомога і протекція члена імператорської родини наближала їхні мрії до здійснення. Сам Олесницький вважав залучення архикнязя до української справи найбільшим успіхом українських політиків. Передусім, головною проблемою і завданням українців Австро-Угорщини була нейтралізація польського впливу на політику в Галичині, усунення поляків з керівних посад, українізація освіти, зокрема відкриття українського університету у Львові. Також розглядалося питання об'єднання Буковини з Галичиною в одну провінцію або коронний край, де переважало б українське населення. Проте довгий час вирішення українських проблем не було першочерговим завданням для центрального уряду, тому навіть протекція молодого Габсбурга не мала відчутного впливу на зміну традиційного політичного курсу імперії.

Перед початком Першої світової війни не було одностайності щодо майбутнього українських земель не лише серед українців, але і серед австрійських урядовців. З одного боку, Австро-Угорщина не хотіла позбутися українських земель, а з іншого – приєднання до імпе-

рії мільйонів українців Росії могло б небажано змінити національний баланс у імперії. Відчуваючи, що з загостренням відносин з Росією і наближенням війни ідея поєднання держав у рамках династії Габсбургів може знайти підтримку серед керівних кіл імперії, Вільгельм зацікавився нею і почав шукати підтримку серед урядовців Австро-Угорщини та Німеччини. Розуміючи, що розбудова великої незалежної держави на сході на даному етапі була мало вірогідною, він зосередився на проєкті перетворення імперії на федерацію. Передбачалося, що Україна зі столицею в Києві мала бути разом з Угорщиною третьою складовою частиною імперії, на чолі якої стояв би ерцгерцог-регент, можливо з династії Габсбургів. Саме на цьому була зосереджена діяльність Вільгельма Габсбурга аж до осені 1918 р.

Після більшовицького перевороту 1917 р. в Росії до влади прийшов новий уряд на чолі з Леніним, який вирішив укласти мирний договір з Центральними державами. Вільгельм Габсбург відігравав важливу роль у проведенні переговорів у Брест-Литовську, які передували укладанню цього договору. Він був одним з тих небагатьох політиків, яким було відомо про таємний додаток до договору, де Австро-Угорщина на вимогу делегації УНР не тільки погодилася визнати незалежну українську державу, але й поділити Галичину на українську і польську частини. Завдяки персональним контактам Вільгельма з австрійським міністром іноземних справ графом Черніним було домовлено, що до складу української частини Галичини включать також Холмщину і з усіх цих земель буде утворено окремий коронний край у складі імперії. Цим планам, однак, не судилося здійснитися — польський вплив на уряд Австро-Угорщини виявився надто сильним, під його

тиском ці статті протоколу в липні 1918 р. були денонсовані.

Одним з проявів української політичної активності в Австро-Угорщині було формування Легіону Українських Січових Стрільців 1914 р. З поразкою Росії навесні 1918 р. Вільгельма Габсбурга призначено командиром австрійської «Групи архикнязя Вільгельма», до якої входив і курінь УСС. За Берестейським мирним договором загони німецьких та австро-угорських військ також передислокували в Україну – серед них і загони Українських Січових Стрільців. 1 квітня 1918 р. Вільгельм Габсбург перейняв командування УСС біля Херсону. Перебуваючи на півдні України, він не тільки оберігав легіон УСС від розформування, якого жадали деякі як в Україні, так і в Австрії, але проводив на чолі цього загону напрочуд незалежну політику підтримки українських сил. За його власним визнанням, він не лише не бажав брати участь у реквізиціях збіжжя в мирного населення, але й відверто відмовлявся придушувати народні повстання, які спалахували повсюди у відповідь на репресії окупаційної влади. Прихильність місцевого населення до архикнязя Вільгельма зросла до такої міри, що це викликало занепокоєння гетьмана Павла Скоропадського. Він відчував конкуренцію з боку Габсбурга і навіть мав агентурні дані, що навколо нього гуртується опозиція владі гетьмана. Від Скоропадського до німців було направлено декілька скарг, а ті своєю чергою вимагали від Відня більшого контролю над поведінкою члена імператорської родини. Підкорившись тиску Німеччини, австрійська влада намагалася всіляко обмежити діяльність архикнязя в Україні. Невдоволення Відня досягло такої міри, що Вільгельма Габсбурга було відкликано до столиці, де він мусив давати пояснення в зв'язку

з численними доносами. Незважаючи на опір своїй діяльності, а також на нові спроби ліквідувати УСС, молодому архикнязеві вдалося відстояти цей український підрозділ і по поверненні в Україну знову очолити його.

Побоювання Скоропадського щодо Габсбурга виявилися небезпідставними. У травні 1918 р. серед соціалістів Одеси виник задум підняти повстання проти влади Скоропадського і проголосити Габсбурга-Вишиваного новим гетьманом. На таємній нараді соціалістичних партій та представників УСС було вирішено дати запит архикнязеві стосовно його участі в повстанні. У разі його згоди планувалося почати підготовчу роботу для заколоту в Києві. Однак сам Габсбург не був до цього готовий і мотивував свою відмову тим, що жадав підтримки всього українського народу в разі приходу до влади.

З поваленням гетьманату Скоропадського в грудні 1918 р. Вільгельм Габсбург-Вишиваний почав співпрацювати з урядом Директорії. Він отримав звання полковника армії УНР і у вересні 1919 р. був призначений головою відділу закордонних зв'язків Головного Управління Генерального Штабу УНР. Переїхавши до Кам'янця-Подільського, де на той час були розташовані керівні установи Директорії, Вишиваний розпочав формування мережі військових шкіл для армії УНР. Використовуючи своє знання мов, Вільгельм налагодив контакти з військовими місіями держав Західної Європи. Однак діяльність архикнязя в армії Директорії була нетривкою. Він вкрай негативно поставився до укладеної Петлюрою в квітні 1920 р. Варшавської угоди з Польщею, за якою визнавалась приналежність західних земель, і зокрема Галичини, до Польщі. На знак протесту Вільгельм пішов у відставку і виїхав через Румунію до

Чехословаччини. У березні 1920 р., після перенесеного тифу, він нарешті прибув до Відня, де написав в австрійській газеті «Neues Wiener Journal» 9 січня 1921 р. гостру антипольську статтю, в якій охарактеризував союз Польщі з УНР як «неприродний». Стаття мала скандальні наслідки для самого Вільгельма, оскільки розгнівила його батька – затятого полонофіла і претендента на польську корону. У відповідь поляки навіть опублікували гнівну відповідь батька Вільгельма Карла Стефана Габсбурга, яка фактично була зреченням від сина.

Опинившись в еміграції, Вільгельм Габсбург спочатку брав активну участь у житті української діаспори в Австрії. 1921 р. у Відні виникло Українське національне вільнокозацьке товариство, яке обрало головою управи Габсбурга-Вишиваного. Товариство випускало газету «Соборна Україна», яка дуже прихильно ставилася до особи архикнязя. Серед деяких українських емігрантських монархічних кіл він усе ще користувався певною популярністю і розглядався як потенційний кандидат на український трон. Однак у номері «Соборної України» від 19 грудня він однозначно заперечив свої претензії на верховну владу в Україні. Це не завадило Вільгельмові активно цікавитися подіями як в Україні, так і серед українських емігрантських кіл. Зокрема, використовуючи своє ім'я, він намагався знайти підтримку українській справі серед європейських політиків. Проте великого успіху починання Вільгельма не мали, оскільки він не мав політичної ваги і за ним не стояло жодних впливових політичних сил. Поступово Габсбург став непомітним у політичному житті української еміграції.

У різні часи він зустрічався з представниками української еміграції – Павлом Скоропадським, Євгеном Коновальцем, Євгеном Петруше-

вичем, В'ячеславом Липинським, Віктором Андрієвським та іншими, але згодом навіть ці контакти зійшли нанівець. Хоча ім'я Вільгельма використовували для власних цілей різні емігрантські кола, серед них Габсбурга вважали радше замріяним ідеалістом, аніж дієвим політиком. Його збірка віршів українською мовою «Минають дні» (1921) рішуче засвідчила основне зацікавлення Габсбурга-Вишиваного – спогади та література.

Пізніше Вільгельм Габсбург займався власним бізнесом – продажем земельних ділянок в різних частинах Європи. Деякий час він мешкав у Франції та Іспанії, займаючись ріелторською справою. Під час Другої світової війни він, як і всі Габсбурги, рішуче відмовився від співпраці з нацистами і перебував під наглядом гестапо, оскільки існували підозри стосовно його співпраці з англійською розвідкою. Після війни далі займався власним бізнесом – мав лакофарбовий завод у Відні, одружився, мав двох синів, Піча і Франца.

Певні побоювання щодо Габсбурга-Вишиваного мала й советська розвідка. Проте її головна увага була прикута до співпраці Вільгельма з українськими націоналістами – зокрема, з Євгеном Коновальцем до війни та з представниками ОУН – після неї. Хоча Коновальця вбив агентом НКВС Судоплатов у Роттердамі, советські органи довгий час не мали підстав знищувати або навіть арештовувати колишнього архикнязя з огляду на його пасивність в українській політиці. Однак відомості про його контакти з чільниками ОУН тримали ім'я Габсбурга в колі зору сталінської розвідки. Вже по закінченні війни, під час окупації Відня в 1944–1947 рр. советськими військами, сталінська розвідка таємно стежила за ним.

Привід для арешту з'явився, коли агент французької розвідки капітан Пеліс'є мав зустріч у Відні з Вільгельмом Габсбургом. Ймовірно, французи сподівалися налагодити через нього стосунки з українським рухом опору в самій Україні, зокрема з представником ОУН в еміграції Романом Новосадам. 26 серпня 1947 р. Вільгельма Габсбурга разом з Р. Новосадам заарештувала советська секретна служба СМЕРШ і перепроварила до Карлс-Баденської тюрми, де тривало попереднє слідство. Йому інкримінували шпигунську діяльність із західними державами, союзниками СРСР по антигітлерівській коаліції, та звинувачували в зв'язках з ОУН.

Наприкінці листопада 1947 р. Вільгельма Габсбурга перевели до Лук'янівської тюрми Києва. Протягом півроку його щоденно допитували, переважно вночі, вимагаючи зізнатися в контактах з оунівським підпіллям та західними розвідками. Однак Вільгельм заперечував свою причетність до будь-яких політичних рухів чи партій за останні 20 років, наголошуючи, що всі зустрічі й контакти були окремими подіями і не мали постійний характер. Він відмовився видавати прізвища своїх друзів та вигадувати наклепи на соратників по еміграції. Слідчі рекомендували йому 25 років ув'язнення в советських таборах, однак ця рекомендація і наступний вирок залишилися невиконаними. Умови утримання в тюрмі та брак медичного догляду призвели до захворювання Габсбурга на туберкульоз. Вільгельм Габсбург хворів на легені вже давно, втім тюремний лікар нічого іншого, крім захворювання серця, не згадувала в історії хвороби. Свідectво смерті вказує на двосторонній туберкульоз, від якого він помер о третій годині ночі 18 серпня 1948 р. в тюремній лікарні. Не збереглося навіть відомостей

про місце захоронення – ймовірно, його поховали десь біля огорожі Лук'янівського цвинтаря Києва без будь-яких позначень.

В часи перебудови і переоцінки діяльності Сталіна та його секретних служб справа Габсбурга-Вишиваного знов була переглянута комісією з реабілітації незаконно засуджених в СРСР. 16 січня 1989 р. його посмертно реабілітували.

У Коломій В. Вишиваний вперше міг опинитися 1909 р., під час таємної мандрівки на Гуцульщину. Наприкінці 1917 р. взяв участь у поїздки цесаря Карла I, який відвідав Калуш, Станиславів, Надвірну, Делятин, Коломию, Тернопіль.

Наприкінці січня 1919 р., на запрошення коломийської військової старшини, до Коломій приїхали В. Вишиваний і сотник Едвард Рубеш-Ляришенко. Преса повідомляла, що «полковник Вишиваний приїхав до Коломій на довгий час і тиху співпрацю, до якої він і його ад'ютант забралися щиро й охоче».

1912 р. в чині ротмістра, а згодом майора, престолонаслідник Карл (1887–1922), син ерцгерцога Отто, внучатий небіж імператора, ніс військову службу в Коломійі, де служив у 7-му кінному полку. У травні того ж року місцева преса згадувала, що містяни тепло приймали Карла, який, своєю чергою, висловив лояльність до українського національного руху і рішуче відкинув шовіністичні заяви місцевих поляків.

Тому-то, побоюючись велелюдних маніфестацій коломийців після смерті Франца Йосифа I, чернівецький губернатор надіслав на ім'я начальника Коломийського повіту таємну телеграму наступного змісту: «В виду смерті імператора Франца Йосифа вступлення престолона-

слѣдника примите меры недопущенію панихидъ манифестацій возложенія венков».

Через місяць після смерті імператора Франца Йосифа, 30 грудня 1916 р., престолонаслідник Карл був коронований у Будапешті як угорський король Карл IV й австрійський імператор Карл I Габсбург, а його дружина – як королева Угорщини. Він виявився останнім імператором Австрії, а також, формально, останнім королем Галичини та Володимирії.

Слуга Божий Андрей митрополит Шептицький (1865–1944) – видатний український церковний, культурний та громадський діяч, митрополит Української греко-католицької Церкви (митрополит Галицький, архієпископ Львівський, єпископ Кам'янець-Подільський), граф, доктор права (1888), доктор теології та доктор філософії (1888–1890), депутат Галицького сойму і член палати панів австрійського парламенту у Відні (від 1903 р.).

Митрополит А. Шептицький брав активну участь у політичному житті Галичини. 1901 р. виступив з протестом проти переслідувань українських студентів Львівського університету, 1902 р. домагався від Галицького сойму заснування української гімназії в Станиславові. У 1903-1913 рр. Шептицький обіймав посаду заступника маршалка Галицького сойму, а 22 січня 1906 р. очолював делегацію до цісаря з вимогами рівних прав для українців Австро-Угорської імперії.

Митрополит Андрей був душею національного і культурного життя Галичини. Він дбав про школи, заснував науковий інститут для студій, сполучений з Богословською академією, та «Академічний дім» у Львові, допомагав приватним школам. На церковні кошти Шептиць-

кий посилав молодих священиків до студій у Римі, Відні; надавав стипендії світській молоді для навчання за кордоном, допомагав дитячим садкам та сиротинцям, заснував український шпиталь – «Народну лічницю» у Львові, підтримував видавництва, товариства.

Дбаючи про економічний розвиток Галичини, митрополит підтримував розгортання українського національно-кооперативного руху. А. Шептицький виділяв значні кошти для допомоги кооперативним організаціям на місцях. Так, 1910 р. ним було виділено з власних коштів 2000 крон на підтримку товариства «Сільський господар». Як глибокий знавець мистецтва, митрополит був меценатом митців-малярів, різьбярів. У 1913 р. він заснував у Львові Український Національний музей, в якому зібрані пам'ятки українського мистецтва. Шептицький дбав про постійне поповнення зібрань музею. Наприклад, 1931 р. він передав музеєві 9 880 різноманітних експонатів. Серед них – рукописи XV–XVIII ст., стародруки, архівні матеріали XVI–XVIII ст., ікони, твори живопису і графіки, римські та візантійські монети тощо.

Виступаючи за рівні виборчі права українців і поляків, 26 січня 1914 р. на засіданні Галицького сойму митрополит А. Шептицький виголосив промову в справі соймової реформи, закликав українців і поляків до згоди щодо відкриття українського університету. На засіданні було вирішено внести зміни до крайового статуту й реформувати виборчу систему. Поляки також погодились підтримати справу відкриття українського університету.

Початок Першої світової війни митрополит зустрів у Львові, відмовившись емігрувати, коли російські війська зайняли Галичину. 6 вересня 1914 р. в церкві Успення Пречистої Діви Марії Шептицький виголосив проповідь, у якій

закликав народ вірно держатися своєї віри. Російську православну церкву він називав «казьонною», що підпорядковувалась світській царській владі. Маючи великий авторитет серед народу, митрополит відкрито викривав імперіалістичний характер війни, закликав не визнавати нової влади. За розпорядженням графа Шереметьєва А. Шептицького було заарештовано і депортовано до Курська, а потім перевезено до Суздаля.

Лютнева революція в Росії принесла свободу митрополитові. Він виїхав до Петрограда, де висвятив шість священнослужителів Російської католицької церкви. З Петрограда митрополит приїжджає до Києва, де влітку 1917 р. як гість був на засіданні Центральної Ради. Проблема державності України ніколи не покидала владику. Першою умовою побудови української держави Шептицький вважав «національну єдність і гармонію духу. Це бажання народу складати єдине ціле – свідомо воля всіх одиниць злучитися в одну організацію...». Мова, на його думку, була одним з головних чинників єдності.

Повернувшись до Львова 10 вересня 1917 р., митрополит активно взявся за церковні справи. На проголошення Західно-Української Народної Республіки Шептицький відповів пастирським листом, в якому закликав вірних жертвувати всім, навіть життям, для захисту і будівництва української держави. Митрополит заохочував священників до «єдності і лучності з народом. Будемо домагатись, щоби... не ставляв ніхто ніякої перепони у всестороннім розвитку національного життя і культури українського народу, а, навпаки, служив йому і зичливо відносився до всіх його справ...». 7–8 травня 1919 р. у Станиславові відбувся з'їзд релігійних діячів, який за дорученням митрополита

зкликав єпископ Григорій Хомишин. Учасники з'їзду (в ньому брало участь понад 200 священиків) закликали духовництво і вірних самовіддано працювати й боронити незалежність ЗУНР. Проте з весни 1919 р. Українська греко-католицька церква стриманіше ставилась до державотворчої діяльності уряду Західно-Української Народної Республіки. Це було викликано законом ЗУНР від 14 квітня 1919 р. про земельну реформу, що передбачав націоналізацію церковних земель – основу матеріального існування церкви.

Паризька мирна конференція 25 червня 1919 р. визнала право Польщі на окупацію Східної Галичини. Навесні 1921 р. митрополит Андрей виїхав за кордон, де зустрічався з президентом Франції Мільєраном, маршалом Фошем, гаряче відстоюючи право українців на власну державу. З цією метою він відвідує Рим і говорить з Папою. Проте за умовами Ризького договору 18 березня 1921р. Східна Галичина відходила до Польщі. А 15 березня 1923 р. рада послів Антанти, ігноруючи інтереси українців, ухвалила передати територію Східної Галичини Польщі за умови надання їй територіальної автономії.

Андрей Шептицький не визнав умов Ризького договору, про що писала газета «Час» від 12 червня 1921 року: «Митрополит Шептицький не визнає Ризького договору та вважає Галичину тереном, де Польща є не менше ніж окупантом. В цім випадку польському урядові вільно буде домагатися в Римі, щоб його місце у Львові зайняла людина, яка визнає існуючий тепер державний порядок». Польський уряд вирішив усунути небажаного владику. 26 вересня 1923 р. за виступи в обороні самостійності України та антипольські настрої митрополита було заарештовано і депортовано до Познаня.

Українська громадськість відповіла на арешт А. Шептицького відкритим протестом. Рим також негативно поставився до цього акту польської влади. Тому уряд Сікорського змушений був відпустити владу.

У 20-30-ті роки ХХ ст. А. Шептицький підтримував процес національного відродження, друкували протести проти польської пацифікації. Найжорсткішого переслідування зазнавали православні українці. Вони були об'єктом окатоличення, а потім і ополячення. Позиції Української греко-католицької церкви були дещо міцнішими. Права греко-католиків боронив конкордат між Ватиканом і польським урядом, який було укладено 1925 р. Проте ця умова не захищала від переслідувань священнослужителів і віруючих. Підставою для репресій могло бути спілкування українською мовою, відмова від використання в полонізованій формі прізвищ своїх парафіян-українців. За вживання етноніма «українець», політоніма «Україна» митрополитові робили зауваження. Про це свідчить лист від 11 квітня 1933 р., надісланий, як зазначено на конверті, «рутенському митрополитові у Львові монсінйору Андрею Шептицькому» Священною Конгрегацією Східних Церков у Римі. Апостольська столиця пропонувала митрополиту уникати вживання в документах таких небажаних словосполучень, як «його український народ», «більша частина цього народу», «Україна». Проте, як видно з пізніших документів і звернень А. Шептицького, до цієї рекомендації він не дуже прислухався.

Намагаючись зупинити процес ополячення українського населення, наприкінці вересня 1930 р. митрополит вилетів літаком до Варшави, де домагався аудієнції у Пілсудського, проте прийнятий не був. Довідавшись про голод в радянській Україні 1932 – 1933 рр., митропо-

лит Андрей виголосив промову, в якій закликав вірних надати допомогу. Було зібрано кошти і продукти, проте керівництво СРСР від них відмовилось.

В кінці 30-х років ХХ ст. польський уряд розгорнув масове примусове обернення православних Галичини в католицизм. Особливого розмаху ця акція набула на Волині, де поляки намагалися ввести новий церковний обряд – «нови обжондек» – якусь суміш українського і польського церковних обрядів. Але місцеве населення нову релігію не визнало, і за постановою польського уряду почався процес конфіскації і руйнації православних храмів. Митрополит Андрей рішуче засудив таке варварство, поставив це питання в Римі, а коли не допомогло, звернувся в Лігу Націй. Польський уряд дуже обурився, але руйнацію церков припинив, знищивши приблизно 200 храмів.

Після приєднання Західної України до СРСР предметом особливого занепокоєння більшовицьких керівників стала авторитетна в Західній Україні Українська греко-католицька церква. А. Шептицький, який не присягав польській владі, залишився послідовним поборником прав вірних і після входження Західної України до складу СРСР. Митрополит не боявся апелювати до найвищих урядових чиновників, коли їхні дії зачіпали інтереси його конфесії.

Німецьку армію А. Шептицький зустрів як визволительку, з нею пов'язував надію на відновлення державности. На проголошення у Львові Української держави 30 червня 1941 р. митрополит відповів вітальною телеграмою: «Переможну німецьку армію вітаємо як визволительку від ворога. Встановленій владі належно підкоряємося. Визнаємо головою крайового правління західних областей України пана Ярослава Стецька». Проте дуже скоро владика

переконався, що німецька окупація також супроводжується грабунками населення, репресіями і депортацією до Німеччини. Після скасування німцями Української держави митрополит змінює своє ставлення до німців. У листі до Папи Пія XII, що датований 1942 р., він пише: «...Німецька влада люта, майже диявольська і в ступені хіба що вищому, ніж більшовицька».

Антилюдській суті нацизму А. Шептицький протиставляв не тільки слово Боже, а й вчинки. Він відкрито протестував проти фізичного знищення євреїв, особисто врятував приблизно 600 осіб, переховуючи їх спочатку в соборі св. Юра, а коли це стало небезпечно – у віддалених монастирях. Коли у жовтні 1942 р. почали формуватись перші військові загони УПА, митрополит благословив цю справу і розпорядився надіслати до загонів священників-капеланів. Останні мали організовувати богослужіння для повстанців і виконувати іншу духовну опіку.

Влітку 1944 р. в Західну Україну вступила Червона армія. Поки тривала війна, сталінська політика стосовно Української греко-католицької церкви була поміркованою. Церкви трактували як державну власність, але надавали їх в оренду священнослужителям за невелику плату. Священиків і дяків, також студентів теології звільняли від військової служби. Значна роль у досягненні компромісу між урядом СРСР і УГКЦ належала А. Шептицькому.

Помер Андрей Шептицький 1 листопада 1944 р. у Львові, в святоюрських покоях. За свідченнями очевидців, в день похорону біля міста були сконцентровані війська, а місто нашіпиговано енкаведистами. На похороні були присутні релігійні діячі різних віросповідань, представники радянської влади.

А. Шептицький не раз відвідував Коломию і села Коломийщини, зокрема навесні 1900 р.

21 вересня 1912 р. перебував на виставці домашнього промислу в Коломії. Фінансово підтримував різні українські товариства і установи на Коломийщині, зокрема філії товариств «Просвіта», «Сільський господар», «Рідна Школа», а також Народний дім, кредитну спілку «Покутський союз», допоміг коштами у закупівлі оздоблювальних матеріалів для залів музею Гуцульщини (1926) і допомагав у придбанні нових експонатів. Сприяв становленню і розвитку хліборобської школи у с. Коршеві на Коломийщині.

Українська громадськість Коломії 22 березня 1936 р. урочисто відзначила 70-річчя від дня народження і 35-річчя вступу А. Шептицького на митрополичий престол. Прибуток від ювілейного концерту призначався на «Український шпиталь ім. Митрополита Андрея» у Львові. Одна з коломийських вулиць названа іменем А. Шептицького.

У січні 1955 р. було проголошено декрет про початок процесу беатифікації слуги Божого митрополита Андрея Шептицького.

тарас возняк

КОЛОМІЯ. ВІЛЛА

*tsircis
voznak*

гебрейський
світ
КОЛОМІЇ

Коломия мала багато назв: Kołomyja (пол.), קאָלומיאַ (їдиш), Kolomai (нім.), Kolomea (нім.), Kolomia (угор.), Коломья (рос.), Kolimeya, а ще – Kolimia, Kolomea, Kolomey, і, нарешті, священною мовою Старого Заповіту – קולומיה (іврит)

Коломия – місто за 65 км від Івано-Франківська та за 69 км від Чернівців.

Немає офіційних документів, коли гебреї з'явилися у Коломійі. Однак на Русі (на їдиш *Rusyn*) вони були ще за часів королів Данила і Лева.

Документ 1466 року свідчить, що Каштелян Поділля та Снятинський і Коломийський староста Міхал Бучацький (*Mikhal Buczacki*) віддав славетні сольові копальні в Коломійі промінентному гебрею Шимшону (*Pamozo Samsoni Judeo*) з Жидачева (*Zidiczow*). Другий раз вони підписали цю угоду у 1469 році. Шимшон міждічув був орендарем чималої кількості містечок Галицької землі, з яких він збирав податки для їх власників. Він був одним із перших і найбільших банкірів того часу. Причому свої справи він влаштовував як зі шляхтою і магнатерією, так і з самим королем. Шимшон помер у 1474 році. Його справу продовжили вдова Сара (*Sarah*) та син Єгوشуа (*Yehoshua, Owsha*).

Однак, це ще не є свідченням того, що на той час у місті існувала гебрейська громада. Більш-менш вірогідно підтвердити наявність гебрейської громади у Коломійі можна зазедве з XVI сторіччя. Саме тоді ожив торговий шлях з Німеччини, Польщі через Коломию до Валахії, що спокусило багатьох гебреїв селитися саме в Коломійі. З 1521–1540 років в архівах Валахії і Туреччини збереглося багато документальних свідчень про жидів Снятина та Коломійі. У них вже йдеться про те, що вони за-

мешкували дільниці тих міст у відповідності із розпорядженнями та на праві цих міст, з огляду на що вони мали платити усі міські податки і навіть більше. Таким чином, уже тоді вони контролювали торгівлю до Румунії і з Румунії, що входила до Оттоманської Порти. Разом з тим, є певні свідчення того, що вони брали участь і у громадському житті міста, принаймні у виборах органів міського самоуправління. Гебреї мали право нагляду за міськими коштами. Як правило, жиди селилися у центральній дільниці міста довкола ринку. Найбільш знаним гебреєм тієї епохи (1599) був коломийський негоціант Мордехай Єгуда (*Mordekhai Yehuda*), що походив зі Львова.

Жиди мешкали і у селах довкола Коломійі, де вони тримали головно гуральні і корчми. Список платників податків у 1569 році свідчить, що довкола Коломійі мешкало близько десяти гебрейських родин. Якщо врахувати той факт, що в ті часи родини чи доми налічували близько 12 осіб, то загальна кількість гебреїв, що жили у Коломийському старостві, налічуватиме близько 120 осіб.

У 1616 році жиди Коломійі отримали офіційний дозвіл на відкриття *шулу* (*shul*) та гебрейського цвинтаря поза межами міста. Там само дозволялося спорудити і будівлю для гебрейських гробарів. Усі ці інституції звільнялися від оподаткування, натомість громада платила податок коломийському старостві.

У 1621 році жидівська громада, разом з іншими жителями міста, дуже постраждала спочатку від повені, а потім від набігу татарів.

Не минули коломийську гебрейську громаду і напад Хмельниччини. Важко стверджувати, скільки жидів постраждало чи було вбито, адже гебрейські дані та історичні дослідження істотно різняться. Нам залишається тільки ще

раз нагадати про непрості стосунки різних релігійних та етнічних громад краю під час козацько-шляхетських війн, які досі різні національні громади оцінюють по-різному.

Тим не менше, після Руїни гебрейське життя Коломиї різко пішло вгору. Гебреї стали більшістю у місті. Їхні економічні здобутки були величезними. 1715 року магістрат та кагал (*kehile*) підписали угоду про оподаткування. Податок сплачувався з душі. У 1717–1719 роках всі гебреї Руського воєводства сплатили 33 857 гульденів (*gildn*) податку, з чого жиди Коломиї сплатили 1 040 гульденів і 21 гріш (*groshn*). І звичайно ж, головні конфлікти орендарів, якими були гебреї, з власниками, якими були, як правило, шляхтичі, точилися довкола податків. Але так само завзято щодо сплати податків жиди Коломиї сперечалися і з Ваадам Чотирьох Земель. В ухвалі Вааду від місяця Таммуза 5387 року (червень-липень 1627 року), що відбувся на ярмарку у місті Грамніц (Gramnitz) коло Штеттіна, приписано: орендарям Коломиї сплачувати для потреб кагалу 300 гульденів кожного року упродовж перших трьох, які мають бути використані для утримання *рабина*, *хазана* (кантора), *шамаса* (служки) та бідних людей.

Структура гебрейського самоврядування у Коломиї була такою ж, як і у цілій Речі Посполитій. Стосунки гебреїв з міськими (магістрат) та державними владами (староста) здійснювалися через інституції кагалу. Щомісяця кагал і обраний голова громади *парносім* (*parnosim*) обирали своїх представників – *парнесів* (*parnes*) та додаткового щомісячного голову громади *парнес кодекша* (*parnes khodesh*). Окрім того, парно сім та два найстарші представники громади, що засідали у раді кагалу, складали ще один орган громади – так звану *раду «пристой-*

них людей» (латиною – *boni viri*). Але й це ще не була остання інституція. Члени кагалу створювали ще й *комітет кагалу*, який міг мати різне число членів. Він наглядав за якістю товарів на ринку, чистотою у жидівському кварталі, за дотриманням правил каш руту (за кошерністю страв), школами, навчальними інституціями. Згодом комітет почав наглядати за виборами, податками, ремісничими цехами, які поступово опановували суспільним життям кагалу. Кагал мав своє офіційне приміщення. Воно часто надавалося рабину, який був духовним лідером кагалу і йменувався Магід Мішорім (*Magid Mishorim*, *Благочесним Проповідником*), та секретарю, який офіційно репрезентував кагал. Потім ця посада трансформувалася у посаду «заступника кагалу». Кагал формував бюджет громади, сплачував усі необхідні податки, оплачував усі необхідні видатки.

Кагал Коломиї підпорядковувався Вааду Руси (*Vaad haMedine Rayzn*) яким керував кагал Львова (*Lemberger kehile*). У свою чергу, Ваад Руси вибирав представників до Вааду Чотирьох Земель. Ця система Ваадів урегульовувала конфлікти між жидівськими громадами, а також ними і державними владами та владцями.

Однак, не обходилося без конфліктів. Після 1848 року роль Львівського кагалу сильно підупала. Тому 1664 року голова Жовківського кагалу разом із впливовими людьми зі Свіржського (коло Бібрки), Бродівського, Бучачського та Коломийського кагалів виступили проти провідної ролі Львівського кагалу. У цьому бунті проти Львівського кагалу активно брав участь *раббі Абрагам син раббі Вольфа* (*Rabbi Avraham ben Rabbi Wolf*), який представляв Коломийський кагал. Він зробив чимало для становлення жидівської громади Коломиї. Хоча достеменно невідомо, ні як довго він був раби-

ном Коломиї, ні коли він помер. Відомо, що *раббі Аврагам син Йосефа Каца (Rabbi Avraham ben Josef Kac)* став головою єшиви від час його рабинату. До Коломиї раббі Аврагам прибув зі Львова 1664 року після погрому 8 дня місяця Іяра (3 травня) того ж року.

Наступником раббі Аврагама став *раббі Хаїм бен Єгошуа з Кракова (Rabbi Haim ben Yehoshua mi Krakow)*. Відомо, що він не лише провадив єшиву, але й брав участь у з'їзді Вааду Чотирьох Земель у Ярославі 1671 року. Тоді він репрезентував вже Львівську єшиву. Реб Хаїм відомий як автор релігійних трактатів *Meginei Shlomo* (Печаль Соломона) та *Pnei Yehoshua (Лице Єгови)*. Отож він підтримував єшиви у різних містах, але для нас важливо, що він розбудовував її і у «важливому центрі гебрейства – Коломиї». Помер реб Хаїм 9 Ада-ра 5533 року, тобто 4 березня 1673 року. І залишив двох синів – *Ефраїма Фішля (Efraim Fishl)*, голову рабинічного суду в Коломиї, що своєю чергою упокоївся 1683 року, та *Цві Гірша (Tzvi Hirsh)*, рабина Бережан, Дрогобича, Тисмениці, Бродів та Лесько.

Приблизно тоді ж (1690) головою рабинічного суду Коломиї був і *раббі Довід Коган (Rabbi Dovid Kohan)*. Після нього понад два роки на цій посаді був раббі *Мешулем бен Єшайягу (Rabbi Meshulem ben Yeshayah)*, зять Ефраїма Фішля. Потім він обіймав посаду керівника Львівської єшиви. Помер 1746 року. Після нього аж до 1783 рабином Коломиї був *раббі Ноах Ефраїм Фішль бен Моше (Rabbi Noakh Efraim Fishl ben Moshe)*. І так син змінював батька чи тестя. Здавалось, що кінця цій вервиці не буде. Якби не рух Саббатая Цві. Більша частина громади його підтримала, чим могла.

2 січня 1765 року з огляду на впорядкування процедури збору податків у Коломиї, як і в інших містах, було проведено перепис населення. І він показав, що у Коломиї мешкає 985 євреїв та 87 немовлят гебрейського походження. А по селах, які належали до Коломийського кагалу (а це – П'ядики, Дятковичі, Княжидвір (Нижнє), Спас, Криниця, Воскресенці, Марківці, Ценява, Гончарів, Диятин, Залізці), ще 74 гебреї та 4 дитини до року. Разом 1 059 євреїв та 91 немовля, яких рахували окремо. А в усьому Коломийському старостві – 10 987 душ, з них 714 дітей до року. Солотвина – 471 і 19 немовлят, Пістинь – 233 і 17 немовлят, Яблунів – 467 і 49 немовлят, Снятин – 1 123 і 102 немовлят, Кути – 1 013 і 26 немовлят, Гвіздець – 659 і 27 немовлят, Заболотів – 946 і 63 немовлят, Велика Кам'янка – 56 і 5 немовлят, Отинія – 345 і 51 немовлят, Лисець – 171 і 16 немовлят, Надвірна – 1 196 і 75 немовлят, Обертин – 419 і 30 немовлят, Городенка – 906 і 67 немовлят, Кулачківці – 150 і 13 немовлят.

Головне, чим займалися ті люди, була торгівля. Причому головно торгівля збіжжям, яким таке багате Покуття. Але з огляду на розруху, яка охопила Річ Посполиту у XVIII сторіччі, торгівля збіжжям скоротилася ледь не удвічі. А тут ще й смута Саббатая Цві, яка охопила весь край. Довкола Коломиї цей рух ширили кабаліст *Хаїм Малах (Haim Malakh)*, *реб Єгуда Хасид (Reb Yehuda Hasid)* з Коломиї, *Моше Меїр Камінскер (Moshe Meir Kaminsker)* з Жовкви, *Шліху Шор (Elihu Shor)* з Рогатина та *Фішль (Fishl)* з Золочева. Міста Жовква, Бучач, Городенка, Збараж, Золочів, Підгайці стали bastionами саббатіанської ересі. Так само, як і його продовження – франкізму. Однак, коли запеклі франкісти у 1779 році перейшли з юдаїзму

у християнство, жоден гебрей з Коломиї не пішов за ними услід.

Може, саме тому Коломия стала одним з тих місць, де народжувався інший містичний гебрейський рух – хасидизм. Першим проповідником – маггідом – хасидизму у Коломиї став *раббі Давід бен Моше (Rabbi Dovid ben Moshe)*. Для нього у домі творця хасидизму, *Баал Шем Това*, знайшовся і кусень хліба, і постіль. Перебуваючи коло Бешта раббі Давід став свідком багатьох чудес, які переповідають хасиди.

Та й сам Баал Шем Тов не оминув Коломиї. За хасидськими переказами, він був у Коломиї, подорожуючи з містечка Товсте до села Кошелівці коло Язлівця. Він зупинився у синагозі, після чого її почали називати *Kosover shulekhl*. Багато чудес, які він сотворив, пов'язано з коломийською родиною Кун (Kune).

Якщо раббі Давід бен Моше (упокоївся 1732 року у містечку Скала) був першим хасидом Коломиї, то його справу продовжив раббі Лейб (*Rabbi Leib mi Pistyn*) з *Пістині* (упокоївся в Коломиї 1745 року). А потім раббі *Яков Копл бен Нехамія Фейвл (Rabbi Jakov Kopl ben Nehemiah Feiwl)*, знаний як *Копл Хасид (Kopl Hasid)*. Він був батьком раббі *Менахема Мендля з Косова (Rabbi Menakhem Mendl mi Kosov)*, автора трактату *Ahavas Shalom (Любов до миру)*. Менахем Мендель став зачинателем Вижницької хасидської династії.

Знаною у ті часи мешканкою Коломиї була і *цадекус (tzadekus, благочестива жінка) Нехха*, дружина *Елізера бен Йосеф Катвана (Eliezer ben Josef Katvan)*, що ще тоді поїхав до Ерец Ізраїль, де й помер. На ті часи така подорож була непростою.

Гебрейське життя у Коломиї змінилося зі зміною влади, коли наступили австрійські часи.

У відповідності з указом імператриці Марії-Терезії та її співправителя сина Йосифа II від 1776 року «*Juden Ordnung*» життя гебреїв Галичини почало регулюватися на новий штиб. Уся Галичина була поділена на шість територій, в яких була гебрайська адміністрація – свого роду територіальні кагали з 12 виборних *кагальних парносімів* та вибраного голови кагалу. Своєю чергою, шість виборних *крайових парносімів* складали загальнокрайову раду, яка працювала під орудою виборного голови всієї гебрейської громади краю – *парнеса*. Разом з головним рабином краю вони його і контролювали. Але 1785 року ця організація влади була ліквідована. Збереглися лише парносіми місцевих громад. За прикладом Львова і Бродів у Коломиї було обрано 7 парносімів.

Зі зміною влади змінювалося і саме місто. З огляду на дешеву деревину воно було перед тим головно дерев'яним, що призводило до багатьох пожеж. Починаючи з кінця 1780-х років, середмістя починає масово забудовуватися цегляними та кам'яними будинками. Місто починає набирати характеру великої цивілізованої метрополії. Хоча гебреї у своїй більшості тулилися по 11–12 душ у малих тісних будинках. Більшість з них і далі займалося традиційними промислами – торгівлею, купецтвом і корчмарством.

У 1782 році місто Коломия та околиці увійшли до окремого повіту.

У перший період свого правління австрійці трактували жидів, як чужорідний елемент, щодо якого потрібно зберігати певну толерантність, а подекуди оберігати. Протекцію з боку влад гебреї могли купити тільки ретельною сплатою податків і особливих зборів, що стосувалися саме жидів. Разом з тим, австрійська адміністрація, накладаючи особливі податки на

суто гебрейські потреби, поволі пробувала асимільовувати гебреїв. Так була зроблена спроба, зрештою невдала, заборонити жидам займатися корчмарством. Хоча, по-суті, вона мала блага мету змусити гебреїв займатися якимось ремеслом і щось виробляти. Попри тиск австрійських урядників з 18 гебрейських провідників тільки 8 підтримало цю ідею.

Накладалися побори на одруження синів. Так, за одруження першого сина гебрей мав заплатити 3 дукати, за другого 7 дукатів, а за третього 12 дукатів. І не менше 30 дукатів за кожного наступного.

Це призводило навіть до непокори. Зрештою імператор Йосиф II пішов на поступки – 1782 року він видав декрет, у відповідності з яким гебреї, що займаються сільським господарством, сплачували удвічі менший податок за одруження. З іншого боку, це було й певне заохочення для гебреїв займатися рільництвом.

Влада почала примусово створювати жидівські рільничі колонії. Якщо для цієї справи з усього жидівського населення Галичини мало бути рекрутовано 1 410 осіб, то Коломия повинна була дати 20 жидівських родин. Після багатьох непорозумінь на кінець 1794 року Коломия дала 10 родин – 20 чоловіків, 36 жінок і 62 дітей до 18 років (35 хлопчиків і 27 дівчаток). Їм виділили 20 будинків, 20 хлівів та шоп, 248 моргів поля, 20 комплектів сільськогосподарського реманенту, 25 коней, 46 овець, 56 корів. Вартість усіх цих витрат мав покривати кагал, який споряджав колоністів. На загал вартість спорядження однієї родини складала близько 250 флоринів. Така затія недешево обходилася кожній гебрейській громаді, але все ж Коломия дала 91 родину колоністів. З чого до 1822 року рільництвом займалося 82 родини.

Усіх їх утримував кагал – жодна з них не утримувалася тільки власним коштом.

Така велика кількість обмежень та регуляцій врешті-решт призводила, радше, до хаосу, ніж до впорядкування, що поволі упокорювало австрійських урядовців.

1788 року у всій Галичині було проведено перепис населення. Зокрема і у Станиславівському циркулі, до якого належала Коломия (а також Статиславів, Тисмениця, Коломия, Яблунів, Косів, Кути, Обертин, Надвірна, Мар'ямпіль, Монастириська). *Kehilus* налічував 3 530 родин, або ж 17 342 особи (8 584 чоловіків та 8 758 жінок).

Якщо ж підійти з іншого боку – з боку платників податків, – то 1790 року у Станиславівському дистрикті мешкала 3 351 жидівська родина, які сплачували 13 404 флоринів так званого спеціального податку для гебреїв – податку за толерантність.

З часом Коломийські гебреї диверсифікували свій бізнес. Щораз більше з них займалося продажем деревини, добуванням соди та виробництвом поташу. Особливого поширення набуло вирощування і продаж тютюну. Компанія братів *Абрама* та *Шломо Кришаберів* (*Avraham i Shlomo Krigshaber*), а також їх компаньйона *Моше Лева* (*Moshe Lew*) щороку виробляла і продавала 2 500 в'язок тютюну по 50 кг кожна. Не менш знайомими продавцями тютюну були й *Моше Хонік* (*Moshe Honik*), *Фейвл Гершль* (*Feywl Hershl*) та *Йосиф Шренк* (*Josef Szrenk*).

Чи не найвідомішим торгівцем тютюном у Коломії був Фейвл Гершль. Окрім того, він був помітним лідером громади. Щоправда, неоднозначним. Цю неоднозначність ми можемо побачити хоча б з того, що у серпні 1784 місцева австрійська влада повідомила його, що він

може забрати свою винагороду за донесення про таємні весілля серед гебреїв. Весілля тоді обкладалися податками, ото ж гебреї пробували їх якось уникнути. Однак, не тільки він був «стукачем». Чимало інших діячів галицьких кагалів доносило та надавало таємну інформацію режиму. Щоб контролювати гебреїв, адміністрація всіляко цьому сприяла. «Нечистоплотність» Гершля проявилася і тоді, коли купець *Мендл Маркус (Mendl Markus)* звинуватив його та секретаря кагалу *Шмуеля Ноту (Shmuel Nota)* у розкраданні коштів громади. Гершль разом з таким собі *Ертлем (Ertl)* одразу поскаржився тодішньому начальству Станиславівського циркулу. В результаті цієї неприємної історії від виконання своїх обов'язків відсторонили секретаря кагалу Шмуеля Ноту та писаря кагалу *Волтера (Wolter)*. Але не Гершля та Ертля. Скандал набирив сили. Врешті закінчилося тим, що 30 грудня 1784 уряд зажадав від Ертля точного звіту, щоб спрямувати його Станиславівського циркулу. У ході розслідування було виявлено, що афера була набагато ширшою – в ній також брали участь представники австрійської влади *Ріман (Rimain)* і *Горс (Gors)* і кілька дрібніших місцевих урядників – вони брали подарунки і хабарі від гебрейських посередників. І нарешті уряд у Відні втрутився у це питання, з огляду на повальне хабарництво ліквідував ряд інституцій, які мали займатися гебрейськими справами, а також заборонив залучення до цих справ самих гебрейських посередників. Вивчення справи Ертля тривало кілька місяців і закінчилося у червні 1786 відставкою Волтера і висуненням звинувачення Ертлю. Ото ж, як бачимо, австрійським владам дуже важко було пристосуватися до «стилю» спілкування гебрейської громади з владою, який виробився упродовж всього існування

жидівських громад у Речі Посполитій, де закон важив не так багато і ним можна було легко маніпулювати, маючи на те певні фінансові ресурси.

Важливим предметом торгівлі коломийських гебреїв була торгівля воском, медом і жиром. Так, у 1786 році коломийський негоціант *Лейзер Лейбл (Leizer Leibl)* отримав право на торгівлю воском, медом і жиром у небачених об'ємах – на суму 200000 флоринів.

Торговельні зв'язки коломийських жидів з Валахією і Молдовою особливо поживалися після анексії Австрією у Туреччини Буковини. Австрія була зацікавлена у розвитку торговельних відносин з цими провінціями, особливо це стосувалося худоби і різної сільськогосподарської продукції. Власне на цьому і зосередилися гебреї регіону. Вони стали посередниками у торгівлі худобою з Молдови і Валахії та солі з Галичини. Хоча у них були і конкуренти. Так, торгівля кіньми у південній Галичині та Молдові фактично була зосереджена у руках вірменських торговців із Станиславова. Тим не менше, більшістю підрядників були гебрейські купці з Коломиї.

Цікаво, що *Гека Балтазар (Heka Baltazar)*, професор Львівського університету, який подорожував тоді Галичиною, писав, що в Коломиї, яка є одним з найбільш важливих міст Галичини, чи не всі істотні сектори економіки є в гебрейських руках. Це створювало певне незадоволення серед інших громад краю та імперії. Тому Йосиф II й видав 20 березня 1786 року попередньо згаданий декрет «*Juden Ordnung*», який наклав багато обмежень та повинностей на гебреїв. Їхні діти зобов'язані були відвідувати світські школи, в результаті еміграція гебреїв, що жили в Галичині, у повіті поблизу валахсько-молдовського кордону різко збільшилася.

Вони почали просто втікати з Австрії. Погляди гебреїв Коломиї також були спрямовані до цього кордону. Дійшло до того, що віденський уряд дав вказівку своїм консульствам в Яссах не надавати цим емігрантам ніякої консульської підтримки, щоб поставити утікачів поза законом і якось зменшити цей потік.

Як і в інших жидівських громадах Галичини, визнана місцевою австрійською владою коломийська гебрейська школа була заснована у 1788 році у рамках програми *Герца Гомберга* (*Herc Homberg*). Єдиним учителем у ній був *Лейзер Фрийд* (*Leizer Fryd*). Його річна платня становила 200 флоринів, що було немало. Австрійські влади хотіли усіма силами асимільовувати і секуляризовувати гебреїв.

17 лютого 1788 життя гебреїв Галичини збурив жорсткий Указ про *Asentirung* (призов на військову службу), що зобов'язав їх до військової служби в імператорському війську. Цей Указ ще більше активізував втечу молодих гебреїв до підросійської Польщі та Молдови. Закон було скасовано лише через два роки, після того, як влада переконалася, що гебреї будуть саботувати військову службу. Військовий обов'язок було замінено на відкуп у розмірі 30 гульденів, який повинен був сплачувати кожен молодий чоловік призовного віку. Ця норма була чинною до 1804 року.

11 листопада 1797 на голови гебреїв впало ще одне нещастя – податок на ритуальні свічки, які вони мали запалювати кожної суботи – так званий «свічковий податок». А також податок на кошерне м'ясо. В результаті тільки зросли борги і так бідної гебрейської бідоти. Це призводило до взаємних звинувачень. Австрійська влада звинувачувала кагал у саботуванні сплати податків, керівництво громади звинувачували у привласненні цих податків на власну ко-

ристь, а гебреї звинувачували владу у накиданні все нових і нових податків. Гебрейська бідота скаржилася владі, що більшу частину податків має платити вона, а не багатші члени громади. І що саме тому зростає заборгованість громади перед владою. Дійшло до того, що у 1815 році адміністрація відсторонила керівництво кагалу (парносімів) від виконання їх функцій. Те ж сталося і в інших громадах, як-от у Бродах чи Стрию. Влада призначила інше керівництво кагалу.

Не дивлячись на всі ці складнощі і конфлікти, коломийська жидівська громада росла. У 1812 році в Коломиї було 427 гебрейських сімей – 2003 душі, 986 чоловіків і 1047 жінок. А у всій околиці – 2484 гебрейських сім'ї – 11205 душ. З них – 5514 чоловіків і 5691 жінка. А у 1819 р. – 2473 гебрейських сім'ї, з них 91 родина, були зайняті в сільському господарстві. Якою ж була професійна структура гебрейства Коломийського повіту, скажімо, у 1820 році? Отож, тоді в Коломийському повіті було 757 гебрейських купців. Вони торгували головню пшеницею і різною сільськогосподарською продукцією, продуктами харчування, шкірою, сіллю, худобою, воском, солодом і хмелем. Разом з тим було 334 роздрібних торговців, 488 власників невеликих майстерень та фабрик, з них – 201 гуральня (з 2015 у всій Галичині), 20 пошивних фабрик (з 69 у всій Галичині), дев'ять свічкових заводів (з 38 у всій Галичині), 252 різних ремісників – кравців, шевців, кушнірів. Отож матеріальний стан коломийського гебрейства на початок XIX сторіччя виглядав не так і погано.

Однак, було чимало і внутрішніх конфліктів. Так, у 1818–1819 роках розгорнулася боротьба окремих громад проти Ваад га-Кегілі (Рада гебрейських громад). На чолі противни-

ків Ради стояв *Моше Ляйбраїх (Moshe Lajbrajkh)*. Він закидав місцеву владу скаргами і листами, у яких скаржився на парносімів з кагалу і їхні дії щодо гебрейського населення, зокрема у питанні податків. Адміністрація повіту вдалася до довгого, трирічного вивчення справи, викликали і вислуховували податкових орендарів і їхніх агентів, які і здійснюють збір податків. І врешті, у 1819 році вони винесли знову той самий вердикт – старих парносімів відкликати і призначити нових. Але людську природу змінити не так уже й просто, якщо взагалі можливо.

У 1820 році, завдяки зусиллям тодішнього рабина Коломиї *раббі Гершона (Rabbi Gershon)* у місті заснували «Святе Товариство» (*Gmiles Khesodim*) – товариство, що опікувалося похоронами та цвинтарями.

В історії гебреїв Галичини особливо знаменним був період революційних подій 1848 року. Для гебрейської громади це був час серйозного конфлікту між традиційними гебреями і благочестивими хасидами, з одного боку, та гебрейськими просвітниками маскілімами – з іншого. Хасиди міцно закоренилися в Коломиї і значною мірою задомінували коломийське гебрейське життя. Разом з тим, у Коломиї не було таких блискучих гебрейських просвітників, як у Бродях, Тернополі, Львові, Тисмениці чи Болехові. Коломия не відігравала якоїсь особливої ролі у тій культуртрегерській роботі, яка розгорнулася по всій Галичині серед гебрейського населення краю у ті роки. Ба більше: у тогочасній Коломиї немає жодних слідів послідовників Просвітництва, які прагнули реформувати і змінити життя гебреїв. Не було жодних спроб вирватися з існуючих синагог і молитовних будинків. Ніхто не поривався будувати прогресивні синагоги, як це було, скажімо, в Тер-

нополі ще у 1820 році. Життя коломийських жидів все більше набирало форм хасидської ортодоксії. Тому немає нічого дивного, що найбільшого впливу на гебреїв Коломиї мав *цадик з Садагури/Садгори Ісраель Фрідман (Yisroel Fridman)*. І коли адміністрація Буковини видала наказ про його депортацію з Садгори – він планував оселитися в Коломиї. Як не дивно, але хасидам Коломиї таки вдалося якимось дивом отримати право на проживання садагурського рабі у Коломиї. Радості серед хасидів міста не було меж. Вони направили делегацію до Садгори і раббі пообіцяв їм, що він поселиться в Коломиї. Але якось справи у самій Буковині поукладалися мирно і врешті-решт раббі Ісраель Фрідман залишився у Садгорі.

Події 1848 року теж не зачепили якось особливо життя гебреїв, окрім того, що лікар *д-р Розенгек (Rosenheck)*, став одним з небагатьох активних учасників подій. Ми не маємо жодної інформації про участь гебрейського населення в національній гвардії або щось подібне. Однак д-р Розенгек з Коломиї був обраний до Галицького Сейму, що був скликаний у Львові 20 квітня 1848 р.

У 1848–1849 роках місто постраждало від холери, що призвело до численних жертв і довело до банкрутства чимало гебрейської бідоти. У другій половині XIX століття, і особливо після 1848 року, Коломия стала важливим торговим центром для Галичини, Буковини і Валахії. Завдяки поліпшенню економічної ситуації гебрейське населення в Коломиї зростало з року в рік, поки не склало половину від усього населення міста.

Незважаючи на зміни у Галичині після 1848 року, коломийські жиди залишилися вірні традиціям і не прагнули до будь-яких масштабних реформ у житті громади. Керівництво кагалом

і далі було в руках ортодоксальних гебреїв. Натомість вони прагнули і далі покращувати свій матеріальний стан. Громади Коломиї і Станиславова звернулися до Міністерства внутрішніх справ Австрії з проханням дозволити гебрейським купцям торгувати у неділю, а також у гебрейські і християнські свята, а на додаток і у суботу, тому що вони мають значні збитки від того, що мусять два дні на тиждень утримуватися від торгівлі. Вони навіть подали точний розрахунок: кожен з них з огляду на всі гебрейські та християнські свята не працює 149 днів на рік – а це ж приносить чималі збитки. У 1860 році, коли гебреям було дозволено купувати нерухомість, 15 гебреїв з Коломиї подали прохання на дозвіл купити будинок чи маєток. Прохачами були: *Йосль Чаєс (Josl Chajes)*, оптовий негоціант, парнес кагалу, *Шломо Вісельбер (Shlomo Wieselber)*, торговий агент, *А. Мельцер (A. Meltzer)*, орендар, *Й. Розенгек (Y. Rosenheck)*, *Чаєс (Chajes)*, власник гуральні, *Яків Зенензіб (Yakov Zenenzib)*, торгівець лісом і зерном, а також будівельник, такий собі *Гугіг (Gugig)*, будівельний підрядник, *Літман Бреттлер (Litman Brettler)*, орендар. Це була перша гебрейська коломийська буржуазія.

У 1860 році гебрейське населення Коломиї збільшилося до 8000 душ, у 1869 р. – до 8232 душ з загальної чисельності жителів, що складала 16909 душ.

Особливо змінилося життя міста, в тому числі і гебрейської громади, після 1869 року, коли було прокладено колію Львів-Чернівці. І однією з основних станцій на цій залізниці стала Коломия. Це значно поліпшило економічне становище міста, втім, і гебреїв Коломиї і її околиць. Незважаючи на зміни, що сталися в результаті змін законодавства, прийнятих у 1848 і 1851 роках, закон від 25 січня 1803,

згідно з яким гебреям заборонялося використовувати християн як обслуговуючий персонал і працівників, залишився в силі. Така норма гальмувала розвиток гебрейського підприємництва. Тому 23 вересня 1853 губернатор визнав за необхідне донести до всіх державних службовців, що ця заборона залишається в силі, але можуть бути зроблені винятки у випадку сільськогосподарських робіт. Цікаво, що тільки керівництво Коломийського кагалу опротестувало цю норму у Міністерстві внутрішніх справ Австро-Угорщини. Міністр внутрішніх справ передав цей протест на розгляд міністра з релігійних питань. І вже міністр з питань релігій видав вердикт, що розпорядження губернатора залишається чинним. Таким чином, міністр внутрішніх справ відхилив протест громади Коломиї.

Того ж року губернатор Галичини розглянув і питання законності рабинічного суду і проблему гебрейського одягу. У 1851 *рабин Шмуель Дейч (Rabbi Shmuel Daitch)* із Самбора направив до уряду меморандум про реформування гебрейського життя в Галичині. Він запропонував, щоб галицькі гебреї відмовилися від свого традиційного одягу. Проти цього плану був *раббі Цві Гірш Чаєс з Жовкви (Rabbi Tzvi Hirsh Chajes mi-Zolkiew)*, який виступив проти примусових методів секуляризації чи модернізації традиційного гебрейського життя. Він запропонував, щоб на загальні збори, де вирішуватиметься це питання, було запрошено більше рабинів, ніж представників мирян. Було запропоновано, щоб губернатор Галичини зібрав на ці збори 16 представників, з них тільки шість рабинів, що представляли окремі повіти, мали відповідну релігійно-філософську освіту. Шістька мала представляти такі повіти: Золочівський, Бродівський (*раббі Крістіанполер (Rabbi*

Kristiampoler)), Жовківський (*Чаєс (Rabbi Chajes)*), Чернівецький (*Др. Інґль (Dr. Ingl)*), Самбірський (*Дейч (Rabbi Shmuel Daitch)*) і Коломийський. Рабином Коломиї був *раббі Наум Іцхак бен Тойбіш (Rabbi Nakhum ben Yitzhak Tojbsz)*. Важко повірити, що Тойбіш закінчив факультет філософії. Вердикт цього поважного зібрання був ніякий. Усе залишилося на своїх місцях. Зокрема в Коломиї.

У 1854 році в Коломиї заклали гебрейську лікарню. Але і далі не було таких гебрейських шкіл, як у Львові, Бродах, Тернополі чи навіть Болехові. У Коломиї були тільки приватні *хедери* (релігійні початкові школи, як правило, тільки для хлопчиків). Хоча у ті ж роки, громада спромоглася все ж побудувати спеціальне приміщення для школи «Талмуд Тора» (це школа для бідних хлопчиків), де навчалось аж 120 дітей. Цікаво зазначити, що у 1850 році з метою поширення освіти серед гебрейського населення була спроба відкрити гімназію в Коломиї. Звичайно, майбутня гімназія мала б враховувати специфічні гебрейські підходи до освіти. Коломийська преса, обговорюючи це питання, підкреслювала крайню необхідність у поширенні освіти в Коломиї, бо «неуцтво» там було вражаюче. Та мрія ця була реалізована лише 10 років по тому. У 1861 році в Коломиї нарешті була заснована гімназія і гебрейські учні разом з іншими дітьми отримали змогу у ній навчатись.

Того ж самого 1861 року Коломия обрала і свого представника до вже не революційного, а легалізованого владою Галицького Сейму. Ним став доктор *Елізар Дукс (Eliezar Duks)*. Він був депутатом Сейму аж до своєї смерті на початку 1865 року. Після його смерті міський голова Коломиї, який був поляком, скерував до крайової влади меморандум з проханням не проводити жодних наступних виборів, бо гебреї

знову виберуть депутатом гебрея. Він просив, щоб, якщо вже наступні вибори і відбудуться, то такими, що відбулися, їх вважати тільки тоді, коли за цього гебрейського кандидата проголосує щонайменше третина виборців-християн. Австрійська адміністрація відхилила це прохання, оскільки воно суперечило Конституції. Тому на наступних виборах до Галицького Сейму було обрано *Максиміліана Ландесбергера (Maximillian Landesberger)*. Герейський кандидат, отримав 353 голосів проти 226 голосів, які отримав польський кандидат. Доктор Ландесбергер був відомим адвокатом у Львові і у 1840-х роках він брав активну участь у житті львівської жидівської громади. Він був одним із засновників поступової синагоги Темпель у Львові і в 1848 році – активістом гебрейського політичного життя, будучи прихильником центристського спрямування. Якийсь час він належав до крила ортодоксальних гебреїв Львова, провідником яких був *Меір Мінц (Meir Minc)*. Доктор Ландесбергер був депутатом Галицького Сейму до 1870 року і взяв активну участь у перемовинах, які велися щодо секуляризації жидівського життя Галичини. Від 1867 року Ландесбергер представляв Галицький Сейм і у Віденському Райхсраті. Там він був єдиним депутатом-гебреєм.

А життя Коломиї йшло своїм трибом. Так, 2 травня 1865 року в Коломиї сталася страшна пожежа, згоріло 500 будинків, в основному постраждали гебреї. І це було важливіше для громади, ніж вибори до Сейму.

У 1870-і роки знову відбулися зміни складу Вааду га-Кегілі (Ради гебрейських громад). Усе частіше парносімами ставали і представники нечисленної тоді жидівської інтелігенції. Вони намагалися здійснити реформи у структурі громади. Хоча Статут гебрайської громади

уперше був розроблений у Львові у 1877 році, Коломия була однією з перших громад у Східній Галичині, яка прийняла цей статут для себе.

Щоправда, знову ж не обходилося і без скандалів, як-от конфлікт між вижницькими та садагурськими хасидами чи шум довкола виборів рабина Снятина.

Жида Коломиї почали брати набагато активнішу участь у публічному житті міста, особливо у засіданнях міської ради. Так, у 1873 році гебреї запропонували власний список кандидатів на міських радних на чолі з *доктором Рашем* (*Dr. Rash*) на посаду міського голови. Окрім того, відповідно до числа жителів, жида повинні були отримати 36 місць у міській раді, але тільки 14 гебреїв були обрані в якості членів міської ради. Але це була тільки перша спроба. У 1878 році гебреї знову сформували свій незалежний список кандидатів і виступили проти поляків. На цих виборах вони отримали вже більшість голосів. На сесії міської ради від 24 вересня 1878 жидівський адвокат *д-р Максиміліан Трахтенберг* (*Dr. Maximillian Trachtenberg*) був обраний міським головою Коломиї. Він не був уродженцем Коломиї – народився в 1846 році у Тернополі. Після закінчення навчання Трахтенберг оселився в Коломиї і зайнявся адвокатською практикою. Він був міським головою до 1885 року. А у 1893 році він був обраний головою жидівської громади Коломиї.

У 1873 році відбулися перші вибори до Райхсрату Австрії. З огляду на той факт, що поляки в Галицькому Сеймі не враховували інтересів галицьких гебреїв, а упродовж 1870–1873 років не було жодного гебрейського представника у Віденському Райхсраті, організація «*Шомер Ізраель*» (*Shomer Yisroel*) у Львові вирішила взяти участь у виборах за незалежним

жидівським списком кандидатів. 28 травня 1873 було сформовано Центральну жидівську виборчу комісію, яка складалася з представників міста під керівництвом *д-ра Юліуса Кулішера* (*Dr. Julius Kulisher*) і *д-ра Еміля Бука* (*Dr. Emil Byk*) в якості секретаря.

Жида Коломиї також сформували свою повітову виборчу комісію і 20 серпня 1873 року опублікували свою першу передвиборчу програму, в якій сформулювали вимоги жидівської громади у зв'язку з виборами до парламенту. Це була перша такого типу заява в Галичині.

Суть декларації зводилася до наступного: «Репрезентація галицьких жидів у Галицькому Сеймі і Райхсраті не відповідає ні їх чисельності, ні їх статусу, ні величині сплачуваних ними податків. Тому від Коломийського повіту має бути обраним жидівський кандидат, який буде представляти інтереси жидів...» І далі: «Жида Коломиї засвідчують свою відданість Конституції держави і виступають проти незалежності олігархії і проти децентралізації Австрії, яка призведе лише до швидкої загибелі монархії і до змін, які не можуть бути сприятливими для жидів Галичини...» Разом з тим, жида Коломиї виступали «проти усунення німецької мови з світських державних і середніх шкіл. Беручи до уваги той факт, що слов'янські мови не мають такого поширення у науковому вжитку і спілкуванні... Правда, жида Коломиї хочуть, щоб Конституція враховувати інтереси різних національних груп і релігій тією мірою, якою ці інтереси є у згоді з інтересами держави та її розвитку...» Ось так.

За угодою десяти жидівських виборчих комісій кандидатом від Коломийського повіту став *д-р Оскар Гьонітсман* (*Dr. Oskar Hoenigsmann*). Поляки виставили проти нього *д-ра Флоріана Зємяковського* (*Florian Ziemiakowski*).

Але після переговорів з десятком польських виборчих комісій д-р Земяковскі відмовився від своєї кандидатури. Таким чином, до Австрійського Райхсрату було обрано д-ра Оскара Гьонігсмана – першого жидівського депутата від Коломиї до австрійського парламенту у 1873–1879 роках. Оскар Гьонігсман народився 10 березня 1824 у місцевості *Райча (Rajcza)* і помер у Відні 27 вересня 1880. Він вивчав юриспруденцію у Відні, оселився Львові, де працював як адвокат і брав активну участь у житті міста. Він був членом Вааду га-Кегілі і міської ради Львова у 1861–1866 роки, а починаючи з 1867 року – депутатом Галицького Сейму від Бродів. Він був прекрасним оратором, одним з основних виступаючих в Сеймі, як тільки йшлося про жидівські справи. Він був одним з тих, хто заснував «Жидівсько-Польське порозуміння», «Шомер Ізраель», і завдяки цьому порозумінню, а також договору з українцями, він був обраний депутатом від Коломиї.

У 1880 р. у Коломиї було засновано перший осередок сіоністського руху, головою якого був *Ізраель Фаденхрехт (Isroel Fadenchrecht)*, який видавав часопис «*Ісраель*» гебрейською мовою. Розпочалися три національні відродження – українське, польське та жидівське. Але відбувалися вони в Галичині неначе у трьох різних світах. Українці та поляки готувалися до відродження до державного життя в самій Галичині. У жидівському середовищі були вагання. Сіоністи наполягали на відродженні жидівської держави у Палестині, тоді як не бракувало і прихильників культурної асиміляції. Якщо на початку XIX сторіччя йшлося про германізацію, то під кінець сторіччя – про полонізацію. Але є й унікальний випадок Якова Оренштайна (Yakov Orenstein), коломийського видавця, який

багато причинився не лише до українського книговидання у Коломиї, але і у Галичині.

Якщо ж говорити про мистецьке життя, то до світового музичного мистецтва XX ст. значний внесок вніс уродженець Коломиї, віолончеліст жидівського походження *Емануель Файєрман (Emmanuel Fajerman, 1902-1942)*.

Так поволі дійшло і до I світової війни, російської окупації, яку жиди Коломиї пережили дуже важко, постання ЗУНР, яке жиди Коломиї зустріли радше зі здивуванням, потім до приходу Польського війська, короткої міжвоєнної передишки.

За офіційною польською статистикою, 1931 р. у Коломийському повіті мешкала 11 191 особа жидівського віросповідання. А напередодні II Світової війни – близько 15 000 євреїв.

Сьогодні в Коломиї можна оглянути три синагоги – на розі вул. Шухевича та вул. Валової, на вул. Філіпова та чинну синагогу на вул. Пекарській.

1. Pinkes Kolomey, Memorial Book of Kolomey, Shlomo Bickel, Rausen Bros, 1957, New York.

2. Sefer zikaron le-kehilat Kolomey ve-ha-seviva, Kolomeyer memorial book, D. Noy, M. Schutzman, 1972, Tel Aviv.

3. Dr. N. M. Gelber History of the Jews of Kolomea.

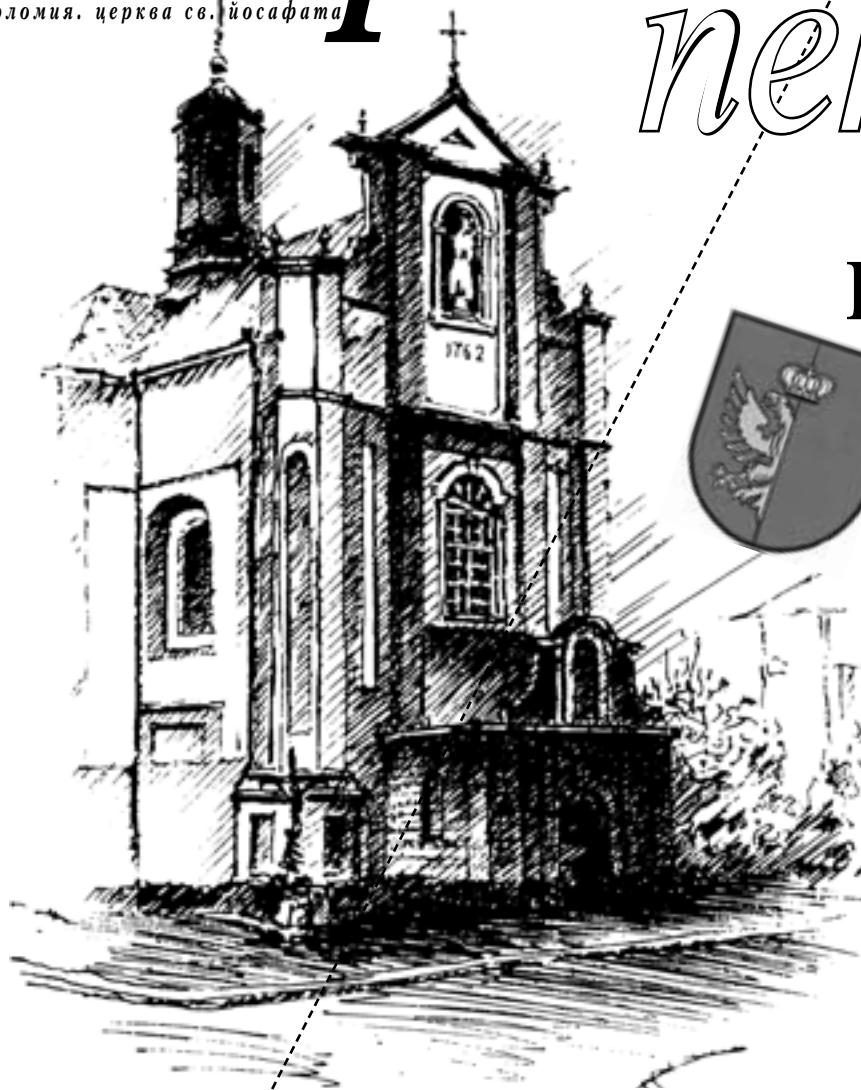

Некролог

коломия, церква св. йосафата

nekroloh

МИКОЛИ
КОВБАСЮКА

Некролог одного з найвідоміших депутатів Галицького крайового сойму – члена Коломийської ради і повітового виділу Миколи Ковбасюка, опублікований 1889 р. в газеті «Руська рада» (ч. 7):

«Николай Ковбасюк, господар в Вербіжі під Коломисю, бувший посол Сойма краєвого і думи державной за часів митрополита Литвиновича, член ради і виділа повітового коломийського і зажиточний чоловік, упокоївся перед тижнем на 72 році життя. Покойний Николай держав з самого початку в львовськiм Соймі с русинами і виступав остро при сервітутових справах, так що поляки в 60-тих роках із злости за кожним русином, котрий відважився поруськи говорити на улиці или взагалі на публичнім якимсь місці, насміхаючись, кричали о! се ковбаса, якими тим самим хотіли сказати о, дивіться, се другий Ковбасюк! Вибраний Соймом до думи державной в Відні, там совсім не міг промовляти, бо і слова не розумів по-німецьки, та лиш руку втогди підносив при голосуванню, коли пок. митрополит Литвинович на него моргнув, а з того розумієсь, всі німці сердешно сміялися. Світлії русини на раді межі собою постановили пок. Николая до Львова більше не вибирати на посла, бо ту поляки без воли русинів були би його снова з-помежі себе вибрали до думи державной і снова русинів на сміх виставили. Як сказали, так і сділали! Тое огорчило до крайности честолубивого Николая, котрий більше себе шанував, як честь всіх русинів, і від того часу зачав так танцювати, як йому пани заграли. Всяда на кождім кроку стався руській справі бороздити, слухаючи підшептів наших недругів, а при виборах ставав по стороні противників і за їх кандидатами межі селянами агітував. За то «басовали» йому

і стискали руки урядники староства і виділа ради повітової, що чрезмірно його фальшивій думі схибляло! Свою ненависть до той степені посунув, що майже кожного руського священика і на очі не хотів бачити, а з своїми панотцями вічно «коти дер» і їх процесував. Для селян, своїх собратій, був пок. жестокосердечним і немилосердним, хотів, щоби кождий безвзглядно його воли повиновався, інакше з цілої души його ненавидів. Одно лиш, що в його користь промовляло, було тое, що ніколи своєї церкви не отлучався і на отновленьє і украшеньє котрої много із свого маєтку ложив. На його похоронах нікто, але то словно нікто із коломийських панів не явився, котрі за життя до него в кождій нечистій справі охотно удавались, с ним розцілювались, обнимаючи його сердешно. Так то кождому русинові буває, котрий недругам вислугуєся! Най кождий з перекиньчиків затамить: що панська ласка на бистром коні їде, і що перекиньчиком кождий розумний чоловік погорджає! – Тобі же, пок. Николаю, най Бог простить всі твої прегрешенія і подасть тобі вічну пам'ять!!!».

леопольд ріттер фон захер-мазох

коломия. драматичний театр

КОЛОМІЙСЬКИЙ
РИНОК

*leopold
ritter von
sacher-masoch*

Якщо комусь захочеться створити невеличкий образ Галичини, то нехай поїде на ярмарок до Коломиї. Там він опиниться на форумі давньої римської колонії. Серед штовханини гендлярів, які пропонують, купують, сновигають туди й сюди, він побачить, як перед ним пропливає в розмаїтих обличчях дивовижна країна. Йому здаватиметься, що він то на багдадському базарі, то на церковній площі якогось села у Шварцвальді. Як і там, ударять по руках смаглявий вірменин з довгим чубуком та білявий шваб з короткою файкою в кутику уст, відчуття подібності проймає його, і він бачить, як Схід і Захід простягають один одному руки.

Жоден край багатонаціональної монархії не запропонує йому такої картини – ані Угорщина, ані Далмація, жоден не має такої повноти протилежностей. Тут відбувалось переселення народів. Немає тут якогось одного жіночого образу – є галерея жіночих портретів, порівняно з якою галерея короля Людвіга – лише збірка потвор. Роздивися довкола себе у штовханіні! Кому ти віддаси Парісове яблуко?

Поглянь – ось у легкій бричці їде струнка худорлява полька з гордою сарматською голівкою. А може, тебе більше привабить меланхолійна краса і замріяні очі малоросіянки? У неї козацька кров і гарненькі ніжки у сап'янових чобітках!

Якщо ти любиш сільські історії, шукаєш образів, які творить Бертольд Авербах, то ось біля кошиків та діжок з маслом тебе вітають босонігі Лорелеї, ніби з якогось гарного популярного видання – які в них добрі блакитні очі! А поряд з ними очі газелі – очі мешканки Малої Азії з того племені, доньки якого ставали рабіннями, щоб робити рабами своїх господарів. Ніби якась гурія, лежить на килимі у білому

вбранні та тюрбані вірменка. Пальмове листя та страусові опахала навіюють мусульманські мотиви та гаремні фантазії. А ця черкеска! Це не маленька гаремна квітка, це дика донька Карпат, козуля з галицьких народних пісень – гуцулка.

Тобі подобається пишна росіянка, могутньої статури ліпованка? Як люб'язно пропонує вона фрукти. Ти любиш соковитий, смаглявий колір обличчя – тут він виграє перед тобою усіма відтінками. Ось малярка, її впізнаєш за доломаном. А он дитя Старого Завіту – татарська караїмка. Біля свого чоловіка, мандрівного моряжника, сидить кудлата циганка. Хай вона поворожить тобі, але не вір її очам, вони колють, мов голки, вона зачаровує тебе!

Глянь в інший бік. Хіба ти в Кампан'ї? Та ні, ти на одному зі східногалицьких базарів. Але звідки ж римлянка? А ось ще одна.

Це не римлянка, але донька Риму – раса збереглася. З яким царським порухом складок ця мешканка Волощини вмє носити свою туніку – оздоблену золотом сорочку, а волосся – вона й далі зачісує його, як мати Іракхів. І знову куточок Сходу. Доньки Єрусалиму сидять під деревами і продають цибулю, начільна пов'язка з перлами обрамлює тут не одне королівське чоло. Очі, як у голубки, темніють хтивим чарівним блиском. Заспівай чудову пісню кохання! Чи вони, ці квітки Сарона, зрозуміють тебе – гарні, як місяць, і небезпечні, як військові лави.

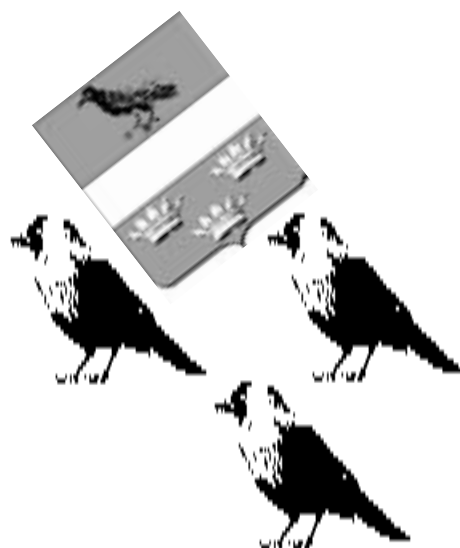
З великої кількості жіночих образів та характерів впадають в око два головні типи – полька та малоросіянка.

У меншій, Західній Галичині переважає польський елемент, за ним ідуть гебрейський та німецький; у більшій, Східній Галичині, панує український, проте його густий похмурий

тон змінюється із Заходу на Схід все яскравішими відтінками національних барв. Крок за кроком зростає розмаїття образів, форм, звуків, протилежностей — кров життя пульсує все жвавіше, сильніше, рухливіше; світ розпускається у всій своїй величі. ...

Переклала Наталя Іваничук

альфред маріл

коломия. музей історії міста

нарис
про моє
життя

alfred
maril

Коломия. Музей історії міста

Коломия, містечко з 40 000 жителів, розташоване на ріці Прут у східній частині провінції, місце народження моїх батьків, стало особливим місцем для мене в мої молоді літа, і я завжди з нетерпінням чекав літа, щоб провести його там. Моя мама була дочкою мера міста Йозефа Функенштайна. Це була людина, яка вразила мене молодого. Дуже високий, він мав гарні риси обличчя та бакенбарди, подібні до тих, які носив імператор Франц Йосиф. Тримався з гідністю, але був приязним. Він відіграв важливу соціальну та політичну роль, хоч зовсім не був багатим. Він виконував багато почесних функцій.

Мабуть, саме від нього я успадкував інтерес до громадських, етичних справ. За них Йозеф Функенштайн отримав нагороду – цісарський орден Франца Йосифа, чим ми дуже пишалися. Його завжди супроводжував натовп прихильників, але він завжди казав, що серед них не було жодного, хто не хотів би від нього якоїсь незаконної послуги, яких він ніколи не робив. Він не мав юридичної освіти, але вважався одним з найкращих юристів у країні, особливо у сфері адміністративного права.

Будинок, де народилася моя мати, а потім і я, був скромним і одноповерховим посеред таких же будинків на одній з головних, але зовсім не елегантних вулиць міста. Це було невелике приміщення. З одного боку спереду було два вікна. З іншого – одне вікно, а між ними – широкі двері в сіни. Перед будинком стояла лавка, на якій упродовж років сиділа моя прабабуся, Лі Кіслер, мати моєї бабусі, і весь час в'язала шкарпетки для своїх онуків і правнуків. Чомусь вона називала мене «довгий Джон», хоча я не був довгим, і Джон не було моїм ім'ям. У сінях був лаз до підвалу. Ми, діти, затамовували по-

дих, коли нам дозволяли спускатися туди. Там стояли бочки з соліннями, винами і сиропами. У задній частині будинку сіни вели до ганку, який простягався уздовж усієї стіни будинку. Передня кімната з двома вікнами, що виходили на вулицю, називалася «салон». Тепер ми називали її вітальнею. Там стояли стільці та диван, оббиті червоним дамаском. Був ще канделябр та шафки з червоного дерева. Кімната була для прийому високих гостей, але за моєї пам'яті за призначенням використовувалася рідко. Це була спальня моїх дідуся та бабусі, там же народилася моя мама, а згодом і я. Далі йшли кімната і їдальня, де завжди збиралося багато людей, особливо увечері, і точилися розмови про політику. Інші дві кімнати були спальнями для дітей та онуків. Останнім приміщенням була велика кухня з величезною пічкою для випічки хліба. Вікна на другій частині будинку належали до контори, в якій велися переважно страхові справи. Вона складалася з двох кімнат. У першій кімнаті стояв великий червоний диван, де у будь-який час упродовж тижня сиділи бородаті жиди і читали центральну австрійську газету «Die Neue Freie Presse». Найбільш завзятим читачем, хто починав з початку та закінчував останнім оголошенням на останній сторінці, був дід моїх дітей Кальман Рех. Звичайно, ні він, ні я не могли мріяти про таке майбутнє.

На подвір'ї стояли дві бочки з посадженими в них олеандровими деревами – єдиною рослинистю у всьому будинку. У решту великих бочок збирали дощівку, яку потім використовували для прання. Спеціальні водоноси приносили в бочках воду для пиття, і вона вважалася дорогою. У тильній частині будинку була окрема кухня, де прали білизну, і кухня для приготування їжі на Пасху. Там же були і дуже примі-

тивні туалети. Природно, що для дітей найважливішими частинами будинку були кухня, ганок і подвір'я.

У великому буфеті на кухні зберігалися запаси цукерок, печива, консервовані ягоди, абрикоси, персики та інші солодощі. Особливу насолоду ми мали від запасів трояндових пелюсток. Усім цим добром керувала кухарка, яка працювала там віддавна. Вона особливо любила мене і завжди частувала всілякими делікатесами. Мабуть через те, що я був юною зіркою, через те, що я жив у казковому місті Відні, розташованому так далеко, що вона навіть не сподівалася його колись побачити, і через те, що я був єдиною людиною, яка могла розповісти про всю велич цісарського міста.

Сара, моя бабуся, була приємною на вигляд жінкою з голубими очима, світлим кольором обличчя та рудуватим волоссям. Вона вміло керувала всією домашньою господаркою.

Особливий інтерес в мене викликала невелика колія, що проходила через місто перед будинком. Двічі на день, зі свистом і дзеленчанням дзвінка з'являвся локомотив, вкритий бовдурами диму. Найдивовижнішим було те, що перед потягом біг чоловік, розмахуючи червоним прапорцем, розчищаючи дорогу від свиней, корів і дітей. Я не знаю, яким був вантаж: цукор чи олія, але добре пам'ятаю назву місцевості, з якої він їхав: Слобода Рунгурська. ...

Від будинку до ринку в центрі міста було недалеко. Там стояла міська ратуша, де керував мій батько. У базарні дні з'являлося багато коней, на яких селяни, українські гуцули, привозили свої товари на ринок. Їх народні костюми були дуже барвистими та яскравими, як і фрукти, вироби, глиняний посуд та інший товар ручної роботи, що вони виставляли на продаж. Земля була дуже плодючою. Птиці і м'яса було

в достатку, і вони були дуже дешевими. Особливо популярними були соняшники та їх насіння. Тут завжди панувало пожвавлення. Я пам'ятаю багато бійок між жінками. Поліцейським, напевно, нелегко було приборкати їх. Пригадую цю яскраву картину: люди, тварини, овочі, глиняний посуд та ручні вироби – все, як з полотна хорошого маляра. ...

Сусідній будинок був особливо привабливий для нас, дітей. Це була дуже убога маленька крамничка, яка належала старій жінці, і у якій майже не було ніякого товару, вартого уваги, за винятком великих чорних родзинок, які ми так обожнювали, як теперішні діти жуйки. Коли нам перепав якийсь «крейцер» він старших, ми одразу несли його туди.

Місто мало досить гарно спланований парк, в якому ми повинні були проводити час по обіді. Мені це не дуже подобалося. По-перше, тому що ми повинні були ходити пішки, а не їхати в кареті, і по-друге, нам забороняли ходити по траві. До речі, незважаючи на цю заборону, трава все одно погано виглядала. Лише мій наймолодший брат Віктор, який в ранньому віці виховувався в домі моїх діда та бабусі, знав вихід зі становища. Він ступав на траву і, коли сторож намагався його прогнати, казав йому: «Я маю право стояти тут. Я онук бурмістра».

Але картина тамтешнього життя не завжди була такою приємною. Були і тривожні часи. Перш за все це були пожежі, холера та вибори.

Принаймні дві третини населення було гебреями. Більшість з них була ортодоксами, так званими хасидами. Дід був президентом гебрейського культурного товариства «Kultus-gemeinde», органу з функціями влади для всіх частин жидівської громади. Проте сам він побожним не був, і домашнє господарство не велося на гебрейський манір. На столі регулярно

була шинка, і молоко часто перемішувалося з м'ясними продуктами. До синагоги він ходив лише під час великих свят. Якось я мав нагоду бути разом з ним. Його почесне місце було поруч із святинею. На стіні пишної будівлі синагоги я бачив дошку, яка увіковічнювала заслуги мого діда у її відбудові. Його вбрання не було ортодоксальним, радше в західному стилі, доволі дорогим, пошитим у Відні, на богемських курортах чи у Львові. Єдиний час у тижні, коли я спостерігав релігійні ритуали, був вечір п'ятниці. Тоді моя бабуся запалювала свічки у великому срібному канделябрі й закривала лице руками, щоб промовити молитву. Вечеря також була більш святочною, ніж у інші дні, з різноманітними видами білого хліба, риби та кращим вином. (До речі, вино подавали до кожної страви.) А по суботах ми їли лише холодну їжу, оскільки прислуга не працювала. Субота була справжнім вихідним днем у місті. Майже всі крамниці були зачинені. Чоловіки були одягнені у шовкові кафтани та капелюхи, обрамлені хутром, які називалися «Stramel». Жінки, які після шлюбу майже всі носили перуки, також були одягнені в чорні жакети. Деякі перуки з золотими, срібними та діамантовими прикрасами мали чорні стрічки, що покривали всю голову. Вони ходили по ринку і відвідували друзів. Це була дуже урочиста церемонія, і жодних забав не було. Та мені більше подобалася неділя, коли селяни у своїх барвистих костюмах приходили до церкви. ...»

Переклав Іван Монолатій

станіслав вінценз

КОЛОМІЯ, ВІЛЛА

балагули

Staniław
Vincenz

У вихорі вітру, що линув з Коломиї, один за одним сунули дивні візки. Їх добре знали наші місцеві люде, для чужих же це було диво дивне. Звалися вони балагули.

Якщо більш урочисто, то балагула означає майстер коня, якщо ж більш по сучасному, то це господар коня, якщо уже зовсім по модерному, то фірман від клячі. Для тих, хто відірваний від нашого регіону, балагула означає, на жаль, когось повільного, недолугого, а «балагулити» значить «зволікати без міри».

Балагула – це не четвірка, що б'є копитами, і не загнаний у поспіху кур'єр, що пролітає цілий світ, який його не цікавить. Це дуже земний і пов'язаний із цим світом транспорт. У нашому краї власниками, а разом візниками і кондукторами балагулів є кутівські, косівські, делятинські, і навіть коломийські жидки, які ціле своє життя, а часом і кілька поколінь присвячують поєднанню і зв'язку. На довгому, доволі високому – бо колись ним їздилося убрид – возі, часом критому, але частіше ні, паралельними рядами виставлені сидіння, вистелені мішками із сіном. Сидіти можна на різні боки – обличчям до обличчя, спиною, у півоберта – як кому до вподоби і до потреби.

Балагула надзвичайно привабливий. Ця інституція має усі ознаки доброчинної, поїздка ним завжди дуже дешева. Він безпечний, бо повільний, але цю повільність, з огляду на темперамент візника, різноманіття пасажирів і їхню кількість, ніхто не зауважує. Але він ніколи не переповнений. Тобто він завжди повний, але у місці нікому не відмовить. Балагульський віз безмежний, він часто зупиняється і довго чекає.

Попри набути чи вроджену веселість, жоден балагула не є легковажним. Він ніколи не зверне з дороги, не дай Боже! Але і не знехтує крає-

видом. Майстри оглядання і майстри чування завжди повинні їздити тільки балагулами. Уже тільки у самій Коломиї балагула офіційно зупиняється зо три рази. Навіть коли він врешті рушить із площі Сінової біля церкви, то відразу, за кілька кроків, заїздить по воду до криниці, яку називають кляшторною, збираючи дорогою усіх бажаючих мандрувати за пару грошів. Майстра гончара, службовця магістрату чи інших чиновників балагула забирає з-під самого їхнього дому.

Об'їжджаючи так окружними дорогами чимало вуличок, балагула уже в самій Коломиї відбуває неабияку мандрівку. Коли він уже порідниться зі своїми подорожуючим, то дорогою відвідує різні крамнички, у Яблунові, Уторопах, Косові, Кутах і околицях залагоджує найрізноманітніші справуськи для своїх колег. Власне, балагула від'їжджає тільки тоді, коли уже втратить надію на збільшення пасажирів. Тому таке раптове ляскання батоном, як і сповнені ентузіазму періодичні окрики «Від'їжджаємо!! Ось-ось рушаємо!» цілком не стосуються коней, а радше заохочення людей. Часом через таке ретельне збирання пасажирів від'їзд відбувається доволі пізно і тому на ночівлю стають одразу за мостом на Вербіж, або – і це охочіше – трохи далі, аби пасажири не повтікали. За час нічлігу додаються нові пасажири. Ще не було випадку, або, принаймні, я про нього не чув, аби візок тріснув або просів від переповнення. Не було також, аби коні стали чи відмовили послуху. І ніхто не чекає від них поспіху. Вони дріботять собі підтюпцем, крок за кроком, не одна фура їх обганяє, але більш витривало і рівномірно не їде жодна. Нестабільні, неспроможні до осілости люди не можуть їздити балагулами. А вже ті, хто бодай раз проїхалися із Кут до Коломиї, назавжди стають добрими

знайомими і сусідами, так, ніби мешкають один попри іншого. Не штука швидко долати величезні простори, рвучко б'ючи копитами, як це роблять десь у несамовитому Сибіру. Мистецтвом є їхати приємно, зручно і довго, як на Покутті, не долаючи при тому більшої відстані, аніж від Коломиї до Жаб'його.

У мові, якою у нас розмовляють жиди, є слово, що походить із польської: клопітник. Окрім насмішкуватого відтінку, означає воно людину відповідальну, яка не тільки має купу своїх клопотів, але охоче і надто ретельно переймається клопотами родини, сусідів, своєї громади, повіту, народу, а навіть світу.

Жидівський балагула не тільки охоче посадить будь-кого і будь-коли на свій тріскучий віз. Він не тільки почекає кожного годинку-другу, а потім ще і до полудня, і ще до підвечір'я. Він від кожного прийме листа, гроші, пакунок, важкий або легкий, аби вручити його за призначенням. А буває ще й так, що треба дати це Іванові, аби він заніс до Гершка, а той повідомив Димида, щоб він уже колись теє забрав. Балагула прийме доручення, навіть якщо це переказ одного слова, він пам'ятатиме без нотаток і виконає усе точно, навіть через місяць. Він просто втілення клопітника.

Тієї пам'ятної ночі, коли розгулявся вітер, кожен чесний коломиянин, як цивілізований громадянин Галичини, який зневажає таке гарцювання непевного походження, подумав собі крізь сон: ну от, то вже і їзди не буде, і весілля! Однак, сонячний ранок і теплий вітер, який тріумфально гуляв у блакиті неба, таки спокусили міську молодь, яка уже була готова до від'їзду.

П'ять балагульських возів, замовлених аж до самої Криворівні, напханих сіном замість

ресорів, накритих веретами і прибраними як на показ, чекали на світанку на площі Сінній.

Їх очолював Б'юмен Петранкер – представницький старійшина коломийських балагулів, що був у високих, розходжених чоботиськах, бувалих штанях, куртці непевного кольору і у потертій овечій кучмі. У руках він тримав важкого, довгого батога. Старий Б'юмен був високим, огрядним, сірооким, з навислими, кущастими бровами, густими вусами і з невеликою сивою борідкою. На відміну від інших жидівських побратимів, його ясні і не вицвілі ще очі, ціле його обличчя випромінювали ентузіазм без тіні сумніву. Бо хто ж би зміг без ентузіазму щонайменше сотню разів на рік, упродовж усього довгого життя, без упину, за будь-якої погоди долати путь між Коломиєю і Кутами.

Б'юмен докладно вивчав кожного кандидата на подорожнього. Він знався на різних темпераментах, стишував грубіянів, заговорював дурнів, додавав відваги зніяковілим. У час подорожі і постою він охоче ділився спогадами, розповідав історії і байки. На щодень він уживав слов'янську мову, яка була у нього цілковитою еклектичною мішанкою із специфічною коломийською вимовою. Окрім того він міг вільно послуговуватися щонайменше п'ятьма мовами і плавно переходити із однієї на іншу: з польської на українську, потім на жидівську, німецьку і навіть румунську. Коли ж він говорив жидівською, то сягав по щирість до української, по ученість до німецької, по елегантність до польської, а найвищу мудрість черпав із гебрайської. Його не полишала кепкувата усмішка. З кого він кепкував – не відомо. Можливо, зі своєї фірманської долі, а може, з пасажирів. Але він точно не кепкував зі свого

спільника – підприємця, організатора і фінансиста балагулів пана Айбігмана.

Пан Айбігман був ще молодим чоловіком, завше охайно одягнутим у довгий міський сюртук і довгі штани. Своєю поведінкою, що була трохи образливою, він показував, що є не стільки партнером Б'юмена, скільки його контролером і старшим над ним. Нікого із балагулів він не підпускав до себе ближче. День у день перед від'їздом він походжав розміреним кроком довкола балагульських возів, рівно і систематично махаючи рукою. У нього були дуже гострі риси обличчя і вузькі вуста, він часто зверхньо примружував очі, а коли виголошував свої міркування і чітко декламуючи розмовляв із Б'юменом, то так крутив головою, ніби описував нею знак нескінченності. Він щодня під'їжджав із Б'юменом до мосту через Прут. Там він висідав, перешіптуючись із кимось із пасажирів, і повертався пішки, усе ще оглядаючись за Б'юменом. Хтозна, можливо, він не довіряв Б'юмену і контролював його. Натомість Б'юмен у гарячу мить трактував його, як кавалерист трактує лахмітника. Коли віз заповнювався пасажирями, коли коні озиралися, чи над ними насправді чолує Б'юмен, він траскав батогом і потужно викрикував: «Гов, гов, гов, їдьмо!» І навіть оком не кидав на пана Айбігмана. Відсунутий у тінь фінансист і організатор виглядав якимось зайвим.

Абрум старший, Юдка, Хаїм і Абрум молодший – так називалися решта балагулів. Абрум старший носив м'яку і світлу броду, як у художника, він мав замріяні очі, збайдужілі рухи і вираз обличчя, на якому була якась неземна зичливість. Коли віз рушав, байдужість поступалася місцем тихому задоволенню. Абрум був, нібито, дуже побожним, навіть мав певний авторитет у хасидській божниці, яку називали «бо-

янська» і у якій не всіх допускали до побратимства. Назва божниці походила від містечка Бояни на Буковині, де з'явився рабин, до якого у шабат з'їжджалися здалеку вірні і навіть невірні, але цікавські. Рабин служив Богу із таким внутрішнім запалом, що коли підносив до вуст келих із шабатним вином, вірні бачили, як воно закипало (відомо, що у шабат ніхто не міг загригти вино звичним чином, бо ж не можна було запалювати вогню).

Цей запал поширювався на усі боянські громади і божниці, що були розсіяні по краю. З часом слово «боянський» означало усіх тих, хто боявся Бога, і ще навіть щось більше... Б'юмен також ходив до боянської божниці, щоправда, не так часто і не так регулярно.

Юдка був підстаркуватим, убогим жидом із більмом на правому оці, з доволі довгою, несиметрично вилинялою, сивою бородою. Він мало заробляв, був непривітним і, власне, не надавався до справи, хоча і мав репутацію чесного.

Натомість Хаїм, малий, руденький жидок з натыком на молодість, із завжди усмішненими очима, взагалі не дбав про свою репутацію. Про нього казали, що він не скаже правди навіть під шибеницею. Мабуть, він не довіряв правді як можливій партнерці у доброму бізнесі, то ж коли його оскаржували, що він завжди бреше, він, ховаючи очі за усмішкою, відповідав: «А що таке? Майн гешефт мит емес чи мит пферд?» («...Мій бізнес із правдою чи із кінями?») Людська думка дала собі із ним раду, назвавши Хаїм Брехливий. Абрум молодший, із набряклим обличчям і гострим носом, був ще підлітком, хоча і Perezрів, не дозрівши, він маніакально і невдало наслідував кавалерійські окрики Б'юмена і пищав хрипливим, тонким голосочком: «Гов, гов, гов! Рушаймо!» Він дуже

старався, навіть частував пасажирів при кожній оказії, але так і не знайшов серед них симпатії.

Того пам'ятного ранку вони усі разом, як розігріті коні, досить довго, знуджено позіхаючи, чекали, аж поки з'являться домовлені клієнти. Тільки пан Айбігман, як завжди охайно одягнутий, походжав на вітрі, крокуючи поважно довкола візків. Він зупинявся, піднімав очі, довго дивився у небо. Потім опускав голову, знову мружив очі, зітхав, щось шепотів і цмокав, ніби від задоволення. Здавалося, що він насолоджується сильним вітром. Але ні, бо врешті якось розчаровано крутив головою. Справа у тім, що пан Айбігман (як потім сам він визнавав) докладно обраховував, скільки б доходу приніс балагула, який мчав би власне із такою швидкістю, як той вітер.

Спостерігаючи за компаньйоном, Б'юмен голосно міркував:

– І що? Пана Айбігмана тривожить той вітер?

Пан Айбігман, викручуючи головою знак нескінченности, терпеливо і педантично проголошував:

– Мене зовсім цей вітер не тривожить. Я просто виставляю йому рахунок за свої клопоти.

Б'юмен, компаньйон і візник, знався на погоді як ніхто, і заспокоював його, широко посміхаючись:

– Га-га-га, повірте мені, пане Айбігман, зараз добрий рік на такий вітер! І добрий рік є власне таким, як цей вітер. Погода пролітає весело, а от те, що прикре – те хляпається і тягнеться, аж трудно витримати.

Пан Айбігман зверхньо мружить очиська.

– То не має нічого спільного. Я тільки думаю, як воно для діла.

– Для нашого діла – дуже багато, – стверджував Б'юмен. – Коли такий добрий вітер, як сьогодні, то людина одразу є там, де бути повинна. Там, де гора сходиться із небом.

Абрум молодший пискливим голосом запитав:

– А чого це я відразу маю бути там, де маю бути, де гора із небом сходиться?

Б'юмен дивився на нього уважно.

– Почекай років із сорок – дізнаєшся. Бачиш, он там, за церквою, яблунівські буковинські ліси? Там, де зелено? Файн! Як приглянешся добре – уже ніби і там, уже ближче. А потім тільки фур-фур, з гори на долину, Уторопи, Стопчатів, ще ближче – з долини у гору, Іспас, Пістинь, і ще ближче. Ближче до кого? До кого мені треба бути ближчим? До букового лісу, де гора із небом сходиться, до дому, до татка. Добре, але мого татка уже немає на світі, то ж я хочу бути там, де йому важливо було бути близько. А до кого йому важливо було бути близьким? До його татуся. Татко за татком, той за своїм, до дому, увесь час догори, увесь час вище, увесь час ближче. А куди? Усе вище, усе ближче. Одним словом, вітер.

– А до чого тут вітер?

– Рух! Вітер, головний балагула, гуде і свистить, замете усе, згорне усіх, перегонить усіх. Протяг!

Юдка йойкнув:

– Йой, і балагулу перегонить?

Б'юмен закричав:

– Вітер перегонить!

Хаїм, що звався Брехливим, запитав наївно:

– То який же він балагула?

Б'юмен далі перекикував:

– Коли довкола немає жодного воза, жодної ноги – ані кінської, ані людської, ані псячої,

жодного руху, нічогісінького, тоді над'їжджає вітер...

– Для кого він над'їжджає? – знову Юдка.

Б'юмен не дався спантеличити.

– Що значить для кого? Для останнього тупцяльника. Найостаннішого.

– То значить, вітер найбільш повільний? – на те Хаїм.

– Ні, він такий же, як я, він є там, де був, а тому є там, де повинен бути. Він тут, і він уже там, шумить у букових лісах, усе ближче, він уже у Пістині, у смереках, уже вище, уже шумить у Рибниці, у джерелах у Чорногорі, усе вище, хто ж його стримає? Він уже посеред зірок, у Левіафані*, усе вище, усе ближче...

– Пощо вам аж такі комбінації?

– Пощо мені? Хіба ж я той малий Б'юмен із розпиркою зозаду? Неправда! То може, я є тим старим Б'юменом, пархатим дзядом і фірма-ном? Теж неправда. Я все ще той самий Б'юмен, який через букові ліси до дому, до татка, щоб ближче.

Хаїм, прозваний Брехливим, запитав, прикриваючи очі повіками:

– А ви часом не п'єте, Б'юмене?

– Що значить – п'ю? – здивувався Б'юмен.

– Значить щоразу ближче до пляшки.

Б'юмен обурился, крикнув на Хаїма, Абрум молодший пирснув тоненьким смішком, Юдка сплюнув грізно у бік Хаїма, усі кричали, галасували проти Хаїма чи за нього. Тим часом наближалися юнаки, пасажери, які зрозуміли галас як сигнал до від'їзду. Вони підбігали сполошені, розпачливо махали хусточками і теж кричали:

– Чекайте! Не від'їжджайте без нас!

– Та ми й не рушаємо зовсім, – заспокоювали балагули усіх на раз.

– А чого ж такий крик?

– А то через вітер, – ухильно відповідав Б'юмен. Перериваючи з'ясування стосунків, він почав ляскати бато-гом. Балагули охололи і самі почали методично ляскати батогами, ніби дзвонили до далекого ще від'їзду. Б'юмен розмовляв із паничами, а Юдка поважно тлумачив Хаїмові:

– Не розумієш? Балагула побачить гору там, далеко, і вже хоче там бути. Для чого він є? Для того, аби швидше. А як це зробити із такими кінями, як мої?

Абрум молодший ставав на прю:

– Навпаки! Б'юмен повчає, що балагула є для того, аби поволі їхати.

Юдка серйозно заперечував:

– А хто каже, що поволі? Аби тільки набрав щонайбільше гостей, аби усім догодив, мав чим перекусити, аби коней не замучив і не зморив голодом.

Хаїм сміявся:

– А пощо мені клієнти, пощо перекуски, пощо коні, хай будуть собі шкапи. Яка різниця – поволі чи швидко. Я можу стояти цілісінький день, можу чекати цілий тиждень на одного клієнта, аби тільки заплатив якнайбільше.

Б'юмен раптом різко повернувся до коней:

– І що ти на це, Принце? – промовив до свого рослого сивка, покрапленого плямками рожевуватої старості, із шляхетною, видовженою головою і, незважаючи на худизну, із все ще гарним міцним крупом. Принц прибився до Б'юмена через десяти руки, зберігши від свого роду форму голови, від людей – ім'я і вишкіл, від самого себе – очі, себто душу. Його старість була не ліпша, але і не гірша, ніж у Б'юмена. Другий кінь, також старий, дуже низький, волохатий і скуйовджений, з нальотом гуцульської породи, був родом із Буковини і називався Волох. Б'юмен поправляв коням мішки із сіном,

плескав по шиях, примовляв із врахуванням класової чи національної приналежності: до Принца – польською, а до Волоха – українською. Принц висунув морду із мішка і глянув на пана невинним оком, без тіні егоїзму чи хитрости, поглядом, який мають тільки або маленькі діти, або старі, шляхетні коні. Він тихенько іржав. Волох же, занурений у мішок, зайнятий їжею, не підносив голови, а тільки приязно кивав і махав хвостом.

Б'юмен обернувся до людей. Пан Айбігман і далі самотньо походжав оддалік. Б'юмен підійшов до нього разом із паничами-пасажирами.

– Бачте, пане Айбігмане, як розшипілися наші жидки, не дали пану відповісти, чого пан так клопочеться вітром.

Пан Айбігман примружив очі і поважно промовив:

– Б'юмене, я ж не для балачки, а для справи питаюся. Скільки той вітер потребує часу, аби звідси до Косова долетіти? Пів години. І якби він відразу повертався до Коломиї, то разом була б година. Скільки можна було б обернутися за день? Дванадцять разів. А тепер порахуймо, якби його запрягти у балагули, розумієте? Ну добре, вітер вітром, а треба ще порахувати зупинки, перекуси, ремонти. І що ж виходить? За годину у Косові. Туди і назад – дві години. Скільки за день? Грубо кажучи – шість. Що це значить? Дванадцять платних місць, туди і назад по двадцять крайцарів, виходить два гюльдени сорок за повне коло, а у день – понад чотирнадцять гюльденів. Ясна річ, брутто. Узимку рідше, чотири рази на день, виходить десять гюльденів. Тепер порахуймо разом п'ять зимових і сім літніх місяців – маєток!

Усі аж заслухалися, а пан Айбігман спокусливо посміхнувся.

– А що? – додав він. – Ото був би перевізник! Цуг, дух, рух!!

– Рух, – прошепотів Абрум молодший.

– Маєток, – прицмокнув Хаїм.

Пан Айбігман поблажливо засміявся.

– Но, но! Але ж звідки взяти тих пасажирів? Бачите тепер, що у вас в голові? Ні! У наш час не виплатиться, – він примружив очі і, аби не піддатися спокусі, повернувся до вітру плечима. Він статечно ступав, рівнесьенько махаючи руками, щоб кожен крок і кожен помах був на «раз-два».

Балагули дивилися на усе це без особливого інтересу.

– Пан Айбігман має сто процент рацію, – підлизувався Абрум молодший.

– Сто процент рації не буває, – буркнув Б'юмен.

– Та хіба? Сто процент – найліпший інтерес, – стояв на своєму Абрум молодший.

– Головна заповідь для усіх інтересів, – твердо прорік Б'юмен, – що не існує сто процент рації.

– Як же це, Б'юмене? – спитав один із паничів. – В обрахунках можливий будь-який процент.

– Але не в рації, – упирався Б'юмен.

– Не розумію я вас.

– Нема що розуміти. Якщо двоє сваряться, і один із них має точно п'ятдесят п'ять процентів рації, то дуже добре, і нема чого шарпатися. А якщо хтось має шістдесят процентів? Чудово, то велике щастя і нехай Господу Богу дякує. А що ж казати про сімдесят п'ять процентів рації? Мудрі люди кажуть, що це дуже підозріло. А що ж про сто процентів? Той, що каже, буцімто має сто процентів, той паскудний гвалтівник, страшний розбійник і найбільший лайдак.

– Це зовсім не є головною заповіддю для інтересів, – стверджував Хаїм.

– А якою ж є головна заповідь?

– Головна заповідь, – оголосив Хаїм зі смаком, – аби себе собі ж продати, тобто аби себе остаточно переконати щодо товару і ціни.

– Для чого?

– Якщо я пасажирам повинен говорити, що немає ліпшого омнібуса, аніж мій, і що поїздка зі мною вартує щонайменше п'ятнадцять центів в один бік, то я сам повинен бути настільки переконаним, що аж заплачу сльозами, як почну жаліти себе, жінку, коней, і клієнт також почне плакати і відразу заплатить.

– А якщо не переконаєте?

– Ну, тоді я торговець до дупи, одразу видно, що говорю удавано, і пасажир відразу зорієнтується, що я брешу.

– То ви насамперед мусите себе самого ошукати?

– Чому ж ошукати? Я нікого не ошукую, я продаю себе собі ж, я плачу.

– Мій дядько Янкель, – вклинився Абрум молодший, – має зовсім іншу заповідь для інтересів. Інтерес – не Талмуд, а практика десяти заповідей. І мій дядько Янкель...

Ніхто не хотів слухати Абрума молодшого. Врешті Б'юмен почав ляскати батогами, візники і собі теж, аж луна гула попід церквою, і далі, в діл, до оббитої бляхою криниці, що називалася кляшторна.

Виглядало на те, що Б'юмен такі переміг на Сіновій площі, а тимчасом до товариства долучився мешканець площі Єкелі Лазар, огрядний, світловолосий блондин із великими, налаштованим на слухання вухами і опуклими, навіть вибалушеними очима, ніби усе, що він бачив, переповнило їх. Від його кам'янички було заледве тридцять кроків до місця, де стояли ба-

лагули. Майже щодня він виходив до них перед від'їздом. Він завжди був старанно, як пан Айбігман, одягнений у щось посереднє між халатом і пасторським, чи місіонерським, сюртуком. Він зазвичай не брав участі у розмовах, а тільки гладив свою ясну бороду і усміхався чи то поблажливо, чи то зверхньо. Збуджений і заохочений тим, що чув ще здалеку, або й з вікна свого дому, він не витримав і випалив трохи із запізненням:

– А чому ж то немає сто процент рації? Як то так?! В основі усього лежить економія. Економія тихо знизу командує усім. Це треба збагнути і тоді сто процент рації стоїть на площі, як кінь.

– Яка ж то економія? – пискливо питав Абрум молодший. – Та, що у пана Торосевича у Сопові?

Хаїм хитро додав:

– Економія командує, тільки не знизу, а згори, і то дуже голосно. Бо пан економ Галайкевич є найкрикливішим, і таким напасницьким, як здичавіла свиня. Увесь час мені нагадує те, що я ще з часів єгипетських знаю: «Жид, жиди». Натомість, як тільки пан Торосевич покаже здалека свого носа, то економія одразу тихенько сидить під сподом.

– А хто би з тим старим тихо не сидів, – буркнув Юдка. Єкелі Лазар заспокоївся і процідив:

– Але ж економія не є від економа, тільки навпаки, усі разом економи є від економії. Економія командує навіть старим паном Торосевичем.

– То ж що таке та економія?

Єкелі Лазар почекав трохи із відповіддю, примружуючи очі, як пан Айбігман, бо жест той не був особистим, а належав до цілої верстви, у якій Лазара цінували як якихось п'ятсот гульденів готівки.

– Ну то що ж таке врешті-решт та економія? Гроші? – нетерпеливився Хаїм.

Скелі Лазар задекларував:

– Економія – то трава.

– Трава командує? – здивувався Б'юмен. – Ну, може...

– Яюсь занадто тихо командує – захихотів Абрум молодший. Скелі Лазар стрепенувся знову:

– Що значить тихо?! Трава – це ж зілля і овес, і усе, що росте, кричить у небо голос, коли дуситься.

– Коли дуситься?

– Коли дощу немає.

– А хто ж її чує? – втрутився знову Абрум старший. Скелі Лазар серйозно відповів:

– Є такі, що слухають і чують, а ви усі почувєте лише тоді, коли прийде криза. І тільки тоді ви почнете кричати і вайкати.

– А що таке криза?

– Криза надійде тоді, коли трава уже матиме усього досить і повіситься...

– На чому повіситься?

Скелі Лазар завагався, але невдовзі загадково повідомив:

– На сонячному промінні, його не забракне.

Балагули повідкривали роти, переглядалися, а Лазар тихо тріумфував:

– Ага, бачите тепер, що це значить – сто процент рації!? Тоді усі балагули нічого не варті, вони нижчі трави. Це зараз ви купуєте собі сіно по селах, дорогою, у дурних селян, а навіть у крадіїв, я знаю. А Лазар? Хай вдуситься, хай собі писк сіном напхає...

– Я купую? – перебив Хаїм. – Якщо і купую, то у пана Цісарського.

– Хто такий пан Цісарський? – здивувався Лазар.

– При цісарському гостинці влітку я пасу собі коні на придорожній траві. А узимку я їм тлумачу: чекайте, бо і я чекаю.

Лазар спохмурнів і понуро промовив:

– Але ж ви умієте взяти із пасажирів цілих двадцять центів! А за що? Беріть, беріть, але почекайте, як прийде криза, то і пан Цісарський не допоможе. Будете так пищати, як миші, без трави і у посуху: «Пане Лазаре, ребе Лазар, пошукайте бодай кілька в'язанок, хоч жменьку сіна, заплачу, доплачу, переплачу, даю наперед!» А я тоді скажу: «Агов, пропало, трава повісилася, повісьтеся і ви! Сто процент рації».

Балагули замовкли, Б'юмен зітхнув: «Боже сохрани».

– То що ж робити? – неспокійно захрипів Юдка. Лазар надувався, його очі мало не лускали зо сміху. Він розпалювався далі:

– Нарікаєте, пліткуєте, що я шахрую, розтервенили, що я деру безбожно, що сіно тухле. Я все знаю, не бійтеся, знаю. Ви навіть зі скаргою до ратуші ходили, до пана возного, щоб він нашептав пану асесору, щоб той наскаржився пану бурмістру. Знаю, знаю. І що з того? Хто слухає траву завчасу? Хто має рацію? Тільки Скелі Лазар.

Балагули замовкли, Б'юмен зітхнув:

– Я боюся тільки одного, ребе Лазар.

Лазар коротко зареготав басом, як кінь, який чує, що овес близько.

– Чого ж більше можеш ти боятися?

– Я то не боюся, але ви злякаєтеся, коли яюсь зостанетеся із чистою, ні! із голою-босою рацією.

– Ні, я залишуся із сіном і вівсом, а на вівсі і сіні, де тепло і дуже зручно, буде сидіти груба рація, з таким от кендюхом.

– Так, так, – поспішно мовив Б'юмен, – повний склад сіна, повних два склади, запаси

у дворах і по селах, і усе це застраховане. На сіні сидить собі рація, тут і там, і чекає, а ніхто не йде те сіно купувати.

Єскелі Лазар зверхньо скривився:

– А до кого ж йде?

– До того, про кого сьогодні ліпше не говорити, бо буде така криза, що аж ну!

– Яка криза? Може, балагули перестануть їздити, чи самі будуть запрягатися у вози? Га-га! – сміявся Лазар.

– Паскудна криза, чи ні, а для когось вона кінець світу.

Б'юмен почав раптом ляскати батоном, інші ж ляскали поспішно і часто, ніби задля упередження кризи. Абрум старший крутився на місці, а потім невиразно бовкнув:

– Я не умію так говорити, але я чув, і навіть читав таке: «Трава є травою, але хто ж створив траву?» Може, економія? Тому той, хто кланяється траві і деревам, хай собі кланяється...

Б'юмен збагнув і продовжив більш сміливо:

– У Талмуді так говориться: коли двоє ходять собі і розмовляють, і стануть собі під деревом, і один із них скаже – це дерево чудове, прекрасне, то – тьфу! – Б'юмен затнувся і сплюнув.**

– То що? – допитувався Лазар. Б'юмен випалив:

– Вони заслуговують смерті.

Неймовірний галас заглушив Б'юмена, а понад всіма лунав голос Лазара:

– Чому смерті? Хто говорить про смерть при сіні? Тьху!

– Так, – розпалився Б'юмен – бо зітхати можна і під деревом, і на траві, «зітхання – це добро», каже ребе Нахман, але так говорити не можна. Бо хто є прекрасним? Той, хто створив і трави, і дерева. Той Єдиний, що навіть траву слухає, але не хапнув собі сто процент рації...

А той, що кланяється економії, хай кланяється на здоров'я і хай собі має сто процент рації там, під сподом, у Геєні.

Він відвернувся раптово, знову терпеливо ляскав батоном, і знову балагули, услід за майстром, ляскали і собі.

Ніби на якийсь знак, на те ляскання сходилися нові клієнти. Цілою гурмою йшли, замовлені на весілля, коломийські музики. На чолі дріботів капельмейстер, пан Шпільбаум, маленький чоловічок, який поперед себе обережно ніс чималий животик, а у руці, так само обережно, футляр із скрипкою. Праворуч від нього ступав велетень Мурашко, майстер до підлог, паркетів і воскування. Він ішов на весілля, аби підготувати основу основ – підлогу до танцю. Ну і ще просто як весільний гість. Гонор був взаємний: Криворівня ще не бачила паркетника, а майстер Мурашко ще не бував на панських весіллях. Одразу за майстром молодий челядник ніс важкий пакунок, напевне, інструмент і дощечки. Інші гості чекали ще десь неподалік ратуші, довкола крамниці Турка, що була за темною брамою навпроти зупинки локальної залізниці. Турок називався Шломо, але стверджував, що він турок, тому його і називали Турком. За легендою, хтось із його предків купив від справжнього турка цю екзотичну крамничку, де продавалися турецькі смаколики. Молоді пасажири купували довгі кольорові цукерки на патичках, темні макагігі, також на патичках, горіхово-медові мікстури, турецький мід, рахат-лукум, грушки у меді, там же вони випивали гальби яблучного квасу, малинового соку. Це були переважно учні і студенти, що складалися у хор, який мав прикрасити весільну учту у Криворівні. Смокчучи турецькі солодощі на патичках, чи злизуючи їх з пальців, вони йшли собі ринком, тихенько наспівуючи

щоразу иншу пісню. Над ними возносився аж непристойно гучний бас, із надзвичайними вібраціями. Його володарем був син греко-католицького священика Никольцьо Балицький.

Поволі хористи оточили вози. Вітер тимчасом то переливався м'яко, то знову весело вдаряв. Балагули невтомно балагулили собі, але без надмірного галасу.

— Що за життя, — нарікав Юдка, — кажете, ребе Петранкер, що балагула — то вітер. Добрий мені вітер, якщо його кожен перегонить. Пан Кеський перегонить, панич із Криворівні четвіркою вороних теж, тільки запорошиться за ним, фіакр перегонить, пошта косівська, навіть старий пан Торосевич, той скупий, перегонить. Мене то навіть малий Абрум обжене. Коні старі.

Абрум молодший надув щоки.

— Обганяють? Ну і добре роблять. Я не тільки вас перегоню, я тільки тимчасово балагула, а потім — ого! можу бути навіть фіакром, і усім вам засвищу попід носом, фіть-фіть! — пищав Абрум.

Абрум старший трохи осадив його:

— І що з того? Вітер свище, сміття гонить.

Абрум молодший гарячкував:

— А власне, сміття залишається для того, хто позаду.

— І добре йому так, — підтвердив Хаїм.

— Чекай, — уточнював поважно Б'юмен, — це диявол так повчає: «Не будь останнім, хто останній — каже диявол — той дістає в чоло».

Дискусія знову розпалювалася. Абрум молодший із запалом белькотав:

— І добре, що дістає, хай не буде останнім. Або нехай гонить, або нехай здохне.

— Навпаки, — повчав Б'юмен, — хто розженеться, той зламає карк, а хто залишиться, той тільки і зостанеться. Той буде нижчим від поро-

ху, і тому виграє. Старий Берцюньо Вайсер із Косова завжди розповідає...

— Він уже не розповідає, він же помер, — перервав Хаїм.

Б'юмен знетерпелився:

— Що значить помер? Мені він розповідає. Коли на косівському ринку заскрипить брама, то кожен бачить, як йде собі Берцюньо. Біла тінь з брами. Яка різниця — колись і тепер він такий же. Він несе важкий казан молока, аби кожного напоїти.

— Великий Ротшильд, усіх хоче напоїти.

— І зовсім не Ротшильд, він добрий, пильнує корови, годує їх і чистить, і корова не скупиться на молоко, і він іншим не жалує. «Щедрість важливіша, ніж піти зранку до Божниці», сказав той великий, як же його?.. — звернувся до Абрума старшого.

— Ребе Дімі, — поспішив допомогти Абрум старший. — мало того, ребе Сгуда каже ще більш небезпечно: «Прийняти гостя важливіше, ніж Бога у шабат».

Б'юмен усміхався і мурчав із приємністю:

— Власне, власне, коли Берцюньо виходить із брами із казанком молока, то запрошує кожного, запрошує так тихо, тихесенько, ніби то кіт молоко хлеще.

Хаїм і Абрум молодший підхопили обоє, ніби змовилися:

— Тепер він ще тихіше хлеще, — доволі невдало пожартував Абрум.

— Та що там молоко, — продовжив Хаїм, — він далі береться за рибу.

— Що ти верзеш! — гаркнув Б'юмен. — Брешеш! При мені він ніколи не їсть рибу.

Хаїм хихотів:

— Який мені інтерес брехати? Я ж не кажу, що він їсть рибу. Я кажу, що він береться за рибу. Мені він так розповідав: «Що мені з їдла

на цьому світі? Мамалига з молоком, молоко з мамалигою, вода, а восени квас із яблук – та й все! А там, угорі, ого-го-го! Там делікатеси, там я буду смакувати Левіафана день і ніч!» Я сам це чув. І так мені самому захотілося Левіафана, що я аж утік.

– Годі вже, ти, дурний брехуне, хіба ти знаєш, що таке Левіафан? – аж горів Б'юмен.

– Просто велика риба.

– Для дурного – просто, але для хасида...

– Для хасида усе криво – дражнивсь Абрум молодший. Абрум старший намагався якось заглядати:

– То не значить криво, то значить навпаки, і ще трохи того, що поза тим. Розповідайте, ребе Б'юмен, а ви послухайте.

– Берцюньо розповідає, – почав Б'юмен із задоволенням, – про таку людину, яка мусила бути останньою. То ми вже тепер знаємо, хто є останнім і кого кожен обжене – балагула. Так нам здається, але так не є. Той останній брався за усе – носив воду, шив черевики, був кравцем і шклярем. І все виходило зле. Тобто не зле, тільки річ у тім, що він був запальним, нетерпеливим, і до того ж, чи не найбільшим клопітником. Переймався усім страшенно: той спраглий, а той голий, той босий, а тому вітер гуляє по оселі. Клопотався щоразу більше і про все! А усе – то не абищо. Від того він став найстражденнішим і останнім. Спершу він носив воду, щоби якось заробити. І там був останнім, бо носив воду здалеку, із найчистішого джерела, аж з під Ігреця, каже Берунцьо. Він таки щось заробив, бо їв дуже мало, і у цьому також був останнім. Мали його усі за ніц. Не тільки жодна дівчина, а навіть жодна хвороба не мала до нього апетиту. Високий, худий, самі кості, долав він цей світ своїми ногами. Врешті купив собі шкіри, сукно і скло. І що з того? Довіряв

людям, а ті украли у нього усі шкіри. Був гречаний, вступався з дороги, упав під віз і розбилося усе його скло. Ягнятка йшли із полонини, трусилися від холоду, він зробив їм кабати. То який із нього кравець? Для ягнят хіба, тобто той останній. Уже не купував він ані шкір, ані сукна, ані скла. Бо за які гроші? Тяжко ступав він землею, пішов зовсім у інший бік, у гори, туди, де є такий матеріал, з якого можна зробити усе – і шкіру, і скло, і сукно. Тимчасом його ровесники стали майстрами, дійшли до самої Коломиї, і далі, у світ, а він навпаки. Там, у горах, з піску, трави і глини, із того, що зовсім не таке, зробив собі матеріал, який йому був потрібен. Тягнуло його йти далі тим плаєм, бо там далі був такий матеріал, з якого можна зробити ще більше, а ще далі – уже такий, з якого можна зробити усе... Але ні! Повернувся, і знову був найостаннішим на одному, і на другому плаї. Але він мав свій матеріал. І робив він усе, і зовсім не на зле, а тільки на добре, і не на час, бо хотів, аби найкраще, і не для моди, не для сьогодні, а дуже докладно, а так докладно, що і мода уже встигала помінятися. Усі гонять, щоби на час встигнути, гонять за модою, аж перекидаються. Врешті погналися усі за дияволом, як той їм наказав, і опинилися аж у Геєні. Ціле покоління пропало, залишився тільки останній. Господь Бог зважив усе, приглянувся до нього: «Останній залишився, бо робить найкраще». А він зняв мірку з Бога і пошив йому черевики. Ну хіба люди вартують таких черевиків? Скло розмальовує блакиттю, Богу саме таке потрібне, бо для Нього усе прозоре, тільки Він Сам за імлою. На склі малює риб, пташок, зірки – на подобу Творця. Плащ шиє для Бога. Чому для Бога? Бо не кроїть сукно, не зшиває, не лагає, аби був широкий, теплий, аби довго носився. І диявол, суперник Бога, Самаель***

також до нього приглядався. Аж засумував: «Усе вже пролетіло, зникло, уже нові встають із землі, аби знову змагатися, тільки той стирчить на місці, шиє плаща». Подумав собі Самаель: «Я знаю, що зробити, справа проста, у письменах записано, що ангел стоїть, а людина ходить. Він ходить повільно, то зробимо його швидкобіжним, змусимо його змагатися. Але що робити із таким, який не має охоти до змагання? Послати його до школи бігунів, хай вчиться». Був власне Йом Кіпур, Судний день. І постав Самаель перед лицем Суду, де усі сини Божі постали перед Господом. «Звідкіля ти прийшов, Самаеле?» – запитав його Господь. «Я ходив землею, уздовж і упоперек, горами і долинами». «А чи не бачив ти справедливого з боянських?» Самаель не міг відповісти Господу Богу, як колись відповів про Йову: «Чи ж Йов дармо боїться Бога?». Але останній не є Йовою, і нічого не має, окрім того, що сам зробив. Самаель знався на писаннях, він хотів випробувати Господа і з іншого боку підійшов до Книги Йова: «Чи смертний чоловік може бути більш справедливим, ніж Господь Бог, і чистішим, ніж Творець?!» Але Господь мав увесь набуток життєвий Останнього перед собою, і сміявся він із Самаеля: «А може, ти хочеш у нього щось забрати, як ти забрав у Йови? Може, кілька тисяч верблюдів, може, хоч із тисячу овець, може, служників, а може, дітей?» Самаель одразу здогадався, про що йдеться: «Святий Суде, від Йова я міг забрати, бо він був багатим, а цей – останній жебрак. Чи дозволить Святий Суд, аби я щось йому подарував? Инакше жебрака не випробуєш». «Дай йому, що хочеш» – засміявся Господь.

І полетів Самаель на землю, він не дивився на Останнього згори, ніби з ратуші, так, як великі пани, як наш пан Айбігман, бо його ціка-

вило що інше. «Доброго дня, ребе Останній, і доброго Нового Року! – промовив він гречно. – З нагоди Нового Року я хочу вам щось подарувати». «Дякую, ребе Самаеле, і перепрошую, – промовив Останній, – я не можу нічого прийняти, бо не маю чим віддячити, робота моя ще не готова, і навіть відпрацювати я не зможу». «Найбільшим подарунком для вас буде наука, підете до школи», – сказав Самаель. «До якої ж то школи?» – запитав Останній. «До хасидської, – швидко відповів Самаель, – тієї найбільш покірної, щоб навчитися ходити так, як мала дитина, дуже акуратно, бо людина є ходячою, а не стирчить на місці. Без образи, ребе Останній». «Акуратно ходити? Добре, пане учителю, – каже Останній, – дякую! Постараюся віддячити. Для учителя немає кращої подяки, як кмітливий учень».

Отак почав його учити Самаель. Останній робив усе докладно, ходив розважно, крокував як міг, крок мав ліпший, ніж я. Раз-два, раз-два, випереджав він інших. «Браво, – кричав Самаель, – ребе Останній, ви уже ребе Перший!» Як тільки він те сказав, Останній замислився: «Навпаки! Чому я повинен увесь час робити кроки уперед? Хто ж тоді піде навспак?» Тоді він повернувся і пішов у зворотному напрямі. Крокував розмашисто, тож швидко рушив назад, а потім знову повернув і наздогнав інших. Сатана усе ще задоволений. А Останній пригадав собі: «Так не акуратно, бо хто ж піде убік?» І давай раз-два, раз-два, праворуч. Сатана трохи посмутнів, бо праворуч – то вже не по його, і одразу командує нетерпеливо до решти своїх «До чорта! Усі праворуч!». Тепер уже знову видно, що Останній усіх випередив. На те Останній: «Ні, перепрошую, то знову неакуратно, хіба лівий бік світу не рідна дитина?» І бух – з цілої сили ліворуч. Супротивник Господа

потішився трохи, що ліворуч, бо він сам Самель, голова лівиці, і знову в крик: «Ліворуч» Лівиця перемагає!». Останній йшов собі акуратно, натомість решта як розігналися ще колись праворуч, так просто до пекла і втрапили. Сатана за ними, аби ті не повтікали. Це ж уже друге покоління. Але пропало. Останній не придався ані людям, ані дияволу. А Богу придався, жив довго, залишився останнім, цілком останнім на землі. Він розсипався, як дозріле зерно під вітром. А коли заснув, Риба опустилася із неба, щоб його забрати. На землі тоді стало усе таке прозоре, води чисті зашуміли, риби у них плюскотіли, тішилися, що рід їхній чулує. Навіть сама земля стала якась прозора, що аж до пекла видно було. А люди у пеклі злякалися, що також стануть прозорими, і поховалися у норах, у печерах пекельних. Але Рибі було байдуже до них, вона дбала тільки про Останнього: «Прошу, ребе Останній, сідайте на мене і скуштуйте». І хто ж їсть рибу так високо? Останній їсть. Може, він краєв рибу ножом і відкушував? Ні, він її смоктав. Може, він наїдався, напихав живіт, як міх із сіном? Ні, Левіафан прозорий. Гляньте на небо, тільки не удень, бо не видно, а уночі. І Останній також прозорий. І тільки тоді, коли людина стане зовсім прозорою, вона скуштує Левіафана. Хтось повинен бути останнім. Хасид це розуміє, він того прагне, але він не певний себе і не раз боїться: «А може, я хочу когось випередити, може, потягне мене за вітром до Геєни?» Але це смішно. Той, хто насправді останній, не боїться, вітер його не схопить, диявол не спокусить. Такий ляже собі на возі пупцем догори і буде оглядати собі Левіафана. – Так розповідає Берцьюньо, – зітхнув Б'юмен.

Він рвучко повернувся до коня:

– Ну що ти на те, Принце? – Б'юмен голосно випитував свого старого сивка, сам собі відповідав, а кінь дивився на нього сумно.

– Чи найліпший кінь мусить бути останнім? Навпаки! А чому, Принце? Бо коні не такі, як люди. А ще чому? Бо добрий кінь не повинен бути клопітником.

Задоволений із іспиту, він повернувся до людей. Замість Принца рвався відповідати Абрум молодший:

– А я таки кажу, що у вас усе криво, спершу вітер є найліпшим, бо відразу є там, де бути мусить, а потім останній є найліпшим.

Абрум старший повчав:

– Треба зовсім навпаки. Він зовсім із тим вітром не летить, його тіло посеред праху земного, але йому це не шкодить.

Семінарист Балицький зацікавився:

– То ті люди усі полетять до Гієни, на вічні муки?

– Так, на вічні муки, – повторив Б'юмен. Юний теолог занепокоївся:

– У нас то якось так, що один Справедливий відкупить усіх решта... А ви кажете, що на вічні муки і що про них ніхто не потурбується.

– Ні, ні, – жваво запротестував Абрум старший, – бо для чого ж тоді чібаг? Панич не знає?

– Не знаю. А що це значить?

– Я не зумію витлумачити, може, ліпше ребе Б'юмен це зробить, – відмовився Абрум старший.

– Дорогий паничу, чібаг, – роз'яснював Б'юмен, – це так, якби ми усі їхали із Коломії до Косова, і були вже у буковому лісі, на горі у Яблунові. Там гарно, весело, стоїмо собі, пасажирів чимало, чекають, платять. Аж тут зирк з гори – страх, гвалт, Коломия горить! Я одразу командую своїм балагулам: віддати гроші!

Цурік!. Галопом до Коломиї, возити воду, рятувати! – Чібаг – це повернення. Таким Господь Бог прощає. У Писанні сказано: «І сказав Господь, я є хасидом і не буду гніватися вічно». І коли Останній посмокче Левіафана, зробиться великий протяг, і усі повернуться із Гесни і почнеться цуг, дух, рух, знову догори».

– А той їх звідти випустить? – запитав семінарист.

– Хто «той»?

– Злий дух, голова лівиці, як ви кажете.

– Самаель? А що він може сказати! Він та кож полетить з усіма.

– Сатана полетить до Бога, – пан Айбігман засміявся якось особливо голосно, навіть виклично.

– Але він уже не сатана, – вів далі Б'юмен, – він Самаель. Пане Айбігман, стримайтеся! Побачимо, хто буде сміятися останнім. Останній буде найбільшим цади́ком, найбільшим клопітником. Звідти, від Левіафану, засміється він сердечно, і до Самаеля також, він же учитель. І повіє великий вітер! Розтопиться отрута Самаелева, щезне, тобто щезне Сам і залишиться тільки Ель – те, що Богове.

– Так пише Великий із Сафед, точнісько так, – додав тихенько Абрум старший.

Найвищий з-поміж усіх майстер Мурашко, дивлячись згори, гірко засміявся. Витягнувши вуста, він понуро задуднів:

– Тьху! Гарно бо то було, пане добродію, якби я був останнім і поправляв підлоги після весілля у Криворівні. Це тільки виправдання для недбалих без гонору – їдьмо вже!

Абрум старший знову оживився.

– Гонору? Пане майстер, а про що ж мова? Що треба брати навпаки і з іншого боку.

– З тамтого боку, – пирснув майстер, – а потім цілу ту банду пекельну з цього боку до

серця пригорнути. Навіть того чорта, тьху! Кожен має своє місце і свій ранг.

– Файна перспектива, навічно сидіти у гної на самісінькому дні, – сміявся Б'юмен.

Мурашко надалі залишався поважним.

– Коли б я був дияволом, тьху! то не дав би себе пригорнути тому жи́дові, тому останньому. Кожен має свій гонор.

– От кожному за його гонором і буде, – утішав Б'юмен. – Прошу пана майстра, сідайте на своє місце.

Для майстра було призначене почесне місце, добре напхане сіном, щоб не западалося, одразу обабіч Б'юмена. За Б'юменом було місце для капельмейстра Шпільбаума. Він швиденько усівся плечима до решти, зайнявши дуже мало місця, тільки для живота мав доволі простору. Мурашко поважно завалювався на воза, а Б'юмен промовляв до свого сивка:

– Ну ж бо, Принце, відпочили ми з тобою, тепер у дорогу! – Принц заіржав, рушив завчасу, майстер втратив рівновагу і зіскочив на землю. Б'юмен заспокоював коня:

– Чекай, Принце, не гарячкуй.

Абрум старший відважився ще продовжити розмову:

– Той останній цади́к взагалі-то зовсім і не мусить бути жи́дом.

І отут здійснювся неймовірний галас. Розкричалися, розхрипілися, розсичалися усі нараз:

– Найбільший клопітник – і не жид? – буркнув Юдка.

– Останній балагула – і не жид? – закричав Абрум молодший.

– Справедливий, а не жид? – в'їдливо хотів Хаїм.

– Цади́к, а не жид? – кричали студенти один поперед іншого.

– Та дайте ж сказати! – горланив поверх них Б'юмен.

– Так ви ж усе це про свою віру розповідаєте, про жидівську віру? – дуже істотно запитав юний теолог.

– Зовсім ні, – засміявся Б'юмен, – останній цадик є тільки найбільшим клопітником. Неперпеливим, запальним – так каже Берцуньо, – що кого болить, то його болить подвійно. Клопоту світу його просто заливають. І тому він страждає.

– Так, це гірше, аніж свої клопоти, – утрудився Абрум старший. – «Зітхання тихі перед стравою, а ячання голосні як бурхливі води» – так написано.

Хаїм усміхнувся.

– Дай Боже усім нашим конкурентам і ворогам, аби вони були цадиками.

Б'юмен погодився із Абрумом старшим:

– Гірше, ніж власні клопоти – воно то так, але сьогодні весілля і не треба про це. Але все ж він не мусить бути жидом. Скажи нам Абрум, як пише той великий з Еспанії про хасидів інших націй.

Абрум старший процитував без вагання:

– Не тільки Він, Моше бен Маймолн, так каже. У Тосефет Синедріон виразно сказано: «Колись Хасидизм посяде своє місце і серед невірних». Будемо усі побратимами.

– Власне, власне, прошу майстра на своє місце, бо уже пізно, – підганяв Б'юмен.

– Чого ж ти поспішаєш, адже останній не повинен поспішати, – кепкував Хаїм.

– Має ж бути навпаки, – підтримував його Абрум молодший, не на жарт зухвало.

Майстер Мурашко, всідаючись на бенькате сидіння, дуднів щось собі весело:

– Жидівські викрутаси усе те, пане добродію, але без вас було б так сумно.

Сидячи вище від усіх, він далі посміхався собі задоволено.

– Вйо, Принце – тепер уже насправді.

Принц допитливо глянув на майстра.

– Гляньте на нього, – показував Б'юмен на сивка. – Коли він зі мною сам на сам, то вже майже говорить. Ще не так, щоб зовсім, але одне його слово буде мудрішим, ніж усе, що малий Абрум скаже за день, ніч, за цілий рік.

У суцільному реготі згубилися жарти Абрума молодшого.

– Вйо, Волох, дуже перепрошую, але спати будеш пополудні у Яворові, а зараз – гайта вйо! – звернувся Б'юмен до свого другого коня.

Усе врешті повкладалося у возах і без довгих церегелій, без довгих перегуків і без об'їздів перед шостою годиною вози врешті рушили. Пан Айбігман тим разом не супроводжував балагулів до мосту. Зібравши гроші, він холодно попрощався із людьми, як подорожували разом із балагулами.

Вози рушили так рвучко, як ніколи раніше. Навіть самі коні здивувалися. Адже то мав бути вихор, цуг, рух, показ усього, що балагула потрафить. Не обійшлося і без того, що за балагулами гнало кілька фігурок спізніхів-пасажирів, і гнали вони так, ніби вихор за возами був цілим потоком, а самі вози були Ноевим ковчегом. Ще кілька разів балагули зупинялися, аби заповнитися людьми по вінця, і знову рушили із таким же розмахом, як відомі четвірки із Єзуполя. Під час їзди Принц пригадував собі давні часи. Його кроки були приземлені, трохи танцювальні, хоча і шкутильгаві, він чуйно наставляв вуха, а тужливим своїм поглядом був уже дуже далеко. Натомість Волох жвавіше махав хвостом, аніж ногами, а Принц, волочачи хвоста за собою, очима блискав на нього несподівано гнівно. Видно, що у цьому світі навіть

шляхетний кінь не позбавлений гніву на свого ледачого ближнього.

Того дня балагули так гарцювали коломийськими вуличками, що підлітки, які зазвичай навмисне зухвало пальцем рахували обурених пасажирів, тим разом не здужали цього зробити. А Юрко Станкевич із Слободи Рунгурської, місцевий поліцай із дерев'яною шаблею, задер уважно голову і почав натужно собі пригадувати, коли ж це останньо аж так шаліли ті балагули? У той голодний рік чи у час пожежі у Коломиї?

Той гарц одразу надав товариству радісного ритму. Варто нагадати, що там були різні, незнайомі поміж собою люди: ремісники як «помічний резерв», хористи і жидівська весільна капела. Були там люди, персонально запрошені на весілля, були запрошені групою і взагалі не запрошені. Спершу усі вони не зовсім могли порозумітися, але гумор балагулів, а ще більше вітер, їх згуртували. Відразу за Прутом почали злітати шапки і капелюхи, і треба було уважно слідкувати за їх польотом, а коли вони приземлялися, треба було їх загачити раніше, ніж знову це зробить вітер. Акція вимагала уваги і співпраці. Врешті один із студентів, потрафляючи вітру, затягнув стару степову пісню:

*Ой, у полі могила з вітром говорила
Повій, вітре буйнесенький, щоб я не чорніла.*

З усіх возів злетілася відповідь:

*Щоб я не чорніла, щоб я не маліла,
Щоб на мені трава росла, та ще й зеленіла.*

Рвучкий біг балагульських коней трохи стихився і пан Шпільман, ніби тільки того і чекаючи, почав відкривати свій футляр. Він був

стриманий у балачці, настроював собі скрипку, щось насвистував, будив легкими штурханями музикантів, одного за одним, і врешті ціла капела заграла для хору:

*І сонце не гріє, і вітер не віє,
А все в полі край дороги трава зеленіє.*

– Гей, гей! – потужно викрикував Б'юмен.

– Гей! – злагоджено відповідали йому балагули, ляскаючи батогами у такт пісні. Тріщали вози, свистів вітер, балагули зливалися із блакитним жовтневим світанком, поволі пропливали через підгірські села, ніби співучі венеційські гондоли.

Тільки Абрум старший не ляскав батогом, не вигукував. Він без упину крутив ним над головою, наче стягом, і приязно усміхався через вікно вітру до чогось там, угорі. Він усміхався і зітхав, ніби присвоїв собі те, що сказав майстер Нахман із Брацлава, із чиїх пожовклих книг черпали радість боянські вірні: «Зітхання є добром, а смуток – злом». Округла Абрумова борода розвівалася на вітрі, і якийсь споглядач чи іроніст міг би сказати: «Який артист пропадає на козлах балагурських!»

У Яблунові, під перевалом, був перший постій. Як тільки одягнули коням мішки із вівсом, Абрум молодший із пискливим смішком пустив у Б'юмена приготувану «стрілу»:

– Ребе Петранкер! Ви так все у свій бік викрутили, аж любо глянути, але я зараз відкручу: сто процент рації таки існує, побачите...

– Та де там, – недбало відмахнувся Б'юмен.

– Існує, бо Останній має сто процент рації проти Самаеля, хіба ні?

Б'юмен заперечливо покрутив головою і терпеливо відповів:

– Ні, не має, він повинен йому решту віддати.

– Яку решту?

– Поїдь до Боян, то дізнаєшся, тільки як за-
надто галасувати не будеш.

У Яблунові, Пістині, Косові підсідали на
вози нові гості. На перекуках і на постоях уже
всі зналися – і коломийські міщани, і майстри,
і музиканти, і студенти, і учні, прислужники і
усі ті, кого узагальнюючи називали «весільні
подорожні».

Разом із вітром, слідом за вітром, в'їхали
вони у гори.

Переклала Ірина Магдиш

* Левіафан (гебр.) – біблійне морське чудовись-
ко, монстр. Слово левіафан стало синонімом вели-
кому чудовиську, потворі, монстру. Левіафан зга-
дується як у численних легендах фольклору (напр.,
Йормунганд у скандинавській міфології), так і в су-
часній літературі (як синонім слову «монстр»).
У Старому Заповіті іноді ототожнюється із Сата-
ною (*прим. перекл.*).

** «Якщо подорожній повторює сказане у Торі
і відволікається від цього, вигукуючи: «Яке чудове
це дерево! Яке прекрасне це поле!», – то він уподіб-
нюється у Торі до такого, що заслуговує смерті»
(Піркей Авот 3:9). Зазвичай цей вислів означає важ-
ливість вивчення Торі і концентрації уваги на цьо-
му (*прим. перекл.*).

*** Самаель (Samael, sam – отрута, el – ангел) –
ангел смерті. У різних традиціях Самаель виступає
як на стороні Бога, так і на стороні Сатани (а інколи
асоціюється із ним). Ім'я «Самаель» інколи трак-
тується як істинно «ангельське» ім'я диявола, як ка-
балістичний титул Князя тих злих духів, що втілю-
ють людські пороки (*прим. перекл.*).

Kołomyja — КОЛОМІЯ — Kolomea
Ul. Sobieskiego — Вул. Собієкого — Sobieska Gasse

шолом алеихем

КОЛОМІЯ. ВОКЗАЛ

діалог
у галичині

sholem
aleichem

– Ви їдете, здається, до Коломиї?

– Звідки ви знаєте, що я їду до Коломиї?

– Я чув, як ви розмовляли з кондуктором. Ви коломийський чи тільки їдете до Коломиї?

– Коломийський, а що?

– Нічого. Просто питаю. Коломия нічого собі місто?

– Що значить – нічого собі місто? Місто, як усі міста в Галичині. Гарне містечко. Дуже гарне містечко!..

– Я хочу спитати, чи є у вас порядні люди, багатії?

– Є різні: є багатії, є бідняки. Звичайно, бідняків більше, ніж багатіїв.

– Те саме, що й у нас. На одного багатія, нівроку, тисяча злидарів. У вас в Коломиї є багач Фінкельштайн?

– Є такий багач Фінкельштайн. А що, ви його знаєте?

– Ні, я його не знаю, але багато чув. Його звуть реб Шая?

– Реб Шая. А що?

– Нічого. Просто так питаю. Він справді, отой реб Шая, такий багатій, як про нього кажуть?

– Хто зна? Його грошей я не лічив. Чого ви так допитуєтесь? Вам це треба знати, щоб одержати кредит?

– Ні, просто так. Він, кажуть, має дочку.

– У нього три дочки. Може, сватання? Скільки, сказали вам, дає він посагу дочці?

– Тут ідеться не про посаг, розумієте. Мене цікавить сім'я, сама сім'я реб Шаї Фінкельштайна. Що то за люди, розумієте.

– Яка може бути сім'я? Сім'я, як усі сім'ї. Гебрейська сім'я, порядна, дуже порядна сім'я! Хоч, правда, кажуть, що з погляду вимог релігії там останнім часом... Але то брехня!

– Що саме брехня?

– Хоч би що сказали – брехня. Коломия, треба вам знати, це місто самих брехунів.

– Саме тому цікаво знати, що кажуть, приміром, про його домівку.

– Кажуть, що це вже не те, що колись. Наприклад, колись там суворо додержували прадідівських звичаїв... Сам він бувало їздив двічі на рік до праведника. А тепер... Тепер уже не те...

– Оце все?

– А що ви хотіли? Щоб зголив бороду й пейси і прилюдно їв свинину?

– Ви говорите «кажуть», то я подумав бознащо! Головне ж – це те, щоб людина була людиною. Тобто мене цікавить, чи він, отой реб Шая Фінкельштайн, порядна, чесна людина? Ось що мене цікавить.

– Що значить – порядна людина? Людина як усі люди. Навіщо неславу пускати? Досить порядна людина. У нас, правда, подекують, що він трохи... Але то брехня!

– Що брехня?

– Все, що кажуть про нього, – брехня. Коломия таке місто, де люблять оббріхувати один одного, а я не хочу повторювати, бо це плітки.

– Якщо ви знаєте, що це брехня, то це вже не плітки.

– Кажуть, що він... трохи... крутій.

– Крутій? Кожен купець – крутій. Купець крутить. А ви хіба не крутій?

– Різні бувають крутії. На нього кажуть, розумієте... але то брехня.

– Що ж, власне, кажуть на нього?

– Я ж вам кажу, що це брехня!

– То я хочу знати брехню, яку про нього вигадують.

– Кажуть, що він уже тричі банкрутував. Але то брехня! Я знаю тільки про один раз.

– Оце все? Де ви бачили купця, який не банкрутував би? Купець торгує доти, аж поки проторгується. Коли купець вмирає, не збанкрутувавши – це ознака, що він помер передчасно. Що? Хіба не так?

– Різні бувають банкрутства. Про нього кажуть, що він погано збанкрутував. Гроші поклав собі в кишеню, а людям дав дулю. Розумієте?

– Не дурний, видно. Ну, а крім цього, нічого більше?

– Чого вам ще треба? Щоб він людей різав? Докотився до злочину? Щоправда, у нас розказують про одну якусь дуже негарну справу... але то брехня!

– А саме?

– Справа з один паном... Дурниці!

– Що за справа з паном?

– Якийсь там пан... Векселі... Мало що Коломия може вигадати? То брехня! Я знаю, що то брехня!

– Коли ви знаєте, що це брехня, то воно ж йому не зашкодить.

– Він, кажуть, мав діло з паном, дуже багатим паном, був у пана в пошані, у великій пошані. А коли той пан помер, він подав на нього кілька векселів. У місті зчинився галас: звідки взялись у Фінкельштайна векселі, коли пан зроду не підписував ніяких документів?... Коломия, треба вам знати, це – місто, що пильнує...

– Ну?

– Ну-ну! Він мав рахубу...

– Оце все? Кожна людина має неприємності. Ви бачили коли-небудь людину без неприємностей?

– Але ж цей, кажуть, мав три мороки.

– Три мороки? А саме? Які ще мороки він мав?

– З млином, кажуть, морочився... Але то вже напевне брехня!

– Млин, певно, згорів, а на Фінкельштайна сказали, що млин був старий, добре застрахований і він сам пустив червоного півня, щоб мати змогу потім збудувати новий?

– Звідки ви знаєте, що так було діло?

– Не знаю, але я собі уявляю, що так мало бути.

– Саме так, значить, подекують у нас в Коломиї, але то брехня. Можу вам заприсягтися, що то брехня!

– Мене це не хвилює, якщо воно й правда. Яку ще, кажете, мороку він мав?

– Я кажу? Місто каже. Але це вже просто причіпка, наклеп, справжній наклеп.

– Наклеп? Фальшиві гроші?

– Ще гірше.

– Що вже може бути гірше?

– Соромно розповідати, що Коломия вигадує! Нечесні люди... Байдичі... А може, це було навмисне підлаштовано, щоб можна було вимантачувати гроші? Хіба не знаєте – маленьке містечко, багатій має ворогів...

– У нього, певно, було щось із служницею?..

– Звідки ви знаєте? Вам уже розповідали?

– Мені не розповідали, але я вже здогадуюсь, йому цей наклеп, певно, коштував чималу копійчину?

– Дай боже нам обом заробляти щотижня, – я вам не ворог, – те, що йому коштувало, хоч він у цьому зовсім не винний. Маленьке містечко... багатій... Йому добре ведеться... Люди заздять... Просто заздять йому!..

– Можлива річ. А діти в нього порядні, хороші? Три дочки, кажете є в нього?

– Три. Дві заміжні, а одна дівчина. Порядні діти, дуже порядні діти... На старшу, правда, кажуть, що... але це брехня!

– А саме, що кажуть на неї?

– Я ж вам кажу, що це брехня.

– Знаю, що це брехня, але я хочу знати брехню.

– Коли схочете вислухати усі побрехеньки, які поширюють у нашій Коломії, вам не вистачить трьох днів і трьох ночей... Про старшу кажуть, що вона зовсім не носить перуки. Я можу бути свідком, що це брехня, бо вона зовсім не така освічена, щоб усім показувати своє волосся. А на другу дочку з доброго дива вигадали, що дівчиною бувши... Та мало що Коломия може вигадати! То брехня!

– Цікаво послухати, що можуть у вас в Коломії вигадати.

– Я ж вам кажу, що Коломия – це місто самих брехунів, обмовників і пліткарів. Хіба не знаєте? У маленькому містечку, коли дівчина вночі прогулюється по місту удвох з молодим чоловіком, то здіймається галас: чого це дівчина ходить по Коломії вночі удвох з провізором?

– Оце все?

– А ви ще чого хотіли? Щоб вона з ним утекла в судний день до Чернівців, так, як, кажуть, утнула молодша?

– А що утнула молодша?

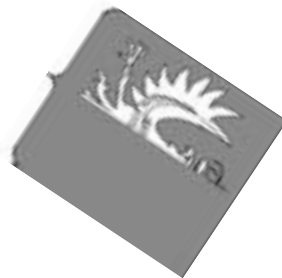
– Не варто, слово честі, навіть переказувати всі дурниці, що їх вигадують у нас в Коломії. Я терпіти не можу повторювати побрехеньки!..

– Ви вже переказали стільки побрехеньок, розкажіть уже й цю.

– Я розповідаю не мої побрехеньки, пане добродію. Я переказую чужі!.. І взагалі не розумію, чого ви допитуєтесь так у мене про кожного окремо, неначе прокурор. Ви, здається мені, з тих, що люблять випитувати, нишпорити, витягати з іншого всі жили, а самі боїтесь слово сказати... Пробачте, що я вам кажу щирю правду. Ви, на мою думку, з російських євреїв,

а вони мають погану звичку: люблять залазити іншому з чобітьми в душу ... Російські євреї, видно, неабиякі обмовники... Зрештою, от уже скоро Коломия... Час пакуватися... Дозвольте, будь ласка!»

*Текст є уривком із оповідання
Шолом-Алейхема «Брехня»*

КОЛОМИЙСЬКИЙ ХРОНОГРАФ

коломия. народний дім

Листопад
1918-20

Коломия

Народний дім

Кочергін Р 2005

Урядове оповіщене.

Перебравши власть іменем Української Держави легальною дорогою по мисли Цісарського Маніфесту, назначив Український Військовий Секретаріят мене Управителем Староства в Коломії.

Силою сеї власти розпоряджаю що слідує:

1) **Що до національних відносин**

поручаю всім націям шанувати себе взаємно і памятати, що нинішні всесвітні поступові кличі щирого братання народів на основі самоозначення заняли місце давного поганого шовінізму і безуспішних змагань до винародовлення та жажди гнету! Українці будуть на своїй землі уважати себе немов старшими братами других народів! Всякі обиди чужої нації як і виступи против Української Держави і власти будуть строго карані.

2) **Що до публичного ладу і спокою**

заряджую безумовне підчиненє і послух новій власти, яка супротив палаючої анархії кругом нашої держави, має і так незвичайно тяжку задачу: зберігати лад і порядок для взаємного добра нас всіх. Небудь захвату власти Українським Військовим Секретаріатом дня 1. падолиста 1918. – так безумовно наставби розклад порядку. На разі на порученє військових властей забороняє ся без дозволу відбувати які небудь публичні збори чи маніфестації, як рівнож невільно без дозволу на се видавати ані друкувати політичних відкликів чи проклямацій; всі співвинні, особливо управителі друкарень будуть за сі проступки строго карані.

3) **Оружє в приватнім посіданю як і всяке військове добро**

приказую безпроволочно віддати найблизшій військовій команді, бо затаєне оружа чи військового добра буде як найстрогійше каране так

у того, хто єго переховує, які і хто знаючи не доніс власти! Хто повідомить о перехованім оружію чи незанятім новою властю воєнним добрі, одержить відповідно високу нагороду грошеву.

4) **Місця продажі алкоголю**

мають бути отверті тільки в будень і не довше, чим до 6-уї год. вечером! Отвиранє таких льокалів в неділі і свята поза 6-уї вечером, дальше урядженє прилюдних забавових виступів і т.п. без дозволу властей, буде каране грішми і навіть замкненєм дотичних льокалів. Нові того рода льокалі можуть бути відчинені тільки за дозволом властей.

5) **Харчове прокормленє**

є під окремою дбалою властю, а тому, що Східна Галичина видала більше поживи, чим сама потребує, а тепер вивіз замкнений, нема причини боятись недостачі, і то тимменьше, що в місті находять ся значні запаси. Тому всяка спекуляція торгівельна, щоби на средствах щоденної потреби, як пожива, світло, опал, одіж, обув, біле чи необхідні знаряди або матеріяли, – здобути надмірний зарібок, або торгівля ланцушкова, будуть карані доскулюючими карами тай конфіскацією товарів.

6) **Всі реквізиції**

з виїмкою військових, – будуть по змозі скоро застановлені.

7) **Виконуванє промислу і ремесла**

зависить від дозволу політичної власти, бо хоч бажаним є, щоби якнайбільша була всяка продукція, одначе, власти мусять мати перегляд, щоби неумілі люди не наражали нікого на шкоду чи то партаченєм, чи то безконтрольною продажею шкідливих річий, особливо поживи. Промислованє без дозволу буде строго каране.

8) Задля небезпечних хоріб

треба удержувати якнайбільшу чистоту, бо заразки всіх заразливих хоріб плодять ся в нечистоті! Користаючи з утяженого стану вивозу сміття і чищення збірників гною та кльоаків, деякі мешканці запустили зовсім свої доми і подвір'я та занечищують публичні площі і дороги. Розпоряджаю отже на підставі порозуміння з військовою Власттю, щоби в якнайскоротшім часі переведено вичищенє подвір і кльоазетів, та залишено уживати доріг і площ на смітники, бо винні сего будуть карані високими карами або арештом.

9) Ширенє непокоячих вісток, підбурюванє против властей і суспільного ладу

буде строго каране, а **УРЯДНИКИ**, які з нагоди переходу влади затаїли для себе державне добро, будуть карані за злочин споневірення або крадіжи.

10) Дотепершні закони і права горожанські приватно-правні

остають і на дальше в силі.

11) Подаю до відома, що всі давніші влади і уряди урядують дальше; до уряду може кожний горожанин відноситись в своїй рідній мові. Так само будуть і школи продовжати свою діяльність. Всякі зміни в урядах можуть бути зроблені лише на дозвіл властей зверхних.

12) Зі згляду, що на першім місци мусять бути залагоджені загальні справи, прошу всіх приватних інтересентів бути терпеливим зі своїм особистими справами, коли нові влади не зможуть їх ще так скоро залагодити.

13) Що до причинків, (війскових підмог)

то з причини, що багато жовнірів вернуло домів, мусять бути справлені признання і аркуші платичі, і тому виплата на короткий час здержана, — а відтак наступлять дальші відповідні зарядження.

14) Дезертирів і урльоппників

взиває ся, щоби задля загального добра і оборони рідної землі та своїх найблизших, вертали якнайскорше під оруже до Коломиї; вони будуть служити лише в Коломиї без огляду на свої полки, а треба боронити ся перед небезпекою, що ворожі і неупорядковані війська можуть в переїзді з України на Мадярщину нападати на села, рабувати і убивати наших людей, коли не буде у нас порядку і війська.

Коломия 2. падолиста 1918.

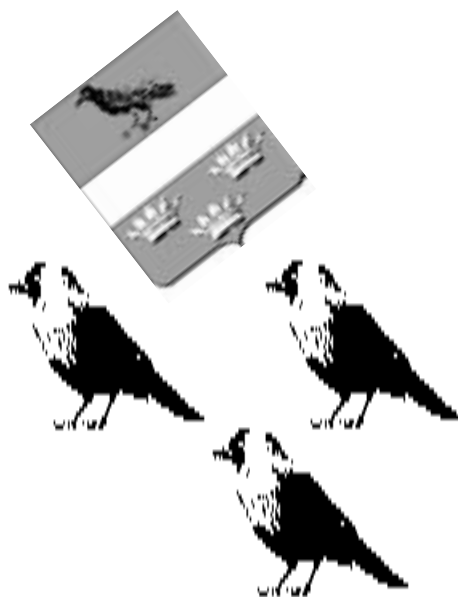
Повітовий Комісар-Управитель

Староства Коломия

Др. І. Стрийский.

Подано мовою оригіналу

Ко́лосу́ја. Ру́пек. Коло́мня. Ри́нок.

іван. МОНОЛАТІ

коломия. музей історії міста

цісарщина
як підмурівок
української
КОЛОМИЇ

іван
monolcity

Коломия. Музей історії міста

Кочерушкін 2011

Прохолодного і дощового падолиста 1918 р., нібито кудись поспішаючи, відійшли у засвіти гонорові панночки в оточенні струнких і випущуваних офіцерів коломийської залоги крайової оборони.

Наввипередки один перед одним зникли комерсанти у білосніжних сорочках із бріоліновими фризурями й атласними метеликами.

Десь поділися багачі-коломийці у фраках, перекривлених набитими пулярцями, і камізелках, відтягнутих важким золотом швайцарських дзигарків.

За щільно зачине-ними дверима своїх перукарень заховалися фризієри у батистових фартухах і під тонким вусом.

Утекли наповнені толеранцією й жагою бандерки і веселі, викупані та напарфумлені комівожерами з Парижа алярмові коханки за гроші.

Місцеве панство вже не шпаціює бруківкою з чорного тесаного каменю.

Засумували сповнені грації, достатку та впевненості у завтрашньому дні молоденькі мами у мереживних капелюшках і діти у бриджах чи пошитих найкращими модистками суkenочках і смішних панталонах.

Заметушилися коломийські гебреї у старомодних циліндрах, з довгими рудими пейсами, обмірковуючи, як жити далі.

Одного дня загубилися «англіки з Коломиї» зі своїми фраєрськими витребеньками.

Посерйознішали міські стражники, перед тим роздобрілі від порції руму під дві гальби

пива, святкуючи чергове повернення цісарсько-королівської влади після третьої московської займанщини.

Коломийські дзигарки – на Михайлівській церкві й ратушевій вежі – почали ходити парканами.

Коломийський трамвай, наша «льокалька», важко сопучи і торохтячи на вулицях, почав чомусь припізнатися.

На ринковій площі не чекає вже на пасажирів оглядовий фіякр.

Не приїхали візки з теплим вранішнім молоком.

Зачинилися склепи, обвішані вудженим м'ясом і прозорими, на

сонці висушеними ковбасками.

Враз зникли життєдайні, з чистого збіжжя горілки, правдиві вина і шампанське у ресторанах...

І лише на одвірках вітер тріпотів клеписидрою, яка оголошувала:

З глибоким жалем сповіщаємо,
що вночі проти 31 жовтня і 1 падолиста
року Божого 1918-го
після важкої і невиліковної хвороби
**ЦІСАРСЬКО-КОРОЛІВСЬКЕ МІСТО
КОЛОМИЯ**

упокоїлося у Бозі та людях

Горем прибиті влада і урядники
вже неіснуючої держави

А ось далі, на ратуші, повітовому старостві, церковних брамах і кам'яницях, виднілися шойно видруковані проклямації Українського Покутського військового секретаріату:

ПРОКЛЯМАЦІЯ

Виконуючи волю
Центральної Української Ради у Львові ...
переняли ми сьогодні владу
на цілм Покутті в свої руки...

Коломия, 1 падолиста 1918 р.

Відкривалася нова сторінка в житті нашого міста. Міста українців, чільного міста Української держави галичан...

Перефразовуючи одну відому німецьку оповідку про міста за цісарщини, австрійські міста Галичини і Буковини часто порівнюють з кораблем задоволень із українською командою, німецькими офіцерами, а потім, дуже швидко, з польськими керманічами і гебрійськими пасажирами на борту. Кораблем, що під австрійським прапором постійно тримав курс між Заходом і Сходом. Годі й вигадати щось химерніше та нетривкіше для Центрально-Східної Європи XIX – початку XX ст., як компанію українця, німця, поляка і гебрея на одному судні! Але саме такою була реальність співжиття у містах і містечках нашого краю за цісарської доби. Однак той корабель мав би почуватися самотнім посеред океану, що закипав нетерпимістю «своїх» до «чужих».

Коломийці, могли б висловити своє ставлення до ясновельможного цісаря словами Осипа Маковея: «Люблю я пана цісаря – страх люблю! Він мене і десятої частини так не любить, як я его». Місцеві українці й справді ставилися

з великою повагою до цісаря, навіть тоді, коли величали його «рудим лисом» і дозволяли паскудити клятим мухам його богоподібний портрет. Задивляючись на Франца Йосифа, українці не лише Коломиї, а й інших міст Дунайської монархії не думали про революцію і в покорі сприйняли зміцнення польського сепаратизму і власне відсторонення у формуванні адміністративно-політичного життя у Галичині, особливо після 1867 р.

Бо регіони Австрійської імперії у різний спосіб пізнавали лібералізм, брали його у корони, і неоднаковою мірою пішли шляхом побудови власної державности після розвалу імперії. Але саме Франц Йосиф асоціювався для народностей імперії як гарант культурно-національного та політичного розвитку, такий собі вселюблячий батько, «татко цісарь», що думає лише про добро своїх підданих.

Історики засвідчують, що Австрія була дивною імперією, надто після 1848 р. Адже саме тоді Франц Йосиф ступив на шлях лібералізму й парламентаризму, підтвердив це 1860 р. і не сховався з цього шляху до початку Першої світової війни. Революційна епоха піймала Франца Йосифа і змусила піти шляхом компромісу між, образно кажучи, цісарською короною Габсбургів та окремими національними коронами. Такої корони українство Дунайської монархії так і не наважилося запропонувати Францові Йосифу. Іншими словами, українці виявилися безпрецедентно лояльним народом, що підживлював помираючу династію.

Спочатку молодий цісар викликав надії, потім потроху став набридати. Урешті-решт з «татунька» перетворився на «дідка». Урядове вшанування його особи з боку вірних підданих химерно перепліталася із саркастичною сатирою ворогів імперії, незадоволенням вічно

покривджених аутсайдерів монархії та із суто людським співчуттям до численних нещасть, які звалювались на цісарську родину. Посправжньому цісаря та стару добру Австрію почали цінувати після 1918 р., коли її втратили. Бо більшість режимів і правителів, яких довелося відтоді пережити Галичині й краям колишньої імперії, значно програвали порівняно з цісарським правлінням.

Однак ліберально-конституційні реформи, запроваджені цісарем, змушують вкладати у зміст слова «імперія» цілком інше трактування. Імперія не як «тюрма народів», а як солідарна й добровільна обітниця народностей «триматися купи».

А от деякі дослідники називають Франца Йосифа «першим бюрократом цісарства». Це він міг іменувати прем'єр-міністрами фахівців вищого класу та своїх найближчих працівників і при тім дуже легко усував їх від влади (за 50 років, від 1848 до 1898 рр. тут змінилося 24 прем'єр-міністри, а міністерські крісла обіймали понад 100 осіб). Австрія (чи згодом Австро-Угорщина) була країною, де постійна ротація кабінетів стала звичним явищем і свідчила про циркуляцію еліт, що не давало змоги заржавіти віденській бюрократії.

Сам же гарант реформ вже ніби й не одноосібний монарх, часто вдавався до дрібниць у рапортах, різноманітних циркулярах, перш ніж зважити на певне державне рішення. Апарат усіляко намагався мітологізувати постать Франца Йосифа. Цьому також сприяла можливість кожного підданого записатися на аудієнцію до цісаря. Відомо, що Франц Йосиф стоячи винагороджував короткою зустріччю, інколи залишався наодинці з підданим (аудієнція, як правило, велася німецькою або ж французькою мовами, не зважаючи на те, що авст-

рійський монарх знав ще декілька мов). Та можна собі уявити, що лише той чи інший підданий міг нафантазувати, коли переповідав громаді, як вони вкупі з цісарем вели бесіду про справи державні й приватні.

У традиції габсбурзької монархії цісар дбав про три стовпи імперії – армію, бюрократію і церкву. У другій половині XIX ст. до цих стовпів додався ще один – народности, які чим дужче підривали основи імперії, але фактично під кінець XIX ст. досягли політичного консенсусу, політичного балансу, який більш-менш задовольняв як офіційний Відень, так і сепаратистські регіони.

Упродовж всього періоду цісарства Франц Йосиф дбав про збереження єдності імперії. Демократичний централізм, як відомо, він замінював ліберальним парламентаризмом, згодом знову закручував гайки і знову відгвинчував, пішовши на відчутні ліберальні кроки 1860 р. Згодом чергова спроба заморозити 1865 р. і вже кінцеве примирення з конституційними реформами від 1867 р. Наступна ж «ера федералізму» стала для Австро-Угорщини чимось на зразок шлюбоборозлучного процесу. Дунайська імперія повільно руйнувалася, національності роздирали її, забираючи «стільки суверенітету, скільки могли». Але імперія стояла до тих пір, допоки нею правив саме цей цісар.

В історичній пам'яті коломийців Франц Йосиф викликає позитивні асоціації. Є й нині в покоління, що може судити про Австрію лишень з переповідок та передруків, певна ностальгія за цим старим добрим часом, часом не до кінця реалізованих надій, але невтомної та жертвовної праці.

Цю ностальгію, зазвичай, підтримує портрет Франца Йосифа, котрий ще лежить на бюрку в кількох коломийських хатах. У дитинстві

хтось, наприклад, чув казки про Франца Йосифа. Багато коломиївців і донині зберігають удома горнятка, монети, медалі із зображенням цісаря. Так підживлюється міт про доброго цісаря, який і не думав, що, стане таким популярним у свідомості галичан.

Достатньо навести слова о. Миколи Устияновича, яким він вітав 1861 р. заведення в Галичині, як і в інших краях імперії, парламентаризму: «І розпіслав письма (Монарх і Отець) по всіх краях, і в тих письмах своїх казав ласкаво кожній області своєї Держави власть вибирати собі людей, народова найщиріших і в народі наймудріших, і послати їх на сойм, щоби там урядили межи собою: який би язик любив собі народ завести в своїй області, як би податки уменшити або відмінити без ущербу цілої Держави..., а наслідок, щоби в законах ізмінити або нового щось положити, аби кожному було добре та безпечно».

Ніде правди діти, австрійські політичні процеси у другій половині XIX ст. переконують, що «вселюблячий батько» таки більше любив галицьких поляків, ніж українців. Для галицьких українців на довгі роки стало практикою відправляти до Відня монархові незчисленні листи з проханням «боронити руський нарід». Щодо полагодження стосунків між поляками та українцями у Східній Галичині, то австрійська корона від 1867 р. (за винятком короткого періоду «нової ери» 1890-1894 рр.) посіла «позицію невтручання».

За цісарщини західні українці виплекали в собі традицію парламентської демократії, традицію організованого суспільно-політичного життя, політичну еліту, традицію реальної багатопартійності, реальних змагань і дискусій політичних ідеологем. Але така спадщина є незрівнянно біднішою у порівнянні з поляками,

угорцями, та навіть чехами. Так, ліберально-конституційна монархія відкривала широкі можливості перед галицьким українством, але воно не завжди здатне було ними ефективно скористатися.

Розшарування галицької суспільності за мовними та ідеологічно-партійними критеріями уповільнювало культурно-політичний поступ та робило неможливим ефективну конкуренцію передусім з польськими інституціями. Але Франц Йосиф у широкій народній свідомості завжди посідав помітне місце.

Саме за Франца Йосифа, а в ширшому розумінні – за «мамуні Австрії» і «бабуні Австро-Угорщини», українці еволюційно дозріли до державного життя і повною мірою інституціоналізувалися перед проголошенням Західно-Української Народної Республіки.

Конституційний лад Австро-Угорщини забезпечив можливості для господарського, політичного та культурного розвитку українців. Треба було лише вміло й наполегливо їх використовувати. Адже галичани тоді жили за західноєвропейськими стандартами і в одній державі з такими тепер «далекими» Віднем, Прагою чи Трієстом. Більшість наших краян цінувала широкі можливості для національної освіти, розвитку культурного і церковного життя, особисті свободи, за які підданам Романових і Гогенцоллернів довелося запекло боротися.

Та все ж таки цісар не виявляв надмірних симпатій до українців Галичини й інших країв Австро-Угорщини. Усі здобутки українського руху давалися після впертої боротьби, навіть якщо для цього були законні підстави. Так і не було здійснено обіцяного поділу Галичини на українську й польську частини, не дочекалися наші прадіди українського університету та державного театру.

Поза цим, саме австрійський період в історії нашого міста є знаковим для коломийських українців, адже виходить, що саме германці-неслов'яни дали українцям більше громадських прав та свобод, аніж наші сусіди поляки, слов'яни.

По-перше, міське суспільство кількісно і якісно модернізувалося, стало спільнотою реальних, а не уявних містян.

По-друге, за відносно короткий час цісарщини (особливо після «Весни народів» 1848 р.) відбулося національне відродження української спільноти – через діяльність українських читалень і шкіл, української гімназії, українського театру, українських громадських установ і національно-культурних товариств, українських друкарень і видавництв, українських національних виставок; українське, хоча й штучно обмежене, представництво в крайових, окружних та повітових органах влади, яке відстоювало інтереси власного народу.

Після 1867 р. й аж до 1918 р. українське національне відродження, боротьба за національні права і громадянські свободи були для коломийців-українців, які перебували поміж місцевими поляками і гебреями, основою їхнього міського життя.

По-третє, було сформовано місцеву еліту – українське греко-католицьке священицтво, вчительство народних шкіл та гімназіальне професорство, українських видавців, які твердо і переконано стояли на державницьких позиціях і усвідомлювали себе українськими патріотами. Вже у другій половині XIX ст. відбулося входження коломийських українців до таких груп професіоналів: урядники державної адміністрації, магістратів, староств, службовці пошти, колії; правники – судді, адвокати, нотаріуси; інженери в галузях, що почали динаміч-

но розвиватися у краї: гірничо-видобувна, машинобудування, будівництво, шляхи сполучення (насамперед – залізниця); лікарі. Пізніше, за польської займанщини, доступ неполяків до адміністративних посад фактично було закрито. Єдиною доступною посадою у суспільному управлінні для українців залишилася посада сільського війта в громаді, оскільки вона була виборною, а не призначуваною.

По-четверте, в цей період почали відбуватися асиміляційні процеси всередині міського населення – на перший план в управлінні висуваються не гебреї, а поляки; поза цим українці й далі входять у трійку найбільших національних спільнот Коломиї. Проте гебрейські капітали і торгівля, експортно-імпортні акції і надалі визначають економічне зростання міста.

І, нарешті, місто набуло сучасного вигляду в прямому розумінні – з його архітектурним ландшафтом і культурно-мистецьким середовищем. Цьому сприяло й політико-територіальне адміністрування першої австрійсько-німецької адміністрації (до 1860-х рр.), започаткування залізничного руху через Коломию (1865 р.) і відповідна муніципальна політика (особливо містобудівельна) переважно місцевих поляків і гебреїв (після 1867 р.).

Коломийське місто габсбурзької цивілізації – дуже важливе соціоісторичне і культурне середовище функціонування українців як нації містян, вже не нації русинів-українців із коломийських передмість, а саме як творців власної історії середини XIX – перших двох десятиліть XX ст. Адже коломийські містяни-українці вже усвідомлюють себе частиною великого європейського народу, який насильно роз'єднаний окупаційними режимами...

Від листопада 1918 р. в океан світової історії вплив коломийський корабель уже під україн-

ським прапором, з українською командою, з польськими і гебрейськими пасажирами на борту. Але плавання це було не надто довгим і успішним, а тому обернулося крахом для цісарської Коломиї і народів, що створили її яскравий образ. Кожен з них спромігся на власний, невеличкий, але свій (!) човник.

Ulica Franciszka Józefa. — Franz Josefs-Gasse.
Kołomyja. — Kolomea.

Микола Савчук

КОЛОМІЯ, ГОТЕЛЬ «ПИСАНКА»

МАСОНИ
«В» І «З»
КОЛОМІЇ

Микола
Савчук

КОЛОМІЯ, ГОТЕЛЬ «ПИСАНКА» КОЛОМІЯ, 1998

Можемо припустити, що якщо й була в Коломиї масонська ложа, то десь в останній період Австро-Угорської імперії. Саме тоді, у 1900–1914 рр. розквітла цісарська держава, а її економічне й культурно-освітнє піднесення відчувалося і в таких містах, як Коломия. Фінансова й політична стабільність створила умови для багатьох цікавих справ. Звісно, найкраще в економічному відношенні почувалися коломийські гебреї, які володіли низкою підприємств, багатьма нафтовими, лісовими, вугільними промислами в навколишній місцевості. Дещо було в руках поляків. Та й навіть найбідніша частка коломийського населення, українці, посідали різні службові посади, були викладачами гімназії й різних промислових шкіл, засновували дрібний бізнес. Усі ці нації жили у певному замкнутому колі – світоглядному, мовному, релігійному. Тому можна лише припустити, що якщо й існували в той період масони, то найшвидше в гебрейському середовищі.

Коломийське гебрейство було настільки потужним, що на сіоністський конгрес у Базелі (Швейцарія) 1897 р. вони делегували аж двох кандидатів, в той час, як Львів – лише одного (1). Саме коломийські гебреї замовляли для своїх нових домів архітекторів з Європи або ж відомих галицьких будівничих. Згодом, коли російські війська вступили до Коломиї (осінь 1914 р.), нова окупаційна влада особливо цькувала гебреїв, витрушуючи з них всі гроші й коштовності. Награбоване свідчило, що коломийські гебреї були дуже багаті.

За народними переказами, у Коломиї існували дві масонські ложі. Одна з них була гебрейська і містилася в імпазантному будинку на вул. Театральній, 56. Сам будинок у сецесійному

стилі споруджений 1900 року і дещо нагадує літеру G – символічну для масонів. У ньому мешкали багаті коломийські гебреї (лікарі, правники, банкіри), яких знищили гестапівці у Другу світову війну. Після онови Коломиї 2000-го року відкрився у своїй красі фасад будівлі. Тепер на ньому можна розгледіти те, що ховалося за советським тиньком і вапном, а саме – різні символічні прикраси і написи Anno D. і MCMX. За коротким словником вільномулярських назв, термінів і знаків (І [Львів]. – 2009. – № 54. – С. 263) «Anno Domini» – це водночас і латинське «Рік Божий», і масонський знак (2). Загадковим залишається «октаедр», або восьмикутна зірка. На жаль, російськомовна «Полная энциклопедия символов» не подає тлумачення цього символу (3).

Друга масонська ложа, нібито містилася у будинку на площі Ринок, 2. Однак це на рівні припущень і здогадів...

Що ж підштовхує нас до думки, що саме на поч. XX ст., перед Першою світовою війною, у Коломиї могли існувати масони? Найперше, ще раз наголосимо, високий рівень достатку міської фінансової еліти. Для масонства – це чи не головна передумова. По-друге, активні взаємини між Коломисєю і рештою Європи (студенти, поїздки на курорти, знання мов, бізнес). По-третє, вагомі демократичні стандарти, які дають можливість сповідувати різні віри, конфесії, течії, школи або ж їх не сповідувати.

Чи залишилися якісь масонські сліди в давній Коломиї? Цікавим з цього огляду є дослідження коломийської художниці, музикантки й поетки Марти Томенко про двері давніх коломийських осель. Вона небезпідставно вважає, що саме на дверях були розміщені символи релігій, учень, уподобань власників. А ці символи – ромби, трикутники, октограми, пірамі-

ди, кола, мандали, лотоси, лілеї, амфори, лавровий листок, цифри – могли власне й свідчити, що господар дому належав до якогось утаємниченого ордену або вчення (4). Можливо, у такий спосіб і впізнавали одні одних члени якоїсь організації, звідки б вони не прийшли до Коломиї?

На фасаді нинішнього Народного дому, колишньої Ощадної (Щадничої) каси на вул. Театральній, 27, подорожні звертають увагу на брунатну «блоху». Цей символ багатства, який був заляпаний вапном у совєтські часи, знову з'явився у 2000 році, коли до Х Гуцульського фестивалю Коломию трохи підновили. Сама будівля – одна з найкращих у місті. Колись вона мала фінансове, а почасти й культурне призначення. Блоха – один із символів багатства, але чи має він якесь відношення до масонства – стверджувати важко.

Інша імпазантна коломийська споруда – це нинішній Музей історії Коломиї. У 1890-і цей будинок уже стояв. Тут містилася Коломийська повітова рада, а поруч – осідок коломийського єврейського кагалу. Увагу привертають майстерно виконані вітражі, на яких зображено «вулики» і «бджілки» – символи, які вважають масонськими. Можливо, представники тодішньої повітової влади були масонами?

Цікаво, що обидва описані вище будинки виконані у сецесійному стилі, до якого, здається, доклали рук масони і який вони підтримали. Сецесія, як відомо, виникла в 1890-і у Франції, де масонські впливи були чи не вирішальними в історії країни. Можливо, й коломийські ложі підтримали цей світовий вільномулярський архітектурний почин і спорудили у місті над Прутом дві ці імпазантні будівлі?

І третій знак, який захираховують до масонського – ще одна «бджілка» над віконним карни-

зом, де нібито містилася згадана вище масонська ложа на площі Ринок, 2.

До цього треба ще додати вищеописаний будинок на вул. Театральній, 56 з поданими на світлинах символами й написами.

Однак, ми й досі не впевнені, чи були масони в Коломиї. Трохи легше відповісти на тему «Масони з Коломиї». Для цього мусимо повернутися в недалеке минуле...

У 1926 році до Коломиї перебрався учитель Адольф Мусянович з родиною (5). Мабуть, він був з походження вірменин, бо в Галичині існували цілі роди з подібними прізвищами (Агуповичі, Торосевичі, Захаріясевичі) – спольщених, зрідка зукраїнізованих вірменів. Отже, А. Мусянович отримав працю в коломийській українській гімназії, де упродовж 1926–39 рр. викладав фізику й математику. Разом з ним до міста над Прутом прибув і його син Ярослав (1915–99), який народився у м. Яворові (за ін. джерелами – в м. Ярославі) на Львівщині, але виростав у Коломиї і закінчив тутешню гімназію. Збереглася навіть карточка медичного обстеження цього учня за 1926 р., підписана коломийським лікарем В. Білозором. У 1933 р. Я. Мусянович закінчив гімназію і того самого року опинився у Франції. Тут навчався в Греноблі та в Ліонському університеті, де захистив докторську дисертацію на тему «Дослід над розвитком метастази раку в стінах гіпофізу». Він відкрив приватну лікарську практику спочатку в Ліоні, а згодом у Парижі. Відомі підприємці-хеміки брати Люм'єр запропонували талановитому українцеві співпрацю, але він відмовився на користь приватної практики і досліджень. Врешті він став відомим лікарем, пропагуючи гомеопатію і натуральну медицину.

У роки Другої світової війни Я. Мусянович (Мусянович) перебував у французькому під-

піллі, рятував євреїв. Ще із студентських літ він брав активну участь в українському емігрантському житті, а тому його вважають одним з найвизначніших громадсько-політичних діячів-українців Франції. Ось перелік його громадських посад: голова Української Національної Єдності (1949–61), голова Українського Громадського Комітету у Франції (1979–87), голова Українського руху для об'єднання Європи (1961–98), голова Товариства бувших Вояків Армії УНР (1979–82), голова контрольної комісії НТШ в Європі, голова Представництва Державного Центру УНР у Франції, голова Сенату ОУН, директор франко-українського журналу «Ешанж» і тижневика «Українське слово»; очолював першу українську друкарню, брав активну участь у Пласті. А ще – був членом ОУН (м) і навіть 1957 року супроводжував А. Мельника у його першій повоєнній подорожі Північною Америкою (6).

Отже, Я. Мусянович зробив великий внесок у життя українців Франції, будучи одним з провідників українського середовища, щедро жертвуючи гроші на українську справу, а також поширюючи поміж чужинцями правду про українців і Україну.

Донедавна менш відомою залишалася ще одна сторінка життя Я. Мусяновича, а саме – участь у масонській ложі. За А. Серковим, колишній коломийський гімназист 1956 року вступив до паризької ложі «Гамаюн», у 1969 році став членом капітулу «Астрей» для вищих ступенів масонства (7).

Тут слід також згадати, що 1966 року в Парижі була створена українська масонська ложа «Vox Ucrainae», до якої належали відомі представники української діаспори: видавець Л. Гузар, композитор А. Вірста, художник Т. Вірста, лікар Я. Мусянович та інші (8). Можливо, чле-

ном цієї ложі був і відомий науковець-психолог та філософ Олександр Кульчицький (1895–1980), який свого часу мешкав і вчителював у Коломиї і міг там знатися з сім'єю Мусяновичів. Від 1951 р. цей професор замешкував у відомому французькому місті Сарселі (9.)

На поч. 1970-х Я. Мусянович керував вищезгаданою українською масонською ложею. Водночас він створив і очолив Українсько-гебрейське товариство (1980-і), брав участь у міжнародній конференції з прав людини у м. Тегерані (Іран) як член французької делегації. У 1989 році Я. Мусяновича возвели в 31 ступінь (градус) масонства.

У 1993 році французькі масони в Парижі відкрили ложу «Три колони № 758» для організації масонства в Україні. У цьому брали безпосередню участь українські масони Франції, зокрема й Я. Мусянович та Л. Гузар. Здається, 1993 року доктор Мусянович з цією метою і їздив до Києва. Перші українські публікації на цю тему з'явилися завдяки В. Савченку (10).

Другим, уже справжнім коломийцем за народженням, а заодно франко-масоном був професор Богдан Баб'юк (1929–2004) (11). Син сотника УГА Осипа Баб'юка, в жилах якого текла й кров кутських вірменів, і матері-чешки, він виростав у Коломиї, навчався тут, зважав до громадського життя, але у час Другої світової війни разом з батьками емігрував на Захід. На маминій батьківщині вчорашній коломийський гімназист закінчив Празьку гімназію. Його заарештували чеські комуністичні спецслужби і протримали півтора року під слідством. Через важку недугу Б. Баб'юка звільнили, після чого він успішно закінчив фармацевтичний і медичний факультети Карлового університету (1953), захистив наукову дисертацію і став відомим фахівцем у галузі фармакології і токсикології.

Колишній коломиець мав ступінь доктора природничих наук (від 1968), працював професором вищезгаданого університету (від 1984), його обрали членом наукової ради цього престижного закладу. Понад 40 років він завідував катедрою Інституту удосконалення лікарів і фармацевтів у Празі, а також очолював Інститут контролю над ліками при цьому закладі. Його призначили головним спеціалістом міністерства здоров'я Чехословацької соціалістичної республіки в галузі лабораторної діагностики. Відомий науковець опублікував 64 наукові статті, видав 16 підручників, 79 педагогічних посібників, 46 наукових праць, був автором трьох патентів. Йому присвоїли звання заслуженого вчителя ЧСР. А вже в новітню добу столична влада нагородила професора Баб'юка почесною подякою за боротьбу проти комунізму.

Професор Баб'юк був візитуючим професором університетів у Нью-Йорку, Стенфордї, Паго, Альто (США); Віденського університету (Австрія), Першого медичного інституту ім. Сеченова (Росія), університету ім. Гумбольта (Німеччина). Він також очолював українсько-єврейське товариство в Чехії.

Щодо участі професора Баб'юка в українському діаспорному житті, то в 1990-і він очолював Українське Лікарське товариство в Чехії, а також Об'єднання українців у Чехії (1997-?). Був організатором та координатором гуманітарної допомоги Україні, співпрацював з Міністерством охорони здоров'я України, з багатьма громадськими й науковими установами нашої держави. У 1996 р. особистим листом його привітав Президент України Л. Кучма. Про Я. Баб'юка вміщено довідки в Енциклопедії Коломийщини і в Енциклопедії Сучасної України.

А тепер про те, чого нема в довідкових виданнях – про приналежність професора Баб'юка

до масонської ложі. Сталося так, що автор цього дослідження листувався з професором Баб'юком як колишнім коломийцем. Празький науковець виношував мрію про нашу спільну гуцульську культурологічну акцію в столиці Чехії. І ось 2000-го року ми вперше з ним коротко зустрілися. Це було під час моєї подорожі до Канади через Прагу. Тим самим шляхом я й повертався додому. То було 21 січня 2001 року. Того ж вечора професор Баб'юк запросив мене до ресторації на вечерю. За розмовою він висловлював свої погляди на українську історію. Вважав, що і Дивізія «Галичина», й УПА були помилкою наших керманичів. Професор був прихильником більш гуманних дій, на зразок «треба брати розумом і працею, а не силою і зброєю». Він також був виразником давньої ідеї деяких галичан щодо переходу нашої абетки на латинську. Висловлював своє захоплення Гуцульщиною і казав, що коли помре, то заповість, аби його поховали в гуцульському строї і співали над ним «Верховино, світку ти наш». Відтак пан Баб'юк розпитав мене, чи я щось знаю про масонів і сам розповів трохи про них. Нарешті повідомив, що він належить до франко-масонської ложі і має 14 ступінь (градус) – Лицар Сталевого Купола. Він також сказав, що має переклад масонського статуту українською і що було б непогано заснувати масонську ложу в Коломиї. При цьому раптом пан професор почав важко дихати – давалася визнаки хвороба серця.

Небавом хвороба професора Баб'юка ускладнилася, листування наше припинилося і згадана ідея не знайшла свого продовження. Не знаю, чи ховали нашого коломийця в гуцульській убері, як він того хотів, та чи стояли над ним брати-масони з мечем...

Щодо участі інших коломийців у масонських ложах – питання не з'ясоване, хоча є підстава вважати, що емігранти, які досягли вищого рівня в чужомовному середовищі, могли належати до вільних мулярів. Можливо, хтось з уродженців міста над Прутом належав до Українського масонського клубу в Нью-Йорку? (12) Деякі діаспоряни з Коломийщини у бесіді зізнавалися, що до них підходили масони і пропонували вступити до їхнього братства, але ті відмовлялися з огляду на громадську опінію і думку церкви.

Цікаво, що першого відомого масона з коломийського краю виявив у пресі дослідник нашої еміграції Осип Кравченко. У діаспорній газеті «Народна Воля» він натрапив на некролог про Г. Даниса. Отже, Григорій Данишук (в американському середовищі – Данис) приїхав до США ще 1903 року, в т. зв. «добу піонерів». Родом він був з підколомийського с. Сопова. Жив у м. Сан-Франциско. За допомогою своєї дружини він оволодів англійською мовою, закінчив стоматологічну школу і відкрив власну практику. Погодьмося, що серед українців це становило швидше виняток, ніж закономірність. Будучи добрим фахівцем, Г. Данишук поширював серед чужинців знання про Україну, а вкраїнську громаду закликав працювати задля рідної Батьківщини. Надмірне клопотання загальними справами підірвало його кволе здоров'я (мав туберкульоз легенів і горла). Після операції в жовтні 1931 р. він прожив ще не цілий рік. Помер 17 лютого наступного року. Преса повідомляла, що Г. Данишука як члена «Вільних мулярів» поховали згідно з масонським ритуалом – тілоспаленням (13). У його рідному селі цю особу не пам'ятають. Принаймні в «Історії Сопова» про це не згадано.

Чи є масони в нинішній Коломій? Однозначно можна ствердити, що нема. Чи є нині масони з Коломій? Можливо, один-два, але про них ми нічого не знаємо...

1. Baranski K. Przemieneli zagonczygy, chliborobi, chasydzi... Rzecz o Ziemi Stanislawowsko – Kolomyjsko – Stryjskiej. – London, 1988. – 196 S.

2. Вільні мулярі. Масони // І [Львів]. Гол. ред. Т. Возняк. – 2009. – № 54. – 290 с.

3. Полная энциклопедия символов / Сост. В.М. Рощаль. – Москва – Санкт-Петербург: Сова, 2006.

4. Томенко М. Двері // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 5. – Коломия: Вік, 2007. – С. 16–18.

5. Кочержук М. Гімназії українські. Українська державна чоловіча гімназія в Коломій // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 4. – Коломия: Вік, 2006. – С. 65.

6. Українські лікарі. Біобібліографічний довідник. – Кн. 2. – Львів – Чикаго, 1996; Михальчук В. Доктор Ярослав Мусянович // Новий шлях. – 1995. – Ч. 7; В. М. Сл. п. д-р Ярослав Мусянович // Самостійна Україна [Київ]. – 2000. – квітень. – С. 68.

7. Савченко В. Україна масонська. – К.: Нора-Друк, 2008. – С. 311, 312.

8. Жуковский А. Франция и Украина // Энциклопедия украиноведства. Перевидання в Україні. – Т. 9. – Львів: НТШ, 2000. – С. 3538; Савченко В. Україна масонська. – К.: Нора-Друк, 2008. – С. 311, 312.

9. Ключар В. Ті, що інтегрувалися в чужий світ // Коломия й Коломийщина. Упор. М. Савчук. – Т. II. – Філадельфія – Коломия, 2008. – С. 179–186.

10. Савченко В. Україна масонська. – К.: Нора-Друк, 2008. – С. 311, 312.

11. Савчук М. БАБ'ЮК Ярослав, син Осипа і Ганни // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 2. – Коломия: Вік, 1998. – С. 10; Попович Н. БАБ'ЮК Ярослав Осипович // Енциклопедія Сучасної України. – Т. 2. – К., 2003. – С. 41.

12. Кравців Б., Оглоблин О. Масонство // Енциклопедія украиноведства. Перевидання в Україні. – Т. 4. – Львів: НТШ, 1994. – С. 1486–1488.

13. Народна Воля. – 1932. – 3 березня. – С. 3.

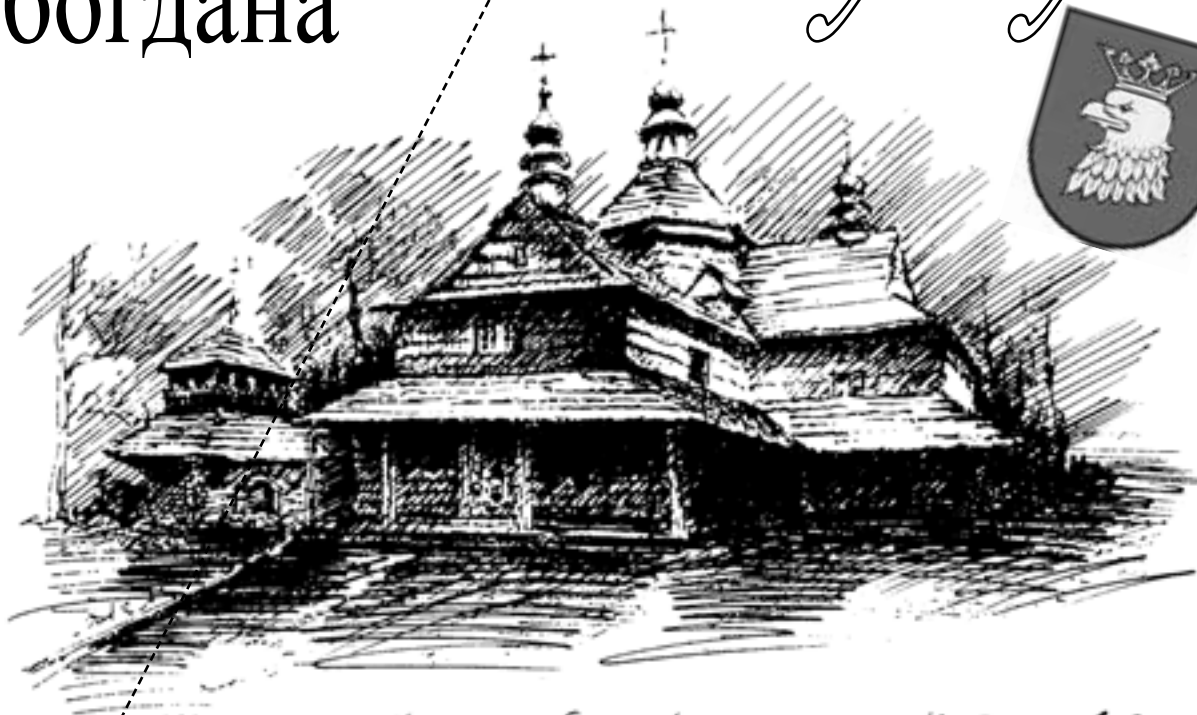
микола грибик

коломия. церква благовіщення

шляхами
івана
богдана

mykola
hrybuk

Ця історія має початок, але не має кінця. Йдеться про легендарного коломийця Івана Богдана, або Яна Богдана, який став першим посланцем України на американському материка. Сталося це далекого 1608 року, коли англійський корабель «Mary and Margaret» причалив до берегів Нового Світу, у порту першого міста США, Джеймстаун. Серед європейських колонізаторів і заробітчани четверо були із Польщі, а серед них І. Богдан з Коломиї. Залишається дискусійним питання, хто був за національністю цей подорожник – поляк чи русин-українець, оскільки і у поляків, і в українців дотепер є Івани Богдани і Яни Богдани. Однак важливо, що той першовідкривач Америки був з Коломиї!

Уперше прізвища чотирьох піонерів з Польщі відкрив американський історик-полоніст Артур Леонард Вальдо (Artur Leonard Waldo) з міста Фенікс. Було це майже сто літ тому. Відтак його інформацію повторили американський історик Вертенбакер (Wertenbaker) у книжці «The First Americans» («Перші американці») у 1927 р. та Е. Джордан у книжці «Americans» («Американці») у 1939 р. За поляками діло не стало і вони майже століття в усіх своїх джерелах з гонором називають перших чотирьох поляків, які припливли до Америки далекого 1608 року. Про них писали й пишуть далі (уже й в інтернеті), з ними випустили кілька марок, а про І. Богдана видали навіть окрему книжечку.

Спохопилася, врешті, й українська діаспора, яка одразу ж зарахувала І. Богдана до «своїх» і до 200-річчя США видала шість марок з великими українцями, які причетні до американської історії, зокрема і з І. Богданом. Два роки перед тим відомий канадський бібліограф А. Григорович видав у Торонто «Chronology of Ukrainian Canadian History» («Хронологію ук-

раїнців Канади»), яка відкривається 1608 роком й згадкою про Івана Богдана. Періодично прізвища перших чотирьох «поляків» виринали з новою силою до різних ювілеїв. Дійшло до того, що з існуванням цього колонізаторського квартету навіть обережно погодився світової слави англійський історик Норман Дейвіс у своїй «Історії Польщі» (К.: Основи, 2008. – С. 655).

В Україні вперше за справу І. Богдана з більшою прискіпливістю взявся краєзнавець і письменник Микола Савчук з Коломиї. З нагоди 400-літнього ювілею у 2008 р. він видав книжку «Колумб з Коломиї» (Коломия: Вік, 2008. – 64 с.), чотири листівки з І. Богданом і кухлик-сувенір, дав низку інтерв'ю журналістам, а чоловічий закритий Клуб Коломийців на власні кошти відкрив у середмісті пам'ятну таблицю на честь свого легендарного містянина.

Однак на цьому справа не скінчилася. М. Савчук зав'язав листування у цій справі з Конгресовою бібліотекою США, з бібліотеками університету Вірджинії і штату Вірджинії, Бібліотекою Д. Рокфеллера у колонії Вільямсбург.

То що ж у цій справі знаємо достеменно? А знаємо те, що історична постать Англії й США, капітан Джон Сміт (1580–1631), утікаючи з турецького полону, в 1603 році був у Коломиї. Це місто він згадує у книжці «The True Travels, Adventures, and Observations of Captaine John Smith» («Правдиві мандри, пригоди й спостереження капітана Джона Сміта»), яка побачила світ 1630 р. у Лондоні. Автор називає Коломию словом Colonia (Колонія). Очевидно, європейське вухо легше сприймало «Колонія», ніж «Коломия». Так і зафіксовано на більшості європейських мап того часу, починаючи від 1507 р. (див.: Ширяев Е. Беларусь. Русь Белая,

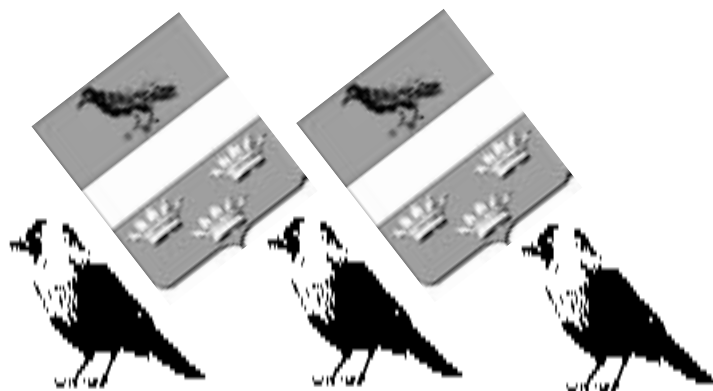
Русь Черная и Литва в картах. — Минск: Навука і тэхніка, 1991. — С. 21; Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У. Україна на стародавніх картах. Кінець XV— перша половина XVIII ст. — К.: Картографія, 2006).

Далі можна цілком серйозно припустити, що оскільки Д. Сміт був у Коломиї, то він міг там заізнатися з І. Богданом та заохотити коломийця податися з ним світ за очі.

Подальша історія з І. Богданом відома нам з польських джерел. Інформації небагато: у жовтні 1608 року склов, тесля і корабельний майстер І. Богдан з рештою європейських колонізаторів і фахівців причалив до американського материка. До цього, він, ймовірно, опановував нові професії в Англії. Можливо, в Джеймстауні наш коломієць був одним із засновників першої гуті в Америці. Пишуть також, що І. Богдан та З. Стефаньські врятували капітанові Д. Смітові життя під час однієї з сутичок з індіанцям. Є повідомлення, що 1619 р. в Джеймстауні відбувся перший в Америці страйк, в якому брав участь й І. Богдан. Йшлося про те, щоби європейських заробітчан місцева влада трактувала, як повноправних громадян.

Ось коротко й усе. Можна для цікавості ще додати, що коли 1623 р. спеціальна комісія з Англії перевіряла, як господарює в Джеймстауні й околицях Лондонська акціонерна компанія, то дійшла сумних висновків: упродовж 1606–1622 рр. з Європи до колонії припливло 7300 осіб, але 6040 з них померло від невідомих недуг, голоду й холоду, загинуло від стріл і списів індіанців. Чи вдалося уціліти нашому коломийцеві у тому страшному вирі — невідомо. Може, він ще довго топтав ряст у Джеймстауні, а може, якимось дивом повернувся до Коломиї і в жилах когось з моїх товаришів тече його мандрівнича кров?

микола савчук

КОЛОМІЯ. ВІЛЛА

микола
савчук

уявні
персонажі
конкретного
міста

Чи не найбільшою особливістю Коломиї є її кілька промовистих персонажів. Це уявні, узагальнені образи міста над Прутом, яких годі знайти в інших подібних містах.

Перший з них – «філзоф Грицько з Коломиї». Персонаж не дуже позитивний, більше іронічний, адже лише на 17 році навчання він зумів прочитати абетку, незважаючи на те, що упродовж сімох років штудіював філософію. Він не знав латини і через пригоду із свиньми мав дістати від тата 100 батогів. Тому й утік світ за очі. Твір про цього «філзофа» називається «Був собі Грицько родом з Коломиї» і належить до української бурлескної літератури. Жартівливий текст уміщено у виданні «Давня українська література. Хрестоматія / Упорядник М.М. Сулима. – К., 1992. – С. 347, а відтак передруковано в іншій хрестоматії: Карпіловська Є., Тарновецька Л. Українська література XI–XVIII століть. – Чернівці: Прут, 1997. – С. 198–199. Науковці виявили цей твір у рукописних збірниках XVII–XVIII ст. і припускають, що Грицько міг навчатися в Києво-Могилянській академії. Отже, 300 літ тому в нинішній столиці вже знали про Коломию! Причому Коломия тут фігурує в іронічному контексті, щось на зразок глухого поліського чи гуцульського села. Мабуть, внаслідок татаро-турецьких спустошень Коломия в XVII ст. втратила своє значення і славу, але через два століття українські емігранти на запитання, звідки вони, гонорово відповідатимуть: «З Коломиї!». Бо Коломия кінця XIX – поч. XX ст. була вже іншою Коломиєю – з храмами й гімназією, з фаховими школами й видавництвами, з розголосом про крайові виставки і про цісарських нащадків. Тому якийсь Іван з Пістиня чи Микита з Сороків на чужині подасть себе за коло-

мийця, бо хто в Канаді чи в Франції знає його село. А Коломия – це цілком інша річ. Тим паче, що в Коломиї він не раз торгував на ринку...

Отже, яких 300 літ тому в освіченому середовищі гуляв вірш про «вченого» Грицька з Коломиї. Мабуть, його знали, переписували і навіть привнесли в мовний обіг. І це стосувалося найперше українського середовища. Підставу так вважати дає карикатура геніального Е. Козака (ЕКО) у провідному українському сатирично-гумористичному часописі «Комар» (Львів. – 1938. – 10 квітня. – С. 5.) з заголовком «Грицько філзоф і його пан». Гадаю, тут матеріал подано в контексті коломийського Грицька-філософа. Так само виринає наш «незабутній Гриць Коломийський» на сторінках сатирично-гумористичного журналу «Лис Микита» (1). Виходить, що цей персонаж жив в українськомовному світі, зокрема діаспорному, ще до 1970-х років! Чому він пропав? Очевидно, його витіснила нова слава Коломиї, звідки вже не приходили в студентське середовище неукі й невігласи...

Другий за віком коломийський персонаж є донедавна забутий «дон Жуан з Коломиї». Гадаю, читачам не варто нагадувати, хто такий дон Жуан. А наш, коломийський дон Жуан народився під пером відомого австрійського письменника Леопольда Ріттера фон Захер-Мазоха (1836–1895). Цей відомий автор зі Львова, як справжній галичанин, не міг хоч раз не ступити на коломийську вулицю. Понад те, у 1864 р. він написав німецькою мовою повість «Дон Жуан з Коломиї», а 1866 р. видав її в німецькому «Щорічнику Вестермана». Українською мовою цей та інші твори Л. фон Захер-Мазоха з'явилися у перекладі Н. Іваничук аж 1999 р. у Львові (2).

Ось як змальовує письменник свого героя: «Цей чоловік міг подобатися жінкам. У ньому нічого не було від тієї грубої сили, від тієї неприкритої незграбності, яку в інших народів вважають мужністю, він був наскрізь просякнутий шляхетністю, стрункий і вродливий, однак пружка енергія, непереборна впертість промовляли у кожному його рухові. Каштанове пряме волосся, трохи зачучерявлена, коротко підстрижена борода кидали густу тінь на обвітрене аж до засмаги, проте витончене обличчя.

Він уже не був зеленим юнаком, проте мав веселі сині очі хлопчика. Незгасима доброзичливість і любов до людей м'яко прозирала з цього засмаглого обличчя, з темних борозен, які полишило на ньому життя.

Він підвівся і пройшовся по шинку. Широкі штани, заправлені у зморшкуваті жовті чоботи попід широким розстібнутим сердаком, підперезаним крайкою, на голові – хутряна шапка. Він нагадував тих старих й мудрих бояр, які радили раду з Володимиром та Ярославом, йшли в походи з Ігорем та Романом.

Для жінок він міг таїти в собі небезпеку...» (3). До цього додамо, що звали коломийського ловеласа Дмитром і був він русином (українцем).

Натепер невідомо, чи набув популярності образ коломийського дон Жуана в Галичині. Очевидно, його могло знати німецькомовне середовище, а частково й польськомовне та українськомовне. Коли після Першої світової війни німецькомовні поступилися польськомовним, то галицький світ міг забути про коломийського дон Жуана. Його замінив інший коломийсь-

кий персонаж – англік з Коломиї. Здається, матеріал невідомого автора-гуцула у журналі гумору й сатири «Лис Микита» (Детройт, США. – 1962. – Ч. 10. – С. 7.) під заголовком «Коломийський Дон Жуан» не має тягlosti, а є випадковим. Щоправда, наш відомий коломиець, композитор, професор Олександр Козаренко створив інсталяцію за твором Захера-Мазоха «Дон Жуан з Коломиї» і 1995 р. спільно з львівським модерн-балетом «Акверіас» презентував її у Києві. У такий спосіб самі коломийці з великим запізненням спопуляризували літературного персонажа. Ну, а якщо ви поцікавилися б, чи є в нинішній Коломиї дон Жуани, то ми односторонньо можемо ствердити, що є. Зрештою, де їх нема?

А тепер про «англіка з Коломиї». Натепер ще не з'ясовано, коли вперше зафіксований у друкованому слові цей персонаж. З різних переказів знаємо, що вже на поч. ХХ ст. вислів побутовував у мовленні галичан. Якщо вдатися до історії, то першим відомим англійцем, який ступив на коломийську вулицю, була історична постать Англії й США – капітан Джон Сміт (1580–1631) (6). У книжці своїх спогадів він писав про те, що втікаючи з татарського полону, переходив через різні міста, зокрема і через Коломию, яка на тогочасних мапах, як і у Смітовій книжці, помилково фігурує як Colonia (Колонія) (7). Однак було б дуже ризиковано вважати, що «англік з Коломиї» бере свій початок від XVI–XVII століть.

Другий англієць, про якого знайдено інформацію, був капітан Е. Спесер, який їдучи 1836 р. зі Снятина до Тисмениці через Коломию,

змушений був заночувати в Коломиї і залишив спогад про важку ніч в одному з коломийських заїздів (8).

У 1860-і рр. на Коломийщині з'явилося кілька англійських інженерів, які проєктували залізницю Львів – Чернівці, а відтак локальну вітку Коломия – Слобода-Рунгурська та керували будівельними роботами. Відтак деякі англійські інженери розробляли нафтові промисли у нинішньому селі Слободі на Коломийщині. Серед них згадують геолога Вілленсуха. Він і його колеги-інженери й бурильники мешкали в Коломиї, куди до них вряди-годи приїжджали з Англії рідні. Були то расові пани, які носилися на високий кшталт, ходили в циліндрах і фраках, чим дивували місцевий люд. А коли ці фахівці приїжджали до Львова, то казали, що приїхали «англіки з Коломиї».

Пригадую, як сл. п. професор Львівського університету Богдан Задорожний (1914–2008), який виростав і навчався в Коломиї, розповідав мені, що в 1920-і рр. в Коломиї невідомо чому опинився англієць Вілнеф (Villeneuve). З Англії він постійно отримував фінансову допомогу, що забезпечувало йому безтурботне існування у місті над Прутом. Тут він знайшов собі нових друзів в особі коломийських любителів великого тенісу. Зокрема, напарником йому був син Каменяря – гімназійний професор Петро Франко, а також учитель, згодом відомий психолог Олександр Кульчицький. Англієць помер і похований у Коломиї. Його подоба збереглася на рідкісній коломийській світліні, яку автор цього дослідження привіз з Канади (9).

Оце, мабуть, найвідоміші англійці, які були в Коломиї. Однак, праобразом «англіка з Коломиї» став не хтось з них, а галичанин-поляк і галичанин-українець.

Найперше, очевидним є те, що польське «англік» – це українське «англієць». Тому можна припустити, що словосполучення виникло в польськомовному середовищі, хоча галичани-українці до 1920-х років, здається, теж віддавали перевагу польськомовному варіантові назви мешканця Туманного Альбіону.

Під словосполученням «англік з Коломиї» розуміли:

1. Безграмотну особу, яка вдає з себе всезнайка, всевіда. 2. Селяка з амбіціями, який вдає з себе пана. А якщо достеменніше – то під цим висловом мали на увазі «людину, яка з себе вдає».

«Англік з Коломиї» був у 1900–1939 рр. настільки популярним, що його знали і в Галичині, і в Польщі, і в діаспорі. Причому цей образ вживався не лише в живому мовленні, але й на письмі. Не знаємо, але припускаємо, що на сторінках польськомовних видань можна знайти «англіка з Коломиї». А ось приклад з галицької періодики, де йдеться про «англійця з Коломиї»: автор Га в іронічному матеріалі «Дзюнка» (Комар [Львів]. – 1937. – 15 серпня. – С. 5.) пише: «...хоч може в Коломиї багато родовитих англійців нема, то один вам напевно є. Не родовитий, але такий з вигляду й по вдачі... Високий, стрункий, тільки фрак і циліндер і перед вами не Дзюнка, але який Іден, тільки за круглий стіл посадити».

Большевицька окупація Галичини стерла з міського мовлення всіх «фільозофів Гриць-

ків», «Дон Жуанів з Коломиї» та й «Англіків з Коломиї». І лише в діаспорі збереглися в бесіді й на письмі наші «англіки». Знаменитий журнал гумору й сатири «Лис Микита» в одному з коментарів пише таке: «В «Народній Волі» ч. 22, в репортажі про свячення єпископів у Філядельфії написано, як демонстранти носили таблиці і «... закликали до помісности УКЦеркви під проводом Верховного Архiepіскопа Йосифа Сліпого та скандували – «Помер тут Сліпий» та проголошували інші слова». Якийсь англік з Коломиї так переклав на українське «Power to Sliryj» (10).

У рубриці «Сорока на плоті» вміщено таку замітку: «В мистецьких ансамблях СУБ з Великобританії було чимало «англіків з Коломиї», зокрема в групі танцюристів, які з таким темпераментом відтанцювали «Аркана» і «Гуцулку» (11).

Нарешті, легендарному персонажеві присвятив одну зі своїх гуморесок геніальний Едвард Козак (ЕКО). Вона так і називається «Англіки» з Коломиї (12). Йдеться про те, як у автобусі два емігранти-українці розмовляли між собою по-англійськи, аби ніхто не здогадався, що вони інші, ніж решта пасажирів. Їхня «чиста» англійська розмова викликала регіт в автобусі.

Дивовижно, але з діаспори в часи незалежності «англік з Коломиї» вигулькнув на сторінках української періодики (Колісник Р. Політичне мовознавство // Літературна Україна. – 1994. – 20 січня). Ну й, врешті-решт, «Лексикон львівський» (13) також занотував у своєму реєстрі «англіка з Коломиї». Щодо самих коло-

мийців, то в нашому культурному середовищі про «англіка» знають і зрідка накидають його комусь зі своїх знайомих і колег.

Чисто українським народним і вузькоспецифічним словосполученням є «Іванко коломийський», у множині – Іванки коломийські, Йванки коломийські. Так у селах Коломиїщини називали міських хлопчаків-розбишак, які чинили різні збитки сільським людям, коли ті опинялися у місті, переважно на ринку чи торговлиці. Це щось на зразок львівських батярів, хоча надто збіднений персонаж. Бо львівський батяр любив не лише бійку, але й був романтиком, співав батярські пісні. Іванко коломийський міг найбільше обікрати неуважного сільського вуйка або розіграти його (14).

Іван Франко записав у с. Пістині, тепер Косівського р-ну Івано-Франківської обл. таке прислів'я: «Ліпший жид, як жидівський Іванко» і в примітках пояснив, що «Жидівський Іванко, се або дійсний жидівський слуга, або добровільний прислужник та підхлібник» (15.) Тому можна припустити, що «іванко коломийський» – це слуга в багатих коломийських гебреїв. На користь цієї версії маємо коломийку з с. Великого Ключева Коломийського р-ну:

*Коломия – не помия, Коломия-місто,
В Коломиї такі йванки, як пшеничне тісто.*

Можливо, первісно ця коломийка так і виглядала, а згодом замість «йванки» («іванки») співали «дівки» (16). Під «йванками» («іванками») тут розуміли міських служниць, очевидно, не лише в багатих гебреїв. Ті служниці могли бути

переважно сільського роду і з огляду на обставини здебільшого легкої поведінки.

Зневажливо про пустотливого хлопця кажуть: «Ти, йванку коломийський!», а про тих, які перебралися жити з села до міста, сільські мешканці зневажливо відгукувалися: «Ади, пішов йванкувати до Коломиї, аби в селі не робити» (17).

Усталене словосполучення «йванки коломийські» до 1970-х р. було доволі поширеним на Коломийщині, але на поч. XXI ст. вживається рідко.

Безперечно, усі чотири охарактеризовані вище персонажі коломийської історії мають право на продовження свого існування в мовленні, на письмі та на кінчику пензля. Когось з них можна увіковічнити у цікавому пам'ятнику, когось вивести на сцену, когось зробити головним персонажем фестивалю, про когось видати книжку мальованих історій чи пригодницьку повість. Вони додали б туристичної привабливості нашому місту. Зрештою, всіх їх можна намалювати і спопуляризувати, так би мовити, візуально. І це вперше робить талановитий коломийський художник Ігор Бежук. Отже, панове, – прем'єра узагальнених образів конкретного міста на сторінках журналу «І».

1. Сігмаро. Мозаїка новин // Лис Микита [Детройт, США]. – 1966. – Ч. 12. – С. 7.

2. Васильчук М. «Дон Жуан з Коломиї» // Енциклопедія Коломийщини. – Зш. 5. – Коломия: Вік, 2007. – С. 96.

3. Захер-Мазох Л. Вибрані твори / Переклад Н. Іваничук. Післямова Л. Цибенко – Львів: Літопис, 1999. – С. 43.

4. Савчук М. «Англієць з Коломиї» // Енциклопедія Коломийщини. – Зш. 1. – Коломия: Вік, 1996. – С. 14.

5. Васильчук М. «Дон Жуан з Коломиї» // Енциклопедія Коломийщини. – Зш. 5. – Коломия: Вік, 2007. – С. 96.

6. Савчук М. Колумб з Коломиї. – Коломия: Вік, 2008. – С. 32–36.

7. Ширяев Е. Беларусь. Русь Белая, Русь Черная и Литва в картах. – Минск: Навука і тэхніка, 1991. – С. 21; Вавричин М., Дашкевич Я., Кришталович У. Україна на стародавніх картах. Кінець XV– перша половина XVIII ст. – К.: Картографія, 2006.

8. Нагірний В. Готель // Енциклопедія Коломийщини. – Зш. 4. – Коломия: Вік, 2006. – С. 121–123.

9. Ключар В. Ті, що інтегрувалися в чужий світ // Коломия й Коломийщина. Упор. М. Савчук. – Т. II. – Філадельфія – Коломия, 2008. – С. 184.

10. Лис Микита [Детройт, США]. – 1971. – Ч. 10. – С. 6.

11. Лис Микита [Детройт, США]. – 1974. – Ч. 5. – С. 4.

12. Козак Е. Гриць Зозуля. – Детройт: Лис Микита, 1973. – С. 127–128.

13. Хобзей Н., Сімович К., Ястремська Т. Дидик-Меуш Г. Лексикон львівський поважно і на жарг. – Львів, 2009. – С. 53.

14. Пупчик Ю. Іванки коломийські // Патилько [Коломия]. – 1998. – Ч. 15. – С. 4;

15. Галицько-руські народні приповідки. – Т. II. Вип. I. / Зібрав І. Франко // Етнографічний збірник НТШ. – Львів, 1907. – С. 111.

16. Шідарідайдана. Коротенькі співаночки або коломийки, які записав упродовж 1975–1989 років Микола Савчук у селі Великому Ключеві Коломийського району Івано-Франківської області. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – С. 171.

17. Савчук М. Прозиванки мешканців сіл сучасної Коломийщини // Вільний голос [Коломия]. – 2001. – 14 липня. – С. 2.

василь ключар

КОЛОМІЯ, ВІЛЛА

*vasyl
klusar*

СІЛЬСЬКІ
ЛИКИ
МІСЬКОГО
ПРОСТОРУ

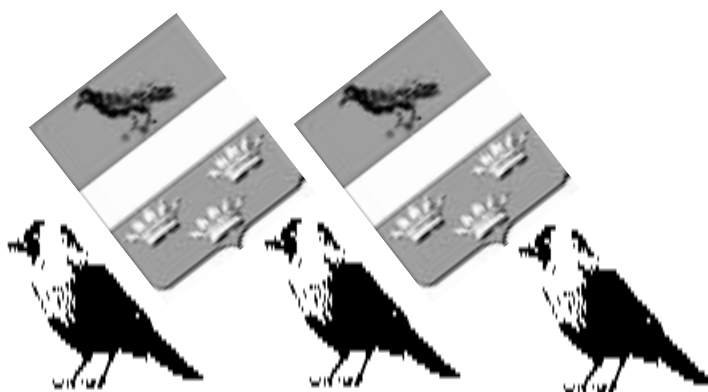
У таких містах, як Коломия, сільська привабливість доволі помітна. Ще ніхто не робив спеціальних соціологічних досліджень, але, здається, з нинішніх коломийців корінних є може 25%, а з міської людності загалом добра половина народилася в селах. Та й візуально щодень середмістя повниться гуцулами й покутянами, які хоч не так, як 100 літ тому, а все ж відрізняються від містян. Найбільше скупчення цих постійних гостей Коломиї помітне на автостанції, на ринку, який за радянською традицією вже називається базаром, та в ярмаркові дні на Торговиці.

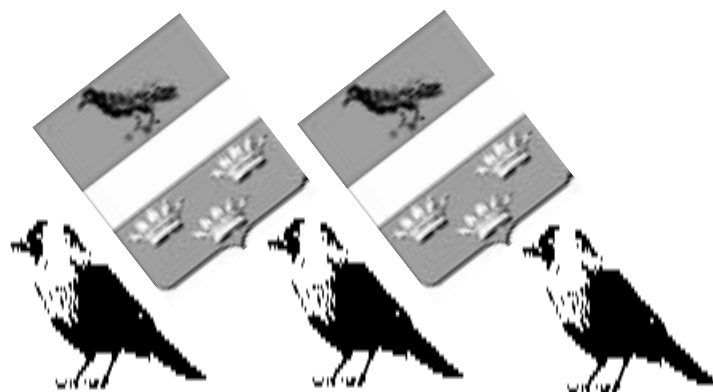
Колись відомий місцевий лікар-окуліст, краєзнавець, графік і фотограф Микола Ганущак знімавав коломийську дійсність «епохи куфайок і гупаків». Тоді, в 1970-і, дух села був різночот відмінний від сучасного, бо теперішні сільські молодичі вже ходять коломийськими хідниками в спортивних штанах, а газди в спортивних шапочках продають на ринку яблука.

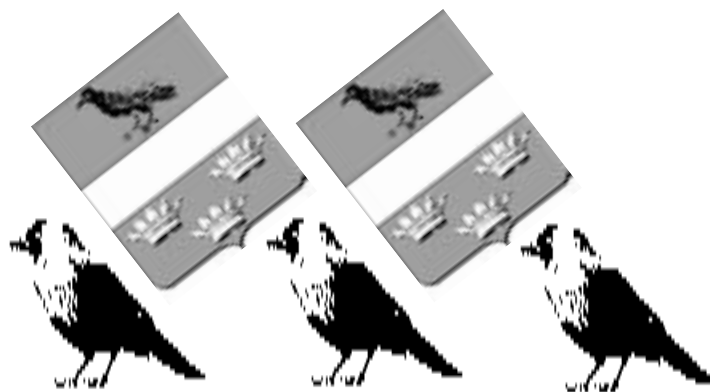
Зрештою, це часточка нашої міської історії, періоду, коли злиття міста з селом не було таким бурхливим, як у ХХІ столітті.

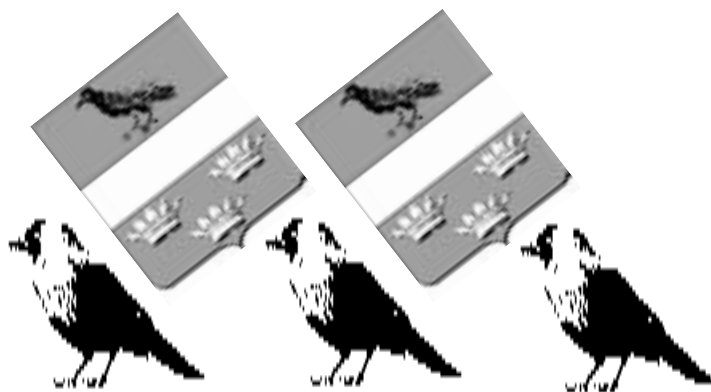

176

корнелій юрисків

коломия, музей історії міста

клуб, який
закладає
традицію

kornelij
juryskiv

Коломия, Музей історії міста

Які наші міські традиції? Здається, над цим мало хто замислюється. А якби й замислився, то дійшов би висновку, що наші міські традиції дуже убогі. Ну, День міста, ну, храмове свято – і все. Наші ж традиції родом з села...

У статуті чоловічого закритого Клубу Коломийців так і записано – клуб закладає або відроджує міські традиції. Чи не зухвало, чи не претензійно? І врешті, чого досягнув цей клуб на третьому році свого існування? Мабуть, нам треба познайомитися ближче...

Улітку 2007 року коломийському пересмішникові Миколі Савчуку спало на гадку створити щось цікаве й незвичне в його рідному місті. Таке, чого нема в інших містах. Він поділився ідеєю з однодумцями, які підтримали його. Відтак упродовж півроку оргкомітет збирався на свої збори, радився, складав кошти і навіть робив репетиції. Оскільки творилося нове, то доводилося над кожною деталлю міркувати самим – Статут клубу, атрибути й символи клубу, що їх розробляв художник, член клубу Мирослав Ясінський. Однодумці замовляють чорні костюми, метелики, елегантне взуття і всі готуються до урочистого відкриття клубу, хоча до останнього моменту ніхто не може собі уявити до кінця, що воно таке...

Двадцять сьомого грудня 2007 року у найімпозантніший, як на такий захід, залі відбулося відкриття чоловічого закритого Клубу Коломийців, або ж перша вечірка. Відтоді до травня 2010 року таких вечірок відбулося 24. І всі в останній четвер місяця і у тій же залі Музею історії Коломиї. Раз на місяць ця понадстолітня сецесійна будівля наповнюється вечірнім людським гомоном, у ній лунає музика, перегук, спалахують фотоблискавки, дзеленчать келихи.

Поява Клубу Коломийців, безперечно, насторожила багатьох. Йшлося найперше про те, хто стоїть за клубом і які його далекосяжні плани. Комусь стало тривожно від думки, що клуб вчинить у Коломиї якщо не революцію, то бодай бунт. Інші просто заздрили (чому без мене?) або вбачали у ньому новітню масонську ложу. Хтось пустив чутку, що клуб ось-ось отримає з Німеччини тисячі євро... Однак клуб розчарував слідчих і розвідників, бо проголосив цілком інший принцип організації – не проти когось чи чогось, а за справу, не задля захоплення влади, а задля громадського добра.

Головна мета Клубу Коломийців – сприяти культурологічному процвітання Коломиї. За неповних три роки він спромігся на кілька акцій:

1. У листопаді 2008 року в середмісті на кошти клубу відкрито пам'ятну таблицю на честь Івана Богдана, який першим з України ще 1608 року ступив на американський континент. З цієї нагоди видано кілька листівок та кухлик-сувенір, а також книжку М. Савчука «Колумб з Коломиї».

2. З 13 на 14 січня 2009 організовано перший від 1939 року в Коломиї балъ «Маланчин вечір», який навіть потрапив на камеру відомого новозеландського телеведучого Кевіна Мілна. У 2010 році такий балъ відбувся вдруге, за участю майже 90 гостей з живою музикою, розвагами, колядками.

3. Навесні 2010 року відкрито пам'ятну таблицю на Старому ринку в Коломиї, яку виконано в стилі коломийської кераміки і яка започаткувала подібні високомистецькі знаки на коломийських вулицях.

Крім цього, на День міста і храмове свято (19 серпня) 2009 року Клуб Коломийців узяв участь у святковій ході середмістям. Це стало небувалою подією, яка нагадує європейські

міські традиції. Майже 40 одноклубників крокували бруківкою рідної Коломиї, несучи штандарт клубу, реліквію, шаблі. Колона вирізнялася ношею: чорні костюми, метелики, клубні значки, черезплечні бинди. Тисячі очей з цікавістю, із захопленням, зі здивуванням спостерігали за Клубом Коломийців тієї святкової днини.

Цього року клуб знову йтиме середмістям, а ще у планах мистецька виставка з приватних збірок клубного товариства.

Планів та ідей у членів Клубу Коломийців чимало, але не просто їх втілювати в життя. Зокрема, як здобутися на власний осідок? Та найголовніше – закласти міську традицію, яку продовжили б наступники. Це завдання мусить пройти випробування часом.

Інше завдання – втілювати в міське життя цікаві й корисні ідеї (удосконалення вигляду вулиць, увіковічення важливих імен, подій, явищ, популяризація кухні, розширення міської лексики тощо). Одноклубники покликані поширювати добру славу про своє місто, а також вивчати його. Саме для цього влаштовують міні-виставки. Можемо назвати деякі з них:

«Вулиця Театральна», «Коломиєць, який 400 літ тому відкрив Америку», «Сміється паперова Коломия», «Значкова Коломия», «Сувенірна Коломия», «Коломийські жетони», «Коломия на європейських мапах», «Петро Франко і Коломия», «Давні коломийські світлини». А ще одноклубники мали змогу ознайомитися з роботами коломийських митців, членів клубу

О. Лобурака, М. Семеняка та не членів клубу – Р. Кочержука й І. Чемериса.

Дух салонних вечірок доповнює класична й сучасна музика. За два роки коломийцям грали дуети, квартети й квінтети з Івано-Франківська, квартет «Делятин», джаз-бенд «Парова тяга» і духовий оркестр «Big-Бенд» з Коломиї, дует «Шахи» з Рівного, шлягери співали О. Цимбала, З. Ковальська, Р. Біль зі Львова, грав львівський молодий піаніст Т. Глушко і талановитий скрипаль з Коломийщини О. Максим'юк, співали О. Семчук з Івано-Франківська та студенти Київської консерваторії.

А для розширення знань і світогляду клубний провід запрошує поважних гостей, які виступають з короткими доповідями. Серед них запам'яталися професор Б. Луканюк і політолог Т. Возняк зі Львова, правнук Івана Франка П. Галушак, дипломат І. Довганюк, американські волонтери, гості з Франції Б. Білогодський і Г. Лагойдюк, знавець гуцульської музики М. Тимофіїв. Виступи деяких гостей породжували жваві дискусії. Натомість голосний сміх викликали газетні й телевізійні матеріали, в яких нашим журналістам привиділося те, чого близько нема: старовинні крісла, циліндри на голові, черезплечні бинди синьо-жовтого кольору...

Клуб також впорядковує власну книгозбірню і започаткував картинну галерею (наразі лише три картини).

Для цікавості повідомимо, що клуб складається з постійних, далечних і гречних членів і є їх на 1 травня 2010 року майже 60. Серед них – Герої України Василь Ткачук і Роман Іваничук, професори Юрій Ясіновський і Олександр Козаренко, представники правоохоронних органів і банківської системи, педагоги й лікарі, підприємці й комп'ютерні дизайнери,

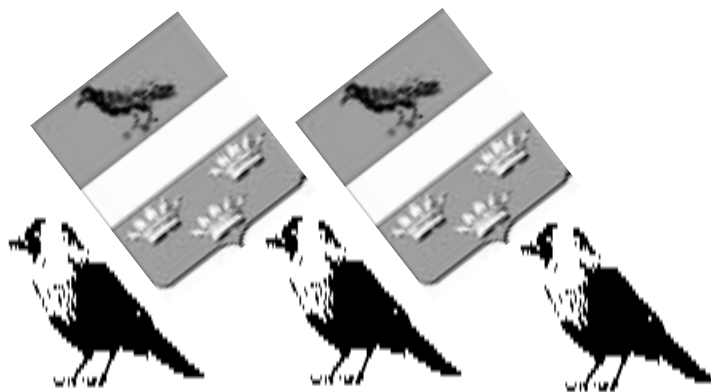
менеджери й митці, масажист і електрик. Хибною є думка про те, що Клуб Коломийців – це мистецьке утворення, оскільки митців і літераторів є тільки шість.

Безперечно, багатьох цікавить, хто може стати членом Клубу Коломийців. Як пише статут: той, хто народився в Коломиї або живе тут не менше, ніж 10 років; хто любить своє місто, хто має неконфліктний характер і т. д. У розмові з майбутніми членами Керманич (керівник) клубу наголошує, що член Клубу Коломийців повинен мати в душі хоч 10% романтизму. Час бо дуже прагматичний, але в ньому мусить бути місце й для ідеалізму та романтики. Чи не так?

Де в Коломиї найчастіше можна побачити членів Клубу Коломийців? Ідіть до цукерні «Імпреза» на вул. Театральній. У цьому найкращому коломийському солодкому закладі на одній з стін висить фотоколаж клубу. За столиком під ним щодня хтось з коломийців п'є каву й читає свіжу пресу.

Клуб живе своїм життям, щось у ньому змінюється, удосконалюється. Зрештою, кому цікаво довідатися про Клуб Коломийців більше – відсилаємо до клубного п'ятимовного сайту. У пошуковій системі «Гугл» наберіть «Клуб Коломийців» і перед вами відкриється багато цікавого. Можливо, після того у вас виникне ще більше запитань...

випускники коломийської гімназії. поч. XX ст.

Микола Савчук

коломия. музична школа

ода
театральній
вулиці

mykola
savchuk

О Театральна вулице моя,
Блискача ти з бруківки течія!
Ти навесні ще дихаєш листками
І світиш ліхтарями під зірками.
На тобі знов магнолія цвіте,
А попри неї авто мчить круте.
О ти, з минулих дивився сторіч
Із вікон, що красуються двобіч,
З дверей, які у символах стоять,
З балконів, під якими гнізда сплять.
О ти, що маєш банки заготовані,
Каміни, що з кахлями, як мальовані,
Крамниці із ковбасами й сирами,
Харчівні із салатами й пивами,
Аптеки із пігулками й бинтами,
Жіночу консультацію з кріслами!
На тобі окуляри підбирають
Нотаріуси справи завіряють,
А ксерокси папір перебивають,
Тут рамки на картини укладають,
І зуби порохняві виривають,
І кучері з волосся завивають,
І сувеніри різні пропонують,
І в сауні мочалками шурують,
І авта досить дешево паркують,
І немовлятам ліжечка купують.
На тобі школа перша є музична
І є катедра горда і велична,
Отці там правлять служби і співають,
Хрестять, вінчають, грішних сповідають.
Біля катедри дім стоїть ошатний,
В якому кожен, хто до чогось здатний
Навчається співати й танцювати,
Конструювати, малювати, грати.
А вище швейна фабрика стоїть,
Там дух кравецький майже з двох століть.

А трохи нижче дім стоїть Народний
На вигляд європейський, благородний,
Коли його старанно будували,
То про красу і про майбутнє дбали.
За ним – музей, якому сотня літ,
Це заклад знаний на ціліський світ,
Збудований за кошт простих селян,
Там є скарби гуцулів й покутян.
Будівля гідна місця королів,
Її сторожить на вершечку лев.
А за музеєм – вулиця Шевченка,
А далі – антикварня Гавриленка,
Крамниця з нею з'єднана спортова,
Наступна йде «культура» районова.
Ось вас гукає ресторан «Карпати»,
Що по-старому «Рома» його звати.

О Театральна вулице моя,
Тепер тобою чимчикую я,
Колись по тобі походжав Трильовський,
Тут жив письменник-адвокат Чайковський.
Тут сам Франко «Мойсея» прочитав,
Голинський різні арії співав,
Тут Лисенка безсмертного вітали,
Тут Крушельницькій за талант плескали.
На тобі мав би бути Дім «Просвіти»,
В оселі кожній мали б гратись діти.

О Театральна вулице моя,
Закоханий у тебе не лиш я,
Коли долине, га, до моїх вух,
Що вже на тобі спинять авторух?

21 січня 2008 року

іван. монолатіу

КОЛОМІЯ, ГІМНАЗІЯ

МОЇ
ШКІЛЬНО-
ГІМНАЗІЙНІ
РОКИ

ivcin
monolatiy

Так вже склалося, що я народився 1976 року у советській Коломій у сім'ї майбутніх інженера та бухгалтерки (а за покликанням кравчині) на маленькій, але гонористій вуличці імени сина абхазького народу Пачуліа, який 1944-го кинувся на фашистський дзот, таким чином здобувши собі славу героя однієї з протиборчих сторін останньої війни.

У різний час, у різних помешканнях, і на вулиці з різними назвами (Вербова, Нова) тут замешкали родини гімназійних професорів Леонтія Кузьми і Лева Дольницького, коротко тут жили видавець першого українського жіночого журналу «Жіноча доля» сенаторка Олена Кисілевська і молоденька Ірина Вільде, а також доживала віку відома вишивальниця Михайлина Сабадаш. А що тут, щонайменше один раз, гостював геніяльний Іван Франко у помешканні Кузьмів, здається вже надто промовистим.

Хоча влітку вуличка губилася у затінку недалекого саду колишньої садиби д-ра Володимира Ганьківського, а взимку лапатий сніг засипав дощенту ледь проторовану колію для авт, вона й далі залишається чудовою ілюстрацією давнього передмістя. А тихий плескіт занепащеної сміттям сусідів Радилівки поволі ставав німим свідком вимирання малих міських потоків, колись спеціально виритих для порятунку Коломій від повеней.

Кожної суботи вулицею чулися дивні мелодії – скрипіння селянських фір, власники і пасажери яких таким робом в'їжджали у «велике міське село» для покупок і розваг. Пам'ятаю, як довжелезна вервиця возів, авт зі свинями, курми, а інколи й коровами, тягнулася крученим підйомом вулиці Міцкевича, з одного боку, і пологим виїздом до нинішньої вулиці Вільде, залишаючи на асфальті «докази» свого

позаміського існування. І поза усіма благами цивілізації, наш райончик більше нагадував якийсь містечко...

У «моїй» ойкумені такими собі вартівими були більші споруди – на протигагу вже сформованому укладу моєї і сусідніх вулиць. На рівні дитячого сприйняття такими, безумовно, були інкубаторна станція (а, насправді, жидівська синагога – мабуть, таки найдавніша, ще з XVII ст.), крамниця дитячих забавок «Каштан» (а насправді – пізньобароковий парафіяльний римо-католицький костюл, зведений учнями Меретина за його кресленнями), ну, і звісно, моя перша, як виявилось, Alma Mater – «Перша школа». Остання ж постала у гмаху славної, ще з австрійських часів, Коломийської гімназії. Своєрідними маркерами у «моєму» гетто були й залишки стін, які оточували колись знамените жидівське окописько – а у час мого дитинства – стадіон медичного училища; стіна-кладка обабіч першої школи – правдоподібно розумний винахід міських будівничих проти зсувів ґрунту, і, нарешті, колишні гімназійні східці, які нині замінили бетоновими сходами. А що, фактично, мій тогочасний всесвіт обмежувався районом колишнього (одного із трьох) жидівських гетто, римо-католицької плебанії і широкого простору шкільних будівель, у т. ч. шкільного стадіону, то, ймовірно, лазити і ховатися у цьому районі було де. А далі – височіла ратуша з дзигарком, який тоді не ходив, а на вежі виднівся герб СРСР, складений з різнокольорових лямпочок. Можливо, що й дитяча знахідка у саду д-ра Ганьківського якоїсь старомодної таці спричинила перше, примітивне зацікавлення історією. Бо, як потім виявилось, я хотів стати і археологом, і журналістом, і т. д.

Отож, до першого «Д» класу першої школи (тоді, як я розумію, найуспішнішої), яко «груд-

нева» дитина я вступив у 1984-му. Ще зберігається мій щоденник саме з першого класу: мушу зізнатися, що вчився я ніби добре, а от поведінку мав неспокійну. Тому-то найбільший клопіт зі мною мала, певно, моя перша вчителька Галина Дмитрівна Гаврилюк. А що навчання було справою важливою, принаймні, для моїх однолітків, то й витівки відзначалися «оригінальністю». Це і кидання портфелів з їхнім умістом з третього на перший поверх (коли славне фіолетове чорнило облямовувало усі книжки і зашити), чи, скажімо, «відвага» закидати сніжками сусідній клас під час уроку. А вже потім – відповідним чином – отримати «на горіхи».

Та повернімося у шкільний період, а власне, до наших наставників. Сьогодні бажаю їм лише здоров'я і многа літ, а тоді...

Звісно, найбільше запам'ятовуються харизматичні особи. Такою, без перебільшення, була вчителька біології, яка коротко заміняла нашу «легітимну» вчительку. Її ми, а перед нами ще кілька поколінь учнів першої школи, прозивали за традицією Кометою. То справді була поважна пані, ще старих правил, із надзвичайними вимогами до підростаючого покоління. Та мені було це удвічі суттєво, бо, як пізніше виявилось, Комета учила біології ще мого батька... На жаль, не згадаю її прізвища, та й мабуть, ця жінка вже на тому світі (хай з Богом спочиває). То була грізна, вимоглива вчителька, під час ходи якої вже наперед здвигалися не те, що ми, а й стіни у коридорі на другому поверсі школи.

Те, що советська школа надавала великої ваги точним предметам, не таємниця. Тому й вчителя фізики я пам'ятаю досить добре. Це – Афоня, якого так прозвали учні старших, 10–11 класів, за любов до відомого советського кінофільму. Добродушний, з цікавинкою, за-

ступник директора, умів заінтригувати навіть такого телепня у точній науці, як я.

А от ще одна харизматична особистість, знову ж таки, вчителька біології (на яких мені, видно, щастило), яку ми, вже за існуючою у школі традицією, потай називали Совою. Хоча, правду кажучи, окрім окулярів, які вчителька носила, ніщо не говорило про якісь там особливі прикмети. Але от те, що вона здивовано кліпала, почувши, наприклад, відповідь «Не вчив, бо не мав на це часу» – точно!

Запам'яталися мені й прецікаві уроки географії. Її учителя, активного туриста і мандрівника, ми називали не інакше, як Пан Географ. Це й тому, що він мав дружину, теж того ж фаху, яка ще й працювала у цій же школі, – а, отже, Пан і Пані Географи. До сьогодні пригадую охайний і доглянутий з професійної точки зору кабінет географії.

Та найбільшу радість мені приносили уроки історії. Провадив їх Святослав Прокопович – просто Прокопич, а інколи – Святий. Це з його легкої руки бацала історії засіла у мені надовго. Мабуть, вже назавжди. І хоча тодішні советсько-партійні інтер(т)ре(п)ації минулого і не «пахли» правдою, та його уміння зацікавити предметом стало для мого фахового вибору визначальним.

Оглядаючись десь так на років двадцять, можна тільки впевнено сказати: то була стара і добра школа, керована мудрою і розважливою пані директрисою, нашою Светочкою. І незважаючи на те, що її чоловік був «москаль» (як згодом їй закидали на перших віче у 1990-х), а вона навчала англійської, саме вона найбільше спричинилася до, сказати б, українізації Першої школи у суперечливі часи Перестройки. Саме дякуючи їй і колективу, який вона одного разу щасливо очолила, спогад про «ту», колиш-

ню (якої вже не буде) мою школу є найріднішим... І це не зважаючи на те, що ми на уроках трудового (!) навчання випилювали якісь там «китайські зірочки» – закидаючи ними портрет вождя світового пролетаріату, чи під час перерви гаяючи у футбол пластмасовими кріпленнями до ніжок столів. Чи утікали з уроків фізкультури у місто... Гадаю, що ми тоді мали на це право ☺)

А що кінець 80-х і початок 90-х років були для усіх нас вже надто зворушливими – на разі мова про них. Моя освіта й далі кувалася у Першій школі. Однак вже тоді, у час перших мітингів і віч, у середовищі старшої за віком коломийської інтелігенції зринула думка про відновлення славної колись гімназії. Це мав би стати гідний з національної точки зору середньошкільний заклад: з новою концепцією навчання і виховання. Сподіваюся, що коломийці ще пам'ятають численні публікації у місцевих газетах про те, якою саме має бути гімназія та її вихованці. Та й нестримний триб шкільного життя брав своє: якось ми з товаришами вирішили видавати шкільний часопис. Назву підказав газетяр Дмитро Карп'як, батько мого однокласника Вадима. Отож нарекли ми журнальчик «Наша слава», звісно, не знаючи ще тоді про існування у Коломії 1930-х видавництва із такою ж назвою. І якщо у 1990-му ми тільки бавилися у таку стінгазетку із назвою «Наша слава», то вже 1991-го опублікували у міськрайонній друкарні два (і тільки) повноцінні числа. Згодом виявилось, що то й було перше, позацензурне після «золотого вересня» – видання школярів і для школярів у нашому місті.

Відтак друге число «Нашої слави» ми присвятили 750-річчю першої літописної згадки про Коломию, а профінансувала його друк міська організація Народного Руху України.

Не можу тут не згадати, наприклад, тих рухівців, які нас тоді підтримали – це передусім Богдан Волошинський та Володимир Янкевич. За це їм щиро дякую. Інша справа – перше знайомство з колективом Музею історії міста Коломії і насамперед з його директором Михайлом Арсаком – повсякчас нахмурено-заклопотаним і водночас доброзичливим. Так, ще сам не відаючи того, я потрапив у засяг коломийських музейників й краєзнавців (у музеї я працював у 1993–2001 рр.). Десь у серпні, коли у Москві вже господарював ІКЧП, а у Коломії вперше святкували з великим розмахом День міста, мені, який вже мріяв стати археологом, а потім (після «Нашої слави») і журналістом, мій нерідний дід Микола Федотович Бездідько подарував святкове число «Літопису коломийського». Так і було покладено початок моєму краєзнавству, адже зі шпальт цієї газетки я уперше дізнався про таких містолюбців, як Іван Білинкевич і Степан Андрішин.

Але повернімося до справ шкільно-гімназійних. Наші мрії навчатися у гімназії поволі ставали реальністю: не закінчивши неповної середньої школи, у 1992-му ми разом із Вадимом Карп'яком, Наталкою Янкевич, а потім і Лесею Грабець й Наталкою Лопатчук – усі з Першої школи – здійснили, так би мовити, «сецесію». Забрали (не без певних проблем) свої документи і, склавши вступні іспити із не-однолітками (старшими від нас на рік), таки вступили до відродженої Коломийської гімназії за директорства Григорія Гуменюка. Ясна річ, спочатку нас не сприймали, як повноцінних гімназистів: перший рік ми провчилися у класі для вихованців школи-інтернату (непосвяченим пригадаю, що гімназія «переїхала» до будинку школи-інтернату на вулиці Франка, де ще навчалися інші діти). Але вже наступного року ми вважалися

«старою гвардією», адже до нашого класу прийшли учні з інших шкіл.

Гроно наших «професорів» було знамените – майже усі талановиті і досвідчені педагоги з коломийських середніх шкіл, зокрема, вже згадуваної Першої школи. Тому деякі з них вже мали свої, «автентичні», прізвиська... А що навчання у гімназії здавалося нам надто серйозною справою і визначальною для нашого майбутнього, то думати про якісь там «прозиванки» вчителів часу не було. Адже ми «хапали» усе цікаве на льоту, перечитували фоліанти щойно видрукуваного «розстріляного Відродження», «гризли» граніти і не тільки історії й культури, а ще й підкорювали Воскресінецьку гору, записувалися у пластуни і т. д. А що мови про точні науки вже не було (хоча вони були... ☺), я вже міг щасливо зачитуватися під час уроків фізики, хемії чи математики Лепким, Хвильовим, Зеровим, Грушевським і Крип'якевичем. Але найбільшим авторитетом для мене (і не тільки) став наш славнозвісний Льончик.

Так-так, це саме Леонід Борисович Мельник, якого ми так з пошаною називали. Саме цей, аристократичного штибу чоловік-мудрець з сивою борідкою міг так зацікавити історією, літературою, культурою, філософією і мистецтвом разом узятими, що ми нерідко довго стояли вже після закінчення уроку із розкритими ротами від здивування ерудицією і начитаністю цього вже не молодого мужа. Які знання! Колосально! Ерудит! Інтелігент! Пан учитель! І нині його уроки і розповіді не порівняти ні з чим – високий клас, професіоналізм! І саме Льончик «підкупив» нас науково-пошуковою роботою. А що він мав величезну (якщо не найбільшу) книгозбірню саме «старих» видань і керував нашими першими несміливими дослідженнями яко членів Малої академії, йому завдячую

темою своєї розвідки «Коломийські книжкові видання 1864–1941 рр.» (такого собі бібліографічного покажчика), на підставі захисту якої 1994 р. у Донецьку я отримав призове місце.

А ще за моїх гімназійних часів я був свідком відкриття першого в Україні пам'ятника Михайлу Грушевському (на території гімназії), заступав редактора журналика «Гімназійна ватра» (продовжувача довоєнного «Плаю»), із захопленням пластував у Горганах з другом Клопотом, очолював осередок «Українська Молодь – Христові», співав у церковному хорі, а відтак дякував у «дитячій» церкві святого Йосафата (у колишньому «Каштані») разом із Андрієм Танасійчуком, який нині там править поряд з о.-настоятелем Володимиром Касіяном.

Останній, наш гімназійний катехит, вперше після десятиліть войовничого атеїзму заопікувався шкільною молоддю Коломиї.

Такими ось були мої шкільно-гімназійні роки, які закінчилися 1994 р. і про які ще належить написати. І не тільки мені. Бо наша шкільно-гімназійна плеяда вже давно пішла у «світ широкий», а у Стефаниківські дні чи гімназійні свята ми знову і знову зустрічаємося і з теплом згадуємо своє недавнє минуле, своє змужніння.

Івано-Франківськ, березень 2010 р.

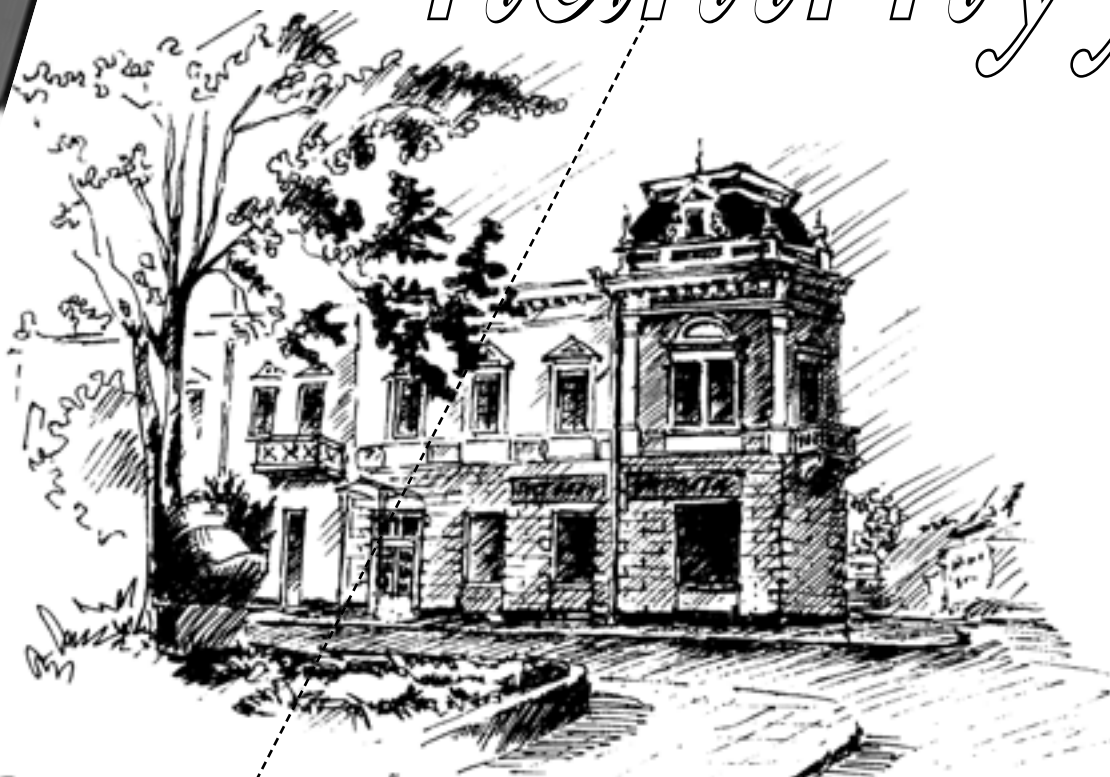
василь нагірний

коломия. ресторан «карпати»

вулиця
валова

vasyl
nahirnyy

Що криється у назві давньої коломийської вулиці Вало́ва? Здогадується, але достеменно не знаєте? Тоді давайте разом спробуємо розвідати маленькі міські таємниці, які творять нашу велику спільну історію.

Вулиця, довжина якої, приблизно, вісім сотень метрів, розмістилася в історичному центрі міста на північ від ратуші і є межею його заповідної зони. Першоназва вулиці Вало́вої бере свій початок ще з 1620-х років, коли на її місці почали зводити оборонні земляні насипи, які називали *валами*, для захисту містян від ворожих нападів з північно-східних околиць. Грав'юри тієї доби чітко вказують на те, що вїт міста Петро Кориці́нський зібрав челядь коломийську з реманентом і наказав фортифікувати горішню частину городища. При австрійській адміністрації наприкінці XVIII століття *вали* і башти втратили свою стратегічну актуальність і на їх місці почалася міська планова забудова, хоча «Газета коломийська» за 1890 рік обурюється тим, що «...вулиці наші дуже заболочені і занедбані, а окрім того їх ще й риють та занечищують свині, які бродять середмістям цілими табунами». Не заглиблюючись у цей не надто привабливий факт нашої минувшини, ми розпочнемо свою мандрівку з Вічевого майдану, крізь який на схід, від кінця XIX сторіччя, аж до закінчення окупації Речі Посполитою промувала вулиця імені польського мислителя, поета і драматурга Зигмунда Красі́нського. Що ж до окраси давньої площі, то упродовж минулого століття нею була споруда міщанського музичного товариства ім. Станіслава Монюшки – польського композитора світової слави, успальницю якого, за твердженнями дослідників, вдалося виявити неподалік Коломиї, а саме на старому цвинтарі у селищі Гвіздець. Починаю-

чи від німецької займанщини, тут розквартирувався український окружний театр під орудою Івана Когутяка, трупа якого досягнула тоді чи не найбільшого розквіту. Частина акторів емігрувала зі східних областей України і проживала в готелі навпроти, на балконі якого вони розмістили капличку.

У кутовому будинку, на розі сьогоднішніх Вало́вої і Театра́льної, до 1925 року частину першого поверху займала перукарня Йосипа Григоровича. Простакувата тогочасна реклама цього закладу красномовно оповіщала:

*«Пани, мужатки і вдовиці –
Усіх стрижу я без різниці!
Чи селянин він, чи попович –
Усім догодить Григорович!»*

Мешкання другого «пльонтру» винаймав відомий діяч радикальної партії Галичини, адвокат, голова Січового комітету Кирило Трильовський. Одразу після закінчення останньої Світової війни другий поверх зайняв артист сцени і режисер Михайло Тінський.

Мистецькою ознакою всякої поважної будівлі і її господаря були двері, як правило, добротно, дубові, різьблення яких насичене родинними оберегами та символами влади. Такі і подібні їм раритети виготовляли випускники коломийської школи деревного промислу, деякі з них ставали майстрами європейського рівня. Один з таких головних входів з багатими кованими елементами вів до кам'яниці на тій же вулиці Вало́вій під числом 15, де від 1908 року поселився непересічний маляр, родом з Одеси Володимир Розвадовський, який, втікаючи від переслідування царських властей, волів перечекати до ліпших часів у Коломиї, у родині своєї дружини. Але те очікування було дуже плідним і після нього залишилася насичена

галерея образів зібраних тут, на покутській землі. Сто літ минуло відтоді, як випускник Санкт-Петербурзької академії мистецтв Розвадовський ходив цими цільнотесаними сходами з дружиною Романією – донькою знаного місцевого адвоката-москвофіла Володимира Дудикевича, мешканця сусідніх покоїв. Ще й дотепер між коломийським обивательством можна почути історію про те, як Трильовський і Дудикевич, які дотримувалися протилежних політичних поглядів, руки собі не подавали, не розмовляли, а лише з віддалі шляхетно скидали циліндри до привітання.

Ніби на протигагу стосункам цих гонорних мужів, з протилежного боку від них стояла кам'яниця Теофіла Дембицького – відомого коломийського мецената, який оселився тут ще 1875 року. Тоді ж відчинив свої важкі двері окружний суд, де недавній випускник юридичного факультету львівського університету Т. Дембицький одержав посаду адвоката. Під час першого російського наступу на місто у 1914-го він емігрував до Відня, де наступного року помер. Згодом у його коломийському маєтку осів цісарсько-королівський придворний фотограф Александр Кіблер, розділюючи помешкання з філією «Рідна школа».

Війна таки не пошкодувала добротної колись кам'яниці, і за советських часів з її фундаментів виросло літнє кафе «Едельвейс». Нині немає вже і його, залишився тільки витвір Василя Андрушка, який встановили до Х-го Гуцульського фестивалю – кам'яна скульптура з оптимістичною назвою «Вічне яйце».

У тому ж ряду стоїть дещо похмурий, але із не менш цікавою історією, будинок. Тут колись винаймали помешкання лікарі Андрій Кокодинський та Станіслав Будзяновський, а від 1955 року розмістилася міськрайонна друкарня.

У підвалах кам'яниці зберігалися колись великі діжки з вином, опісля їх порозбирали до різноманітних коломийських буфетів, а на їхньому місці складали не менших розмірів (300 кг) паперові бухти. Аж не віриться, що донедавна коломийським друкарям вірно служили верстати з понад 150-річним стажем, які, очевидно, належали ще коломийському «першовидавцеві» Михайлові Білоусу.

Сусідній будинок малопомітний зовні, однак його внутрішня оздоба нагадує про багатий культурний спадок мешканців минулої доби. Уже з порога вас зустрічає «ластрико» – залитий мармуровою крихтою напис-вітання «SALVE». Ковані перила нагадують хвилі і насичені декоративними орнаментами мітичного світу морських глибин.

На кам'яниці праворуч домінує химерна маска. Ця дивних архітектурних форм споруда, спотворена саркастичною гримасою, ніби вказує на специфіку закладу, який належав до розряду кабінетів таємних побачень. Незважаючи на легковажність, коломийські представниці найдавнішої професії відзначалися неабиякою законопослушністю, а між тим і досі про міські борделі не перестають розповідати приперчені бувальщини. Тут, у «глухому» дворикі часовий відлік зупинився десь на межі середини минулого століття, і ти наче поринаєш у якийсь інший вимір.

Навпроти, добрих пів століття не змінював свого вигляду непоказний будинок, у якому довгий час знаходили прихисток гості готельних покоїв, каварні, ресторану. У повоєнний період сюди вселили ремісничі майстерні товариства глухонімих (УТОГ). Ці люди не тільки обшивали коломийських обивателів, але й мали свій клуб, бібліотеку, кінозал і навіть театр...

Від наріжної будівлі між Валовою і проспектом В'ячеслава Чорновола починалася вулиця Борисенка і дугою тягнулася до тодішньої Жовтневої (тепер Мазепи). 1948 року сорокачотирьохлітній бойовий генерал-майор Михайло Борисенко загадково помер у Львівському лазареті та похований з почестями на давньому коломийському кладовищі для військових.

Там, де закінчувалася зала ресторану «Трембіта», а опісля їдальні (тепер універсальна крамниця «БЦ») був прохідний двір, акурат до улюбленого дитячого кінотеатру ім. Кірова. Повітря всередині довгого коридору було наповнене пряними запахами від пампушок, тістечок, тортів, які тут же й випікалися. Під час реконструкції 1970-х цей прохід замурували.

На перехресті між Валовою і Драгирюка у цей же час працівники гардинної фабрики народним методом споруджували «власну» двоповерхівку. Ще далі на північ два такі ж однотипні двоповерхові комунальні будинки споруджені на місці спаленого гестапівцями гетто. Там, де Валову перетинає вулиця Романа Шухевича, якимось незбагненим чином залишилася одна лише двоповерхова кам'яниця від усього минулого комплексу споруд щільного кварталу ізраїлевих потомків (тепер тут на розі аптека, чомусь як і завше на роздоріжжі). У час німецької окупації вулиця називалася Валова Нижча і була перетворена на заградовану резервацію, звідкіля був тільки один шлях, у шепарівську дубину. Помічені тавром-пов'язкою з зіркою Давида люди були позбавлені будь-яких громадянських, соціальних чи політичних прав, «актори театру тіней» без власного майбутнього.

1952 року на вулиці Валовій вирости корпуси деревообробного заводу. Навпроти, у дещо зміненому вигляді, збереглася будівля пенсійного фонду, яку спорудили на початку XX

століття. Тоді це була чоловіча іудейська гімназія з гебрайською мовою викладання. Вона теж проіснувала до II Світової війни, після чого в осиротіле шкільне приміщення увійшли коломийські швейники промартілі «Червона швачка» на чолі з головою Тетяною Кічуриою – донькою репресованого поета Мелетія Кічури. А вже за ними довгі десятиліття тут господарювали взуттєвики. Та, як кажуть, догосподарювалися до того, що на початку революційних 1990-х самі без кобін залишилися.

василь нагірний

коломия. ресторан «карпати»

ідоли
на
задвірках
пам'яті

vasyl
nagirnyy

На давньому коломийському, трикутної форми центральному майдані з часів пізнього середньовіччя височіла дерев'яна ратушева вежа. Саме біля її підніжжя наприкінці серпня 1745 р. кат привселюдно розрубав на частини бездиханне тіло ватага опришків Олекси Довбуша. Парадокс її величності Фортуни полягає в тому, що постать цього народного героя тісно переплелася із ще однією особою, якій згодом саме на цьому місці встановили величний пам'ятник. Це була монументальна фігура доктора філософії, бакалавра теології Францішка Карпінського, виконана в античному стилі.

А почалося все з того, що 4 жовтня 1741-го у сусідньому Голоскові з'явився на світ малюк – майбутній поет – акурат за годину до приходу Довбуша. Усупереч побоюванням родини і прислуги ватажок не тільки не заподіяв жодної шкоди шляхтичам, але й залишив три золоті дукати і просив майбутню матір, пані Марцелю, аби та нарекла новонародженого Олексою. Звичайно, ніхто з батьків навіть і не думав давати синові ймення якогось там «хлопського лотра». Проте згодом сам Францішек у творі «Спогад» опоетизує Довбушеву постать та його вчинок, ніби віддаючи данину за врятовану невинну християнську душу. Сам пам'ятник представникові польського сентименталізму було відкрито 16 вересня 1880 року, коли в Коломиї проводилися етнографічна і господарсько-промислові виставки, які відвідав цісар Франц Йосиф з родиною і придворними... Автором задуму встановлення скульптури виступив краєзнавець, професор історії місцевої чоловічої гімназії ім. Казимира Ягайлончика Леопольд Вайгель. Скульптуру замовили у Валерія Гадомського – професора Краківської школи красного мистецтва. Однак, за пер-

шої російської інвазії 1914-го пам'ятник кіньми стягнули царські «опричники».

У міжвоєнний період міський садочок пан Санойца відзначався реформаторськими поглядами. На зібрані кошти польської громади міста та власні заощадження (сто тисяч золотих) він 27 листопада 1929 р. спромігся на встановлення першого у Польщі прижиттєвого пам'ятника маршалкові Речі Посполитої Йозефові Пілсудському. Бронзову скульптуру виконав різьбяр Костянтин Лежак, ректор Академії мистецтв у Кракові. Майдан Карпінського відтоді носив назву Пілсудського, як і головна вулиця міста. На мундирі маршала красувалася висока нагорода Легіонерів. У правиці був наготові меч, а ліва рука спочивала на книзі постулатів, загальновизнаних для всіх народів: Воля, Рівність, Братерство, які чомусь ніяк не культивувалися на захоплених територіях.

1939-ий вніс свої корективи. Однією з перших ухвал іншої, советської вже влади, було знесення цього пам'ятника Пілсудському. Від шахтоуправління виділили трактор, яким скинули фігуру додолу й притягнули на подвір'я цієї установи. Інженер Корнелій Сербинський вийшов на ганок і мовив то тракториста: «Забери його з очей куди-небудь, щоби я того не бачив!» Його й залишили неподалік в зарослому очеретом багновиську. Невдовзі чи не те саме болото навічно засмоктало низьковартісну, соцреалістичного стибу гіпсову фігуру іншого Йосифа, на прізвище Джуґашвілі, якого німці демонтували як прибічника ідеї світової пролетарської революції.

У короткому проміжку часу нацистської окупації на спорожнілому майдані встановили традиційний за педантичними райхсмірками дороговказ, немовби нагадування, що до Європи таки ближче, ніж до Москви. Але, як мо-

виться, святе місце порожнім не буває. Тож чи не найдовше на звільненому п'єдесталі простояв комуністичний вождь Владімір Ульянов – типово зваяний 1951 р. Єдина відрада – фонтан, до літньої прохолоди якого йшли без ідеологічного навантаження, з душею навстіж.

Наступна вікопомна подія мала місце 17 вересня 1990-го, коли на сесії міськради народних депутатів першого демократичного скликання розглядалося питання про впорядкування вулиць і скверів до святкування круглої дати – 750-річчя першої писемної згадки про місто. 70 обранців з 76 проголосувало тоді за демонтаж пам'ятника тому, на чийй совісті мільйони невинних людських душ. Сесія закінчилася пізно, тож одразу після неї, о 22 годині, у світлі прожекторів гойднувся керманич на гаку підйомного крана. При демонтажі п'єдесталу одна за другою на світ з'являлися надгробні меморіальні плити з польського та жидівського кладовищ. На одній із мацев збереглося чітке карбування – відголосок минулого: «Фримця Ерліх, померла 12 грудня 1938 р. – бездоганна людина, виняткової благодійности, шляхетна дружина, найшляхетніша матір».

Сьогодні на центральній площі Коломиї ми бачимо Шевченка – молодого, ледь замріяного, але ще повного здорового бунтарського духу.

василь нагірний

коломия. ресторан «карпати»

у серці
міста

vasyl
nahirnyy

Починалося наше місто з головної Ринкової площі із самодостатньою і суворою, часом загадково-романтичною, але завше харизматичною ратушею. Ще й донині над кожним віконним овалом першого поверху красується, в бароковій оздобі, такий же овальний гербовий знак покутської столиці – орел. Цей символ міської управи відливали з матриці ще наприкінці XIX століття у майстернях широковідомої коломийської гончарної школи. Тепер і тієї школи вже давно нема, а форма залишилася як цінний експонат, що зберігається у фондах нашого музею народного мистецтва Гуцульщини і Покуття ім. о. Йосафата Кобринського.

Ось уже віки перед ратушевими вікнами розкинулася стара площа. Хто тільки не брався оспівувати цей характерний цілодобовий ритм. Аби зануритись у світ персонажів нашої поважної героїні-площі, варто лишень погортати сторінки вельми ностальгічної повісти «Місто», яку свого часу написав наш земляк і сучасник, патріарх українського історичного жанру Роман Іваничук. Отож: *«На розтоці двох вулиць, що розбігалися уверх, беручи свій початок від ратуші, пах, освітлений гірляндами ламп, трикутний сквер. О, цей обтулений старими липами сквер у самому центрі! Колись він був ніби не частиною міста, а автономним його клаптиком, що не підлягав ні галасливому базарові праворуч, ані велелюдній вулиці зліва, ні високій офіційній ратуші з прастарим годинником, на якому два молотки щогодини вибивали об опуклі мідні тарілки час: йому байдужі були ряди фіакрів, які чекали на багатих пасажирів, щоб відвезти їх на станцію...»*. Сьогодні майже не віриться, що яких літ сто тому, майже при вході до сучасного гастроному «Коломиянка» мирно ремігала різна живність. Босі селяни

в білих домотканих ношах, наче янголи, приїжджали з довколишніх посіlostей на славний коломийський ринок, прив'язавши перед магістратом свою маржину, або як тоді казали – товар.

Більшість двоповерхових кам'яниць, що складають сучасну площу Відродження, споруджені, ймовірно, в 1870 роках. Відтоді будови майдану майже зберегли свій первозданий вигляд, однак вивітрилася із них гармонія та затишок і спричинилися до того певні історичні обставини...

З другої половини XIX століття другий поверху будинку №1 і 2 охоплювали симпатичні апартаменти готелю з гоноровою назвою «Гранд». З 16 на 17 грудня 1903 року в його покоях зупинявся композитор Микола Лисенко, відбувши «Урочисту академію» на свою честь. Так інтелігенція Коломийщини відзначала в столиці Покуття 35-ліття творчої діяльності основоположника української класичної музики.

А коли повіяв вітер довгоочікуваної волі, обома поверхами снували радні повітової команди Західноукраїнської народної республіки. І таки просто звідси у грудні 1918-го урочисто відправили стрільців Коломийського куреня УГА під Львів на українсько-польську війну. Через неповних пів року 100-тисячна польська армія генерала Йосифа Галлера прорвала фронт і в липні тріумфально ступила на брук Коломиї, де залишилася до вересня 1939 року.

На початку 1940-х Іван Вітенко з Жукотина викупив кутове приміщення, не підозрюючи, можливо, що тут розміщувалася підпільна штаб-квартира окружного проводу ОУН на чолі з Романом Сельським. Немає сумніву, що попервах після втечі радянського гарнізону і приходу угорців, українські підпільники вірили у безкарність своєї діяльності, якщо навіть відкрито фотографувалися на «своєму» балконі

перед площею. У колі одноступі-патріотів – Владко Сидорук, Маруся Грабовенська, Ярослав Туркула, Зеновія Гоянюківна – майбутні жертви нацистсько-советської репресивної машини.

У квітні 1940 р. у колишньому готелі квартирував червоний маршал Георгій Жуков зі своїм штабом. Опісля тут розпаношилася районна служба уповноважених невсипущого НКВД, куди не раз стирали постолі селянки з повними бесагами бринзи, молока, сиру, аби лишень дістатися просвітку у справі арешту своїх чоловіків і дітей. З 1952-го і до нині весь горішній поверх цього кутового будинку займає міська прокуратура.

Поруч, у будинку № 2, у заїжджих дворах завше були склади, а верхні поверхи використовували під житло і контори власників. Про широку функціональність парадного входу свідчать масивні двері і поміст, викладений з квадратних дерев'яних ковбанів, яким і до нині зносу немає. Правда, якось, уже у повоєнний період саме у цьому місці запалася у підвал вантажівка-ГАЗон. Відтоді ця ділянка проходу залита бетоном.

Аж до початку Другої світової війни середня частина кварталу була суцільною діловою зоною, де серед іншого різноманіття фігурували крамниці і канцелярії, чисельні склади і аптеки. Тепер це будинок №4. Над його головним входом стилізовані балконні підпори, які закінчуються головами левів, між вікнами – грифони, а на завершення – геральдичний родовий знак. Ще й досі певного респекту надають тесані монолітні сходи та ковані поручні. Спеціальні бронзові кріплення свідчать про те, що вони служили для килимової доріжки. Тут, чи не єдиний у місті, якимось дивним чином уцілів давній гасовий ліхтар. Він пофарбований усе

тією ж універсальною охрою і служить своєрідною основою для перил між поверхами.

Праворуч від головного входу колись запрошувала відвідувачів перша українська ресторація «Уніонка» Петра Кваснюка. Упродовж чотирьох років він винаймав приміщення у поляка Сатурнія Заремби, який жив з того, що перепродував свиней. Нині від тих закладів залишилися лише пощерблені масивні двері з різьбленням лев'ячих паш, які символізували опіку і безпеку власникові складу готових лікарських препаратів «Золотий лев». Згодом, після війни тут містився фотосалон №6 «Міськрайпобуткомбінату». Одним з перших «фахових» фотографів був недавній фронтовик-орденоносець Фьодор Івановіч Дятлов. Серед майстрів виділявся непересічний митець Михайло Рибчук, родом із Стопчатова, теж ветеран війни. Він мав у користуванні викуплений у цісарсько-королівського «ательєра» Олександра Кіблера віденські студійні пересувні фотоапарати. У місті його знали також через те, що кохався цей чоловік не лише у фотосправі, але мав певний сентимент до техніки: містом він роз'їжджав на «Харлі і Девідсон» з коляскою і трофейному кабріолеті «Адлер».

Кутова будівля, де тепер кафе «Вітамінне», вирізнялася з-поміж ряду кам'яниць тим, що до початку минулого століття мала вигляд звичайної сільської хати з високою, на міський манер, стріхою. Потім усе докорінно змінилося і там було перше молодіжне кафе «Сніжинка» з незабутніми молочними коктейлями, червоними автоматами газводи під самою вітриною і незмінним кіоском з морозивом «Ескімо» на «палочці», яке продавала мама нашого старшого товариша Яшки. Десь перед розвалом «союзу» його забрала до себе ізраїльська родина. А стара крамарка назавше залишилася у нашій землі.

Одразу за мальовничим колись провулком імені селянського полководця Івана Мухи здійнялася своєю масивною фактурою гуртівня кооперативу мішаних товарів «Народна торгівля». Явно не провінційних розмірів споруду заклали у 1890-х роках, згромадивши на атику рельєфи дивних химер, які з високості наче кепкують над марнославством земного буття. Будівля й дотепер виділяється своїми амбітними формами, підкреслюючи право на власність давніми ініціалами у вигляді монограми «SK» на центральному балконі (літери частково понижені). Ще якихось добрих пів століття тому у його закритому дворіку, куди ніколи не проникає сонячне проміння, стояли навантажені крамом підводи і дрімотно фиркали коні, пережовуючи овес. Заїжджали сюди на нічліг криті пасажирські та поштові повози. Характерною ознакою таких заїжджих дворів є вмуровані кам'яні стовпці при в'їзді по краях, наче своєрідні «габаритні знаки».

Напис на сусідній будівлі зі старої поштівки початку XX сторіччя вказує, що чотири вікна другого поверху належали «Банку кредитовому». Про добробут замовників проекту свідчить ліпнина другого поверху, що нагадує фруктовий вінок з рогу достатку. Вставні міжвіконні рельєфні композиції тягнуться уздовж усього фронту і, очевидно, були замовлені у згаданих гончарських мануфактурах міста. Дахи характерні, зі своєрідними скляними ковпаками, через які до передпокоїв і кімнат потрапляло природне освітлення. Вони цілком функціональні й до сьогодні. Тепер у цих житлових приміщеннях протікає звичний, розмірений ритм обивателів коломийського середмістя.

Одразу після того, як з міста відступили німці, у будинку №8, вимуруваному ще 1910 року, розмістили осередки побутового обслуговуван-

ня населення: «Сапожная мастерская», а поруч з нею – «Часовая...», у якій щойно 1944-го влаштувався Іван Вагнер з Буковини. Та невдовзі йому заявили, що годинникарство тепер нікому не потрібне, а тому збирайся, мовляв, чоловіче, на західну околицю міста разом з усіма траншеї копати. Як уже згадувалося, у Коломії перебував тоді маршал Георгій Жуков, який запам'ятався тим, що їздив на коні у вицвілій гімнастерці (можливо, й для конспірації). Якось той кінь упав на слизькому бруці середмістя. Цілком ймовірно, що тоді й пошкодився годинниковий механізм маршала. Отож Жуков завітав до Вагнера у справі полагодження свого дорогого хронометра. Майстер, не знаючи, хто перед ним, заявив, що не буде займатися ремонтом годинника, бо мусить йти окопи копати. На що Г. Жуков відповів Вагнерові: «На війні тільки дуракам часи не нужны», і звільнив його від фізичної повинності.

Починаючи з 1897 року магістрат розпочав стелити хідники, спочатку від ратушевої вежі, уздовж західного крила, аж до приміщень тодішнього «Галицького готелю». Це в його бальній залі 1 серпня 1884 року група студентів-мандрівників на чолі з Іваном Франком організували вечірку, де поет востаннє зустрівся зі своєю колишньою нареченою Ольгою, тоді уже дружиною о. Володимира Озаркевича. Сусідній готелик і каварня «Ціта» належали заможному Юзефу Малішевському і вважалися найреспектабельнішими відпочинково-розважальними закладами. Якось на довший побут сюди завітав негритянський джаз-бенд. Від обивателів, які масово ходили «на муринів», не було спасу. Публіка досхочу насолоджувалася синтезованими афро-американськими ритмами з нового Орлеану в стилі свінг і блюз, мліла від виконавців, на яких так мило контрастували

сніжно-білі костюми і французькі капелюшки «канотьє». Не шкодували долонь на оплески панянки, ба, навіть добropорядна пані Зачкова стала частенько навідуватися до ресторації. Це не могло не впасти в око якомусь із дотепників, який пустив поголос, нібито блудниця Зачкова вже чекає від одного з муринів дитину...

Мабуть, через подібні особливі принади цей перспективний заклад націоналізували одним з перших восени 1939-го. У т. зв. «застійний період» тут осіла дирекція міськторгу, у залі другого поверху, який ще пам'ятав Франка, відкрили кінотеатр і клуб медичних працівників.

Вранці 21 січня 1945 року на ринкову площу сходилися містяни, адже саме поміж цих мурів, під звуки маршу, повстанцеві Іванові Майданському, на псевдо Іма, з Печеніжина, НКВДист накинув на шию сталеву петлю тільки за те, що був сей чоловік свідомим свого українства. На його розтерзаних грудях висіла табличка «Так буде з усіма бандерівцями».

Окрім Майданського, таким же чином були показово страчені «ворог народу» Стадник, родом з Львівщини, і Вебер – мешканець німецької колонії Багінсберг. Де їхні могили – невідомо.

У будівлях східного крила майдану Відродження кімнати, як долішні, так і горішні за вже встановленою традицією належали винятково заможним іудейським купцям. Їй досі про присутність у цих стінах представників землі обітваної свідчать обривки типового мережива декору.

Завершує логічний архітектурний ряд триповерховий купецький мур під номером 19, який наприкінці Другої світової війни перепрофілювали під навчальний корпус спаленої нацистами славнозвісної коломийської гімназії. Одної днини на його бічній дворовій стіні постав перед взором містян такий собі коломийсь-

кий «білий квадрат». Це до нього теплими суботніми вечорами сходилися на безкоштовний кіноперегляд. Трансляція відбувалася з пересувного операторського причепа, у промені якого витав цигарковий туман, перемішаний із характерними запахами махорки, насіння, накладуванцями, натертими часником і з ковбасою. Усе те під відповідні дошкульні коментарі глядачів. Від того було якось балаганно-весело і затишно, особливо, коли сидиш у батька «на гаргошах». Потім ілюзіону не стало, а ці сірі, прохолодні задвірки облюбували околичні пиячки.

У теперішній крамниці «Просвіта» довший час була хлібна крамничка, під якою рідко коли не стояла довжелезна черга. Довший час цей провулок залишався пішохідним, а у повоєнний період його взагалі забили високим парканом, на якому чіпляли оголошення про набір студентів і т. ін. А учнівської молоді і до нині тут вистачає, бо ось уже добрих пів століття майже весь другий поверх займає студентський гуртожиток.

посли від коломії

коломия, церква св. михайла

*posly
vid kolomyji*

до
райхсрату
австрії

Послами, себто депутатами, власне від Коломиї, а пізніше від Коломийської виборчої округи в австрійський парламент були (список неповний):

1. Степан Лесюк, українець, хлібороб – від м. Коломиї (1848 р.);

2. д-р Освальд Гонігсманн, гебрей – від м. Коломиї (1868 р.);

3. д-р Йосиф Блох, гебрей, редактор газети – від м. Коломиї (1885–1895);

4. д-р Максиміян Трахтенберг, гебрей (?) – від м. Коломиї (1895–1900);

5. д-р Теофіл Окуневський, українець – від III-ої курії четвертої округи (Коломия, Снятин, Косів) (1897 р.);

6. Генрик Вельowejські, поляк – від виборчої округи Коломия, Городенка, Снятин, Косів, Надвірна (від курії більших посіlostей);

7. Ян Длужанські, поляк – від виборчої округи Коломия, Снятин, Косів (від курії сільських гмін) (1902 р.);

8. Стефан Мойса-Росохацький, спольщений вірменин, діdич – від виборчої округи Коломия – Печеніжин – Гвіздець – Надвірна – Делятин – Богородчани – Солотвине – Косів – Кути – Жаб'є – Снятин – Заболотів – Городенка – Обертин (від загальної курії) (1899–1911);

9. д-р Натан Сейнфейльд, гебрей – від виборчої округи Коломия, Бучач, Снятин (від курії міст) (1900–1906);

10. д-р Кирило Трильовський, українець, адвокат – від виборчої округи Коломия (цей парламент було розпущено і призначено нові вибори) (1907 р.);

11-13. Павло Лаврук, українець, член Української радикальної партії,

д-р Кирило Трильовський, українець, адвокат, член Української радикальної партії,

Свобода ?, поляк – усі від виборчої округи № 56 Коломия – Косів (1911).

Послами до Галицького сойму в 1861–1913 рр. від Коломиї були:

1-2. Лазар Дубс, гебрей – від м. Коломиї, Теодор Білоус, українець – від м. Коломиї (?) (1861–1867);

3. д-р Максиміян Ландсбергер, гебрей, адвокат – від м. Коломиї (1867–1873);

4. Освальд Гонігсманн, гебрей – від м. Коломиї (1873–1879);

5. Шрейбер, гебрей, рабин – від м. Коломиї (1876–1885);

6. Станіслав Прус-Щепановські, поляк, підприємець – від м. Коломиї (1889–1899);

7. Росенхен (?), гебрей – від м. Коломиї (поч. 1900-х рр.);

8-11. Лешек Ценьські, поляк – від Коломийської виборчої округи (від більших посіlostей),

д-р Міколай Кшиштофовіч, поляк – від Коломийської виборчої округи (від більших міських посіlostей),

Броніслав Вітославські, гебрей, бурмистр Коломиї – від м. Коломиї (від міст і торгово-промислових палат),

Роман Пузина, поляк, діdич – від Коломийської виборчої округи (від сільських гмін) (1902 р.);

12. д-р Кирило Трильовський, українець, адвокат (1913 р.).

Підготував Іван Монолатій

почесні громадяни.

КОЛОМІЯ. ВІЛЛА

МІСТА
КОЛОМІЇ
у 1859-1907 рр.

№ п/п	Прізвище, ім'я	Професія, рід заняття, місце праці	Дата надання звання
1	Курцвайль Рудольф	бурмистр Коломиї	25.08.1859 р.; 16.11.1862 р.
2	Каміньські Щепан	перший асесор Коломиї	19.11.1862 р.
3	Паулі Адольф	керівник цісарсько-королівського Коломийського повітового уряду	16.06.1863 р.
4	Суммер Александер	цісарсько-королівський радник Намісництва у Львові	05.11.1864 р.
5	Поглодовські Зенон	синдик цісарсько-королівського Банку Народного у Відні	25.06.1864 р.
6	Богдановіч Криштоф	посол до Крайового сойму, член Коломийської Ради повітової, власник земель у Джуркові	01.01.1874 р.
7	Вислободзькі Юліан	цісарсько-королівський радник, директор допоміжних урядів у Відні	25.06.1864 р.
8	Мош Кароль	віце-президент цісарсько-королівського намісництва у Львові	05.11.1864 р.
9	Менсдорф-Поуїллі Александер	цісарсько-королівський намісник у Львові, граф	05.11.1864 р.
10	Голуховські Агеназ	цісарсько-королівський намісник у Львові	Без дати
11	Ляндесберг Максиміліян	доктор права, Львів	Без дати
12	Шанковський Амброзій	директор реальної гімназії у Коломиї	13.11.1871 р.
13	Земляковські Флоріан	цісарсько-королівський міністр у Відні, доктор філософії	10.07.1873 р.
14	Шенк Юзеф	таємний радник Франца Йосифа, президент цісарсько-королівського Вищого крайового суду у Львові	01.02.1875 р.
15	Райнер Ян	президент цісарсько-королівського окружного суду у Коломиї	24.06.1876 р.
16	Кучковські Євгеніуш	цісарсько-королівський староста у Коломиї	24.06.1876 р.
17	Ясінські Францішек	президент Коломийської повітової Ради, власник земель у Загайполі	24.06.1876 р.
18	Дзедушицькі Влодзімеж	Львів	28.06.1876 р.
19	Людвіг Максиміліян	цісарсько-королівський радник скарбового уряду в Коломиї	14.12.1878 р.

№ п/п	Прізвище, ім'я	Професія, рід заняття, місце праці	Дата надання звання
20	Лянікєвіч Юзеф	цісарсько-королівський комісар староства в Коломиї	07.03.1882 р.
21	Бочіано Йозеф	цісарсько-королівський полковник 24 піхот- ного полку в Коломиї	15.03.1884 р.
22	Залеські Філіпп	цісарсько-королівський намісник у Львові	25.08.1884 р.
23	Зіблікєвіч Міколай	маршалок крайового сойму у Львові, доктор філософії	25.08.1884 р.
24	Щепановські Станіслав	власник копалень і рафінерій нафти у Печеніжині	26.11.1885 р.
25	Петруські Октав	член Крайового виділу і заступник маршалка у Львові	16.04.1886 р.
26	Вайгель Леопольд	цісарсько-королівський професор гімназії в Коломиї	15.05.1886 р.
27	Смолька Францішек	президент Ради держави у Львові, доктор філософії	11.11.1888 р.
28	Вольф Емануїл	цісарсько-королівський директор гімназії в Коломиї	15.07.1891 р.
29	Бадені Казімеж	цісарсько-королівський намісник у Львові	31.01.1893 р.
30	Баньковські Северин	цісарсько-королівський радник намісництва і староста в Коломиї	18.09.1894 р.
31	Сапіга Адам	організатор крайової виставки 1894 р. в Коломиї	20.11.1894 р.
32	Пініньські Леон	колишній цісарсько-королівський намісник Галичини	01.07.1903 р.
33	о. Павловські Жигмонд	римо-католицький ксьондз, декан і канонік Коломиї	20.03.1907 р.
34	Зайнфельд Натан	радник уряду, доктор філософії	21.12.1907 р.
35	Павліковські Фердінанд	цісарсько-королівський радник намісництва, почесний громадянин міст Самбора і Гвіздця	21.12.1907 р.
36	Мойса-Росохацкі Стефан	командор ордену Франца Йосифа, посол до крайового Сойму, Ради держави, Президент Ради коломийської повітової	21.12.1907 р.

Окремо звання почесного громадянина Коломиї отримали Францішек Стадінченко (1818–1883), Юзеф Піскозуб (1852–1923), Юзеф Кнігініцкі (1870–1931), про що зазначено на їхній гробах, які збереглися досі на коломийському польському цвинтарі. На жаль, у «Книзі почесних громадян Коломиї», яка нині зберігається у музеї історії міста, відомостей про цих коломийців немає. Отож, почесних громадян Коломиї в австрійський період щонайменше було 39 осіб, з них лише один – українець, о. Амброзій Шанковський.

Підготував Іван Монолатій

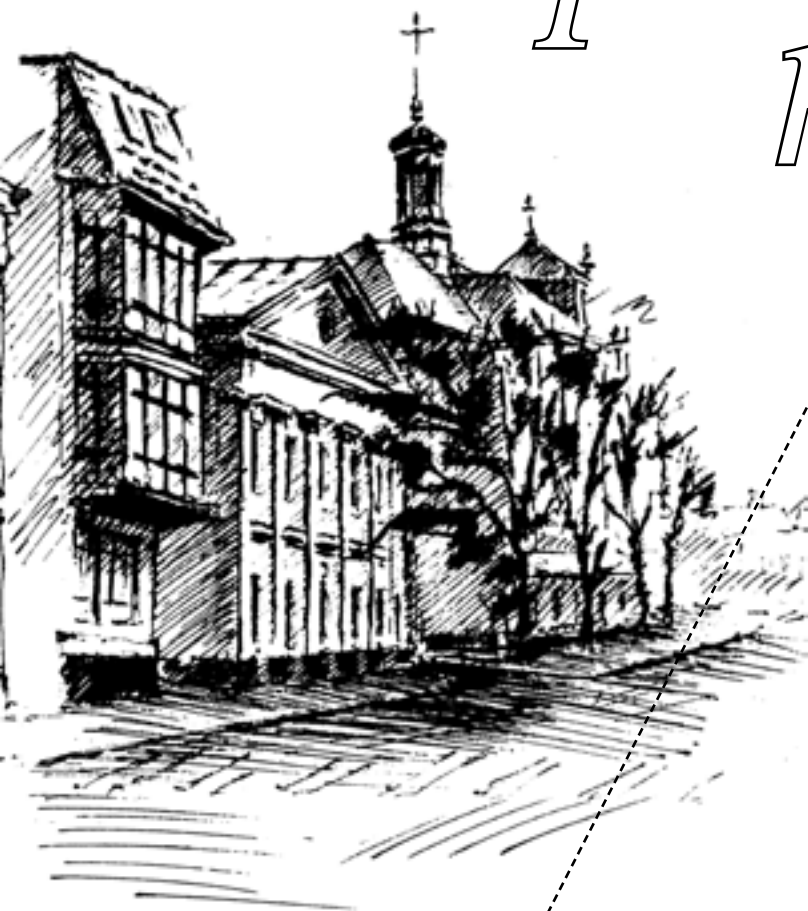

ремесла.

коломия, вул. мазепи

*і ремісники
КОЛОМИЇ
у 1912 р.*

Аптекарі: Кароль Авгенштерн, власник аптеки Кароля Гаусберга (вул. Собеського, 11), Александер Берглер (вул. Ягайлонська горішня), Антоні Сідоровіч (пл. Ринок, 44), д-р Стефан Штенцель (аптека окружна), Жигмонт Гогеля (аптека «Під опікою»: горівка французька «Гладіатор», рекомендована Львівським лікарським товариством, ідеальний порошок для зубів «Зет – Ге») (вул. Ягайлонська долішня).

Архітектори і будівничі концесіоновані¹: Ян Лютнік (будівничий) (вул. Собеського, 101), Юзеф Проске (архітектор і будівничий) (вул. Костюшка, 29), Давід Рарес (будівничий) (вул. Замкова, 37).

Бляхари: Мендель Грюнверг (бляхарська майстерня) (вул. Словацького), Давід Ангеловіч (пл. Ринок, 56), Герш Дрешер (пл. Ринок, 17), Шміль Грюнберг (пл. Ринок, 61), Давід Палкер (вул. Собеського, 6).

Боднарі: Якуб Давідовіч (вул. Валога, 63), Іцак Галем, Александер Нівеліньскі (вул. Беднарська, 1), Якуб ЗлочOVER (вул. Яблонівських).

Броварники: Барух Вайзер, Якуб Бреттлер (пивний бровар, пиво «Лежак», «Марс», експорт, продукція – 32 600 гек літрів) (пл. Ринок, 53).

Будівельники: Рудольф Бауманн (вул. Карпатська, 478), Фішель Тау (вул. Собеського), Юзеф Тимочко (вул. Холонівських, 19).

Гарбари²: Мендель Аксельрад (вул. Карпатська), Айзик Альперн (вул. Карпатська), Літман Греблер (вул. Карпатська), Ізраель Горовіч (фабрика шкір) (вул. Тісна), Ляйб Пінкас Горовіч.

Геометри, уповноважені державою: Владислав Клодніцкі, Сильвестр Кусіба.

Гончарі: Антоні Басняк (вул. Пільна, 6), Ян Бернарчук, Ян Будзяновскі (вул. Архикнязя Рудольфа), Дмитро Філіпчук, Єжи Кахнікевіч, Францішек Каміньскі (гончар і кахляр), Ян Карг, Францішек Ключік, Антоні Марійчук, Стефан Марійчук, Францішек Нерадка (вул. Архикнязя Рудольфа), Ігнаці Нерадка, Антоні Патковскі, Антоні Піскозуб, Ян Санойца, Стефан Санойца, Антоні Словіцкі, Дмитро Залуцький.

Дантисти-техніки: Юзеф Слуцкер (вул. Замкова, 1).

Дзигармайстри (годинники): С. Цукерманн (пл. Ринок, 38), Гершон Арнольд (вул. Ягайлонська долішня, 10), Борух Фойерштайн (вул. Ягайлонська долішня, 4), Мендель Фішманн (пл. Ринок, 69), Герш Гаусманн, Мавриці Пістинер (пл. Ринок), Якуб Бретт Шнайдер (вул. Ягайлонська, 47), Вольф Штольцберг (пл. Ринок), Юда Тілінгер (вул. Ягайлонська долішня, 7), Рахмі Цайгер (вул. Ягайлонська долішня, 17).

Забруківники: Томаш Мацей Кобилецкі (вул. Карпатська), Людвик Сенюк (вул. Фарбярська), Михайло Сенюк (вул. Фарбярська).

Зброярі: Йозеф Теодор Гельфельд де Еренфельд, Альфред Кандель, Кароль Кандель.

Інженери гірничі: Тадеуш Гебель.

Інженери цивільні (для усіляких забудов, за винятком будівництва архітектури і механізмів): Еміль Філоус, Міхал Кольбушовскі.

Капелюшники: Мойзес Енґлер (фабрика капелюхів фільцових), Генок Люфт (пл. Ринок).

Кахлярі: Францішек Каміньскі, Ігнаці Патковскі (фабрика кахельних пічок) (вул. Купельова, 683).

Ковалі: Кароль Адам (вул. Баґінсберг), Альбін Блоньскі (вул. Беднарська), Генрик Дітц (вул. Славці, 319), Юзеф Губер (вул. Вінцентів-

ка, 107), Стефан Яворські (вул. Вінцентівка), Міхал Нємкевіч (вул. Ягайлонська, 21).

Колодії³: Адам Барановські (вул. Новий Світ), Станіслав Братковські (вул. Ягайлонська горішня, 68), Ян Дітц (вул. Славці, 319), Єжи Гартунг (вул. Ягайлонська горішня, 21), Ян Качурак, Ян Куліг, Кароль Макарські (вул. Гетьманська, 28), Юзеф Звержинські (вул. Ягайлонська горішня, 54).

Коминярі⁴: Антоні Яворські (вул. Беднарська, 14), Юзеф Яворські (вул. Глиняна, 7), Еліаш Маліновські (вул. Міцкевича), Юзеф Маліновські (вул. Ягайлонська горішня).

Котлярі⁵: Самуель Альтбах (вул. Стара дорога, 4), Мехель Файгенбаум (пл. Ринок), Юда Гехлер (пл. Ринок).

Кравці: М.Н. Амвейль (вул. Собеського), Анджей Бартнік (вул. Ягайлонська горішня, 6), Вольф Зелік Брукер, Євгенія Цісельська (кравчиня) (вул. Тарновських), Давід Дерфлер (кравець жіночого одягу) (вул. Зелена), Леон Гейсман (вул. Ягайлонська горішня, 23-б), Жигмонт Лясковські (вул. Мнихівка, 52), Леон Мессер (кравець жіночого одягу) (вул. Франца Йосифа, 5), Якуб Самуель Пуш (кравець жіночого одягу), Міхал Самолєвіч (вул. Шевченка, 22), Давід Шіклер, А. Вахтель (кравець жіночого одягу) (вул. Дзедушицьких, 51), Берта Цайхнер (кравець жіночого одягу) (вул. Ягайлонська горішня, 2).

Кушнірі: Володимир Бажанський, К. Грегоращук (вул. Міцкевича, 45), Шабсе Зак (кушнірська майстерня і склад хутра) (вул. Ягайлонська долішня, 7), Юзеф Шпігель (вул. Вало-ва нижня, 12), Мордко Вайц (вул. Шкільна).

Лакувальники: Мойзес Фойерманн (вул. Шпитальна), Файбіш Фламер (вул. Фарбярська, 9), Нуте Герш (вул. Собеського, 71), Герш Ляндманн, Антоні Лучецкі (вул. Беднарська), Ляйб

Герш Молдауер (вул. Ягайлонська долішня, 26), Францішек Ожеховські (вул. Ягайлонська долішня), Леон Фіртель (вул. Ягайлонська долішня, 26).

Малярі покойові, декораційні і церковні: А. Бергстоф (вул. Кринична), Мойзес Айснер, Антоні Козловські (вул. Крашевського), Адольф Ожеховські (маляр церковний) (вул. Баньковського), Фердінанд Ожеховські (маляр церковний) (вул. Шевченка бічна, 12), Леон Фіртель (вул. Ягайлонська долішня, 39), Айзик Шпільфюгер (вул. Яблоновських, 39), Габріель Тайхер (вул. Ягайлонська, 57).

Масарі: Станіслав Земяньські (головний склад вудженини власного виробництва) (пл. Ринок), Йосип Білоскурський (вул. Мнихівка), Францішек Блох (вул. Староміська, 120), Іван Чернятович (вул. Архикнязя Рудольфа, 89), Ян Конрад (вул. Собеського), Кароль Косовські (вул. Староміська), Антоні Ковбель (склад м'ясних виробів, покої до сніданків), Ян Лемер (вул. Тарновських, 565).

Мельники: Якуб Байдафф (найновіший штучний млин, експорт до Німеччини, 130 працівників), Якуб Бреттлер (американський турбіновий млин, виробництво муки) (пл. Ринок, 53), фірма «Мойзес Гартенберг і спілка» (три водяні млини, виробництво пшонаної і житньої крупи, грису) (пл. Ринок, 61), Мойзес Гартенберг, Хая Тіллі і Марек Шіллер (турбінно-вальцевий млин).

Модистки: Емілія Антонійовічева (майстерня жіночих капелюшків) (вул. Костюшка, 26), Клара Бар (салон мод) (вул. Костюшки, 3), Станіслава Баєвська (вул. Архикнязя Рудольфа), Софія Чайковська (вул. Костюшка), Салія Старер (пл. Ринок, 12), Гізеля Вертгамер (салон мод) (вул. Ягайлонська долішня, 6).

Мосяжники⁶: Пейсах Файгенбаум, Мойсез Подвисокієр (вул. Шпитальна, 48), Лейзор Шорр (вул. Шпитальна, 42).

Мулярі: Пйотр Абрамамовіч (вул. Гетьманська), Францішек Цісельські (вул. Холоневських, 6), Владислав Козакєвіч, Александер Левіцкі, Кароль Тимочко.

Окулісти (оптики): Ісраель Оберлендер (вул. Ягайлонська долішня, 3), Фрейда Зонненрайх (вул. Ягайлонська нижня, 8).

Палітурники (інтролігатори): Шулім Грюнберг (пл. Ринок, 61), Ізидор Гюнзберг (книгарня, антикварня, склад паперу, інтролігаторня) (пл. Ринок, 7), Шимон Лустіг, Мойзес Зак (вул. Ягайлонська), Юліян Смоппек (вул. Кілінсько-го, 3), Я. Вольф (пл. Ринок, 11).

Парасольники: Шміль Фюгель (вул. Казимира, 6), Хаїм Фрідберг (фабрика парасоль) (вул. Казимира, 17).

Пекарі: Ляйб Барт (вул. Шклярська, 8), Лейзор Ган (вул. Кравецька, 9), Юліян Пестрак (вул. Романовського, 2), Мойзес Шаффер (вул. Собєського, 5), Зіндель Шіллер (вул. Собєського, 105), Мендель Шерль (вул. Кравецька), Леопольд Тучни (вул. Ягайлонська горішня), Юзеф Зеліньські (вул. Собєського, 27).

Римарі⁷, сідлярі і упряжники: Беньямін Бендек (римар), Л.О. Дахс (римар і сідляр) (вул. Ягайлонська нижня, 24), Дмитро Дучак (римар), Август Гадзінські (сідляр) (Торговиця деревна), Хаїм Грюнберг (римар) (вул. Яблоновських, 14-а), Беньямін Горовіц (римар), Едмунд Кандель (римар) (вул. Ягайлонська горішня, 11), Філіп Коль (римар) (вул. Ягайлонська горішня, 43), Кароль Коецкі (сідляр) (вул. Беднарська, 8), Йозеф Раш (сідляр) (вул. Ягайлонська горішня, 767), Кароль Раш (римар) (вул. Ягайлонська горішня, 73), Юзеф Зборовські (римар) (вул. Струмінна).

Різники: Марцін Кобилецькі, Майєр Фрост, Перец Блехер.

Різьбарі (по дереву): Хаїм Кагане (вул. Новий Світ), Ян Обора, Хаїм Рінгельбаум (вул. Собєського, 23).

Рукавичники: Ян Перхала (пл. Ринок).

Скупщики гончарних виробів: Мойсез Баумволь, Шона Фріммель, М.Ц. Гольдштайн, Бенціон Лянгенмасс, Мойзес Зюскінд, Мордко Тіллінгер, Абрагам Цайхнер, Мойзес Ціглер.

Слюсарі: Вільгельм Бефінгер, Юзеф Яніцкі, Ян Карвашевські, Фердінанд Мокжицкі, Озіаш Шіллер, Маріян Щеньшовіч.

Столярі: Еміль Хоміцкі (вул. Старогончарна), Шая Фойєрманн (вул. Собєського, 110), Теофіль Гліньські (вул. Міцкевича, 12), Людвик Гладунські (вул. Ягайлонська), Антоні Кржановські (вул. Собєського, 52), Ігнаци Туряньські (столярна майстерня) (вул. Тарновських), Герман Шнайєр (склад меблів власного виробництва) (вул. Залеського).

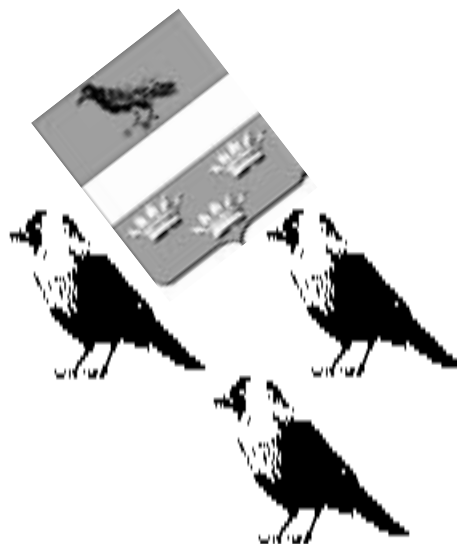
Теслі: Генрик Дьорн (вул. Багінсберг, 248), Вільгельм Генхерт (вул. Багінсберг), Мацей Лазарські (вул. Вінцентівка), Ян Райх (вул. Вінцентівка).

Токарі: Вольф Бліц (пл. Ринок, 5), Ехель Ебенштайн (вул. Яблоновських, 27), Абрагам Гільсенрат (вул. Новий Світ, 79).

Торговці (міські): Абрагам Мойзес Фухс, Шльома Корн, Якуб Герш Лангер, Мойзес Шандер.

Факіярі: Абрагам Адельштайн, Шулім Бірнберг, Майєр Дальфен, Ісаак Айснер, Лейзор Фойєрманн, Міхал Голота, Антоні Ключнік, Генрик Заремба, Арон Цвірн.

Фотографи: Владислав Дроздзєвіч (вул. Ягайлонська долішня), Вільгельм Айбль (вул. Франца Йосифа, 25), Александер Кіблер (вул.

дрібні промисли

КОЛОМІЯ, ВІЛЛА

КОЛОМІЇ
у 1912 р.

Виготовлення віників: Шміль Гірш.

Виготовлення ворків¹: Йонаш Бреттлер (пл. Ринок, 41).

Виготовлення дротяних виробів: Мацей Подчемсанц (вул. Карпатська).

Виготовлення каучукових і металевих штампів: Ізраель Оберлендер.

Виготовлення консерв з овочів, ярини, рослин та різних консерв (компоти, конфігури, мармоляди, овочеві вина, капуста та огірки): Ст. Романовіч, Казимира Матчинська (вул. Тарновських).

Виготовлення консерв з риби (маринади, сардини, оселедці): Абрагам Геллер (виробництво маринованої риби, івасі, «москалів»), фірма «Геллер і Франк» (фабрика консерв з риб, виробництво оселедців заливних і оселедців маринованих, експорт до Угорщини і Румунії).

Виготовлення крайок²: Генрик Гольдштайн (механічна ткацька фабрика: крайки в різних узорах, фартушки в гуцульському стилі, порт'єри, торебки³, запаски⁴) (вул. Архикнязя Рудольфа, 57).

Виготовлення м'ясних консерв (паштети, бульйони і т.п.): Казимира Матчинська (вул. Тарновських).

Виготовлення ножів (ножовництво): Вольф Дейч (вул. Кринична, 110), Францішек Панькевіч (вул. Ягайлонська долішня, 18).

Виготовлення паперу: Дятьківці біля Коломиї: Александер Мізевіч і Мойзем Гаммер (фабрика паперу пакувального, шліфування деревини, брунатний і чорний папір пакувальний).

Виготовлення постелі (ковдри, матраци, сінники): Хана Гольдштюк (ковдри і матраци), Пінкас Шенгорн (ковдри), Гершон Штаттер (ковдри).

Виготовлення приборів до подорожі (скрині, куфрі⁵, валізи): Юда Елленберг (майстерня куфрів), Арон Розенкранц (майстерня куфрів) (вул. Словацького, 3).

Виготовлення ролетів, жалюзей, штор для вікон: Арон Розенкранц (фабрика жалюзей, штор і куфрів) (вул. Собеського, 3).

Виготовлення цукерок: Самуель Штольцберг (пл. Ринок, 5), Владислав Рігетті (вул. Костюшка), фірма «Бжезіна» – цукерня львівська (вул. Ягайлонська долішня).

Виготовлення чорнила: Хаїм Шарф (пл. Ринок, 14).

Виготовлення щіток і пензлів: Абрагам Райхбах (пл. Ринок, 10), Давід Шехтер (пл. Ринок, 62), Юзеф Бартфельд, Натан Дуб (пл. Ринок, 17), Кальман Еггер (вул. Кринична), Бер Кальман Гегер (фабрика щіток і пензлів) (вул. Кринична, 71).

Випікання виробів з тіста: Казимира Товажіцка (фабрика тіста для струдлів), Казимира Ястржебец Матчинська (струдель сухий, струдель гігієнічний власного виробництва) (вул. Тарновських).

Випікання печива, пряників і бісквітів: Владислав Рігетті, Мендель Самуель Штольцберг.

Вироби з бронзи: Вільгельм Гетліхер (вул. Гетьманська, 33).

Виробництво цукру: Лейзор Баумоль (фабрика і торгівля цукерками, цукор льодований, цукри десертні) (пл. Ринок, 29), Барух Зайнфельд (виготовлення і продаж цукерок) (пл. Ринок, 18), Мендель Самуель Штольцберг (виготовлення і продаж цукерок) (пл. Ринок, 5).

Виробництво вин та овочевих наливок: Казимира Матчинська (вул. Тарновських).

Виробництво господарського мила: Ляйб Горовіц.

Виробництво лікерів і горівки: Мойзес Шпіндель (вул. Вало́ва до́лішня).

Виробництво механізмів, машин та інструментів: Максиміліян Фейгенбаум (відливня заліза, варстати машинні) (вул. Архикнязя Рудольфа, 52), Максиміліан Помпейн (механік) (вул. Архикнязя Рудольфа, 17), Маріян Щеньсін-овіч (механічні вироби і майстерня) (вул. Ягайлонська до́лішня), фірма «Любін Біскупські і син» (фабрика машин і відливня заліза і металу, відливи і спаювання різних механізмів, апарат «Автоген») (вул. Ягайлонська горішня, 101).

Виробництво олії і рослинного масла: Саломон Рат, Абрагам Ліппер, М. Деммер.

Виробництво портсьєр⁶, хідників, фартухів⁷: Генрик Гольдштайн (фабрика фартухів і поясів).

Виробництво содової води: Нузім Айснер, Мойзес Фінгер, Якуб Фухс, Шимон Мунчек (вул. Новий Світ).

Виробництво талесів⁸: Йонаш Загер (механічна тка́льня⁹ вовняних хусток і талесів, експорт до Угорщини, Німеччини, Франції, Англії, Туреччини, Росії, Румунії, Америки) (вул. Ягайлонська горішня, 23), Жигмонт Загер, Ушер Віндшайер.

Виробництво фарб: Хаїм Шарф (фабрика фарб анілінових) (пл. Ринок, 14).

Виробництво цегли: фірма «Зіндель Фунд і спілка» (вул. Карпатська), фірма «Гартенберг і Шіллер», Ізраель Кестен, фірма «С. Крісс і спілка», Комет Левітер, Юзеф Мендель (вул. Вінцентівка, бюро пл. Ринок, 45), Муньо Штайн, Якуб Тау, фірма «Спілка промислова виробів з глини Г. Рамлера», фірма «Радзівіл, Вімлер та Зеленьські. Акціонерне товариство для виробів з глини і піску» (виробництво дахі-

вок, дренажних труб, цегли для мурування) (центрально́е бюро – Краків, вул. Затишна, 12).

Виробництво шкільного приладдя: Е.Х. Хаес (фабрика зошитів, шкільних блоків, торгових книг і картону «Галіція», папір і прибори до писання, текстура брунатна і попелньна, теки і мапи на листи, нотатки і касові блоки) (вул. Франца Йосифа).

Відливання заліза і металу: фірма «Любін Біскупські і син» (фабрика машин і відливня заліза і металу, відливи і спаювання різних механізмів, апарат «Автоген») (вул. Ягайлонська горішня, 101), Максиміліан Фейгенбаум (вул. Архикнязя Рудольфа, 52), Залік Тейфер (вул. Ягайлонська горішня, 21).

Вовняне ткацтво (сукна «лодени», «камгарни», «галіна», фланель¹⁰, хустки): фірма «Самсон Геллер і сини» (механічна тка́льня і апретура¹¹: модні сукна, плащі молитовні ізраелітські, камгарни, матерії для жіночого вбрання), Йонаш Загер (механічна ткацька фабрика) (вул. Ягайлонська горішня, 23).

Дахівки¹² з глини: фірма «Спілка промислова виробів з глини Г. Рамлера», фірма «Радзівіл, Вімлер та Зеленьські. Акціонерне товариство для виробів з глини і піску» (виробництво дахівок, дренажних труб, цегли для мурування) (центрально́е бюро – Краків, вул. Затишна, 12), Ефроїм Клярманн (рури для каналів, кола для криниць, вироби з цементу) (вул. Ягайлонська).

Дахівки з цементу: Людвик Бек (вул. Ягайлонська горішня), Ісаак Грюнберг (фабрика виробів з бетону: дахівки, тротуарні плити, овальні рури) (вул. Ягайлонська горішня, 81), Ефроїм Клярманн (вул. Ягайлонська).

Дренажні труби: фірма «Спілка промислова виробів з глини Г. Рамлера», фірма «Радзівіл, Вімлер та Зеленьські. Акціонерне товариство для виробів з глини і піску» (виробництво дахі-

вок, дренажних труб, цегли для мурування) (центральне бюро – Краків, вул. Затишна, 12).

Жлоби з цементу: Ісаак Грюнберг (фабрика виробів з бетону: дахівки, тротуарні плити, овальні рури) (вул. Ягайлонська горішня, 81).

Каменярські вироби: Я.Г. Аптекер (вул. Архикнязя Рудольфа, 69), Ян Мушук (вул. Архикнязя Рудольфа, 56), Ян Строньскі, Влодзімеж Стржельбіцкі (вул. Беднарська).

Прання білизни: Давід Унгар (хімічна пральня, фарбування одягу, пральня білизни) (вул. Костюшка, 24), Вікторія Відаєвіч (вул. Собеського), Катажина Ціглер (вул. Ягайлонська, 32).

Птахівництво і тваринництво: Юзеф Поградни (вул. Дзедушицьких, 19).

Різьба по каменю: Ян Строньскі (Торговця деревна).

Рури¹³ з бетону: Ісаак Грюнберг (фабрика виробів з бетону: дахівки, тротуарні плити, овальні рури) (вул. Ягайлонська горішня, 81), Ефроїм Клярманн (рури для каналів, кола для криниць, вироби з цементу) (вул. Ягайлонська).

Ткацтво: Іван Болехівський (вул. Млинська, 8), Саломон Фойер (вул. Староміська), Генрик Гольдштайн (механічна ткацька фабрика: крайки в різних узорах, фартушки в гуцульському стилі, порт'єри, торібки, запаски) (вул. Архикнязя Рудольфа, 57), фірма «Самсон Геллер і сини» (механічна ткаляня і апретура: модні сукна, плащі молитовні ізраелітські, кам'яни, матерії для жіночого вбрання), Фрейда Йонас (вул. Ягайлонська), Фердинанд Прагер (вул. Крашевського, 74).

Файки¹⁴: Абрагам Блюмфельд, Мойзес Фойерманн, Майлех Вінфельд.

Фарбування одягу: С. Бресслер (вул. Ягайлонська, 6), Давід Унгар (хімічна пральня, фар-

бування одягу, пральня білизни) (вул. Костюшка, 24).

Нафтовий промисел (дистилярні): Я.С. Фрідманн (дистилярня нафти і фабрика свічок) (вул. Ягайлонська горішня, 455), М. Гартенберг (фабрика нафти) (вул. Колійова), фірма «Еліаш Крісс і спілка» (рафінерія нафти і фабрика свічок парафінових і стеаринових) (вул. Колійова).

¹ Ворок: 1. Мішечок із гострокутним дном для відціджування та віддушування сиру. 2. Мішок.

² Крайка: 1. Вузька щільно виткана смужка по краях тканини, нерідко з іншої, грубішої пряжі. 2. Жіночий пояс із грубої (переважно вовняної) кольорової пряжі.

³ Торібка – маленька сумка.

⁴ Запаска: Жіночий одяг у вигляді шматка тканини певного розміру (перев. вовняної), що використовується замість спідниці для обгортання стану поверх сорочки. 2. Фартух.

⁵ Куфер – різновид валізи.

⁶ Порт'єра – завіса з важкої, щільної тканини над дверях або на вікні.

⁷ Фартух: 1. Жіночий одяг у вигляді шматка тканини певного розміру та фасону, який одягають спереду на сукню, спідницю, щоб запобігти забрудненню їх. Предмет одягу різного крою, з різного матеріалу, який одягають під час роботи, щоб запобігти забрудненню одягу спереду. 2. Шкіряна, полотняна й т. ін. запона в колясці, візку тощо для захисту їзця від болота, пилу.

⁸ Талес – пов'язка із зображенням Тори – один із предметів іудейського культу, що ним обв'язують голову під час богослужінь у синагозі.

⁹ Ткаляня – ткацька майстерня.

¹⁰ Фланель – м'яка шерстяна чи бавовняна ворсиста тканина полотняного або саржевого переплетіння.

¹¹ Апретура: 1. Остаточне оброблення тканини, шкіри тощо спеціальними речовинами. 2. Речовина,

що використовується для такої обробки; лак для шкіри.

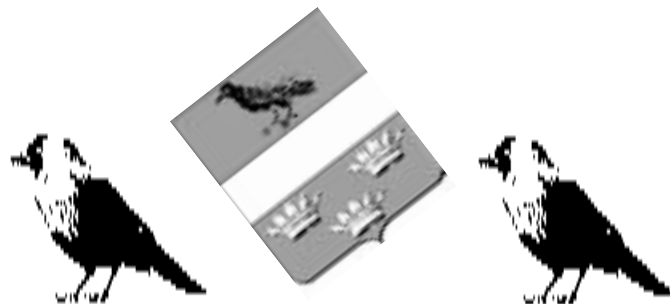
¹² Дахівка – покрівля; покрівельний матеріал.

¹³ Рура – те саме, що труба.

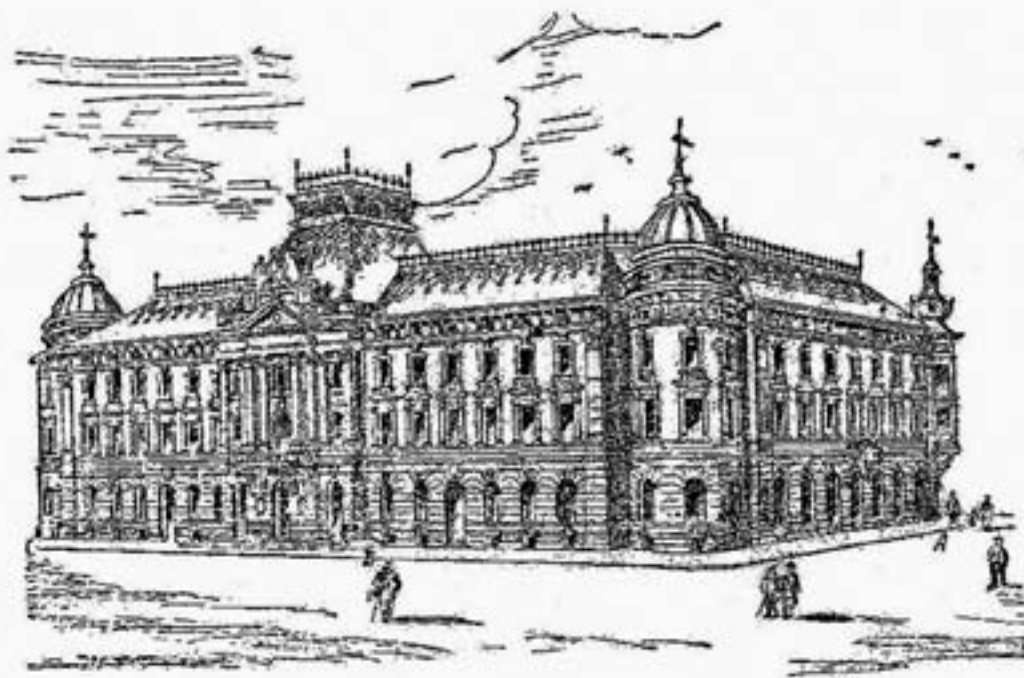
¹⁴ Файка – те саме, що й люлька. Приладдя для куріння, що складається з мундштука і чашечки для накладання тютюну.

Підготував Іван Монолатій

Коломия. Український Народний Дім.
Kołomyja. Ukraiński Narodny Dom.

де і що
можна було

КОЛОМІЯ, ВІЛЛА

купити
у КОЛОМІЇ
у 1912 р.

м. Коломия. Вілла командира...

Рис. П. М. М. 1912

Алкогольні напої (вино, пиво): Натан Наглер (представник пива «Живець» з архикнязівського бровару) (вул. Костюшка), Марек Рат (головний склад різних спиртів) (пл. Ринок, 68), Марек Шарф (представник броварів Окоцім і Королівка) (пл. Ринок, 68), Юда Шталь (склад меду) (вул. Костюшка, 11), Станіслав Земянські (покої для сніданків) (пл. Ринок, 1).

Білизна: фірма «Рубінзон і Геллер» (склад товарів галантерейних і норимберзьких, вироб з трикотажу) (пл. Ринок, 43), Е. Зеленецькі (торгівля товарами блаватними: полотна з Кросна, сукна з Ракшави, гудзики і манжети) (пл. Ринок).

Будівельні матеріали: Ізраель Барон (тартак паровий і торгівля деревом) (вул. Собеського, 60), Гедалі Біттер (склад будівельної деревини) (вул. Шевченка, 21), Аба Гаммер (фабричний склад будівельних матеріалів) (пл. Ринок, 45), Леа Шретлер (вапно) (вул. Ягайлонська долішня, 31), Якуб Шафлер (Торговиця деревна).

Взуття: Міхал Каміньські (склад і майстерня чоловічого і жіночого взуття) (вул. Ягайлонська долішня, 27), Якуб Вайтман (експорт взуття для гімнастики).

Вугілля і кокс: Леопольд Баран, Саломон Грюнберг, Самуель Крісс.

Галантерейні і норимберзькі товари: Саломон Банк (галантерея) (пл. Ринок), Хаїм Бортен (галантерея) (пл. Ринок, 9), фірма «Гевюрц і Готтліб» (модні товари і кравецькі додатки) (пл. Ринок, 46), Пінкас Гевюрц (товари галантерейні і норимберзькі) (пл. Ринок, 71), Єжи Гельвінг (гуртівня галантереї) (пл. Ринок, 1), Саул Кньоппер (гуртівня галантереї і товарів норимберзьких) (пл. Ринок, 45), Леон Розенгек (пл. Ринок, 43), фірма «Рубінзон і Геллер» (склад товарів галантерейних і норимберзьких,

вироби з трикотажу) (пл. Ринок, 43), Генрик Шіндлер (пл. Ринок), П. Шенфельд (вул. Кравецька, 23), Е. Зеленецькі (торгівля товарами блаватними: гудзики зі Львова, манжети з Перемишля, полотна з Кросна, сукна з Ракшави) (пл. Ринок).

Готовий одяг: Якуб Геллер (гуртівня хусток і товарів конфекційних) (вул. Валола долішня, 7-а), Берта Маркус (склад чоловічого, жіночого і дитячого одягу, а також готового одягу) (пл. Ринок, 1).

Дзигарі: Мор Пістинер (склад дзигарів, ювелірних товарів, грамафонів, патефонів і платівок) (пл. Ринок, 9).

Дрова: Оскар Ліберманн (вул. Ягайлонська, 76), Майер Рамблер (вул. Собеського, 52).

Залізо: Лейзор Кучер (вул. Горна), Якуб О. Зілбер (вул. Ягайлонська долішня), фірма «Скопковіцер і Зінгер» (пл. Ринок, 4).

Збіжжя: Якуб Байдафф, фірма «Мойзес Бройер і спілка», Ізраель Айферманн, Ізмер Крісс (вул. Архикнязя Рудольфа, 19), Арон Рамлер (вул. Собеського, 33), Герш Рамлер, Озіаш Ремер (вул. Ягайлонська, 32).

Зброя та амуніція: Панкраціуш Герц.

Камінь, глина, скло, метал: Нухім Гальперн (вул. Собеського, 4), Абрагам Геллер (емальоване начиння), Самуель Гірш (вул. Костюшка, 7), Етель Крайслер (скло) (пл. Ринок), Ляйб Лянгемасс (склад скла і порцеляни) (пл. Ринок, 7), Єфройм Розенблатт (склад скла і порцеляни) (вул. Ягайлонська долішня, 8).

Книжки, мистецькі, наукові і музичні вироби: Ізидор Гюнзберг (книгарня, антикваріат, склад паперу, бюро часописів, палітурна майстерня – інтролігаторня) (пл. Ринок, 7), Якуб Оренштайн (книгарня) (пл. Ринок), Шимон Сенненсіб (книгарня і склад паперу) (пл. Ринок, 7), Т. Зімблер (книгарня, склад паперу,

приладдя до писання, склад картин і образів, рам до них і бюро часописів) (пл. Ринок, 15), Міхал Жіборські (склад нот, продаж приладдя для писання).

Льодом торгівля: Станіслав Соколовські і Г. Іммердауер (доставка льоду) (вул. Яблонівська, 3).

Меблі, люстри, рами до картин і образів: фірма «Бортен Бейле» (склад меблів і швейних машин) (вул. Ягайлонська, 14), Абрагам Кіммель (вул. Костюшка, 1), Ліфше Лехнер (вул. Собеського, 9), Саломон Рат (вул. Собеського, 17).

Мило і свічки: І.С. Фрідманн, Еліаш Крісс, Саломон Шерр.

Млинарські камені: Мойзес Брандес (пл. Ринок).

Молочні продукти і яйця: А. Бушель (яйця) (вул. Франца Йосифа, 3), Давід Бушель (яйця) (вул. Коперніка, 9), Мотьо Грюнштайн (яйця) (вул. Староцвинтарна).

Музичні інструменти: Р. Блехер (склад фортепіанів, піанін та інших музичних інструментів) (пл. Ринок, 1), Мор Пістинер (склад дзигарів, ювелірних виробів, грамафонів, фортепіанів і платівок) (пл. Ринок, 9).

Мука, крупи, каші: Мехель Бретер, Саломон Рат.

М'ясо і масарські вироби: Ян Конрад (вудженина і покої для сніданків) (вул. Собеського, 8), Антоні Ковель (вудженина) (вул. Ягайлонська), Блажен Вісньовські (склад і вироби масарські) (вул. Ягайлонська долішня), Станіслав Земяньські (склад вудженини власного виробництва).

Насіння: Вінцент Дюллер, Юда Гаускнехт.

Нафта: Гедалі Файер, І.С. Фрідманн, Сауель Крамер, Еліаш Крісс.

Овочі і ярина: Якуб Байдафф (рослини стручкові), Берл Гартельштайн, Абрагам Хаїм Кліє, Фрейда Хая Малерманн, Давід Рубель (вул. Ягайлонська, 1), Мотель Шосс, Міхал Шнайдер.

Оцет, дріжджі: Лейб Фідлер (дріжджі), Нафталі Габерн (дріжджі).

Папір, паперові вироби, шкільне приладдя: Ізидор Гюнзберг (книгарня, антиваріат, склад паперу, бюро часописів, палітурна майстерня – інтролігаторня) (пл. Ринок, 7), Гершон Готтліб; Мойзес Левкович (склад паперу, листовий папір Немойовського, олівці Маєвського, картки видавництва польських малярів, фарби і чорнила Карманського) (вул. Ягайлонська долішня), Артур Мюллер (склад паперу, релігійних виробів та забавок), С. Шьонфельд; Шимон Сенненсіб (книгарня і склад паперу); Мойзес Степкович, Зелік Шпербер, Т. Зімблер.

Парасолі: Саломон Банк, Єжи Гельвіг.

Парфумерні, аптекарські товари, домашня хемія: Леопольд Баран (склад машинного мастила), М. і С. Фельдманн (аптекарські товари) (пл. Ринок), Ф. Фернбах (склад фарб), Мойзес Гаспіль (фарби) (вул. Ягайлонська горішня, 1), Самуель Геллер (домашня хімія) (пл. Архикнязя Рудольфа, 23), Мойзес Лефкович (склад паперу, фарби і чорнила Карманського, олівці Маєвського, картки видавництва малярів польських, папір листовий Немоевського) (вул. Ягайлонська долішня), Шміль Шталь (віск) (вул. Собеського, 92), Євстахій Турянський, магістр фармакології (аптека і хімічно-косметична лабораторія: відомий укріплювач волосся «Шум», бальзам «Японський» – для шкіри, крем медово-гліцериновий «Мальтина» – для обличчя, «Олійка кристалічна» для волосся, «Корона» – найкраща паста до взуття) (пл. Ринок, 10).

Полотно, сукно, вироби блаватні, інші ткацькі вироби: Юзеф Брехер і Айснер Гершон (товари блаватні: сукна з фабрики в Ракшаві, вовна з фабрики Мендельсона і Спілки у Станиславові, хустки з вовни, матерії на сукні з фабрики Самсона Геллера і Синів у Коломиї, килими і коци з фабрики в Глинянах, зефіри з фабрики Грюнспана в Андрухові) (пл. Ринок), Шимон Хаес (склад товарів блаватних, сукно з фабрики в Ракшаві, вата і вателіна з фабрики у Станиславові) (пл. Ринок, 48), Якуб Геллер (гуртівня хусток і товарів конфекційних¹) (вул. Валова долішня, 7-а), Ізидорн Горн (склад товарів блаватних: сукна з фабрики Заячка і Ланкоша, полотно з механічної ткальні «Кросно», сукна з фабрики Кароля Стжиговські з Білої, вироби з фабрики Грюнспана в Андрухові, вата і вовна з фабрики Мендельсона Плацкера Арнольда у Станиславові, килими і коци з фабрики в Глинянах) (пл. Ринок, 51), Герш Райн (торгівля товарами блаватними: хустки і матерії вовняні з фабрики С. Геллера у Коломиї, вата, вателіна, ковдри з фабрики Мендельсона у Станиславові) (пл. Ринок, 41), Шимон Розенблатт (торгівля товарами блаватними і сукенками) (пл. Ринок, 72), Юда Бер Зайдманн (торгівля товарами блаватними: сукна з фабрики в Ракшаві, вата і вателіна з фабрики Плацкера і Арнольда, Теодора Фелікса з Андрухова, сукна з фабрики Абрагама Раппорта з Білої), Е. Зеленецькі (торгівля товарами блаватними: полотна з Кросна, сукна з Ракшави, гудзики і манжети).

Прянощі: Францішек Бугайські (вул. Архикнязя Рудольфа, 3), Герш Дальфен (вул. Костюшка, 4), Станіслав Декрет (вул. Собеського), Райзель Айферман і Давід Баумьоль (прянощі) (пл. Ринок, 70), Генрик Ільніцкі (пл. Ринок), Стефа Романовіч (пл. Ринок), А. і М. Шмерц (прянощі) (пл. Ринок, 37), Юзеф Ледерфейнд (пряно-

щі, цукор пшеворський, цукерки з фабрики Брандштетера і Соболєвські) (пл. Ринок, 17).

Риба і раки: Мойзес Ріхтер (головний склад оселедців і маринованих риб) (вул. Ягайлонська долішня, 6), Ян Тимочко.

Рільничі, швейні і друкарські машини: фірма «Бар і Горовіц» (склад машин і технічне бюро) (вул. Костюшка, 2), фірма «Бортен Бейле» (склад швейних машин і меблів) (вул. Ягайлонська), Кароль Дресслер (вул. Ягайлонська, 9), Якуб Горовіц (вул. Ягайлонська, 1), Гершон Мельцер (вул. Ягайлонська горішня, 11), Макс Ребгун (вул. Ягайлонська долішня, 16), Ізидор Шуман (вул. Ягайлонська долішня, 3).

Сіль кухонна: Альте Купферманн (вул. Ягайлонська, 64).

Товари «мішані»: Мойзес Капель (вул. Ягайлонська горішня, 39-а), Мендель Шнайєр (вул. Ягайлонська, 79), Ц. Табак (вул. Ягайлонська горішня, 55).

Тютюн, поштові марки, штемпелі – «монополії»: Мехель Гаммер.

Худоба і телята: Айзик Шмельцер, Міхал Піскозуб (експорт рогатої і нерогатої худоби).

Хутра і кожухи: Айзик Болеховер (торгівля хутром) (вул. Ягайлонська долішня, 1), Шабсе Зак (майстерня і склад хутра) (вул. Ягайлонська долішня, 7), фірма «Зендель і Германн» (вул. Бейзера, 4).

Цукрові вироби: Лейзор Баумьоль (фабрика і торгівля цукерками, цукор льодовий, цукор десертний) (пл. Ринок, 29), Шимон Берлас (спеціальний склад цукру, чаю, усіляких цукрових виробів) (вул. Ягайлонська долішня), Борух Зайнфельд (виробництво і продаж цукерок) (пл. Ринок, 18), Мендель Самуель Штольцберг (фабрика і торгівля цукерками) (пл. Ринок, 35).

Шкіри вичинені: Самуель Горовіц (вул. Словацького), фірма «Йозеф Мальцер і син» (вул. Костюшка, 3).

Шкіри невичинені: Ляйб Бенсіон Крісс, Саломон Шемілер.

Ювелірні вироби і біжутерія: Мор Пістінер (склад дзигарів, ювелірних товарів, грамафонів, патефонів і платівок) (пл. Ринок, 9), Шимон Цукерманн (ювелірні вироби) (пл. Ринок, 40).

Одночасно надавалися різноманітні послуги:

Банки: «Банк крайовий Королівства Галичини і Лодомерії з Великим князівством Краківським» (відділення у Коломиї), «Банк Австро-Угорський» (філія Oesterreichisch-ungarische Bank, відділення у Коломиї): Казімеж Біго (начальник), Миколай Аслан, Копель Бехер, Мендель Бреттлер, д-р Теофіль Дембіцький, Йозеф Функенштайн, Беньямін Гаммер, Ян Клескі, д-р Тадеуш Красніцкі, Миколай Лукасевич, Жигмонт Лукасевич, Стефан Романовіч, Марек Шіллер, Барух Вайзер, Міхал Жиборські.

Бюра подорожей: Герман Баумгартен (бюро подорожей і реклами) (вул. Собеського, 26), Маркус Гаспель (головна агенція Австро-Амерікана, продаж подорожніх карт).

Бюра посередництва праці для офіціалістів, вчителів служби і т. п.: Міхал Язвінські (бюро послуг і продажу маєтків) (вул. Кілінського, 2), Кристина Ріпка (повітове бюро посередництва праці) (пл. Ринок).

Друкарні з обмеженою концесією (ручні преси): Шимон Тайхер (вул. д-ра Байзера, 8).

Друкарні і літографії² з повною концесією: Владислав Аксентовіч (вул. Костюшка, 8), Михайло Білоус (вул. Собеського, 42), Вільгельм Бравнер (вул. Собеського, 3), фірма «А.В. Кисілевський і спілка» (вул. Архикнязя Рудоль-

фа), Александер Мізевич (фабрика картонажу, друкарня і літографія), Шимон Тайхер (вул. д-ра Байзера, 8).

Електротехнічні установи: Максимліян Білц (вул. Ягайлонська долішня).

Каварні: Ян Берг (каварня «Ройял»), Саломон Гіршгорн (вул. Костюшка, 15).

Кредитні товариства: «Банк кредитовий», «Експортний банк для торгівлі і рільництва», «Банк торгівельний і промисловий», «Банк кредитовий», «Галицький торговельний банк», «Кредитне товариство Самопоміч», «Меркур: товариство кредитово-господарчий», «Прут: торгово-промисловий союз», «Промислове товариство щадниче», «Заступництво Крайового банку на Коломийський і Печеніжинський повіти і Галицьке заступництво кредитового земського товариства», «Товариство кредитове і щадниче», «Товариство кредитове і щадниче для промислу і господарства», «Товариство щадниче».

Лазні, купельові заклади: д-р Якуб Гюллер, Тадеуш Зіма, Вольф і Майер Бортен (лазня дерев'яна), Лейзор Фойерманн.

Літографії і хромографії: Ян Кастлер (вул. Ягайлонська горішня).

Поховальні установи («заклади погребові»): Вінценти Піруцкі (вул. Ягайлонська, 22), Адольф Сівінські (вул. Кринична).

Приватні фінансові установи (банківські дома, обмінні кантори): Мойзес Гроссбах, М. Гампер, Самуель Горовіц, фірма «Зайдманн і Стопковіцер».

Ресторації: Хаїм Бар (вул. Ягайлонська долішня), Альтер Барон (вул. Собеського), Ян Фріц (вул. Ягайлонська долішня), Ігнаці Гуммель (пл. Ринок), Генрик Роттенберг (вул. Ягайлонська долішня), Ігнаці Шварц (пл. Ринок).

Технічні бюро і заклади інсталяційні³:

І. Пфедербаум і А. Левін (заклад інсталяційний для газу і водопроводу) (вул. Костюшка), фірма «Бар і Горовіц» (склад машин і технічне бюро) (вул. Костюшка, 2), Вільгельм Бліц (бюро інсталяційне) (вул. Ягайлонська довжня, 1) Казімеж Гачевскі (бюро інсталяційне газу і водопроводу).

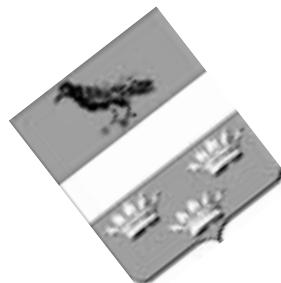
Хемічні лабораторії: Євстахій Турянський, магістр фармакології (аптека і хімічно-косметична лабораторія) (пл. Ринок).

¹ Конфекція – готовий одяг.

² Літографія: 1. Спосіб плоского друку, за якого для виготовлення форми використовують літографський камінь з нанесеним на нього малюнком. 2. Відбиток, одержаний у такий спосіб. 3. Підприємство, цех, де друкують у такий спосіб. Літографія вперше була використана 1798 р. Алоїзом Зенефельдом у Богемії.

³ Інсталяція – різні настановні роботи, монтаж споруд, освітлювальної мережі і т. ін.

Підготував Іван Монолатій

славні випускники

КОЛОМІЯ, ГІМНАЗІЯ

за 1892-1918 рр. СЛАСВНОЇ
КОЛОМІУСЬКОЇ
ГІМНАЗІЇ

Атаманюк-Яблуненко Василь (14.03.1897–1937), укр. поет, перекладач. Навч. у 1909–1915 рр.

Балицький Костянтин (26.07.1880–14.09.1936), укр. громадсько-культурний діяч. Закінчив гімназію 1902 р.

Барнич Ярослав (30.09.1896–1.04.1967), укр. композитор, диригент, скрипаль, педагог. Навч. у 1909–1918 рр.

Біланюк Петро (7.07.1894–1977), доктор географічних наук, професор Гарвардського університету, публіцист, гром. діяч. Навч. у 1906–1914 рр.

Блавацький Володимир (15.11.1900–8.01.1953), укр. режисер, актор, театральний діяч. Закінчив гімназію 1919 р.

Бойків Олександр (28.08.1896–29.09.1968), укр. громадсько-політичний діяч, журналіст. Закінчив гімназію 1909 р.

Букишований Осип (1.06.1890–1937), укр. громадсько-політичний та військовий діяч. Закінчив гімназію в 1908 р.

Весоловський Ярослав (20.02.1881–21.06.1917), укр. публіцист, перекладач, письменник. Навч. у 1890-х рр.

Гаврилюк Ілько (1874–1946), укр. поет, освітній діяч. Закінчив гімназію 1900 р.

Голинський Гриць (19.03.1895–1941), військовий діяч, командир Гуцульського куреня УГА. Навч. у 1907–1915 рр.

Голинський Михайло (2.01.1890–1.12.1973), оперний співак, героїчний тенор. Навч. у 1904–1907(08) рр.

Гринюк Лесь (25.03.1883–7.08.1911), укр. письменник, перекладач, журналіст. Навч. у 1895–1903 рр.

Єндик Ростислав Роман (1906–1974), поет, драматург. Навч. в кінці 1910 – на поч. 1920-их рр.

Іваничук Михайло (9.11.1894–10.08.1937), доцент Харківського інституту народної освіти, геоморфолог, заст. начальника 3-ої радянської полярної експедиції на Землю Франца Йосифа. Навч. у 1905–1913 рр.

Ірчан Мирослав (Бабюк Андрій; 14.07.1897–1937), укр. письменник. Навч. з 1908–1909 н.р.

Козланюк Петро (12.08.1904–19.03.1965), укр. письменник, публіцист. Навч. з 1918 р.

Косащук Василь (1896–1973), педагог, письменник. Навч. з 1908 р.

Крайківський Юліан (10.08.1892–14.09.1975), укр. художник. Навч. у 1904–1912 рр.

о. Омелян Ковч (20.08.1884–25.03.1944), греко-католицький священник. Навч. в 1903–1904 рр. Проголошений Папою Івано-Павлом II священномучеником УКЦ.

Кузьма Орест (28.12.1892–15.12.1968), видавець, есперантист, освітній діяч. Навч. у 1903–1913 рр.

Кушнірюк Георгій (Білокурський Яків; 4.04.1885–1975), укр. громадсько-політичний і військовий діяч, член Військової колегії Верховного Суду СРСР, голова військового трибуналу Київського військового округу. Навч. у 1890–1900-их рр.

о. Симеон Лукач (7.07.1893–22.08.1964), греко-католицький єпископ. Навч. у 1905–1913 рр. Проголошений Папою Івано-Павлом II священномучеником УГКЦ.

Матіїв-Мельник Микола (Мельник; 1890 – осінь 1947), укр. письменник, критик. Навч. у 1902–1910 рр.

Мельничук Степан (19.07.1898–1922), член УВО, командир групи, що здійснила парти-

занський рейд на Тернопільщину проти поляків у жовтні 1922 р. Навч. в 1908–1914 рр.

Николишин Дмитро (28.10.1884–1950), поет, літературознавець, драматург, видавець, освітній діяч. Навч. у 1902–1906 рр.

Палій Дмитро (17.05.1896 – липень 1944), військово-політичний діяч, політичний радник командира штабу дивізії «Галичина». Навч. у 1906–1914 рр.

Побігуций Євген (15.11.1901–22.05.1995), військовий діяч, командир ДУН «Ролянд», командир піхотної дивізії УНА. Навч. з 1913 р.

Рубінгер Роман (7.04.1883–19.05.1964), музикант, засновник і багатолітній директор музичної школи в Коломиї. Навч. у 1903–1907(08) рр.

Рудик Дмитро (13.06.1893–30.05.1955), письменник. Навч. у 1906–1914 рр.

о. Іван Слезюк (14.01.1896–2.12.1973), греко-католицький єпископ. Навч. у 1908–1914 рр. Проголошений Папою Івано-Павлом II священномучеником УГКЦ.

Стасюк Василь (17.08.1887 – квітень 1960), доктор філософії, засл. вчитель України. Навч. у 1898–1906 рр.

Стефанів Гнат (10.02.1896–22.06.1949), полковник УГА і армії УНР. Навч. у 1900-их рр.

Стефанів Зенон (22.07.1902–10.01.1976), історик, дійсний член НТШ, член Американського історичного товариства, дійсний член Американського Військового інституту. Навч. у 1911–1914 рр.

Ткачук Іван (25.09.1891–9.10.1948), укр. письменник. Навч. до 1913 р.

Цісик Євген (9.09.1897–24.11.1956), музикант, композитор. Навч. у 1909–1914 рр.

Цісик Омелян (18.03.1887–7.06.1970), літературознавець, освітній діяч. Навч. в 1900-их рр.

Чупрей Іван (1882–1923), видавець, поет, публіцист. Навч. у 1890-их рр.

Шкрумеляк Юрій (18.04.1895–20.11.1965), укр. письменник. Навч. у 1907–1914 рр.

Яворівський Євген (19.09.1893–11.11.1954), педагог, публіцист, редактор, гром. діяч. Навч. у 1900-их рр.

Підготував Іван Монолатій

випускники коломийської гімназії поч. XX ст.

АВТОРИ ЧИСЛА

Вінценз Станіслав (Vincenz Stanisław), польський прозаїк і есеїст, знавець Гуцульщини і Покуття, а також філософії і мистецтва давньої Греції. Був правнуком французького емігранта Charles'a-François de Vincenza. Батько письменника був піонером нафтової промисловості у Галичині, а мати походила із давньої шляхетської родини Пшибиловських, власників містечка Криворівня на Покутті.

Захер-Мазох Леопольд Ріттер фон (Leopold Ritter Sacher-Masoch), австрійський письменник, автор романів і новел на еротичні, а також фольклорні теми. Для німецької літератури він відкрив народне життя Східної Європи. Захер-Мазох докладно вивчав

мову, звичаї та перекази народів Галичини. Найкращі новели з народного життя входять до збірки «Галицькі оповідання» (1876), «Єврейські оповідання» (1878), «Польські єврейські оповідання» (1886).

Маріл Альфред (Maril Alfred), онук коломийського бурмистра Йосифа Функенштайна.

Монолатій Іван, коломієзнавець і науковець. У доробку дослідника окремі видання, присвячені Коломиї: «Коломийські книжкові видання, 1864–1941 pp.» (1993), «Коломиезнавство» (1996), «Коломия в часи ЗУНР» (2000), «Коломия з минулого в сьогодення» (2005), «Цісарська Коломия. Драма на три дії» (2010). Кандидат історичних наук, доктор філософії УВУ, доцент. Член НТШ, НСКУ, Капітули журналу «І». Кавалер відзнаки «За добру справу».

Нагірний Василь, краєзнавець, автор книжки краєзнавчих нарисів «Місто Кола» та багатьох телепередач на тему краєзнавства, Член Національної Спілки журналістів України, чоловічого Клубу Коломийців, редакційно-видавни-

чого комітету «Енциклопедія Коломийщини».

Савчук Микола, журналіст, краєзнавець, письменник-гуморист, заслужений артист України, автор понад 20 книжок (гумор, краєзнавство, поезія), трьох компакт-дисків та п'ятих аудіокaset власного гумору. Голова редакційно-видавничого комітету «Енциклопедія Коломийщини».

Шолом-Алейхем (їдиш שמואל-עלעזר, у перекладі – «мир вам», справжнє ім'я – Рабинович Шолом Нохумович), український єврейський письменник. Писав переважно мовою їдиш, автор десяти романів, двадцяти п'єс, сотні повістей та оповідань, багатьох статей. У 1887–90, 1893–1905 жив у Києві (він називав його у своїх творах Єгупцем), де займався торговельними справами. Після єврейських погромів у жовтні 1905 року в Києві переїхав до Львова.

**ЧИСЛА НЕЗАЛЕЖНОГО КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ЧАСОПISY
«І»:**

№1 ДУХОВНІ ОСНОВИ ЄВРОПИ

КВІТЕНЬ 1989

№2 ДУХОВНІ ОСНОВИ ЄВРОПИ

СІЧЕНЬ 1990

№3 ДУХОВНІ ОСНОВИ ЄВРОПИ

ЛЮТИЙ 1990

№4 ДУХОВНІ ОСНОВИ ЄВРОПИ

БЕРЕЗЕНЬ 1990

№5 ДУХОВНІ ОСНОВИ ЄВРОПИ

ГРУДЕНЬ 1992

№6 ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР УКРАЇНИ

ТРАВЕНЬ 1995

№7 POST - РИМ, ВІЗАНТІЯ РОСІЯ

ТРАВЕНЬ 1996

№8 ЮДЕЇ, ЄВРЕЇ, ГЕБРЕЇ

ЖОВТЕНЬ 1996

№9 СЕРЕДНЯ ЄВРОПА. АВСТРІЯ ПІСЛЯ АВСТРІЇ

ГРУДЕНЬ 1997

№10 УКРАЇНА-ПОЛЬЩА. НАПРИКІНЦІ СТОЛІТТЯ

ЛЮТИЙ 1998

№11 УКРАЇНА-ПОЛЬЩА. РОЗМОВИ ПРО КОРДОНИ,

ТРАВЕНЬ 1998

№12 УКРАЇНА-ПОЛЬЩА-ФРАНЦІЯ-НІМЕЧЧИНА

РОЗМОВИ ПРО КОРДОНИ-2

ЖОВТЕНЬ 1998

№13 НОВА ЄВРОПА. ЄДНІСТЬ У РОЗМАЙТТІ,

ГРУДЕНЬ 1998

№14 УКРАЇНА-ПОЛЬЩА. РОЛЬ ТА МІСЦЕ У

ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ІНТЕГРАЦІЇ

ЛЮТИЙ 1999

№15 ЮГОСЛАВІЯ КОСОВО, ЄВРОПА

ГРУДЕНЬ 1999

№16 ПРАВИ ТА ЄВРОПА

ТРАВЕНЬ 2000

№17 ГЕНДЕРНІ СТУДІЇ

БЕРЕЗЕНЬ 2000

№18 УКРАЇНА, РОСІЯ, БІЛОРУСЬ: ТРИ ПРОЕКТИ

ЖОВТЕНЬ 2000

№19 ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ ТА УКРАЇНА

ГРУДЕНЬ 2000

№20 УКРАЇНА, ЕС, КОРДОН, 2000 + ?

БЕРЕЗЕНЬ 2001

№21 ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО. УКРАЇНА 2001

СЕРПЕНЬ 2001

№22* 10 РОКІВ «ПРОЕКТУ УКРАЇНА»

БЕРЕЗЕНЬ 2001

№22 10 YEARS OF «PROJEKT UKRAINE»**

ГРУДЕНЬ 2001

№23 ФЕДЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА УКРАЇНА,

БЕРЕЗЕНЬ 2002

№24 ПОКОЛІННЯ І МОЛОДІЖНІ СУБКУЛЬТУРИ

ТРАВЕНЬ 2002

№25 НАСИЛЬСТВО, ВЛАДА, ТЕРОР

СЕРПЕНЬ 2002

№26 ТОПОС ПОРАЗКИ

ЖОВТЕНЬ 2002

№27 ГЕНДЕР. ФЕМІНІСТІСТЬ. МАСКУЛІНІСТІСТЬ

СІЧЕНЬ 2003

№28 ВОЛИНЬ 1943, БОРІТЬБА ЗА ЗЕМЛЮ

КВІТЕНЬ 2003

№29 GENIUS LOCI. ЛЬВІВ, LEOPOLIS, LEMBERG, LWOW,

СЕРПЕНЬ 2003

№30 МАНІПУЛЯЦІЯ СВІДОМІСТЮ

БЕРЕЗЕНЬ 2003

№30* МАНІПУЛЯЦІЯ СВІДОМІСТЮ

МОЛОДІЖНИЙ ВИПУСК, ГРУДЕНЬ 2003

№31 РОСІЯ ХХІ СТОЛІТТЯ,

ЛЮТИЙ 2004

№32 СОЛОДКА СВОБОДА СЛОВА

КВІТЕНЬ 2004

№32* КОРУПЦІЯ МІНУС СВОБОДА

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК, ТРАВЕНЬ 2004

№33 ГЕНДЕР, ЕРОС, ПОРНО

ТРАВЕНЬ 2004

№33* ЕРОТИКА

ЛІТЕРАТУРНИЙ ВИПУСК, ЧЕРВЕНЬ 2004

№34 РЕВОЛЮЦІЯ, ЕВОЛЮЦІЯ, СТАГНАЦІЯ

БЕРЕЗЕНЬ 2004

№35 МОВА НІМЦІВ КРАЇНИ

БЕРЕЗЕНЬ 2005

№36 ГАЛИЧИНА - КРАЇНА МІСТ

БЕРЕЗЕНЬ 2005

№36* ГАЛИЧИНА - КРАЇНА ЛЮДЕЙ

ТРАВЕНЬ 2005

№37 СТРАХ

ЧЕРВЕНЬ 2005

№38 МОЛОДІЖНІ СУБКУЛЬТУРИ

ЛИПЕНЬ 2005

№39 УКРАЇНА ЯК СУБ'ЄКТ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ГРИ

ЛИСТОПАД 2005

№40 УКРАЇНА - РІК ПІСЛЯ РЕВОЛЮЦІЇ

ГРУДЕНЬ 2005

№41 ПІСЛЯ ЧОРНОБИЛЯ

БЕРЕЗЕНЬ 2006

№42 ГАЛИЦЬКИЙ УСЕ-СВІТ

ЧЕРВЕНЬ 2006

№43 ХРОНІКИ ГАЛИЦЬКОГО МІСТЕЧКА

БЕРЕЗЕНЬ 2006

№44 ЗА-КАРПАТСЬКИЙ УСЕ-СВІТ

БЕРЕЗЕНЬ 2006

№45 У ПОШУКАХ ВТРАЧЕНИХ ЕЛІТ

ГРУДЕНЬ 2006

№46 КУЛЬТ МОЛОДОСТІ

БЕРЕЗЕНЬ 2007

№47 ЛЬВІВСЬК І ЙОГО ЛЬВІВЦІ

СЕРПЕНЬ 2007

№48 ГЕБРЕЙСЬКИЙ УСЕ-СВІТ ГАЛИЧИНИ

СЕРПЕНЬ 2007

№49 ВОЛИНСЬКИЙ УСЕ-СВІТ

ЖОВТЕНЬ 2007

№50 УКРАЇНА - ЕС: ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ

ГРУДЕНЬ 2007

№51 ГЕБРЕЙСЬКИЙ ЛЬВІВ

КВІТЕНЬ 2008

№52 ПОЛЬСЬКИЙ УСЕ-СВІТ ГАЛИЧИНИ

ГРУДЕНЬ 2008

№53 КУЛЬТУРА МАЄ ЗНАЧЕННЯ

ГРУДЕНЬ 2008

№54 ВІЛЬНІ МУЛЯРИ, МАСОНИ

ТРАВЕНЬ 2009

№55 ФРАНКО-СТАНІСЛАВІВ

ЛИПЕНЬ 2009

№56 ЧЕРНІВЦІ-CZERNOVITZ-CERNAUTI-משענאוו-צירנאוו

СЕРПЕНЬ 2009

№57 САДИБИ РОДУ ФРЕДРО-ШЕПТИЦЬКИХ

ГРУДЕНЬ 2009

№58 БАГАТОКУЛЬТУРНИЙ ЛЬВІВ

ГРУДЕНЬ 2009

№59 ПАСТКИ СВОБОДИ СЛОВА

ГРУДЕНЬ 2009

№60 УКРАЇНА-ЕС, УКРАЇНА-НАТО

СІЧЕНЬ 2010

№61 УКРАЇНА-ЧОРНЕ МОРЕ, УКРАЇНА-КРИМ

БЕРЕЗЕНЬ 2010

№62 КОЛОМІЯ-KOLOMEA-KOLOMYJA

ТРАВЕНЬ 2010

№63 ТЕРНОПІЛЬ-TARNOPOL-TERNOPOL

СЕРПЕНЬ 2010

№64 УКРАЇНА - ЕС: ТРАНСКОРДОННА ГАЛИЧИНА

БЕРЕЗЕНЬ 2010

НЕЗАЛЕЖНИЙ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС

Число 62

2010

Головний редактор

Тарас Возняк

Художній редактор

Тарас Матіїв

Редакція часопису «І»
не рецензує надіслані матеріяли

Для контакту:

е-mail: info@ji.lviv.ua

В інтернеті:

<http://www.ji-magazine.lviv.ua>

<http://www.ji.lviv.ua>

Віддруковано з готових діапозитивів. СПД Кичма І.В.

м. Львів, вул. Зелена, 162

E-mail: kychma@lviv.farlep.net, тел.: +38 (032) 244-21-41

Підписано до друку 31.03.2010. Друк. офсет. Тираж 1000. Формат 84х90 1/16. Зам.